

INTENSIVE COURSE IN SANSKRIT

Chief Editor
O.N. KOUL

Editors
K.P. ACHARYA
M.R. RANGANATHA

Central Institute of Indian Languages
Manasagangotri, Mysore, India

**INTENSIVE COURSE
IN
SANSKRIT**

Central Institute of Indian Languages
Publication No. 518

Digitized by
S. S. S.
Digitized by
S. S. S.

Intensive Course in Sanskrit

Chief Editor
O.N. Koul

Editors
K.P. Acharya
M.R. Ranganatha

**Central Institute of Indian Languages
Mysore, India**

INTENSIVE COURSE IN SANSKRIT

Editors

Dr. K.P. Acharya

Dr. M.R. Ranganatha

First Published: September 2006
Bhadravata 1928

© Central Institute of Indian Languages, Mysore, 2006.

This material may not be reproduced or transmitted, either in part or in full, in any form or by any means, electronic, or mechanical, including photocopy, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from:

Prof. Udaya Narayana Singh
Director
Central Institute of Indian Languages
Manasagangotri, Mysore – 570 006, INDIA

Phone: 0091/ 0821-2515820 (Director)	Pabx: 0091/ 0821-2345040
Telex: 0846-268 0L IN	Grama: BHARATI
E-mail: udeya@cillpmy.soft.net (Director)	Fax: 0091/0821-2515032
bhesha@sncharnet.in	Website: http://www.cil.org

For further information contact
Head, Publications
E-mail: borkar@cill.spmny.soft.net
nandeesh@cill.spmny.soft.net
Phone : 0821-2345009, 2345040

ISBN-81-7342-102

Price: Rs.350-00 (US \$. 2.00)

Published by Prof. Udaya Narayana Singh, Director

Central Institute of Indian Languages, Mysore

Printed by Mr. S.B. Biswas, Manager

CILL Printing Press, Manasagangotri,

Mysore-570 006, India

Cover Design: Prof. Udaya Narayana Singh

H. Manohar

DTP: M.N. Chandrasheka & Jyothi

FOREWORD

Sanskrit Language is an ancient language of India. India's rich Heritage, Culture, Religion, Philosophy and Grammar are in this language. The works of the founders of the different schools of philosophy like Shankara, Ramanuja and Madhva are in Sanskrit. Literature pertaining to Logic, Medicine, Astrology, Music, Drama are also in Sanskrit. In brief, Sanskrit Language is the spirit behind the Indian culture and the spiritual heritage. Pandit Jawaharlal Nehru the first Prime Minister of free India expresses the heritage as, "If I was asked what is the great treasure which India possesses and what is her finest heritage, I would answer unhesitatingly it is the Sanskrit language and literature, and all that it contains. This is a magnificent inheritance, and so long as it endures and influences the life of our people, so long the basic genius of India will continue." (Report of the Sanskrit commission, Chapter IV).

Ex-president of India Honourable, Sri Gyani Zail Singh has remarked on Sanskrit like this "Sanskrit is not just a religious language. Sanskrit is an invaluable treasure of this land and it is our responsibility to keep alive this ancient language, which is a storehouse of Indian traditions and culture. Since time immemorial this language has been instrumental for the unity of the country."

In addition to the rich heritage that Sanskrit contains, it is also a very influential language and has made impact on Indian languages whether Indo-Aryan or Dravidian in their vocabulary. K.M. Panikkar in his paper 'Our Inheritance-Sanskrit' edited by K.M. Munshi and R.R. Diwakar in their book 'Indian Inheritance' (literature, philosophy and Religion) says as follows: - "Sanskrit is the one common national inheritance of India. The South and the North, the West and the East have equally contributed to it. No part of India can claim it as its exclusive possession, when we talk of our national genius being unity in diversity of the fundamental oneness of Indian mind, etc, what we really mean is the dominance of Sanskrit, which overrides the regional differences and linguistic peculiarities and achieves a true national character in our thought and emotions and even gives form and shape to the languages. So far as I know, there has never been an instance in world history when a language which was but the speech of an invading few was able to establish its unchallenged authority over a whole sub-continent and be its permanent unifying factor for over two thousand years."

Sanskrit learning becomes very important in order to understand this ancient heritage of India particularly in the modern context for the

Scientists, Engineers and Lectors as it contains valuable literature on these subjects. Vedas which are the soul of Indian culture reveal lot of information on different aspects of human life. Seeing the importance of Sanskrit, Government of India has given a special status to it by recognizing it as a classical language. Hence teaching of Sanskrit becomes necessary. It is in this context that the Central Institute of Indian Languages, has prepared the Intensive course in Sanskrit. This is the result of the three workshops conducted by the Institute in which many Sanskrit Scholars both traditional and modern had participated.

This Intensive course in Sanskrit is designed for a three months course using the structural method. Different structures of Sanskrit are graded on the basis of their complexity from simple to complex. The structures of Sanskrit have to be memorized through the drills and exercises given at the end of each lesson. Lessons are given mostly in the conversational form. This makes learners easy to learn Sanskrit. Teaching of Sanskrit involves the principles of Second language teaching, structures may be taught either through the Direct method or Grammar translation method. Drills and Exercises contained in the lessons are the essential components of teaching. It is hoped that with this methodology, it may not be difficult to learn the Sanskrit language.

This Intensive Course in Sanskrit is prepared on an experimental basis, and can be revised on the basis of the experience of the classroom teaching and also the comments and suggestions made by the scholars in the field in course of time.

Prof. UDAYA NARAYANA SINGH

ACKNOWLEDGEMENTS

Editors hereby express their thanks to Professor Udaya Narayana Singh, Director, Central Institute of Indian Languages, (Ministry of Human Resource Development, Govt. of India) Manasagangotri, Mysore for his encouragement and keen interest shown in all the Sanskrit projects and Programmes conducted by the Institute including the present Intensive Course material in Sanskrit.

Editors also express their gratitude to the previous Directors of the Institute viz Dr.D.P.Pattanayak, Dr.E.Annamalai and in-charge Directors Dr.(Late) Francis Ekka, Dr.N.Ramasami and Dr. O.N.Koul. Dr.E.Annamalai was kind enough to write preface for this Intensive course in Sanskrit.

Editors are also obliged to other resource persons viz(late) Prof. Shivaganesha Murthi, the then Professor and Head of the Sanskrit Department, University of Mysore, Manasagangotri, Mysore and (Late) Dr.H.L.N.Bharati, retired Editor, Central Institute of Indian Languages who were actually instrumental in conducting the three workshops at Kollur, Udupi and Kateelu for the finalization of this material. Editors are very much indebted to the participants of the three workshops who had worked hard during the workshop period for the completion of this work under the overall supervision of the resource persons. All the participants who participated in these workshops were scholars in Sanskrit with considerable experience of teaching Sanskrit and their names are given at the end in the Appendix.

Editors are very much thankful to Dr.(Vidwan) B.S.Parvataraju, Professor of Sanskrit, Marimallappa College, Mysore for his assistance in the proof reading of the manuscript and making corrections and suggestions.

Editors are very thankful to Mrs. Jyoti & Sri M.N.Chandrashekhar for getting the nice printout from the computer and to Mrs. Dhanalakshmi Balakrishnan for her help in carrying out the corrections in the final manuscript through the computer and to Prof. Udaya Narayana Singh, the Director, CIIL, H. Manohar, Artist CIIL for the Cover Design of the Book.

Last but not least, *Editors* express their sincere thanks to Professor K. Ramasamy, Head, Publications, Central Institute of Indian Languages and Sri. S.B. Biswas, Manager, CIIL Printing Press, Manasagangotri, Mysore for the neat execution of the printing of this book and seeing it through the press, and to Sri R. Nandeesh Publication Unit, CIIL Printing Press, for his help.

EDITORS

PREFACE

The Central Institute of Indian Languages with an agenda for the development of modern Indian Languages, both major and minor, has also worked on the classical language i.e. Sanskrit. The interest of the institute in Sanskrit is from three points of view. Sanskrit is a source for the development of technical vocabulary in most of the contemporary Indian languages in their process of modernization. To modernize by drawing from classical sources is an instance of continuity of tradition. Study of Sanskrit from the point of view of modern language development is thus a necessity. The second point of view is that of modernising the teaching of Sanskrit to meet the current needs. The third is to understand by a long tradition of scholarship in different parts of India in order to contribute to modern Indian Linguistics.

The Intensive Course in Sanskrit belongs to the Second category. The Institute has prepared Intensive Courses in 13 major Indian languages to which is added this book. An Intensive Course is meant to learn the basics of a language in a short period of time. This Intensive Course designed for a three months course follows the structural method, which introduces to the learner selected structures in a graded fashion. The emphasis is on the structures themselves rather than the rules of the grammar that generate the structures. The grammatical explanation of the structures takes a secondary place. The acquisition of structures is through repetitive drills for their reproduction, generation and transformation. This method is used primarily for teaching and learning a second language. The methodologies of the second language teaching have changed periodically, but the structural method is still prevalent in India.

The traditional way of learning Sanskrit is different from the above method. It is basically teaching of the grammar through memorization of the grammatical rules given in the grammatical treatises. It of course includes drilling of inflectional paradigms but this is not extended to syntax. The traditional teaching of Sanskrit also demands full time commitment from the learner which many of the modern learners of Sanskrit cannot afford. Further, the traditional of learning Sanskrit is to become a scholar in it and make a profession of it and not to use it as tool for something else, which the modern learners may like to do.

This course is for learning Sanskrit for its instrumental use. It may be for enriching resource materials for higher studies and research in modern sciences and humanities. It may be for drawing from its resources for lexical development of the modern Indian Languages. It may be for

using it as an additional language in daily life for ritual as well as material purposes as the spoken Sanskrit movement tries to do. To learn Sanskrit for these kinds of uses, this course which teaches Sanskrit as a second language, will be useful.

If anyone is seriously interested in reviving Sanskrit to make it functional for some of the modern needs, the kind of approach for teaching it as given in this book is inevitable. It is with this belief that the Intensive Course in Sanskrit is published as an experiment. If it succeeds, it will open up learning of Sanskrit to people of different social and disciplinary backgrounds.

E. ANNAMALAI

INTRODUCTION

Intensive Course in Sanskrit has been prepared keeping in view the modern methods and techniques of second language teaching. Hence, the aim of this course is to teach Sanskrit as a second language. Central Institute of Indian Languages, Mysore has already prepared such second language teaching text books on major Indian Languages.

The preparation of intensive course in Sanskrit goes back to the efforts of (Late) Dr. H.L.N. Bharati of this Institute who initiated several programmes of Sanskrit, this being one of them.

This intensive course in Sanskrit has been prepared in three workshops conducted in Kollur, Udupi and Kateelu in Karnataka. Dr. K.P. Acharya, Dr. M.R. Ranganatha and (Late) Dr. H.L.N. Bharati and (Late) Dr. R.S. Shivaganesha Murthy, the then Professor and Head of the Department of Sanskrit, Mysore University were Resource persons and many Sanskrit scholars participated in these workshops.

An attempt was made to formalize the patterns of Sanskrit for teaching purpose. In total 15 patterns were identified and they were graded on the basis of their complexity. Each pattern in turn consisted of more than one structure. Lessons were prepared on the basis of each structure. Participants of the workshop were divided into different groups to write lessons for different structures under the guidance of the Resource persons. Lessons were written mostly in the conversational form.

The fifteen patterns consisting of different structures of Sanskrit are as follows:

Pattern One:-

- 1) Verbless sentences, Basic pronouns: *asmat*, *yuṣmat*, *tat*, *ētat* and *kim*.
- 2) Nouns: Nominative, Genitive and Locative cases, singular and plural numbers.
- 3) Interrogative and Negative sentences with gender distinction.

The above noted three structures under pattern number one are covered in seven lessons.

Pattern Two:-

- 1) Use of Adjectives, predicative use of Adjectives.
- 2) Numerals: cardinals, ordinals and numeral predicates.
- 3) Gender distinction with reference to the nouns.

There are two lessons on the above noted structures under pattern two.

Pattern Three:-

- 1) Degrees of comparison with suitable ablative forms. There are two lessons on the above noted structure.

Pattern Four:-

- 1) Most common verbs; Imperative (*Lot, Vidhilin*), singular and plural.
Parasmaipada and *Atmanepada*.
- 2) Accusative, Instrumental, Dative and Ablative cases. There are seven lessons on the above noted structures.

Pattern Five:-

- 1) Verbal nouns, all cases and genders.
 - 2) Infinitive of purpose (कृप्ति)
- There are four lessons on the above noted structures.

Pattern Six:-

- 1) Causative.
- There is one lesson on the above noted structure.

Pattern Seven:-

- 1) Verbs --past tense (*Lan*). *Lut* and *Lit*
 - 2) *Lan* = past *Lut* = Immediate past or present perfect.
 - 3) *Lit* = Remote past or past perfect.
- There are five lessons on the above noted structures.

Pattern Eight:-

- 1) Verbal participles in kty and Lyap or अ both positive and negative.
- There are three lessons on the above noted structure.

Pattern Nine:-

- 1) Verb, Future tense, simple and periphrastic, Benedictive (*Asirlin*)
 - a) Future -tense - simple future both positive and negative.
 - b) Future with periphrastic use -both positive and negative.
 - c) Benedictive use of verbs.
- There are four lessons on the above noted structure.

Pattern Ten:-

- 1) Passive Voice -present, imperative (*Lot, Lin*) past future.
- a) Passive in contrast with active in present tense - both positive and negative.

- b) Passive with reference to causal verbs -in present - both positive and negative.
- c) Intransitive verb in passive -in present -both positive and negative.
- d) Imperative passive -both positive and negative, positive interrogative and negative.
- e) Passive past -Active vs passive, past and past negative.
- f) Future -Active vs. passive -both positive and negative.

Pattern Eleven:-

- 1) Relative participles: past participles -passive and active (**कृ** and **त्कृपत्**) present participles (**saur**), Future sparticiples, potential participles (**tavya, anuya, ya**) participles in **Tṛ** and **aka**.
- a) Relative participles -present-past combination both in active and passive using all the three genders like **गच्छन्, गतवान्, गतवति.**
- b) Relative participle -present-past vs Future -both positive and negative **गच्छन् - गमिष्यन्**
- c) Active vs passive relative participles **कृत - क्रियमाण**
- d) Relative participles such as **कर्तव्यं, करणीयं** and **कार्यं** both positive and negative.

There are five lessons on the above noted structures.

Pattern Twelve:-

- 1) Simultaneous constructions using **satt** and **satisaptami**.

Ex:

प्रामं गच्छन् तृणं स्पृशति ।

रामे वनं गच्छति सति दशरथः मृतः ।

There are two lessons on the above noted structure.

Pattern Thirteen:-

- 1) Use of participle nouns.

tra and **ak** -both positive and negative.

There is one lesson on the above noted structure.

Pattern Fourteen:-

- 1) Conditional- **यदि** - **तर्हि**, **चेत्** - **तर्हि**, - **यदि** only using verb forms.
- a) Using simple conditional- **यदि**- **तर्हि**
- b) Using the forms like **अभिविष्यत्** with **यदि**
- c) With negative - **न**

There are two lessons on the above noted structure.

Pattern Fifteen:-

1) Desideratives (*Sannanta*)

Like मुमुक्षा, मुमुक्षति, मुमुक्षः

There are three lessons on the above noted structure.

After introducing all the structures under one pattern, a review lesson is given which covers all the structures of that pattern. All structures are introduced in the conversational form, introducing new vocabulary.

Lesson-wise structures that are introduced are as follows:

Sr. No.	Lesson No.	Title of the Lesson	Structures introduced
1	1	परिचायिका	In this lesson, the singular forms of the nouns ending with a (अ) in all genders in nominative case are introduced. The pronouns एतत्, तद्, युष्मद्, अस्मद्, किम् are used in all the three genders in nominative singular.
2	2	परिचयः	The genitive forms of the pronouns and some nouns in the singular number with gender distinction have been introduced. Masculine and Neuter nouns ending in (अ) and Feminine nouns ending in आ have been introduced. Genitive forms of masculine and Neuter pronouns are the same. Ex. :- तस्य अम्बा शारदा । तस्य पुस्तकरस्य नामधेयं रामायणम् । एतस्य नामधेयं

गणेशः । एतस्य पुस्तकस्य नामधेयं
महाभारतः ।

3	3	सुहृत् संवादः	Pronouns in singular and plural; in all the three genders are introduced. मित्रम् when used in Masculine gender denotes "sun" and when used in neuter denotes 'friend'.
4	4	चित्रदर्शनम्	Nouns having grammatical gender are introduced. The words denoting animals, rivers, trees etc in Sanskrit are either masculine or feminine nouns. For ex:- गजः :- Masculine नदी :- Feminine
5	5	वृक्षः	In this Lesson, singular and plural distinction with gender variation in respect of - 'a' ending nouns are introduced.
6	6	मृगाल्प्यः	In this lesson, singular-dual- plural forms and gender variations in respect of - a (अ) ending nouns. Nominative, Genitive and Locative cases are used.
7	7	प्रवासः	In this lesson, the genitive and locative case forms of masculine nouns ending in 'i' and 'u' are introduced. The 'n' occurring in a word after 'r' or 's' is changed into 'n'. Ex:- ऋषीणाम्, गिरीणाम्

8	8	प्रसाधनविपणि:	In this lesson, basic adjectives in three genders with singular and plural in assertive and interrogative forms are introduced.
9	9	शैक्षणिकप्रवासः	In this lesson, cardinal numbers in all genders both in singular and plural are used. In some sentences like द्वौ सेवकौ even द्विवचन is also used to introduce numerals.
10	10	रामभीमयोः संवादः	In this lesson, ordinal numbers are used in all three genders and both in singular and plural
11	Review Lesson No. 1	मित्रागमनम्	It is a review lesson comprising general structures so far introduced including cardinal and ordinal numbers in all genders and two numbers except द्विवचन
12	11	शाकापणः	In this lesson, comparative forms of adjectives are used. तर् (प) and इयस् are the suffixes that are added to adjectives to form comparatives
13	12	पुष्पबाटिका	In this lesson, superlative degree forms of adjectives are introduced. Superlative degree of a word is obtained by adding तमप् and अत् suffixes to the adjectives. उत्तम + तमप् = उत्तमतम् कृश + तम् = कृशतम्
14	Review Lesson No. 2	विश्वभूपटः	It is a review lesson comprising all general structures introduced in the second pattern

15	13	गृहकृत्यम्	In this lesson imperative forms of verbs are introduced in both singular and plural, i.e., and in लोट - मध्यम पुरुष एकवचन and - बहुवचन in परस्मैपदी। Ex:- गच्छ-गच्छतम्-गच्छत
16	14	स्वास्थ्यम्	In this lesson, verbs in imperative 2nd person singular, dual and plural are introduced. i.e., लोट मध्यमपुरुष-कवचन, द्विवचन and बहुवचन Ex:- लभस्व-लभेताम्-लभध्यम्
17	15	वस्तुप्रदर्शनी	In this lesson, verbs in imperative - singular and plural (in permissive sense) are introduced. i.e., लोट - प्रथमपुरुष - एकवचन, उत्तमपुरुष बहुवचन परस्मैपदी आत्मनेपदी। Ex:- गच्छतु Let him go पिबाम Let us drink
18	16	संचारनियमः	In this lesson, potential forms (विधिलिङ्ग) in परस्मैपदी in all persons and all numbers are introduced.
19	17	पर्वतारोहणम्	In this lesson, verbs belonging to आत्मनेपदी in the potential (विधिलिङ्ग) in all persons and all numbers with संभावनार्थ and the विद्यर्थ are introduced.

20	18	संस्कृतकविसमेलनम्	In this lesson, verbs belonging to आत्मनेपदी in present tense (लट्) in all persons and in all numbers are introduced.
21	19	चतुरामाता	In this lesson, verbs in the present tense –singular and plural in all persons are introduced. i.e., लट् - एकवचन - बहुवचन - प्रथमपुरुष, मध्यमपुरुष, उत्तमपुरुष परस्मैपदी आत्मनेपदी। Ex:- गच्छति - He goes. पठसि - You read. लिखामि - I write
22	20	परिसरमालिन्यम्	In this lesson, verbal nouns ending in ल्युट् प्रत्यय are introduced. It is to be noted that ल्युट् is completely substituted by अन् - For ex:- कथ् + ल्युट् कथ् + अन् = कथयन् The said verbal nouns are always used in neuter gender.
23	21	स्वातन्त्र्यदिनाचरणम्	In this lesson, whatever case forms of the verbal nouns left out in the previous lessons have been covered. For ex:- इक्षणेत् (Instrumental) दर्शनाय (Dative) स्वातन्त्र्यदिनाचरणस्य (Possessive) ध्वजारोहणे (Locative case)

24	22	स्रीशिक्षणम्	In this lesson, Infinitive forms of verbs like गंतुम्, कर्तुम्, वक्तुम् etc., are used. They denote "purpose" hence they are called "Infinitive of purpose". These are followed by adjectives sometimes like वक्तुम् समर्थः etc. Some times they are followed by verbs. For ex:- वक्तुम् इच्छति, गंतुम् प्रभवति।
25	Review Lesson No.3	संस्कृतपत्रिका:	This is being Review lesson, structures covered in the third pattern are reviewed here.
26	23 A 23 B	विवाहसिद्धता विवाहोत्सवः	In this lesson, causative forms of different verbs such as कारयति, हारयति etc., are introduced. Causative is formed by adding the causative marker 'अय्' to the verb.
27	24	महाभारतम्	In this lesson लिट् (perfect) forms of परस्मैपद are introduced.
28	25	उत्तरकुमारः	In this lesson, Lit् आत्मनेपद, forms are introduced.
29	26	रथोत्सवः	In this lesson, परस्मैपद forms are introduced.
30	27	वाहनापघातः	In this lesson, Imperfect past आत्मनेपद, forms are introduced.
31	28	भागवतकथा	In this lesson, स्म form of past tense is introduced. Other forms of past tense are also used.

32	29	फलपुष्पप्रदर्शनम्	In this lesson, verbal participles along with positive and Negative forms are introduced.
33	Review Lesson No.4	बौरनारी ओबव्वा	This being a review lesson, structures covered in the fourth pattern are reviewed here.
34	30	त्यवंतरामायणम्	In this lesson, verbal, participles (त्यपि) along with positive and negative forms are introduced.
35	31	वैद्यसम्मेलनम्	In this lesson, first future, forms (लुट्टि) of verbs both positive and negative are introduced. Additional Note:- (a) All forms of the root भू belonging to the first future (लुट्टि) in all persons and in singular, dual and plural are included Ex:- भविता, भवितारौ, भवितारः etc.
			(b) All forms of the भू root belonging to the आत्मनेपदी in the first future (लुट्टि) in all persons in singular, dual and plural are introduced. Ex : - शोभिता, शोभितारौ, शोभितारः etc.
36	32	साक्षरतांदोलनम्	In this lesson, second future, forms of verbs in both positive and negative are introduced. Additional Note:- (a) All forms of the root गम्

belonging to the परस्पैपद in the second future (लृट) in all persons in singular, dual and plural are introduced such as गमिष्यति, गमिष्यतः, गमिष्यन्ति

(b) All forms of the root लभ् belonging to the आत्मनेपद in the second futurer (लृट) in all persons and in singular, dual and plural are introduced.

Ex:- लप्स्यते-लप्स्येते-लप्स्यन्ते

37 33 गुरुकुलम्

In this lesson, Benedictive (आशीर्लिङ्) both positive and negative forms are introduced.

Additional Note:-

(a) All forms of the root क्रीड् belonging to the परस्पैपद in the benediction (आशीर्लिङ्) in all persons in singular, dual and plural are introduced.

Ex:- क्रीडात्, क्रीडास्ताम्, क्रीडासुः etc.

(b) All forms of the root पच् belonging to आत्मनेपदी in the benediction in all persons in singular, dual and plural are introduced.

Ex:- पक्षीय, पक्षीवहि, पक्षीमही

38 Review
Lesson
No.5

क्षेत्रदर्शनम्

This being a Review Lesson reviews both the future forms लृट, लृट (1st and II Future) and

			benediction (आशीर्वाद) in all persons.
39.	34	संस्कृतोत्सवः	In this lesson, passive forms are introduced.
40	35	निसर्गनिरीक्षा	In this lesson, passive forms of णिजन्त, passive forms of लेट्-लोट् and some सन्ति forms are used. लोट् is used in the present tense, लोट् in the sense of command and सन् प्रत्यय is used in the sense of desire.
41	36	संस्कृतचलनचित्रं	In this lesson, causative forms of कान्ता 's are used.
42	37	प्रजातंत्रशासनम्	In this lesson, following structures are introduced. There are two kinds of णिजन्त as स्वार्थणिच् and प्रेरणार्थणिच्. Forms like कथयति, कथयते, ताडयति, ताडयते, चोरयति, चोरयते etc., are examples of स्वार्थणिच्. Here though आत्मनेपद forms are used, they do not give the passive meaning. Forms like कारयति, कारयते, श्रावयति, श्रावयते, दापयति, दापयते, प्राययति, प्राययते इत्युक्ति, उद्धुक्ति examples of प्रेरणार्थणिच्. Some forms like कारयति, हासयति, रोदयति, पाठयति etc., change into कार्यते, हास्यते, रोद्यते and पाठ्यते respectively in passive लट्.

43	38	प्रामजीवनम्	In this lesson, the Lun verbal forms are given. Lun (लुङ्) is used in the past tense. In this lesson, stress is made on the passive forms of Lun (लुङ्).
44	39	क्रीडाप्रतियोगिता	In this lesson, the forms of लुङ् लकारा are used.
45	40	बस यात्रा	In this lesson, the active forms of सञ्चरण are used.
46	41	सर्कस प्रदर्शनम्	In this lesson, the present participles are used. अत् is added to parasmaipadi verbal roots and आन/मान is added to Atmanepadi verbal roots to make present participles. Ex.: - पठ + अत् = पठत् - पठन्- पठन्ती राध + मान = राधमान शी + आन = शयान
47	42	बीरसावकर	In this lesson, past passive and past active participles are used. past participles are made by adding त्वं and active participles are made by adding त्ववत् to the verbal roots. Ex:- भू + त्वं - भूत, भूतम् - भूता भू + त्ववत् - भूतवत् - भूतवान - भूतवती
48	43	कन्याकुमारीक्षेत्रम्	In this lesson, potential participles

are used. तव्य, आनीयर and य are added to verbal roots to make participles.

- 49 44 आदर्शसाधनम् In this lesson, future participles are used. These are made from present participles.

Ex :-

कुर्वन् - करिष्यन्

गच्छन् - गमिष्यन्

- 50 Review Lesson No. 6 नवरात्रोत्सवः In this lesson, previous structures are reviewed.

- 51 45 अर्णवतटः In this lesson, some कृदंत forms are used in all genders and numbers. शत् शान्त् stems are used in the sense of present continuous tense. Along with this, some तुमंत्, त्वांत् and ल्यबंत् forms are also used. These are termed as कृदंतात्यय

- 52 46 पुत्रं प्रति पितुः पत्रम् In this lesson, the सतिसप्तमी form is used in both singular and plural form. सतिसप्तमी is generally used when we intend to say simultaneous action.

- 53 47 विजयोत्सवः In this lesson, तृच् and अक् forms are introduced.
Ex:-
कर्तृ - doer
सेवकः - servant

54	48	कार्यालयः	In this lesson यदि - तर्हि forms are introduced. They are considered to be interlinked indeclinable. They are generally used in the sense of conditioning in positive but is used in the negative sense.
55	49	विश्वसंस्कृतसम्मेलनम्	In the earlier lesson, यदि - तर्हि are the interrelated indeclinables and were used in the sense of conditioning. In this lesson, they are used with लृण् Verbal forms लृण् is one of the लकारः. It is used in the -sense of causation i.e., हेतु - हेतुमदभाव. For Ex:- यदि सुवृष्टिः अभविष्यत् तर्हि सुभैक्ष्यम् अभविष्यत्। Here the rain is the root cause and plenty of grain is the outcome चेत् is used in the sense of conditioning. नो चेत् is used in the same sense but in the negative form.
56	50	चित्रदर्शनम्	In this lesson, सन् प्रत्यय is used in the sense of desire. They are used in the verbal forms like रामः कार्यं चिकीर्षति. It is used in the noun रामस्य जिज्ञासा Here जिज्ञासा is used in the noun form. सन्तंत forms are sometimes used in the adjective form also. For ex:- पिपटिषुः बालः शालां गच्छति।

57 51

उपहारगृहम्

In this lesson use of सन् प्रत्यय continued. As said, सन् प्रत्यय is used in the sense of desire.

For ex:- ज्ञातुम् इच्छा = जिज्ञासा
- desire to know.

जिज्ञासा is a conjunct form of सन् प्रत्यय। This form changes according to the number, gender and cases.

For ex:-

जिज्ञासुः, जिज्ञासवः,
जिज्ञासूनाम् etc.

58 52

गुरुशिष्यसंबादः

In this lesson further सम्बन्ध forms are used and they are declined like nouns, though they are verbal derivatives.

Each lesson begins in the conversational form with a particular graded structure along with the new vocabulary.

In order to master the structure already introduced, different types of drills and exercises are used. At the end of the lesson, following types of drills are used:

(1) Repetition Drill:

This helps in the correct pronunciation of Sanskrit words and sentences. Here the teacher will repeat and learners will imitate so that a good pronunciation is acquired.

(2) Substitution Drill:

Here a model example is provided. On the basis of the model, the learner is expected to substitute other suitable words in the gaps provided.

(3) Transformation Drill:

Here also a model is provided. The difference between substitution drill and transformation drill is that there is no change in the substitution drill but there will be some change in the transformation drill. This drill transforms one sentence into another. Ex: Assertive to Interrogative, Singular to Plural etc.

(4) Buildup Drill:

Here also a model is given. Based on the model, the learner is expected to build other words so that at the end it becomes a complete sentence.

(5) Response Drill:

This drill is based on the lesson. Content based questions would be asked so that the learners comprehension of the text is tested.

After giving the drills, exercises are given. These exercises are of different types – as follows:

- 1) Fill in the blanks with appropriate forms of Sanskrit words by using the English clues given in the bracket.
- 2) Select the appropriate verbs so as to fill in the blanks by choosing the suitable words given in the bracket.
- 3) Match the following.
- 4) Correct the errors and rewrite the whole sentence.
- 5) Translate the following sentences into Sanskrit.

At the end of the exercises, a list of vocabulary is provided. This list contains the words introduced in that lesson. The lesson concludes with the listing of the structures of that particular lesson under the title "Grammar Notes".

This Intensive Course in Sanskrit consists of 58 lessons namely 52 Structure lessons and 6 Review lessons. Topics of each lesson already have been listed earlier.

The first few lessons are given in Dēvanāgari Script with Roman transliteration along with English translation. The purposes of providing this transliteration is to enable the learners to learn Dēvanāgari script at an early date. It is expected that by the time lessons in Dēvanāgari script begin without Roman transliteration, the learners would have mastered the Dēvanāgari script. For learning the Dēvanāgari script, the learner may refer the Dēvanāgari chart and also the pictorial glossary of Sanskrit published by the Institute.

CONTENTS

		Page
Foreword		v-vi
Acknowledgement		vii
Preface		viii -ix
Introduction		x-xxvii
Lesson - 1	परिचायिका	1-10
Lesson - 2	परिचयः	11-21
Lesson - 3	सुहृत्संवादः	Conversation between two friends) 22-31
Lesson - 4	चित्रदर्शनम्	Conversation with a friend 32-41
Lesson - 5	द्रुक्षः	Seeing the Pictorial chart 42-48
Lesson - 6	मृगालयः	Tree 49-56
Lesson - 7	प्रवासः	Zoo 57-73
Lesson - 8	प्रसाधनविषयः	Journey 74-84
Lesson - 9	शैक्षणिकप्रवासः	Fancy stores 85-96
Review Lesson - 1	मित्रागमनम्	Educational tour 97-106
Lesson - 10	रामभीमयोः संवादः	Friend's arrival Conversation between Rama and Bhima 107-116
Lesson - 11	ज्ञाकापणः	Vegetable shop 117-129
Lesson - 12	पुष्पबाटिका	Flower garden 130-140
Review Lesson - 2	विच्चभूपटः	World map 141-155
Lesson - 13	गृहकृत्यम्	Household work 156-164
Lesson - 14	स्वास्थ्यम्	Health 165-174
Lesson - 15	वस्तुप्रदर्शनो	Exhibition 175-183

Lesson - 16	सञ्चारनियमः	Traffic rules	184-194
Lesson - 17	पर्वतारोहणम्	Mountaineering	195-203
Lesson - 18	संस्कृतकविसम्मेलनम्	Sanskrit poets' conference	204-217
Lesson - 19	चतुरामाता	Clever mother	218-233
Lesson - 20	परिसरमालिन्यम्	Environmental pollution	234-246
Lesson - 21	स्वातन्त्र्यदिनाचरणम्	Independence day celebration	247-258
Lesson - 22	स्त्रीशिक्षणम्	Women's education	259-269
Review Lesson - 3	संस्कृतपत्रिका:	Sanskrit journals	270-277
Lesson - 23 - A	विवाहसिद्धता	Marriage preparation	278-280
Lesson - 23 - B	विवाहोत्सवः	Marriage celebration	280-292
Lesson - 24	महाभारतम्	Mahabharata- Epic	293-298
Lesson - 25	उत्तरकुमारः	Uttarakumara	299-301
Lesson - 26	रथोत्सवः	Car festival	302-305
Lesson - 27	बाहनापघातः	Vehicle accident	306-310
Lesson - 28	भागवतकथा	Story of Bhagavat	311-317
Lesson - 29	फलपूजाप्रदर्शनम्	Flower exhibition	318-326
Review Lesson - 4	बीरनारी ओबव्वा	Brave Obavva	327-333
Lesson - 30	ल्यबन्तरामायणम्	Lyabanta Ramayana	334-343
Lesson - 31	वैद्यसम्मेलनम्	Doctors' Conference	344-351
Lesson - 32	साक्षरतान्दोलनम्	Literacy movement	352-359
Lesson - 33	गुरुकुलम्	Gurukula	360-366
Review Lesson - 5	क्षेत्रदर्शनम्	Pilgrimage	367-373
Lesson - 34	संस्कृतोत्सवः	Sanskrit festival	374-381
Lesson - 35	निसर्ग निरीक्षा	Viewing nature	382-386

Lesson - 36	संस्कृतचलनचित्रम्	Sanskrit movie	387-393
Lesson - 37	प्रजातन्त्रशासनम्	Democratic rule	394-402
Lesson - 38	ग्रामजीवनम्	Village life	403-408
Lesson - 39	क्रीडाप्रतियोगिता	Sports Competition	409-416
Lesson - 40	बस् यात्रा	Bus journey	417-422
Lesson - 41	सर्कस् प्रदर्शनम्	Circus exhibition	423-437
Lesson - 42	बोरसावर्कर	Brave savarkar	438-452
Lesson - 43	कन्याकुमारीक्षेत्रम्	Kanyakumari pilgrimage	453-464
Lesson - 44	आदर्शसाधनम्	Model achievement	465-471
Review lesson - 6	नवरात्रोत्सवः	Navaratri festival	472-475
Lesson - 45	अण्वतटः	Sea shore	476-484
Lesson - 46	पुत्रं प्रति पितृः पत्रम्	Father's letter to his son.	485-490
Lesson - 47	विजयोत्सवः	Victory celebration	491-505
Lesson - 48	कार्यालयः	Office	506-515
Lesson - 49	विश्वसंस्कृतसम्मेलनम्	World Sanskrit conference	516-523
Lesson - 50	चित्रदर्शनम्	Viewing the film	524-531
Lesson - 51	उपाहारगृहम्	Canteen	532-538
Lesson - 52	गुरुशिष्यसंवादः	Dialogue between teacher and student	539-546
Appendix			547-550

Lesson 1

परिचायिका

Introductory

अध्यापकः - नमस्कारः ।

Adhyāpakaḥ- namaskāraḥ.

Namaskara (salutations)

छात्रः - नमस्कारः ।

Chātrah - namaskāraḥ

Namaskara (salutations)

अध्यापकः - अहम् अध्यापकः । त्वं कः?

Adhyāpakaḥ- aham adhyāpakaḥ, tvam kah? I am a teacher.
I teacher. You who? Who are you?

छात्रः - अहम् छात्रः ।

Chātrah - aham chātrah
I student.

I am a student.

अध्यापकः - एषः कः?

Adhyāpakaḥ- eṣaḥ kah?
This (person) who (mas)?

Who is this person

छात्रः - एषः छात्रः ।

Chātrah - eṣaḥ chātrah.
This [person (male)] student.

This is a student

अध्यापकः - एषा काः?

Adhyāpakaḥ- eṣā kā?
This [person (fem)] who
(fem)?

Who is this person (fem)?

छात्रः - एषा छात्रा ।

Chātrah - eṣā chātrā.
This (fem) student (fem)

This (fem) is a student.

LESSON 1

अध्यापकः - एतत् किम्?

Adhyāpakaḥ- etat kim?

This (neu) what (neu)?

What is this (neu)?

छात्रः - एतत् पुस्तकम्।

Chātrah - etat pustakam.

This (neu) book (neu).

This (neu) is a book.

अध्यापकः - सः कः?

Adhyāpakaḥ- Saḥ kah?

He who (mas)?

Who is he?

छात्रः - सः छात्रः।

Chātrah - Saḥ chātrah

He student.

He is a student.

अध्यापकः - सा का?

Adhyāpakaḥ- sā kā?

She who (fem)?

Who is she?

छात्रः - सा छात्रा।

Chātrah - sā chātrā.

She student (fem).

She is a student.

अध्यापकः - तत् किम्?

Adhyāpakaḥ- tat kim?

That (neu) what (neu)?

What is that?

छात्रः - तत् पुस्तकम्।

Chātrah - tat pustakam.

That (neu) book (neu).

That is a book.

DRILLS**I. Repetition drills :**

Model : अ - अहं केशवः ।

aham keśavah.

छा - अहं केशवः ।

a) Repeat :

अ - अहम् अध्यापकः ।

aham adhyāpakaḥ.

छा - ----- ।

अ - अहम् अर्चकः ।

aham archakaḥ.

छा - ----- ।

अ - अहं वैद्यः ।

aham vaidyah.

छा - ----- ।

अ - अहं नारायणः ।

aham nārāyanah.

छा - ----- ।

b) Repeat :

अ - अहं शशिकला ।

aham śaśikalā

छा - ----- ।

अ - अहम् अध्यापिका ।

aham adhyāpikā

छा - ----- ।

अ - अहं गायिका ।

aham gāyikā

छा - ----- ।

अ - अहं वैद्या ।

aham vaidyā

छा - ----- ।

अ - अहं मधुरा ।

aham madhurā.

छा - ----- ।

5. Gayatri, P .K.Dr.
Head of the Department of Sanskrit
Seshadripuram College,
Seshadripuram
Bangalore-560 020.
6. Hegde, Gurupad, K.
Reader and H.O.D of Sanskrit
Lal Bahadur & S.B.Solabanna Setty College
Sagar - 577401
7. Hegde, V.D.Dr.
Professor of Hindi,
Manasgangotri, Mysore -570006
8. Jayashree, M.A. (Smt.) Dr.
Professor& HOD Sanskrit
D.Banumaiyah's College of Commerce,
Mysore-570 024
9. Krishnamurthy, S. Dr.
Reader & HOD of Sanskrit St.Aloysis College
Mangalore.
10. Nagaraja Rao, H.V. Vidwan
Deputy Editor
Ancient Indian Literature Project
Sahitya Academy
Mysore.
11. Narasimha Murthy, H.V
Reader & HOD of Sanskrit Bhandarkar's College
Kundapura Karnataka
12. Paranjape, V.R. Vidwan
Sanskrit teacher
Srikantha Girl's High School
Mysore - 570 004

c) Repeat :

1. अ - एषः वासुदेवः ।
eṣah vāsudevah.
छा - ----- |

2. अ - एषः षण्मुखः ।
eṣah ṣaṇmukhaḥ.
छा - ----- |

3. अ - एषः नर्तकः ।
eṣah nartakaḥ.

4. अ - एषः पाचकः ।
eṣah pācakaḥ.

छा - ----- |

छा - ----- |

d) Repeat :

1. अ - एषा वत्सला ।
eṣā vatsalā
छा - ----- |

2. अ - एषा शान्ता ।
eṣā śāntā
छा - ----- |

3. अ - एषा बालिका ।
eṣā bālikā
छा - ----- |

4. अ - एषा पाचिका ।
eṣā pācikā
छा - ----- |

e) Repeat :

1. अ - एतत् पुस्तकम् ।
etat pustakam
छा - ----- |

2. अ - एतत् कुसुमम् ।
etat kusumam
छा - ----- |

3. अ - एतत् भवनम् ।
etat bhavanam
छा - ----- |

4. अ - एतत् वनम् ।
etat vanam
छा - ----- |

I) Repeat :

1. अ - सः माधवः ।

sah mādhavaḥ

छा - ----- ।

2. अ - सः उदयनः ।

sah udayanaḥ

छा - ----- ।

3. अ - सः चित्रकारः ।

sah citrakāraḥ

छा - ----- ।

4. अ - सः सेवकः ।

sah sevakaḥ

छा - ----- ।

5. अ - सा शारदा ।

sā śāradā

छा - ----- ।

6. अ - सा ललना ।

sā lalanaḥ

छा - ----- ।

7. अ - सा प्राज्ञा ।

sā prājñā

छा - ----- ।

8. अ - सा सेविका ।

sā sevikā

छा - ----- ।

9. अ - तत् फलम् ।

tat phalam

छा - ----- ।

10. अ - तत् पर्णम् ।

tat parṇam

छा - ----- ।

11. अ - तत् नयनम् ।

tat nayanam

छा - ----- ।

12. अ - तत् मण्डपम् ।

tat mandapam

छा - ----- ।

II. Substitution drills :

Model : एषः बालकः । esah bālakaḥ.

----- बालिका । ----- bālika.

एषा बालिका । esā bālika.

LESSON I

1. अहं अध्यापकः ।	aham adhyāpakah
----- छात्रः ।	----- chātrah
----- ----- ।	----- -----
2. एषा राधा ।	esā rādhā
----- रमा ।	----- ramā
----- ----- ।	----- -----
3. त्वं गोविन्दः ।	tvam govindah
----- रक्षकः ।	----- rakṣakah
----- ----- ।	----- -----

III. Transformation drills.

Model : एषः छात्रः । esah chātrah.
 एषा छात्रा । esā chātrā

1. एषः चतुरः । esah caturah
 एषा ----- । esā -----
2. एषः गायकः । esah gāyakah
 एषा ----- । esā -----,
3. सः बालकः । bālakah
 सा ----- । sā -----,
4. एषा ललना । esā lalanā
 ---- पुरुषः । ----- purusah
5. सः प्राज्ञः । sah prājñah
 ---- प्राज्ञा । ----- prājñā

6. सा बाला । sā bälā

सः ----- | saḥ -----.

7. एतत् कुसुमम् । etat kusumam

----- पुष्पम् । ----- puṣpam

8. सः निपुणः । saḥ nipuṇah

----- निपुण । ----- nipuṇā

9. एतत् वनम् । etat vanam

----- फलम् । ----- phalam

10. तत् अन्न । tat annam

----- कमलम् । ----- kamalam

11. तत् द्वारम् । tat dvāram

----- भवनम् । ----- bhavanam

IV. Build up drills.

Model : किम्?

kim?

एतत् किम्?

etat kim?

Build up :

1. कः?

kah?

का?

kā?

2. एषः?

esaḥ?

एतत्?

etat?

3. सः?

saḥ?

सा?

sā?

V. Response drills.

1. कः सः बालकः?

kah sah bālakah?

2. सा बालिका का?

sā bālika kā?

3. तत् किम् पुस्तकम्?

tat kim pustakam?

4. तत् किम् गुणम्?

tat kim puṣpam?

5. एषः कः देवः?

eṣah kah devah?

EXERCISES

I. Fill in the blanks with appropriate forms of the Sanskrit words by using the English clues given in the brackets.

1. एषः ----- (student, Mas)
eṣah -----.

2. एषा ----- (student, Fem)
eṣā -----.

3. ----- माधवः | He (Remote)
----- mādhavah.

4. ----- मल्लिका | she (Remote)
----- mallikā.

5. ----- मुखम् | It (Remote)
----- mukham

6. सः ----- | (boy)

sah -----.

7. सा ----- | (girl)

sā -----.

8. तत् ----- | (flower)

tat -----.

9. ----- शिक्षकः | He (Remote)

----- śikṣakah.

10. ----- पाचिका | She (Remote)

----- pācikā.

11. ----- वस्त्रम् | It (Remote)

----- vastram.

II. Fill in the blanks by choosing the suitable words given in the brackets.

1. एषः ----- (बालिका बालकः वनम्)

esah ----- (bālikā bālakah vanam)

2. एषा ----- (पद्मा पद्मम् पद्मनाभः)

esā ----- (padmā padmām padmānābhah)

3. एतत् ----- (पुष्पम् शिक्षकः छात्रा)

etat ----- (puspam śikṣakah chātrā)

LESSON 1

4.	पाचकः ।	(सः	सा	तत्)
	pācakah	(sah)	sā	tat)
5.	गायिका	(तत्	सः	सा)
	gāyikā	(tat)	sah	sā)
6.	जलम्	(सा	तत्	सः)
	jalam	(sā)	tat	sah)

VOCABULARY

अध्यापकः	teacher	कुसुमम्	flower
गृहम्	house	चित्रम्	picture
छात्रः	student	नेनम्	eye
पाचकः	cook	फलम्	fruit
बालिका	girl	वनम्	forest

GRAMMAR NOTES

In this lesson, the singular forms of the nouns ending with 'a'
 (अ) in all genders in the nominative case are introduced.

The pronouns एतत्, तद्, युष्मद्, किम् are used in all the 3 genders
 in nominative singular.

Lesson 2

परिचयः

[Introduction - Conversation between two friends]

गोपालः - नमस्कारः । मम नामधेयं गोपालः ।
किं तव नामधेयम्?

Gopālah - Namaskārah. mama
nāmadhēyam Gopālāh.
kim tava nāmadhēyam?
Namaskara. My name Gopala.
What your name?

My name is Gopala.
What is your name?

रामः - मम नामधेयं रामः ।
Rāmāh - mama nāmadhēyam rāmāh.
My name Rama.
My name Rama.

गोपालः - एषः कः?
Gopālah - eṣah kah?
This (mas) who?

Who is he? (mas-prox)

रामः - एषः मम अनुजः ।
Rāmāh - Eṣah mama anujah.
This (he) my younger brother.
Younger brother.

गोपालः - किम् एतस्य नामधेयम्?
Gopālah - Kim etasya nāmadhēyam?
What this (man's) name?

What is this man's
(prox) name?

रामः - एतस्य नामधेयं गणेशः ।
Rāmāh - Etasya nāmadhēyam Gaṇeśah.
This (man's) name Ganesha.

This man's (prox)
name is Ganesha.

LESSON 2

गोपालः - सः कः?

Gopālah - saḥ kah?
He who?

Who is he?

रामः - सः गोविन्दः।

Rāmaḥ - saḥ Govindah?
He Govinda.

He is Govinda.

गोपालः - सः कस्य पुत्रः?

Gopālah - saḥ kasya putrah?
He whose son?

Whose son is he?

रामः - सः अध्यापकस्य पुत्रः।

Rāmaḥ - saḥ adhyāpakasya putrah.
He teacher's son.

He is the son of the
teacher.

गोपालः - तस्य अम्बा का?

Gopālah - tasya ambā kā?
His mother who?

Who is his mother?

रामः - तस्य अम्बा शारदा।

Rāmaḥ - tasya ambā śāradā.
His mother Sharada.

His mother is
Sharada.

गोपालः - शारदायाः तनुजा का?

Gopālah - śāradāyāḥ tanujā kā?
Sharada's daughter who(fem)?

Who is the daughter
of Sharada?

रामः - तस्याः तनुजा रमा।

Rāmaḥ - tasyāḥ tanujā Ramā.
Her daughter Rama.

Her daughter is Rama.

गोपालः - एतस्याः किं नामधेयम्?

Gopālah - Etasyāḥ kim nāmadhēyam?
this women's what name?

What is this women's
(prox) name?

रामः	- एतस्या नामधेयं गीता ।	
Rāmaḥ	- Etasyāḥ nāmadhēyam Gītā. this (women's) name Gita.	This women's (prox) name is Gita.
गोपालः	- एषा कस्या अनुजा ?	
Gopālaḥ	- Eṣā kasyāḥ anujā? This (women) whose younger sister?	Whose sister is she(prox)?
रामः	- एषा मलिकाया अनुजा ।	
Rāmaḥ	- Eṣā mallikāyāḥ anujā. This (women) Mallika's younger sister.	This women is Mallika's younger sister.
गोपालः	- कि एतस्य पुस्तकस्य नामधेयम् ?	
Gopālaḥ	- kim etasya pustakasya nāmadhēyam? What this book's name?	What is the name of this book?
रामः	- एतस्य पुस्तकस्य नामधेयं रामायणम् ।	
Rāmaḥ	- Etasya pustakasya nāmadhēyam What this book's name? This (acc.) name Ramayana.	The name of this book is Ramayana.
गोपालः	- कि तस्य पुस्तकस्य नामधेयम् ?	
Gopālaḥ	- kim tasya pustakasya This (acc.) name Ramayana. What is that book's name?	What is the name of that book?
रामः	- तस्य पुस्तकस्य नामधेयं महाभारतम् ।	
Rāmaḥ	- tasya pustakasya nāmadhēyam mahābhāratham, That book's name Mahabharatam.	That book's name is Mahabharatam.

LESSON 2

गोपालः - कालिदासः कस्य काव्यस्य लेखकः?

Gopālah - Kālidāsah kasya kāvyasya lekhakah?

Kalidasa is the author of which kavya?

Kalidasa which kavya's author?

रामः - कालिकासः रघुवंशस्य लेखकः।

Rāmāḥ - Kālidāsaḥ Raghuvamśasya
lekhakāḥ

Kalidasa is the author of Raghuvamsha.

Kalidasa Raghuvamsha's author.

DRILLS

I. Repetition drills.

Repeat :

b) Model : अ - मम नामधेयम् रामः ।

mama nāmadhēyam rāmah.

अ - मम नामधेयम् रामः ।

Repeat :

1. अ - एतस्य नामधेयं गणेशः ।

ētasya nāmadhēyam gaṇeśah.

छा - ----- ।

2. अ - एतस्याः नामधेयं गीता ।

ētasyāḥ nāmadhēyam gītā.

छा - ----- ।

3. अ - एतस्य पुस्तकस्य नामधेयं रामायणम् ।

ētasya pustakasya nāmadhēyam rāmāyaṇam.

छा - ----- ।

4. अ - तस्य पुस्तकस्य नामधेयं महाभारतम् ।

tasya pustakasya nāmadhēyam mahābhāratam.

छा - ----- ।

c) Model : अ - एषः मम अनुजः ।

ēṣah mama anujah.

छा - एषः मम अनुजः ।

Repeat :

1. अ - सः अध्यापकस्य पुत्रः ।

sah adhyāpakasya putraḥ.

छा - ----- ।

2. अ - एषा मल्लिकायाः अनुजा ।

ēṣā Mallikāyah anujā.

छा - ----- ।

II. Substitution drills.

Model : अ - एषः मम अनुजः ।

ēṣah mama anujah.

----- पुत्रः ।

----- putrah.

छा - एषः मम पुत्रः ।

ेशः mama putrah.

Substitute :

1. अ - एषः मम पुत्रः ।

ेशः mama putrah.

छा - ----- तव ----- ।

----- tava -----.

2. अ - सः अध्यापकस्य पुत्रः ।

sah adhyāpakasya putrah.

छा - ----- रामस्य ----- ।

----- rāmasya -----.

3. अ - एतस्याः नामधेयं गीता ।

etasyāḥ nāmadhēyam Gītā.

छा - ----- शारदा ।

----- Śāradā.

4. अ - तस्य पुस्तकस्य नामधेयं रामायणम् ।

tasya pustakasya nāmadhēyam Rāmāyaṇam.

छा - ----- मेघदूतम् ।

----- Mēghadūtam.

III. Transformation drills.

Model : अ - अहं रामः ।

aham Rāmāḥ.

छा - मम नामधेयं रामः ।

mama nāmadhēyam Rāmāḥ.

Transform :

1. अ - सः गोविन्दः ।

sah Govindāḥ.

छा - -----

2. अ - सा शारदा ।

sā Śāradā.

छा - -----

3. अ - एषा रमा ।

esā Ramā.

छा - -----

IV. Build up drills.

Model :

अनुजः ।
anujah.
मम अनुजः ।
mama anujah.
एवः मम अनुजः ।
evaḥ mama anujah.
eṣaḥ mama anujah.

Build up :

1. अनुजा	2. पुत्रः	3. पुस्तकम्
anujā	putraḥ	pustakam

V. Response drills.

1. किम् तव नामधेयम्?

kim tava nāmadhēyam?

2. किम् तस्य नामधेयम्?

kim tasya nāmadhēyam?

3. किम् एतस्याः नामधेयम्?

kim ētasyāḥ nāmadhēyam?

4. किम् एतस्य पुस्तकस्य नामधेयम्?

kim ētasya pustakasya nāmadhēyam?

5. किम् तस्य पुस्तकस्य नामधेयम्?

kim tasya pustakasya nāmadhēyam?

EXERCISES

I. Fill in the blanks using the appropriate forms of the Sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

1. नामधेयं रामः । (I)

..... nāmadhēyam Rāmah.

2. नामधेयं गणेशः । (He, prox)

..... nāmadhēyam Gaṇeśah.

3. नामधेयं गोविंदः । (He, remote)

..... nāmadhēyam Govindah.

4. नामधेयं शारदा । (She remote)

..... nāmadhēyam Śāradā.

5. नामधेयं गीता । (She, prox)

..... nāmadhēyam Gītā.

6. नामधेयं रामायणम् । (It, prox)

..... nāmadhēyam Rāmāyaṇam.

7. नामधेयं महाभारतम् । (It, remote)

..... nāmadhēyam Māhabhāratam.

II. Transform the following sentences into interrogative sentences.

1. मम नामधेयं रामः ।

mama nāmadhēyam Rāmah.

2. एषः मम अनुजः ।

eṣah mama anujah.

3. एतस्य नामधेयं गणेशः ।
etasya nāmadhēyam Gaṇeśah.	4. सः गोविन्दः ।
saḥ Govindah.
5. सः अध्यापकस्य पुत्रः ।
saḥ adhyāpakasya putraḥ.	6. तस्य अम्बा शारदा ।
tasya ambā Śāradā.
7. तस्य अनुजा रमा ।
tasya anujā Ramā.	8. एतस्याः नामधेयं गीता ।
etasyāḥ nāmadhēyam Gītā.
9. एषा मल्लिकायाः अनुजा ।
esā Mallikāyāḥ anujā.	

III. Answer the following questions.

1. किं तव नामधेयम्?
kim tava nāmadhēyam?
2. गोविन्दः कस्य पुत्रः?
Govindah kasya putraḥ?
3. गोविन्दस्य अम्बा का?
Govindasya ambā kā?
4. शारदायाः तनुजा का?
Śāradāyāḥ tamujā kā?
5. गीता कस्याः अनुजा?
Gītā kasyāḥ anujā?
6. किम् एतस्य पुस्तकस्य नामधेयम्?
kim etasya pustakasya nāmadhēyam?
7. किम् तस्य पुस्तकस्य नामधेयम्?
kim tasya pustakasya nāmadhēyam?
8. कालिदासः कस्य काव्यस्य लेखकः?
Kālidāsaḥ kasya kāvyasya lēkhakah?

IV. Match the following.

A	B
1. एतस्य नामधेयम्	गीता।
2. एतस्याः नामधेयम्	रामायणम्।
3. तस्य पुस्तकस्य नामधेयम्	गणेशः।

VOCABULARY

अध्यापकः	teacher (Nominative form of अध्यापक)
अनुजः	younger brother (Nominative form of अनुज)
अनुजा	younger sister (Nominative form of अनुजा)
अम्बा	mother (Nominative form of अम्बा)
काव्यम्	poetry (Nominative form of the neuter word काव्य)
तनुजा	daughter (Nominative form of तनुजा)
नमस्कारः	saluation (Nominative form of the masculine word नमस्कार)
नामधेयम्	name (Nominative form of the neuter word नामधेय)
पुत्रः	son (Nominative form of पुत्र)
पुस्तकम्	book (Nominative form of the neuter word पुस्तक)
लेखकः	author (Nominative form of the masculine word लेखक)
तव	your (sg) (Genitive form of युष्मद्)
मम	my (Genitive form of अस्माद्)
एतस्य	his (prox) (Genitive form of एतद्)
तस्य	his (remote) (Genitive form of तद्)
कस्य	whose(mas.sg) (Genitive form of किम्)
एतस्याः	her (prox) (Genitive form of एतद्)
तस्याः	her (remote) (Genitive form of तद्)
कस्याः	whose(fem.sg) (Genitive form of किम्)

GRAMMAR NOTES

The genitive forms of pronouns and some nouns in the singular number with gender distinction have been introduced in this lesson.

Note that masculine and neuter nouns ending in **अ** and feminine nouns ending in **आ** have been introduced.

Ex : Genitive forms of pronouns.

Mas. Sg.	Fem. Sg.	Neu. Sg.
मम	मप	मम
तव	तव	तब
एतस्य	एतस्या:	एतस्य
तस्य	तस्या:	तस्य
कस्य	कस्या:	कस्य

Note that the genitive forms of masculine and neuter pronouns are the same.

Ex : तस्य अम्बा शारदा ।
एतस्य नामधेयं गणेशः ।

तस्य पुस्तकस्य नामधेयं रामायणम्।
एतस्य पुस्तकस्य नामधेयं महाभारतम्।

Lesson 3

सुहत्संवादः

[Conversation with a friend]

रविः - एषः कः?

Ravih - eṣah kah?
This what?

What is this?

शशी - एषः वृक्षः।

Śaśi - eṣah vrksah.
This tree.

This is a tree.

रविः - एते के?

Ravih - ete ke?
These what?

What are these?

शशी - एते वृक्षाः।

Śaśi - ete vrksāḥ.
These trees.

These are trees.

रविः - सः कः?

Ravih - sah kah?
That what?

What is that?

शशी - सः वृक्षकः।

Śaśi - sah vrksakah.
That plant.

That is a plant.

रविः - ते के?

Ravih - te ke?
Those what?

What are those?

शशी - ते वृक्षाः ।
 Śaśī - te vṛakṣāḥ
 Those plants.

They are plants.

रवि: - एषः कः?
 Raviḥ - eṣah kah?
 This what?

What is this?

शशी - एषः वृक्षः । एषः न वृक्षकः ।
 Śaśī - eṣah vṛkṣah. eṣah na vṛkṣakah.
 This tree. This not plant.

This is a tree. This is not a plant.

रवि: - एषा काः?
 Raviḥ - esā kā?
 This (fem) what?

What is this?

शशी - एषा माला ।
 Śaśī - esā mālā
 This (fem) garland.

This is a graland.

रवि - सा काः?
 Raviḥ - sā kā?
 That (fem) what?

What is that?

शशी - सा मूर्तिः ।
 Śaśī - sā mūrtih.
 That (fem) idol.

That is an Idol.

रवि: - ताः काः?
 Raviḥ - tāḥ kāḥ?
 Those what?

What are those?

शशी - ताः मूर्तयः ।
 Śaśī - tāḥ mūrtayah.
 Those Idols.

Those are Idols.

LESSON 3

रवि - एषा का?

Ravih - esā kā?

This (fem) what?

What is this?

शशी - एषा माला। एषा न मूर्तिः।

Sasi - esā mālā.esā na mūrtih.

This garland. This not idol.

This is a garland. This is not an Idol.

रवि - एतत् किम्?

Ravih - etat kim?

This (neu) what?

What is this?

शशी - एतत् फलम्।

Sasi - etat phalam.

This (neu) fruit.

This is a fruit.

रवि - एतानि कानि?

Ravih - etāni kāni?

These what?

What are these?

शशी - एतानि फलानि।

Sasi - etāni phalāni

These fruits.

These are fruits.

रवि - एतत् किम्?

Ravih - etat kim?

this (neu) what?

What is this?

शशी - एतत् फलम्। एतत् न पुष्पम्।

Sasi - etat phalam. etat na puśpam.

This fruit. This (fem) not flower.

This is a fruit. This is not a flower.

रवि - एषः कः?

Ravih - esah kah?

This (mas) who?

Who is this?

शशी - एषः मम मित्रम् ।

Śaśi - eṣah mama mitram.
This (mas) my friend(neu).

This is my friend.

रवि - सः कः?

Raviḥ - saḥ kah?
He who?

Who is he?

शशी - सः मित्रः ।

Śaśi - saḥ mitraḥ.
He sun.

He is Sun.

रवि - एषः कः?

Raviḥ - eṣah kah?
This (mas) who?

Who is this?

शशी - एषः मम मित्रम् । एषः न मित्रः ।

Śaśi - eṣah mama mitram. eṣah na
mitraḥ.
This my friend(neu). This not sun.

This is my friend. This is not
Sun.

रवि - एषः मम अनुजः । एषः मम अग्रजः न ।

Raviḥ - eṣah mama anujah. eṣah mama
agrajaḥ na.
This (mas) my younger brother.
This (mas) my elder brother not.

This is my younger brother.

This is not my elder brother.

शशी - सः न मित्रम् । एषः न मित्रः ।

Śaśi - saḥ na mitram. eṣah na mitraḥ.
He not friend(neu). This not
sun(mas)

He is not a friend. This is not
sun.

DRILLS

I. Repetition Drills.

a) 1. एषः कः?	2. एषा का?
esah kah?	esa ka?
3. एतत् किम्?	4. एते के?
etat kim?	ete ke?
5. एताः का:	6. एतानि कानि?
etāḥ kāḥ?	etāni kāni?
7. सः कः?	8. सा का?
sah kah?	sā kā?
9. तत् किम्?	10. ते के?
tat kim?	te ke?
11. ताः का:	12. तानि कानि?
tāḥ kāḥ?	tāni kāni?
b) 1. एषः वृक्षः।	2. एषा माला।
esah vṛkṣah.	esa mālā.
3. एतत् फलम्।	4. सः वृक्षकः।
etat phalam.	sah vṛkṣakah.

5. सा मूर्तिः ।	6. तत् फलम् ।
sā murtih.	tat phalam.
7. एते वृक्षाः ।	8. एताः मालाः ।
ete vṛkṣāḥ.	etāḥ mālāḥ.
9. एतानि फलानि ।	10. ते वृक्षकाः ।
etāni phalāni.	te vṛkṣakāḥ.
11. ता: मूर्तयः ।	12. तानि फलानि ।
tāḥ mūrtayah.	tāni phalāni.
c) 1. एषः वृक्षः ।	2. एते वृक्षाः ।
eṣah vṛkṣah	ete vṛkṣāḥ
एषः न वृक्षः । एषः वृक्षः न ।	एते न वृक्षाः । एते वृक्षाः न ।
eṣah na vṛkṣah. eṣah vṛkṣah na.	ete na vṛkṣāḥ. ete vṛkṣāḥ na.
d) 1. एषः मम मित्रम् ।	2. एषः तव मित्रम् ।
eṣah mama mitram	eṣah tava mitram.
3. एषा मम माला ।	4. एषः तव माला ।
eṣā mama mālā.	eṣah tava mālā.
5. एताः तव मालाः ।	6. ताः मम मालाः ।
etāḥ tava mālāḥ.	tāḥ mama mālāḥ.

II. Substitution Drills.

Model : एषः कः?

esah kah?

सः -----?

sah -----?

सः कः?

sah kah?

Substitute :

1. एषा का?	2. ते के?	
esā kā?	te ke?	
एतत् -----?	ता: -----?	
etat -----?	tāḥ -----?	
3. तत् किं?	4. तत् फलं।	5. एषः वृक्षः।
tat kim?	tat phalam.	esah vṛkṣah.
तानी -----?	----- मृतयः।	एते -----।
tāni -----?	----- mūrtayah.	ete -----.

III. Transformation Drills.

a) Model : अ - एषः वृक्षाः।

esah vṛkṣāḥ.

छ - एषः कः?

esah kah?

Transform :

1. एषा माला।	2. एतत् फलम्।	3. एषः वृक्षकः।
esā mālā	etet phalam	esah vṛkṣakah.
-----?	-----?	-----?

b) Model : अ - एते वृक्षाः ।
 ete vṛkṣāḥ
 आ - एते के?
 ete ke?

Transform :

1. एता माला ।
etāḥ mālāḥ.
-----? | 2. एतानि फलानि ।
etāni phalāni.
-----? | 3. एतानि पुष्पाणि ।
etāni puṣpāṇi.
-----? |
|--|--|---|

II. Build up drills.

Model :	फलम् ।	phalam.
	मम फलम् ।	mama phalam.
	तत् मम फलम् ।	tat mama phalam.
	एतत् मम फलम् ।	etat mama phalam.

Build up :

1.	मित्रम् । mitram. ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----	2.	पुष्पम् । puṣpam. ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- ----- -----
----	--	----	--

V. Response drills.

1. एषः कः?	2. सः कः?
esah kah?	sah kah?
3. एषा का?	4. सा का?
esā kā?	sā kā?

LESSON 3

5. एतत् किम्?

etat kim?

6. तत् किम्?

tat kim?

7. एते के?

ete ke?

8. एताः का:

etāḥ kāḥ?

9. एतानि कानि?

etāni kāni?

EXERCISES

I. Fill in the blanks using appropriate Sanskrit forms of the English words given in the brackets.

1. ----- वृक्षः । (this)

----- vṛkṣah.

2. ----- मालः । (those)

----- mālāḥ.

3. ----- फलम् । (that)

----- phalam.

4. ----- मम मित्रम् । (he-this)

----- mama mitram.

5. ----- मित्रः । (he-that)

----- mitraḥ.

II. Transform the following sentences into interrogative sentences by using the appropriate interrogative pronouns for the words in bold.

1. एषः वृक्षः ।
eṣah vṛkṣah.2. सः वृक्षकः ।
saḥ vṛkṣakah.3. एषा माला ।
eṣā mālā4. तत् फलम् ।
tat phalam

5. तानि पुष्पाणि ।

tāni puṣpāṇi.

III. Answer the following questions.

1. सः कः?

sah kah?

2. एषः कः?

esah kah?

3. एषा का?

esā kā?

4. सा का?

sā kā?

5. एतानि कानि?

etāni kāni?

VOCABULARY

वृक्षः	vṛkṣah	Tree
वृक्षकः	vṛkṣakah	plant
मूर्तिः	mūrtih	idol
माला	mālā	garland
फलम्	phalam	fruit
पुष्पं	puṣpam	flower
मित्रम्	mitram	friend
मित्रः	mitrah	sun

GRAMMAR NOTES

In this lesson, pronouns in singular and plural in all the three genders are introduced. मित्र when used in masculine gender denotes 'Sun' and when used in neuter, denotes 'Friend'.

Lesson 4

चित्रदर्शनम्

[Seeing the pictorial chart]

अध्यापकः - एषः वृक्षः ।

adhyāpakah - eṣah vṛkṣah.
This tree.

This is a tree.

शिष्यः - एतस्य वृक्षस्य नाम किम्?

śiṣyah - etasya vṛkṣasya nāma kim?
(of) This tree's name what?

What is the name of this
tree?

अध्यापकः - एतस्य वृक्षस्य नाम आम्रवृक्षः ।

adhyāpakah - etasya vṛkṣasya nāma āmra
vṛkṣah.

The name of the tree is
mango tree.

शिष्यः - सः कः?

śiṣyah - saḥ kah ?
That what?

What is that?

अध्यापकः - सः गजः ।

adhyāpakah - saḥ gajah.
That elephant.

That is an elephant.

शिष्यः - सः कस्य गजः?

śiṣyah - saḥ kasya gajah?
That whose elephant.

Whose elephant is that?

अध्यापकः - सः नृपस्य गजः ।

adhyāpakah - saḥ nr̥apasya gajah.
That king's elephant.

That is king's elephant.

शिष्यः - एषा का?

śisyaḥ - eṣā kā?

This(f) what(f)?

What is this?

अध्यापकः - एषा लता।

adhyāpakaḥ - eṣā latā.

This(f) creeper(f).

This is a creeper.

शिष्यः - एतस्या लतायाः नाम किम्?

śisyaḥ - etasyāḥ latāyāḥ nāma kim?

(of) This creeper's name what?

What is name of this creeper?

अध्यापकः - एतस्या लतायाः नाम मलिका लता।

adhyāpakaḥ - etasyāḥ latāyāḥ nāma mallikā latā.

(of) This creeper's name mallika

The name of this creeper is Jasmine creeper.

शिष्यः - सा नदी।

śisyaḥ - sā nadī.

That river.

That is a river.

अध्यापकः - तस्या नद्या नाम किम्?

adhyāpakaḥ - tasyāḥ nadyāḥ nāma kim?

(of) that river's name what?

What is the name of that river?

शिष्यः - तस्या नद्या नाम कावेरी।

śisyaḥ - tasyāḥ nadyāḥ nāma kāverī.

(of) that river's name kaveri.

The name of that river is Kaveri.

अध्यापकः - एतस्य नाम किम्?

adhyāpakaḥ - etasya nāma kim?

(of) this (man's) name what?

What is the name of this man?

LESSON 4

शिष्यः - एतस्य नाम वसन्तकः।
 śiṣyah - etasya nāma Vasantakah.
 (of) this (man's) name
 Vasantaka.

अध्यापकः - एतत् भूपतेः चित्रम्।
 adhyāpakah - etat bhupateḥ citram.
 This king's picture.
 This king's picture.

शिष्यः - एषा कर्स्य प्रभा?
 śiṣyah - eṣā kasya prabhā.
 This whose light.

अध्यापकः - एषा भानोः प्रभा !
 adhyāpakah - eṣā bhānoḥ prabhā.
 This(f) sun's light.

DRILLS

I. Repetition Drills.

a) Model : अ - एषः कः?
 eṣah kah?
 छा - एषः कः?
 chā - eṣah kah?

Repeat :

1. अ - एषः वृक्षः।	2. अ - एषा का?
eṣah vrksah.	eṣā kā?
छा - -----।	छा - -----?
3. अ - एषा प्रभा?	4. अ - सा नदी।
eṣā prabhā.	sā nadī.
छा - -----?	छा - -----?

5. अ - सा कावेरी नदी।
 sā kāverī nadī.
 छा - -----।

6. अ - वसन्तकः मित्रम्।
 Vasantakah mitram.
 छा - -----।

7. अ - भानोः प्रभा।
 bhānoḥ prabhā.
 छा - -----।

b) Model : अ - एषः कः?
 eṣah kah?
 अ - -----?

Repeat :

1. अ - एषः वृक्षः।
 eṣah vṛkṣah.
 अ - -----।

2. अ - एषः सिंहः।
 eṣah simhaḥ.
 अ - -----।

3. अ - एषः वृषभः।
 eṣah vṛṣabhaḥ.
 अ - -----।

4. अ - एषः कपिḥ।
 eṣah kapiḥ.
 अ - -----।

5. अ - एषः कस्य गजः?
 eṣah kasya gajah?
 अ - -----?

6. अ - एषः नृपस्य गजः।
 eṣah nṛpasya gajah.
 अ - -----।

7. अ - एषः देव्याः सिंहः।
 eṣah devyāḥ simhaḥ.
 अ - -----।

8. अ - एषः शिवस्य वृषभः।
 eṣah śivasya vṛṣabhaḥ.
 अ - -----।

LESSON 4

9. अ - एषा का?

esā kā?

छा - ----- |

10. अ - एषा नदी / लता / माला।

esā nadī / latā / mālā.

छा - ----- |

11. अ - एतस्या: लतायाः नाम मणिकालता।

etasyāḥ latāyāḥ nāma mallikālatā.

छा - ----- |

12. अ - एषा प्रभा।

esā prabhā.

छा - ----- |

13. अ - एषा कस्या: प्रभा?

esā kasyāḥ prabhā?

छा - ----- ?

14. अ - एषा भानोः प्रभा।

esā bhanoḥ prabhā.

छा - ----- |

c) Model : अ - एतस्य वृक्षस्य नाम किम्?

etasya vṛkṣasya nāma kim?

छा - एतस्य वृक्षस्य नाम किम्?

Repeat :

1. अ - सः कस्य गजः?

sah kasya gajah?

छा - ----- ?

2. अ - सा का नदी?

sā kā nadī?

छा - ----- ?

3. अ - वसन्तकः कस्य मित्रम्?

Vasantakah kasya mitram?

छा - ----- ?

4. अ - सा कस्य प्रभा?

sā kasya prabhā?

छा - ----- ?

II. Substitution Drills.

Model : अ - सः वृक्षः ।

sah vṛkṣah.

छा - सा बालिका ।

sā bālikā.

Substitute :

1. अ - एषः गजः ।

eṣah gajah.

छा - ---- नदी ।

nadi.

2. अ - एषा प्रभा ।

eṣā prabhā.

छा - ---- वसन्तकः ।

Vasantakah.

3. अ - एषा लता ।

eṣā latā.

छा - ---- भूपतिः ।

bhūpatih.

III. Transformation Drills.

Model : अ - अयं बालकः ।

ayam bālakah.

छा - अयं कः ?

ayam kah?

Transform :

1. अ - देव्याः सिंहः ।

devyāḥ simhah.

छा - -----? .

2. अ - हरेः माला ।

harēḥ mālā.

छा - -----? .

3. अ - गुरोः प्रश्नः ।

gurōḥ praśnah.

छा - -----? .

IV. Response Drills.

1. कस्य प्रभा ?

kasya prabhā?

2. कस्य गजः ?

kasya gajah?

LESSON 4

3. कस्या: चित्रम् ?
kasyāḥ citram?

4. कस्य मित्रम् ?
kasyāḥ mitram?

5. कस्य लता ?
kasyā latā?

6. कस्या: नाम ?
kasyāḥ nāma?

EXERCISES

I. Fill in the blanks making appropriate changes in the words given in the brackets.

1. ----- नाम वसन्तकः (एतत्)
----- nāma Vasantakah (ētat)

2. ----- प्रभा (भानु)
----- prabhā (bhanu)

3. ----- कावेरी नदी (तत्)
----- kāverī nadī (tat)

4. ----- मित्रम् वसन्तकः? (किम्)
----- mitram Vasantakah (kim)

5. ----- शाखा (वृक्ष)
----- sākhā (vr̥kṣa)

6. वसन्तकः ----- मित्रम् (नृप)
Vasantakah ----- mitram(nrpa)

7. ----- दर्शनम्। (प्रभा)
----- darśanam (prabhā)

8. एतत् ----- नाम (लता)
etat -----nāma (latā)

II. Fill in the blanks using the Sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

1. ----- गजः (king's)
----- gajah.

2. ----- प्रभा (sun's)
----- prabhā.

3. ----- माला (god's)
----- mālā.

4. ----- जलम् (of kaveri)
----- jalam.

5. ----- मित्रम् (gopala's)
----- mitram.

6. ----- छात्रः (of teacher)
----- chātrah.

III. Change the following into interrogative sentences.

1. एषः गजः।
eṣah gajah.

2. एषा प्रभा।
eṣā prabhā.

3. एतत् मित्रम्।
etat mitram.

4. लतायाः नाम मल्लिका।
latāyāḥ nāma mallikā.

5. एषा नदी।
eṣā nadi.

6. एषः वसन्तकः।
eṣah Vasantakah.

IV. Answer the following.

1. विदूषकः कस्य मित्रम्?
vidūṣakah kasya mitram?

2. एषः कस्य गजः?
eṣah kasya gajah?

3. तस्याः नद्याः नाम किम्?
tasyāḥ nadyāḥ nāma kim?

4. एषा कस्य प्रभा?
eṣā kasya prabhā?

VOCABULARY

वृक्षस्य Genitive form of वृक्ष , a tree.
vṛkṣasya

आम्रवृक्षः Nominative form of आम्रवृक्षः , a mango tree.
āmravṛkṣah

गजस्य Genitive form of गज, an elephant.
gajasya

LESSON 4

नृपस्य	Genitive form of नृप, a king.
nṛpasya	
लतायाः	Genitive form of लता, a creeper.
latāyāḥ	
मळिकायाः	Genitive form of मळिका, a jasmine.
mallikāyāḥ	
नद्याः	Genitive form of नदी, a river.
nadyāḥ	
भूपतेः	Genitive form of भूपति, a king.
bhūpateḥ	
मित्रस्य	Genitive form of मित्रम्, a friend.
mitrasya	
भानोः	Genitive form of भानु, the sun.
bhānoḥ	
प्रभायाः	Genitive form of प्रभा, light.
prabhāyāḥ	
सिंहस्य	Genitive form of सिंह, a lion.
simhasaya	
वृषभस्य	Genitive form of वृषभ, an ox.
vṛṣabhasaya	
कपेः	Genitive form of कपि, a monkey.
kapēḥ	

पुस्तकस्य Genitive form of पुस्तक, a book.
 pustakasya

गुरोः Genitive form of गुरु, a teacher.
 guroḥ

GRAMMAR NOTES

In this lesson nouns having grammatical gender are introduced. The words denoting animals, rivers, trees etc in Sanskrit are with Masculine or feminine nouns.

For Example - गजः (पु)
 gajah (M)
 नदी (ली)
 nadī (F)

The word मित्रम् is neuter when it means friend and masculine when it means the sun.

Lesson 5

वृक्षः

[TREE]

अजयः - विजय! नमस्कारः!

Ajayah - Vijaya! namaskārah. Vijaya! Saluations.
Vijaya saluations.

विजयः - नमस्कारः वयस्य!

Vijayah - Namaskārah vayasya. Saluations friend.
Saluations friend.

अजयः - एषः कः?

Ajayah - eṣah kah? What is this?
This what?

विजयः - एषः वृक्षः।

Vijayah - eṣah vrksah. This is a tree.
This tree.

अजयः - विजय! एतस्य नामधेयं किम्?

Ajayah - Vijaya etasya nāmadheyam kim?
(name of person) of this name
what?

विजयः - एतस्य नामधेयं रसालः।

Vijayah - etasya nāmadheyam rasālah. Name of this is mango.
of this name mango.

अजयः - वयस्य! एते के?

Ajayah - vayasya! ete ke? Friend, what are these?
Friend these what?

विजयः - एते सर्वे मेषाः।

Vijayah - ete sarve meṣāḥ
These all sheep.

These are all sheep.

अजयः - वयस्य! सा का?

Ajayah - vayasya sā kā?
Friend that what?

Friend! what is that?

विजयः - सा शाखा।

Vijayah - sā śākhā.
That branch.

That is a branch.

अजयः - सा कस्य शाखा?

Ajayah - sā kasya śākhā?
That whose branch?

Whose branch is that?

विजयः - सा वृक्षस्य शाखा।

Vijayah - sā vrksasya śākhā.
That tree's branch.

That is tree's branch.

अजयः - ताः काः?

Ajayah - tāḥ kāḥ?
Those what?

What are those?

विजयः - ताः शाखाः।

Vijayah - tāḥ śākhāḥ.
Those branches.

Those are branches.

अजयः - तत् किम्?

Ajayah - tat kim?
That what?

What is that?

विजयः - तत् फलम्।

Vijayah - tat phalam.
That fruit.

That is fruit.

LESSON 5

अजयः - तानि कानि?

Ajayaḥ - tāni kāni?
Those what?

What are those?

विजयः - तानि फलानि।

Vijayaḥ - tāni phalāni.
Those fruits.

Those are fruits.

DRILLS

I. Repetition Drills.

A) Model : अ - एषः कः?

esah kah?

छा - एषः कः?

Repeat :

1. अ - एषा का?

esā kā?

छा - -----?

2. अ - एतत् किम्?

etat kim?

छा - -----?

3. अ - एते के?

ete ke?

छा - -----?

4. अ - एताः काः?

etāḥ kāḥ?

छा - -----?

5. अ - एतानि कानि?

etāni kāni?

छा - -----?

6. अ - सः कः?

sah kah?

छा - -----?

7. अ - सा का?

sā kā?

छा - -----?

8. अ - तत् किम्?

tat kim?

छा - -----?

9. अ - ते के?

te ke?

छा - -----?

अ - ता: का:?

tāḥ kāḥ?

छा - -----?

अ - तानि कानि?

tāni kāni?

छा - -----?

B) Model :

अ - एषः बालकः।

eṣah bālakah.

छा - एषः बालकः।

Repeat :

1. अ - एषा बालिका।

eṣā bālikā

छा - -----।

2. अ - एतत् फलम्।

etat phalam.

छा - -----।

3. अ - एते बालकाः।

ete bālakāḥ.

छा - -----।

4. अ - एताः बालिकाः।

etāḥ bālikāḥ.

छा - -----।

5. अ - एतानि पुष्पाणि।

etāni puṣpāṇi.

छा - -----।

6. अ - सः अध्यापकः।

saḥ adhyāpakaḥ.

छा - -----।

7. अ - सा अध्यापिका।

sā adhyāpikā.

छा - -----।

8. अ - तत् कमलम्।

tat kamalam.

छा - -----।

LESSON 5

9. अ - ते वृक्षाः ।	10. अः - तानि भवनानि ।
te vrksah.	tāni bhavanāni.
अ - ----- ।	अ - ----- ।

II. Substitution Drills.

Model : अ - एषः बालकः ।
अ - एषः रामः ।

Substute :

1. अ - एषा बालिका ।
छा - एषा ----- ।	2. अ - एतत् फलम् ।
छा - एतत् ----- ।
3. अ - एते छात्राः ।
छा - एते ----- ।	4. अ - सः जनः ।
छा - सः ----- ।
5. अ - सा बाला ।
छा - सा ----- ।	6. अ - तत् उद्यानम् ।
छा - तत् ----- ।
7. अ - ते केशाः ।
छा - ते ----- ।	

III. Transformation Drills.

Model :	अ - एषः वृक्षः ।	eaṣaḥ vrksaḥ.
	आ - एतस्य नामधेयं रसालः ।	etasya nāmadheyam rasālaḥ.

Transform:

1. अ - एषा बालिका ।
आ - ----- ।

2. अ - एतानि पुष्पाणि ।
आ - ----- ----- ।

3. अ - सः बालकः ।
आ - ----- ।

IV. Build up Drills.

Model :

शाखा।

śākhā

वृक्षस्य शाखा। vrksasya śākhā

सा वृक्षस्य शाखा। sā vrksasya śākhā

Build up :

1. वृक्षः । vrksah

2. पुत्रः । putrah

3. पुस्तकम् । pustakam

V. Response Drills.

1. एषः कः?

2. एते के?

3. सः कः?

4. ते के?

EXERCISES

I. Fill in the blanks using the Sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

1. एषः ----- । (boy)

2. एते ----- । (boys)

3. एषा ----- । (girl)

4. एताः ----- । (girls)

5. सः ----- । (tree)

6. ते ----- । (trees)

7. तत् ----- । (fruit)

8. तानि ----- । (fruits)

II. Fill in the blanks with the appropriate forms of the words given in the brackets.

1. ----- नामधेयं किम्? (एतत्)

2. ----- शाखा । (वृक्षः)

3. एतत् ----- पुस्तकम् । (बालकः)

4. ----- फलानि । (तत्)

LESSON 5

III. Transform the following into interrogative sentences by using the appropriate interrogative pronoun for the **Bold** words.

1. एषः वृक्षः।

2. एषा बालिका।

3. एते बालकाः।

4. एताः शाखाः।

5. सः बालकः।

6. सा लता।

7. तत् फलम्।

8. तानि फलानि।

VOCABULARY

मेषाः Nominative plural, masculine of Meṣah (Sheep)

शाखाः Nominative plural, feminine of śākhā (branch)

फलानि Nominative plural, neuter of phalam (fruit)

GRAMMAR NOTES

In the first part of the lesson, singular and plural distinction with gender variation in respect of -a ending nouns are introduced.

Lesson 6

मृगालयः
[ZOO]

लोकेशः - दिनेश, एषः शुकः ।

Lokēśah - Dinēśa, eṣah śukah.
Dinesha this parrot.

Dinesha, this is a parrot.

दिनेशः - वयस्य । एतौ कौ?

Dinēśah - Vayasya, etau kau?
Friend these two what?

Friend, what are these two?

लोकेशः - एतौ शुकौ । एते शुकाः ।

Lokēśah - etau śukau. ete śukāḥ.
These two parrots (pl.)
These parrots.

These (two) are parrots. These
are parrots.

दिनेशः - लोकेश, ते के?

Dinēśah - Lokēśa, te ke?
Lokesha, they who?

Lokesha, who are they?

लोकेशः - सः व्याघ्रः । एतौ व्याघ्रौ ।
एते सर्वे व्याघ्राः ।

Lokēśah - saḥ vyāghraḥ, etau vyāgrau.
ete sarve vyāgrāḥ.
That tiger. These two tigers.
These all (are) tigers.

That is a Tiger. These two are
Tigers. These are all Tigers.

दिनेशः - सिंहः कुत्र ।

Dinēśah - Simhāḥ kutra?
Lions where?

Where are Lions?

LESSON 6

लोकेशः - सिहाः अत्र।

Lokēśah - Simahāḥ atra.
Lions here.

Lions are here.

दिनेशः - लोकेश, एताः काः?

Dinēśah - Lokēśa, etāḥ kāḥ?
Lokesha, these (f) what?

Lokesha, what are these?

लोकेशः - एषा वडवा। एते वडवे।

एताः वडवाः।

Lokēśah - eṣā vaḍavā, ete vaḍave.
etāḥ vaḍavāḥ.

This (f) female horse. These
two female horses. These (f)
female horses.

This is a female horse. These
two are female horses.

दिनेशः - ताः काः?

Dinēśah - tāḥ kāḥ?
they (f) who?

Who are they?

लोकेशः - सा अजा। ते अजे। ताः अजाः।

Lokēśah - sā ajā, te aje, tāḥ ajāḥ.
That (f) she-goat. Those (f)
two she-goats. Those (f)
she-goats.

That is She-goat. Those are two
she-goats. Those are she-goats.

दिनेशः - लोकेश तत् किम्?

Dinēśah - Lokēśa, tat kim?
Lokesha, that (n) what?

Lokesha, what is that?

लोकेशः - तत् लाङ्गूलम्।

Lokēśah - tat lāṅgūlam.
That tail.

That is a tail.

दिनेशः - तत् कस्य लाङूलम्?

Dinēśah - tat kasya lāṅgūlam?
That whose tail?

Whose tail is that?

लोकेशः - तत् वानरस्य लाङूलम्।

Lokēśah - tat vānarasya lāṅgūlam.
That monkey's tail.

That is monkey's tail.

दिनेशः - एते के?

Dinēśah - ete ke?
These (two) what?

What are these? (two)

लोकेशः - एते शृङ्गे।

Lokēśah - ete śr̥ṅge.
These (two) horns.

These two are horns.

दिनेशः - तानि कानि?

Dinēśah - tāni kāni?
Those (n) what?

What are those?

लोकेशः - तानि मृगाणां वृन्दानि।

Lokēśah - tāni mṛgāṇām vṛndāni.
Those are herds of deers.

DRILLS

I. Repetition drills.

A) Model : अ - एषः कः?
esah kah?
आ - एषः कः?

Repeat :

1. अ - एतौ कौ?	2. अ - सिंहाः कुत्र?
etau kau?	simhāḥ kutra?
आ - -----?	आ - -----?

LESSON 6

3. अ - एषा का?

esā kā?

छा - -----?

4. अ - एते के?

ete ke?

छा - -----?

5. अ - एताः काः?

etāḥ kāḥ?

छा - -----?

6. अ - ताः काः?

tāḥ kāḥ?

छा - -----?

7. अ - तत् किम्?

tat kim?

छा - -----?

8. अ - ते के?

te ke?

छा - -----?

9. अ - तानि कानि?

tāni kāni?

छा - -----?

B) Repeat :

1. अ - एषः शुकः ।

esah śukah.

छा - ----- ।

2. अ - एतौ शुकौ ।

etau śukau.

छा - ----- ।

3. अ - एते शुकाः ।

ete śukāḥ.

छा - ----- ।

4. अ - एषा वडवा ।

esā vadavā.

छा - ----- ।

5. अ - सः सिंहः ।

sah simhah.

छा - ----- ।

6. अ - सा अजा ।

sā ajā.

छा - ----- ।

7. अ - तत् लङ्गुलम्।
tat lāngūlam.
छा - -----।
8. अ - तानि वृन्दानि।
tāni vṛndāni.
छा - -----।

II. Substitution drill.

1. अ - एषः व्याघ्रः।
esah vyāghraḥ.
छा - एतत् -----।
etat -----.
2. अ - एषा वडवा।
esā vadavā.
छा - ----- अजा।
----- ajā.
3. अ - एतौ काकौ।
etau kākau.
छा - ----- पिकौ।
----- pikau.
4. अ - ते मयूरः।
te mayūrāḥ.
छा - ते -----।
te -----.
5. अ - ते भवने।
te bhavane.
छा - ते -----।
te -----.

III. Transformation drills.

Model : अ - एषः शृगालः।
 esah śṛgālah
छा - एषः कः?
 esah kah?

Transform :

1. अ - सः सिंहः।
saḥ simhaḥ.
छा - -----। | 2. अ - एतौ वानरौ।
etau vānarau.
छा - -----। | 3. अ - तानि वनानि।
tāni vanāni.
छा - -----। |
|--|---|---|

LESSON 6

IV. Response drill.

1. एषः कः?

eṣah kah?

2. एतौ को?

etau kau?

3. एते के?

ete ke?

4. ताः काः?

tāḥ kāḥ?

EXERCISES

I. Fill in the blanks using Sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

1. ----- शशः। (this)
śaśah.2. ----- गजाः। (these)
gajāḥ.3. ----- शुकाः। (these)
śukāḥ.4. ----- वडवा। (that)
vaḍavā.5. ----- अजाः। (those (f))
ajāḥ.6. ----- व्याघ्रः? (where)
vyāghraḥ.

II. Fill in the blanks making the appropriate changes in the forms of the words given in the brackets.

1. ----- श्रङ्गम्। (सः)
----- śraṅgam (sah)2. ----- पिकौ। (एषः)
----- pikau. (eṣah)3. ----- मृगाणां वृन्दानि (तत्)
----- mṛagānām vṛandāni (tat)4. ----- लाङ्गूलम्। (वृषभः)
----- lāṅgūlam (vṛasabhaḥ)

III. Transform the following sentences into Interrogative by using the appropriate interrogative pronouns for the **Bold** words.

1. एषः शुकः।
eṣah śukah.
-----?	2. एषा अजा।
eṣā ajā.
-----?
3. एतौ वानरौ।
etau vānarau
-----?	4. ते वृषभाः।
te vr̥ashabhaḥ
-----?
5. एषः मृगालयः।
eṣah mr̥agālayah
-----?	6. एतत् भवनम्।
etat bhavanam.
-----?

VOCABULARY

शुकः	(śukah)	Parrot,	Nominative, singular masculine of शुक
व्याघ्रौ	(vyāghrau)	Two tigers, Nominative, dual masculine of व्याघ्र	
सिंहाः	(simhāḥ)	Lions,	Nominative, Plural masculine of सिंह
लङ्गूलम्	(lāñgūlam)	Tail,	Nominative, singular neuter of लङ्गूल
वडवा	(vadavā)	Mare	Nominative, singular feminine of वडवा
शृगालः	(śragālah)	Jackal	
शङ्कम्	(śraṅgam)	Horn	
वृन्दम्	(vr̥andam)	Herds	

GRAMMAR NOTES

In this lesson Singular - Dual - Plural forms & Gender variations in respect of 'अ' ending. Nominative case, Genitive case & Locative cases are used.

Lesson 7

प्रवासः

[Journey]

[Anand - Husband, Sarada - wife and Mohan - Son]

मोहनः - अम्ब, एषः मिरि: कः?

Mohanah - Amba, eṣah giriḥ kah? Mother, which hill is this?
Mother, this (m) hill which?

शारदा - मोहन, एषः सह्याद्रिः।

Śāradā - mohana, eṣah sahyādriḥ.
Mohan, This is Sahyadri.

मोहनः - अम्ब, ते गिरयः के?

Mohanah - amba, te girayah ke?
Mother, those hills which?

शारदा - ते सह्याद्रेः उपगिरयः।

भोः, एषः तरुः कः?
Śāradā - te sahyādreḥ upagirayah.
bhoḥ, eṣah taruh kah?
They of sahyadri minor hills.
Dear, this tree which?

आनन्दः - एषः पनस तरुः।

एते सर्वे पनस तरवः।
Ānandaḥ - eṣah panasa taruh.
ete sarve panasa taravah.
This Jack fruit tree.
These all Jack fruit trees.

मोहनः - पितः, ते तरवः के?

Mohanah - pitah, te taravah ke?
Father, these trees which?

LESSON 7

आनन्दः - ते फलतरवः ।

Ānandah - te phala taravah.
Those fruit trees.

Those are fruit trees.

मोहनः - तेषु तरुषु आम्रवृक्षः कः?

Mohanah - teṣu taruṣu āmra vṛkṣah kah?
(Among) those trees mango tree which?

Among those trees, which is the mango tree.

आनन्दः - तेषु तरुषु सः आम्र वृक्षः ।

Ānandah - teṣu taruṣu sah āmravṛkṣah.
(Among) those trees that mango tree.

Among those trees, that is the mango tree.

शारदा - एतस्याः लतायाः नाम किम्?

Sāradā - etasyāḥ latāyāḥ nāma kim?
(of) this (f) (of) creeper name what?

What is the name of this creeper?

आनन्दः - एषा मालिका लता ।

Ānadaḥ - eṣā mallikā latā.
This mallika creeper.

This is jasmine creeper.

मोहनः - एते कीटाः के?

Mohanah - ete kīṭāḥ ke?
These (m) insects which?

Which are these insects?

शारदा - एते भ्रमराः । भ्रमरस्य अन्यत् नाम
अलिः ।

Sāradā - ete bhramarāḥ, bhramarasya
anyat nāma aliḥ.
These bees. Bee's another name ali.

These are bees. Another name for bees is 'ali'.

मोहनः - अलीनाम् आहारः कः?

Mohanah - alinām āhārah kah?
(of) bees food what?

What is the food of bees?

शारदा - अलीनाम् आहारः पुष्पाणां मधुः।

Śāradā - alinām āhārah puśpāṇām
madhu.
Bee's food (of) flowers nectar.

Nectar in the flowers is the
food of the bees.

मोहनः - पितः, सः कः?

Mohanah - pitah, sah kah?
Father, he who?

Father, who is he?

आनन्दः - सः ऋषिः । ते सर्वे ऋषयः ।

Anandaḥ - sah ṛṣih, te sarve ṛṣayah.
He sage. They all sages.

He is a sage. They are all sages.

मोहनः - ऋषीणां निवासः कः?

Mohanah - ṛṣinām nivāsaḥ kah?
(of) sages dwelling which?

Which is the dwelling of the
sages?

आनन्दः - तेषां निवासाः पर्ण कुटीराणि ।

Anandaḥ - teṣām nivāsāḥ parṇakutīrāṇi.
Their dwelling hermitages.

The dwellings of those are the
hermitages.

शारदा - भोः, सा नदी का?

Śāradā - bhōḥ, sā nadī kā?
Dear, that (f) river which?

Dear, which is that river?

आनन्दः - सा तुङ्गा नदी ।

Anandaḥ - sā tuṅgā nadī.
that tunga river.

That is Tunga river.

DRILLS

I. Repetition Drills.

Repeat :

1. अरि: ----- 2. कपि: ----- 3. गिरि: -----
 ariḥ kapiḥ giriḥ

4. निधि: ----- 5. उदधि: -----
 nidhiḥ udadhīḥ

B) Model: तरुः ----- तरवः।

taruh ----- **taravah**

Repeat:

1. गुरुः -----	2. वटुः -----	3. भानुः -----
guruḥ	vatuh	bhānuḥ
4. शम्भुः -----	5. रिपुः -----	
sāmbhuḥ	ripuh	

a) १ ते गिरियः ।

te giriyah

२ ते हरयः।

te harayah

३ ते काष्य-।

te r'savah

४ ते अस्य ।

te alavah

b) 1 एवं 2

ete tarayab

२ एते ग्रन्थः ।

ete surayah

3. एते शम्भवः ।	ete śambhavah	4. एते वटवः ।	ete vaṭavah
c) 1. गिरीणां गुहाः ।	girīṇām guhāḥ	2. हरीणां निवासाः ।	hariṇām nivāsāḥ
3. अरीणां प्रदेशः ।	atīṇām pradeśah	4. शृष्टीणां पर्णशालः ।	r̥ṣīṇām parṇasālāḥ
d) 1. तरुणां छाया ।	taruṇām chāyā	2. गुरुणां विद्या ।	guruṇām vidyā
3. वटूनाम् अभ्यासः ।	vatūnām abhyāsaḥ	4. शम्भूनाम् आल्याः ।	śambhūnām ālayāḥ
e) 1. गिरिषु हिमालयः ।	giriṣu himālayah	2. कपिषु आङ्गनेयः ।	kapiṣu āṅjaneyah
3. नदीषु गङ्गा ।	nadiṣu gaṅgā	4. तरुषु आम्रवृक्षः ।	tarusu āmravṛkṣah

II. Give the plural forms of the following nouns according to the model.

A) Model : हरि: ----- हरीणाम् ।
 hariḥ hariṇām

1. गिरि: -----
 giriḥ

2. अरि: -----
 ariḥ

LESSON 7

3. ऋषि: -----

r̥ṣih̄

4. कपि: -----

kapiḥ

5. निधि: -----

nidhiḥ

6. उदधि: -----

udadhiḥ

B) Model : तरुः ----- तरुषु।
taruh̄ tarusu

1. गुरुः -----

guruḥ

2. वटुः -----

vatuh̄

3. भानुः -----

bhānuḥ

4. शम्भुः -----

śambhuḥ

5. रिपुः -----

ripuh̄

III. Substitution drills.

a) Model : एते हरयः।
ete harayah.
---- अरयः।
---- arayah.
एते अरयः।
ete arayah.

b) Model : एते कपयः।
ete kapayah.
ते -----।
te -----

ते कपयः ।
te kapayah.

Substitute :

1. एते गिरयः ।	2. ते हरयः ।
ete girayah.	te harayah
---- निधयः ।	ते ----- ।
---- nidhayah	te -----
3. एते तरवः ।	4. ते वटवः ।
ete taravah.	te vaṭavah
---- भानवः ।	ते ----- ।
---- bhanavah	te -----

c) Model : अलीनाम् आहारः मधु ।
alīnām āhāraḥ madhuḥ.
कपि ----- ।
kapi -----,
कपीनाम् आहारः फलम् ।
kapinām āhāraḥ phalam.

Substitute :

1. (ऋषि) ----- आवासः गुहा ।
ṛṣi ----- avāsaḥ guhā.
2. (कवि) ----- आधारः नृपः ।
kavi ----- ādhāraḥ nṛapaḥ.
3. (गिरि) ----- आधारः भूमिः ।
giri ----- ādhāraḥ bhumiḥ.

LESSON 7

4. (ऋषिः) ----- आहारः कन्दमूलम्।
ṛṣih ----- āhārah kandamūlam.
5. (मणि) ----- प्रकाशः अधिकः।
maṇi ----- prakāśah adhikah.
6. (तरु) ----- आहारः जलम्।
taru ----- āharah jalam.
7. (गुरु) ----- ज्ञानम् अधिकम्।
guru ----- jñānam adhikam.

d) Model : गुरुशु ब्रहस्पतिः।
guruṣu bṛahaspatiḥ.
तरुशु -----।
taruṣu -----。
तरुशु आम्रवृक्षः।
taruṣu āmravṛakṣah.

Substitute :

1. (वटु) ----- वामनः।
vaṭu ----- vāmanah.
2. (गिरि) ----- हिमालयः।
giri ----- himālayah.
3. (कपि) ----- आङ्जनेयः।
kapi ----- āñjaneyah.
4. (उदधि) ----- हिन्दुसागरः।
udadhi ----- hindusāgarah.

5. (मणि) ----- वज्रम्।
 maṇi ----- vajram.

6. (रिपु) ----- रावणः।
 ripu ----- rāvaṇah.

IV. Transformation drills.

a) Model : अ - अलीनाम् आहारः मधुः।
 alīnām āhārah madhu.
 छा - केषाम् आहारः मधुः?
 keṣām āhārah madhu?

Transform:

1. ऋषीनाम् आवासः वनम्।
 ṛṣīnām āvāsaḥ vanam.
 -----.
2. मुनीनाम् आहारः कन्दमूलम्।
 munīnām āhārah kandamūlam.
 -----.
3. कपीनाम् आहारः फलम्।
 kapīnām āhārah phalam.
 -----.
4. कवीनाम् आश्रयः नृपः।
 kavīnām āśrayah nṛapah.
 -----.
5. नृपतीनाम् आदर्शः रामः।
 nṛapatīnām ādarśah rāmaḥ.
 -----.

LESSON 7

6. तरुणाम् आहारः जलम् ।
taruṇām āhāraḥ jalam.

- b) Model : अ - ते गिरयः ।
 te girayah.
 ता - ते के?
 te ke?

Transform :

1. ते हरयः ।
<i>te harayah</i>
-----,	2. ते रवयः ।
<i>te ravayah</i>
-----,	3. ते कवयः ।
<i>te kavayah</i>
-----,
4. ते तरवः ।
<i>te taravah</i>
-----,	5. ते वटवः ।
<i>te vaṭavah</i>
-----,	6. ते रिपवः ।
<i>te ripavah</i>
-----,

- c) Model : a) ते गिरयः । ते के?
 te girayah. te ke? (M)
- b) ता: लताः । ता: काः?
 tāḥ latāḥ. tāḥ kāḥ? (F)
- c) तानि फलानि । तानि कानि?
 tāni phalāni. tāni kāni? (N)

Transform:

1. ते ऋषयः ।
<i>te ṛṣayah</i>
-----, | 2. ते कपयः ।
<i>te kapayah</i>
-----, | 3. ता: नद्यः ।
<i>tāḥ nadyah</i>
-----, |
|--|---|---|

4. ता: लेखन्यः । 5. तानि पुस्तकानि ।
 tāḥ lekhanyah. tāni pustakāni.
 -----.

6. तानि गृहाणि ।
 tāni gr̥hāṇi.
 -----.

IV. Response drills.

Model : केषाम् आहारः मधु?
 keśām āhāraḥ madhu?
 अलीनाम् आहारः मधु।
 alīnām āhāraḥ madhu.

Respond :

1. केषाम् आहारः फलम्?
 keśām āhāraḥ phalam?
 -----.
2. केषाम् अधारः नृपः?
 keśām adharāḥ nṛpah?
 -----.
3. केषाम् आहारः कन्दमूलम्?
 keśām āhāraḥ kandamūlam?
 -----.
4. केषाम् आदर्शः रामः?
 keśām ādarsah rāmaḥ?
 -----.
5. केषाम् आवासः वनम्?
 keśām āvāsaḥ vanam?
 -----.
6. केषाम् आहारः जलम्?
 keśām āhāraḥ jalam?
 -----.

EXERCISES

I. Fill in the blanks with the suitable forms of the words given in the brackets.

1. ते ----- उपगिरयः । (सह्याद्रिः)
te ----- upagirayah. (sahyādriḥ)

2. एते सर्वे ----- । (तरुः)
ete sarve -----, (taruh)

3. तेषु ----- आम्रवृक्षः कः? (तरुः)
tēṣu ----- āmravṛkṣah kah? (taru)

4. एतस्या: ----- नाम किम्? (लता)
etasyāḥ ----- nāma kim? (latā)

5. ----- भ्रमरस्य आहारः । (मधु)
----- bhramarasaya āhārah. (madhu)

6. गुहा ----- निवासः । (ऋषिः)
guhā ----- nivāsaḥ. (ṛṣih)

7. ते सर्वे ----- । (मुनिः)
te sarve -----, (muniḥ)

II. Transform the following into Interrogative sentences by using Interrogative pronouns.

1. एते सह्याद्रेः उपगिरयः ।
Ete sahyādreḥ upagirayah.
-----,

2. एषः आप्रवृक्षः ।
eṣah āmravṛkṣah.
-----.
3. एतस्याः लतायाः नाम नवमलिका ।
etasyāḥ latāyāḥ nāma 'navamallikā'
-----.
4. भ्रमरस्य अन्यत् नाम अलिः ।
bhramarasya anyat nāma alih
-----.
5. एते ऋषयाः ।
ete ṛṣayāḥ.
-----.
6. सा नदि तुङ्गभद्रा ।
sā nadi tuṅgābhadrā.
-----.

7. एते सर्वे कीटाः ।
ete sarve kīṭāḥ.
-----.

III. Choose the right word from those given in the brackets and fill in the blanks.

1. एषः ----- (तरवः, तरुः)
eṣah ----- (taravah, taruh)
2. ----- लतायाः पुष्पाणि । (तस्य, तस्याः)
----- latāyāḥ puṣpāṇi (tasya, tasyāḥ)
3. तस्य ----- निवासः । (ऋषेः, ऋषीणाम्)
tasya ----- nivāsaḥ (ṛṣeh, ṛṣīṇām)

LESSON 7

4. एते ----- (कपि, कपयः)
ete ----- (kapi, kapayah)
5. ----- आहारः । (कवे:, कविषुः)
----- āhāraḥ. (kaveḥ, kaviṣuḥ)
6. ----- प्रकाशः । (रविः, रवे:)
----- prakāśaḥ. (raviḥ, raveḥ)
7. ते ----- मण्यः । (सर्वः, सर्वे)
te ----- maṇayaḥ (sarveḥ, sarve)

IV. Answer the following questions.

1. अद्रेः नाम किम्?
adreḥ nāma kim?
-----,
2. नद्याः नाम किम्?
nadyāḥ nāma kim?
-----,
3. के ऋषीणां निवासाः?
ke ṛṣīṇām nivāsāḥ?
-----,
4. भ्रमरस्य अन्यत् नाम किम्?
bhramarasya anyat nāma kim?
-----,
5. अलिनाम् आहारः कः?
alinām āhāraḥ kah?
-----,

6. मोहनस्य पितुः नाम किम्?

Mohanasya pituḥ nāma kim?

-----.

7. आनन्दस्य पत्न्याः नाम किम्?

Anandasya patnyāḥ nāma kim?

-----.

VOCABULARY

अम्बा ambā - vocative singular of अम्बा, mother.

गिरि: giriḥ - hill

सह्याद्रे: sahyādreh - genitive singular of सह्याद्रि, a mountain

उपगिरयः upagirayah - nominative plural of उपगिरि, minor hills

तरवः taravah - nominative plural of तरु, tree

सालतरुः sālataruh - sāla tree

फलतरुः phalataruh - fruit tree

पितः pitaḥ - vocative of पितु, father

आम्रवृक्षः āmravṛkṣah - mango tree

लतायाः latāyāḥ - genitive singular of लता, creeper

कीटाः kīṭāḥ - nominative plural of कीट, insects

LESSON 7

भ्रमरस्य	bhramarasya	- genitive singular of भ्रमर, bee
नाम	nāma	- nominative singular of नामन्, name
अलः	alih	- bee
अलिनाम्	alinām	- genitive plural of अलि, bee
आहारः	āhārah	- food
पुष्पाणाम्	puṣpāṇām	- genitive plural of पुष्प, flower
मधु	madhu	- honey, nectar
ऋषिः	r̥ṣiḥ	- sage
ऋषीणाम्	r̥ṣīṇām	- genitive plural of ऋषि, sage
सर्वे	sarve	- nominative plural of सर्व, all which is technically a pronoun
निवासः	nivāsaḥ	- dwelling
गुहा	guhā	- cave
नदी	nadi	- river
अन्यत्	anyat	- other (pronoun)

GRAMMAR NOTES

1. In this lesson, the genitive and locative case forms of masculine nouns ending in 'i' and 'u' are introduced.
2. the 'n' occurring in a word after 'r' or 's' is changed into 'ñ'.

For example : ऋषीणाम् , गिरीणाम्
ṛ̥ṣinām , girīṇām

Lesson 8

प्रसाधनविपणि:

[Fancy stores]

सरोजा - अरे, सखि गीते, नमस्कारः ।

Sarojā - are sakhi gīte, namaskārāḥ.
Oh, friend gita. Namaskarah.

गीता - अयि, सरोजे नमासि ।

Gītā - aye Saroje, namāmsi.
Oh Saroja, saluations.

सरोजा - कुत्र गमनम्?

Sarojā - kutra gamanam?
where going?

गीता - इदानी प्रसाधन विपणि गमनम् ।

Gītā - idānīm prasādhana vipaṇi
gamanam.
now fancy stores giong.

सरोजा - अहो, अस्याः अन्तः विशालानि पण्यानि ।

Sarojā - aho, asyāḥ antah viśālāni panyāni. Oh, there are very big shops
oh, of this inside large shops. inside this.

गीता - अस्याः अन्तः जनसञ्चारार्थं विशालम्
आङ्गणम् ।

Gītā - asyāḥ antah janasañcārārtham
viśālam āṅgaṇam.
of this inside for people's
movement large quadrangle.

सरोजा - अहो एताः पुत्तलिकाः ।

Sarojā - aho, etāḥ puttaliṇikāḥ.
oh, these dolls.

Oh, these are dolls.

गीता - एताः न सामान्याः पुत्तलिकाः, किन्तु
विशालाः पुत्तलिकाः ।

Gītā - etāḥ na sāmānyāḥ puttaliṇikāḥ,
kintu viśālāḥ puttaliṇikāḥ.
these not ordinary dolls, but big
dolls.

These are not ordinary dolls,
but quite big.

सरोजा - यद्यपि विपणिः, तथापि एतत् निर्मलं
स्थानम् ।

Sarojā - yadyapi vipaṇih, tathāpi etat
nirmalam sthānam
even though a market (shop) even
then this clean place.

Even though it is a market, the
place is quite clean.

गीता - न केवलं निर्मलं, किन्तु मनोहरम् अपि ।

Gītā - na kevalam nirmalam. kintu
manoharam api.
not only clean but attractive also.

Not only clean but also
attractive.

सरोजा - एषः कः?

Sarojā - eṣah kah?
this what?

What is this?

गीता - एषः दर्पणः ।

Gītā - eṣah darpaṇah.
this mirror.

This is mirror.

सरोजा - एषः कीदृशः दर्पणः?

Sarojā - eṣah kīdr̥śah darpaṇah?
this what kind mirror?

What kind of mirror is this?

LESSON 8

गीता - एषः आयतः दर्पणः ।

Gītā - eṣah āyataḥ darpaṇah.
this rectangular mirror.

This is a rectangular mirror.

सरोजा - एते वनिता स्यूताः ।

Sarojā - ete vanitā syūtāḥ.
these ladies bags.

These are ladies bags.

गीता - सत्यं एते आकर्षकाः स्यूताः ।

Gītā - satyam ete ākarṣakāḥ syūtāḥ.
those attractive bags.

Yes, those are attractive bags.

सरोजा - एतत् किम्?

Sarojā - etat kim?
this what?

What is this?

गीता - अयं सुन्दरः आपणः ।

Gītā - ayam sundarah āpaṇah.
this beautiful shop

This is a beautiful shop.

सरोजा - अयं आभरणानाम् आपणः ।

Sarojā - ayam ābharaṇānām āpaṇah.
this of ornaments shop.

It is a jewellary shop

गीता - एतानि सुन्दराणि आभरणानि ।

Gītā - etāni sundarāṇi ābharaṇāni.
These beautiful ornaments.

These are beautiful ornaments.

सरोजा - का एषा?

Sarojā - kā eṣā?
what this?

What is this?

गीता - एषा सुन्दरी मेखला ।

Gītā - eṣā sundarī mekhalā,
this beautiful belt.

This is a beautiful belt.
(metallic)

सरोजा - एषः कः?

Sarojā - eṣah kah?
this what?

What is this?

गीता - एषः बल्यः ।

Gītā - eṣah valayah.
this bangle.

It is a bangle.

सरोजा - एते के?

Sarojā - ete ke?
these what?

What are these?

गीता - एते नानावर्णाः बल्याः ।

Gītā - ete nānāvarṇāḥ valyāḥ.
these many coloured bangles.

These are different coloured
bangles.

सरोजा - तत् किम्?

Sarojā - tat kim?
that what?

What is that?

गीता - तत् क्रीडनकम् ।

Gītā - tat krīḍanakam.
that what?

That is a toy.

सरोजा - सः कः?

Sarojā - sah kah?
that what?

What is that?

गीता - सः कृत्रिमः केशगृच्छः ।

Gītā - sah kr̥trimah keśa guchah.
that artificial wig (chowrie)

That is a wig (Chowrie)

LESSON 8

सरोजा - सः रमणीयः केशागृच्छः ।

Sarojā - sah ramaṇīyah keśa guchah.
that beautiful wig (chowrie)

That is a beautiful wig
(chowrie)

DRILLS

I. Repetition drills.

Model :

अ - सा विशाला विपणिः ।

sā viśālā vipaṇih.

आ - सा विशाला विपणिः ।

sā viśālā vipaṇih.

a) Repeat :

1. अ - विशालं पण्यम् ।

viśālam paṇayam.

आ - ----- ।

2. अ - विशालं गगनम् ।

viśālam gaganam.

आ - ----- ।

3. अ - विशालं अङ्गणम् ।

viśālam angaṇam.

आ - ----- ।

4. अ - विशाला पुथलिका ।

viśālā puthalikā.

आ - ----- ।

5. अ - विशालं शिला ।

viśālā śilā.

आ - ----- ।

6. अ - विशालः वृक्षः ।

viśālah vṛkṣah.

आ - ----- ।

b) Repeat :

1. अ - आयतः दर्पणः ।

āyataḥ darpaṇah

आ - ----- ।

2. अ - आयतः स्यूतः ।

āyataḥ syūtah.

आ - ----- ।

3. अ - कृत्रिमः केशः ।
kṛtrimah keśah.
अ - ----- ।

4. अ - रमणीयः केशः ।
ramaṇiyah keśah.
अ - ----- ।

c) Repeat :

1. अ - सुन्दरः आपणः ।
sundarah āpaṇah.
अ - ----- ।
3. अ - सुन्दरं आभरणम् ।
sundaram ābharaṇam.
अ - ----- ।

2. अ - सुन्दरी मेखला ।
sundarī mekhala.
अ - ----- ।

d) Repeat :

1. अ - निर्मलं जलम् ।
nirmalam jalam.
अ - ----- ।
3. अ - निर्मला माला ।
nirmalā mālā.
अ - ----- ।

2. अ - निर्मलः आलयः ।
nirmalah ālayah.
अ - ----- ।

II. Build up drills.

Model :	पुस्तकम् । (बृहत्) बृहत्पुस्तकम् । (मम) मम बृहत्पुस्तकम् । (इदम्) इदम् मम बृहत्पुस्तकम् ।	pustakam (bṛahat) bṛahat pustakam (mama) mama bṛahat pustakam (idam) idam mama bṛahat pustakam.
---------	---	---

LESSON 8

Build :

1. शाला ।	śālā	2. विपणि ।	(vipaṇih)
(विशाला)	(viśālā)	(विशाला)	(viśālā)
-----	-----	-----	-----
(तव)	(tava)	(अत्यन्तम्)	(atyantam)
-----	-----	-----	-----
(एषा)	(eṣāḥ)	(एषा)	(eṣā)
-----	-----	-----	-----
3. स्थानम्।	sthānam	4. आभरणानि	ābharaṇāni.
(निर्मलं)	(nirmalam)	(सुन्दराणि)	(sunarāni)
-----	-----	-----	-----
(प्रशान्तम्)	(praśhāntam)	(रमणीयानि)	(ramanīyāni)
-----	-----	-----	-----
(तत्)	(tat)	(तानि)	(tāni)
-----	-----	-----	-----

III. Substitution drills.

Model : अ - सुन्दरं स्थानम्।

sundaram sthānam

छा - निर्मलं स्थानम्।

nirmalam sthānam.

Substitute :

1. अ - विशालं पण्यम्।
viśālam panyam.
छा - ----- |

2. अ - निर्मलं स्थानम्।
nirmalam sthānam.
छा - ----- |

INTENSIVE COURSE IN SANSKRIT

3. अ - वृक्षः ।	4. अ - सुन्दरः आपणः ।
vrakshah.	sundarah apaṇah.
छा - ।	छा - ।
5. अ - मेखला ।	6. अ - नानावर्णः बलयः ।
mekhala.	nānā varṇah valayah.
छा - ।	छा - ।
7. अ - बलयः ।	8. अ - रमणीयं क्रीडनम् ।
valayah.	ramaṇiyam krīḍanam.
छा - ।	छा - ।
9. अ - केशः ।	
kesah.	
छा - ।	

IV. Transformation drills.

Model :

अ - एषः विशालः वृक्षः ।
eṣah viśālaḥ vrakshah.
छा - एषः कीटशः वृक्षः ?
eṣah kīṭaśah vrakshah.

Transform :

1. अ - सा प्रसाधनविपणिः ।	2. अ - एतत् विशालं पण्यम् ।
sā prasādhanavipaṇih.	etat viśālam paṇyam.
छा - ?	छा - ?
3. अ - सः दीर्घः दर्पणः ।	
sah dīrghah darpaṇah.	
छा - ?	

LESSON 8

V. Response drills.

Model : अ - एषा कीद्रशी मेखला?

esāh kīdraśī mēkhala?

छा - एषा सुन्दरी मेखला।

cṣā sundarī mēkhala.

Respond :

1. अ - एतत् कीद्रशं क्रीडाङ्गम्?

etat kīdṛaśam krīḍāṅgam?

2. अ - एता कीद्रश्यः पुत्थलिकाः?

etāh kīdṛaśyah putthalikāḥ?

3. अ - एतत् कीद्रशम् पण्यम्?

etat kīdṛaśam paṇyam?

EXERCISES

I. Change the singular into plural.

1. कीद्रशः -----
kīdṛaśah.

2. कीद्रशी -----
kīdraśī.

3. कीद्रशं -----
kīdṛaśam.

4. वृक्षः -----
vṛakṣah.

5. पुत्थलिका -----
putthalikā.

6. स्थूला: -----
sthūlāh.

II. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the brackets.

[आयताः, सुन्दराणि, रमणीयम्, नानावर्णाः, दीर्घः]

[āyatāḥ, sundarāni, ramaṇīyam, nānāvarṇāḥ, dīrghaḥ]

1. ----- दर्पणः ।	2. ----- स्थूलः ।
darpanāḥ.	sthūlah.
3. ----- आभरणानि ।	4. ----- क्रीडनकम् ।
ābharaṇāni.	kriḍanakam्
5. ----- वलयाः ।	
valayāḥ.	

III. Use the suitable pronouns.

1. ----- मेखला ।	3. ----- केशः ।
----- mekhala.	----- keśah.
2. ----- आपणाः ।	4. ----- स्थानम् ।
----- āpaṇāḥ.	----- sthānam.

IV. Match the following.

A

1. एताः etāḥ
2. एषः eṣah
3. एते ete
4. एतानि etāni

B

- स्थानानि sthānāni
 पुत्तलिकाः putthalikāḥ
 गजः gajah
 वृक्षः vrakṣah

V. Use the following words in your own sentences.

सुन्दरः, सुन्दरी, सुन्दरम्, केशः, केशाः, मेखलाः
 sundarah, sundari, sundaram, keśah, keśāḥ, mekhalaḥ.

VOCABULARY

विपणि:	vipaṇih	shopping complex
केशः	keśah	hair
क्रीडनकम्	krīḍanakam	toys
स्थूलः	sthūlāḥ	bags
दर्पणः	darpaṇah	mirror
पुत्तलिका	putthalikā	doll

GRAMMAR NOTES

In this lesson, basic adjectives in three genders with singular & pl in assertive and interrogative forms are introduced.

Lesson 9

शैक्षणिकप्रवासः

[Educational Tour]

सुरेशः - सखे, तत्र प्रवासार्थं धूमशकटं सिद्धम् ।

Sureśah - sakhe, tatra pravāsārtham
dhumasakatam siddham.

Friend, train is ready for our
excursion there.

Friend, there for excursion
train ready.

सतीशः - अहो, महान् आनन्दः ।

Satiśah - aho, mahān ānandah.
Oh, great joy.

सुरेशः - याने मम वामपार्श्वं त्वम् ।

Sureśah - yāne mama vāmapārśve tvam.
In the train my left side you.

You are by the left side of me.

सतीशः - दक्षिणपार्श्वं मम एकं मित्रम् । पुरतः

चतुरः बालिकाः । पश्चात् चत्वारि
स्थानानि रिक्तानि ।

Satiśah - dakṣiṇapārśve mama ekam
mitram. purataḥ catasraḥ bālikah
paścāt catvāri sthānāni riktaṇi.
On the right side my one friend
in the front four girls behind
four seats vacant.

A friend of mine is in the right
side. four girls are in the front,
behind four seats are vacant.

LESSON 9

सुरेशः - याने अस्माभिः सह त्रयः अध्यापकाः ।
तिस्रः अध्यापिकाः । मम त्रिणि आस
मित्राणि च ।

Sureśah - yāne asmābhiḥ sah trayah
adhyāpakāḥ. tisraḥ adhyāpikāḥ.
mama triṇi āpta mitrāṇi ca.
In the train with us three
teachers three lady teachers
my three close friends also.

There are three teachers (m)
with us in the train. Three
female teachers and my three
close friends.

सतीशः - अस्माकं समूहे कति छात्राः?

Satīśah - asmākam samūhe kati chātrāḥ?
Our in-group how many
students?

How many students are there
in our group?

सुरेशः - अस्माकं समूहे त्रिंशत् छात्राः ।

Sureśah - asmākam samūhe trimśat
chātrāḥ.
Our in-group thirty students.

There are thirty students in our
group.

सतीशः - अहो इदं भव्यं मन्दिरम् ।

Satīśah - aho idam bhavyam mandiram.
Oh, this great (beautiful) temple.

Oh, it is a great temple.

सुरेशः - तत्पार्श्वे एकं द्वे त्रीणि चत्वारि पञ्च,
इति पञ्च लघु देवालयाः अपि ।

Sureśah - tat pārśve ekam dve trīṇi catvāri
pañca, iti pañca laghu devālayāḥ.
api.
On its side one, two, three, four,
five like this five small temples
also.

Besides that one, two, three,
four, five like this there are
five small temples.

सतीशः - अन्यत्र पट्टमूर्तयः ।

Satiśah - anyatra ṣat murtayah.
Else where six idols.

There are six idols else where.

सुरेशः - तत्र अष्ट दिक्पालकाः, सप्त वसवः च ।

Sureśah - tatra asta dikpālakāḥ, sapta
vasavah ca.
There eight dikpalakas, seven
vasus too.

There are eight "dikpalakas"
and seven "vasus".

सतीशः - इदं नवग्रहाणां मन्दिरम् ।

Satiśah - idam navagrāhanām mandiram.
This of Navagraha's temple.

This is a "Navagraha" temple.

सुरेशः - अत्र गर्भगृहे दशदीपाः ।

Sureśah - atra garbhagrahe daśadīpāḥ.
Here in the sanctum ten lamps.

There are ten lamps inside the
Sanctum.

सतीशः - तत्र एकादश रुद्राणां मूर्तयः ।

Satiśah - tatra ekādaśa rudrāṇām
murthayah.
There eleven of Rudra idols.

There are eleven idols of god
"Rudra".

सुरेशः - द्वादश संख्याकाः देवताः काः ?

Sureśah - dvādaśa sañkhyākāḥ devatāḥ kāḥ? Who are the Gods twelve in
Twelve in number Gods who? number?

सतीशः - ते द्वादश आदित्याः ।

Satiśah - te dvādaśa ādityāḥ.
They twelve "Adityas".

There are twelve "adityas"
(Suns).

सुरेशः - चन्द्रः षोडशकलः खलु?

Sureśah - candraḥ ṣoḍaśakalaḥ khalu?
Chandra of sixteen kalas is not it? isn't it?

The moon has sixteen forms

LESSON 9

सतीशः - सत्यम्, चन्द्रः षोडशकलः एव ।

Satiśah - satyam, candraḥ ṣoḍśakalāḥ eva. Indeed, the moon has sixteen forms.
True, chandra of sixteen kalas
(forms) indeed.

सुरेशः - अस्माकं समूहे इदानी त्रयोदश
छात्राः एव, अन्ये कुत्र?

Sureśah - asmākam samūhe idānīm,
trayodaśa chātrāḥ eva, anye
kutra?
Our group-in now thirteen
students only others where?

There are only thirteen students
in our group now. Where are
others?

सतीशः - नहि भोः, अत्र अधिकाः । चतुर्दशा,
पञ्चदशा, षोडशा, सप्तदशा, अष्टादशा,
नवदशा विशतिः इति विशति छात्रः ।

Satiśah - nahi bhōḥ, atra adhikāḥ catrudaśa, No sir, there are some more .
pañcadaśa, ṣoḍadaśa, saptadaśa,
aṣṭādaśa, navadaśa, vimśatih, iti
vimśati chātrāḥ.
No sir, here more also fourteen,
fifteen, sixteen, seventeen,
eighteen, nineteen, twenty like
this twenty students.

also Fourteen, fifteen, sixteen,
seventeen, eighteen, nineteen,
twenty like this there are
twenty students.

सुरेशः - अन्ये कुत्र? ओ, ते सर्वे तत्र ।

Sureśah - anye kutra? oh, te sarve tatra. Where are others? Oh, they all
Others where? oh, they all there. are there.

सतीशः - इतः गान्धीभवनं कियत् दुरे?

Satiśah - itah gāndhībhavanam kiyat dūre? How far is Gandhibhavan from
From here Ghandhibhavan how here?
far?

सुरेशः - इतः चत्वारिंशत् किलोमीटर् एव ।

Sureśah - itah catvārimśat kilomītar eva. Only forty kilometres from
From here forty kilometres only, here.

सतीशः - ततः पञ्चाशत् किलोमीटर् दूरे जलपातः ।

Satiśah - tataḥ pañcāśat kilomītar dure
jalapātah.
From there fifty kilometres
distance waterfall.

There is a waterfall fifty
kilometres away from there.

सुरेशः - इतः परं षष्ठि सप्तति अशीति नवति
किलोमीटर मध्ये अन्यानि अपि
स्थानानि प्रेक्षणीयानि ।

Sureśah - itah param ṣaṣṭhi, saptati, aśīti,
navati kilomītar madhye anyāni
api stānāni prekṣaṇīyāni.
From here onwards sixty,
seventy, eighty, ninty kilometres
in others too places.

There are some other visiting
places 60, 70, 80 & 90 Kms
away from here.

सतीशः - एवम् अद्यतन प्रवासः शताधिक
किलोमीटर् परिमितः ।

Satiśah - evam adyatana pravāsaḥ
śatādhika kilomītar parimitaḥ.
In this way today's excursion
more than hundred kilometres
bound.

Thus, today's excursion will be
more than 100 kilometres.

DRILLS

I. Repetition Drills.

- a) Model: अ - एकः वृक्षः ।
 a - ekaḥ vrakṣaḥ.
 छा - एकः वृक्षः ।

Repeat :

1. अ - एकः पुरुषः ।
ekaḥ puruṣaḥ.	2. अ - एका महिला ।
ekā mahilā.
छा - -----	छा - -----

3. अ - एकं मित्रम् ।
ekam mitram	4. अ - द्वे माले ।
dve māla
छा - -----	छा - -----

5. अ - द्वौ छात्रौ ।
dvau chātrau	6. अ - द्वे फले ।
dve phale
छा - -----	छा - -----

b) Repeat :

1. अ - त्रयः पुरुषाः ।
trayah puruṣāḥ	2. अ - तिस्रः कन्यकाः ।
tisrah kanyakāḥ
छा - -----	छा - -----

3. अ - त्रीणि पुष्पाणि ।
trīṇi puṣpāṇi	4. अ - चत्वारः सेवकाः ।
catvāraḥ sevakāḥ
छा - -----	छा - -----

5. अ - चतुरः बालिकाः ।
catusraḥ bālikāḥ.
अ - ----- ।

6. अ - चत्वारि वाहनानि ।
catvāri vāhanāni.
अ - ----- ।

7. अ - पञ्च जनाः ।
pañca janāḥ
अ - ----- ।

8. अ - षट् पत्राणि ।
ṣata patrāṇi
अ - ----- ।

9. अ - सप्त अश्वाः ।
sapta aśhvāḥ
अ - ----- ।

10. अ - अष्ट दिशः ।
asta diśāḥ
अ - ----- ।

11. अ - नव ग्रहाः ।
nava grahāḥ
अ - ----- ।

II. Build up drills.

Model :

मित्रम् ।	mitram
(एकम्)	(ekam)
एकं मित्रम् ।	ekam mitram
(मम)	(mama)
मम एकं मित्रम् ।	mama ekam mitram
(अत्यन्तम्)	(atyantam)
मम एकं अत्यन्तं मित्रम् ।	mama ekam atyantam mitram

LESSON 9

Build :

1. सेवकौ।	sevakau	2. मन्दिराणि।	mandirāṇi
(द्वौ)	(dvau)	(लघुनि)	(laghuni)
-----	-----	-----	-----
(प्रामाणिकौ)	(prāmāṇikau)	(पञ्च)	(pañcha)
-----	-----	-----	-----
		(तानि)	(tāni)
		-----	-----
3. मूर्तयः।	murtayah	4. आदित्यः।	ādityāḥ
(नाट्य)	(nātya)	(द्वादश)	(dvādaśa)
-----	-----	-----	-----
(षट्)	(ṣat)	(एते)	(ete)
-----	-----	-----	-----
(ते)	(te)		
5. शाखाः।	śākhāḥ		
(चतस्रः)	(catasrah)		
-----	-----		
(दीर्घाः)	(dīrghāḥ)		
-----	-----		

III. Substitution drills.

Model : अ - पञ्च फलानि। pañca phalāni
 चा - चत्वारि फलानि। catvāri phalāni

Substitute :

1. अ - ----- स्थानम्।	2. अ - ----- छात्राः।
----- sthānam.	----- chātrāḥ.
छा - -----	छा - -----
3. अ - ----- वसवः।	4. अ - ----- आदित्याः।
----- vasavah.	----- ādityāḥ.
छा - -----	छा - -----

IV. Transformation drills.

A) Model : अ - एतत् एकं पुष्पम्। etat ekam puṣpam
 अ - एते द्वे पुष्पे। ete dve puṣpe.

Transform :

1. अ - सा एका स्त्री।	2. अ - अयं एको ऋषिः।
sā ekā strī.	ayam ēkō ṛṣih.
छा - -----	छा - -----

3. अ - नद्यां एकः मीनः अस्ति।	4. अ - एतत् एकम् मेषवृन्दम्।
ndyām ekaḥ mīnah asti.	etat ekam mēṣavrandam.
छा - -----	छा - -----

5. अ - एते द्वे शाखे।	6. अ - अयं एकः उपाध्यायः।
ete dve śākhe.	ayam ekaḥ upādhyāyah.
छा - -----	छा - -----

7. अ - इयं एका बालिका।	
iyam ekā bālikā.	
छा - -----	

B) Model :

अ - एतानि चत्वारि पुष्पाणि । etāni catvāri puṣpāṇi.

आ - एतानि किं पुष्पाणि ? etāni kati puṣpāṇi?

Transform :

1. अ - ता: तिस्रः महिलाः ।
tāḥ tisrah mahilāḥ.

आ - -----?

2. अ - ते द्वे शाखे ।
te dve śākhe.

आ - -----?

3. अ - एकाधिकशतं कौरवाः ।
ekādhikaśatam kauravāḥ.
आ - -----?4. अ - तौ द्वौ वयस्यौ ।
tau dua vayasyau.
आ - -----?

V. Response drills.

Model :

अ - प्रवासार्थं किं सिद्धम्?
pravāsārtham kim sidham?
आ - प्रवासार्थं धूमशकटं सिद्धम्।

Respond :

1. अ - द्वादश संख्याकाः देवताः काः ?
dvādaśa sañkhyākāḥ devatāḥ kāḥ ?
आ - -----	2. अ - कः षोडशकलः ?
kah ṣodaśakalaḥ ?
आ - -----
3. अ - दिक्पालकाः किं ?
dikpālakāḥ kati ?
आ - -----	

EXERCISES

I. Change the singular into plural.

1. मित्रम्	2. मूर्तिः
mitram	murtih
3. मन्दिरम्	4. सेवकः
mandiram	sevakah
5. मम	
mama	

II. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the bracket.

(त्रयः, पञ्च, एकादश, षोडशकलः, नव)
 (trayah, pañca, ekādaśa, ṣodaśakalaḥ, nava)

1. अध्यापकाः ।	2. रुद्राः ।
adhyāpakāḥ.	rudrāḥ.
3. चन्द्राः ।	4. गृहाणि ।
candrāḥ.	gṛahāṇi.

III. Match the following.

A	B
1. षोडश (ṣodaśa)	२८ (18)
2. एकोनविंशतिः (ekonavimśatih)	३९ (39)

LESSON 9

३. एकोनत्रिंशः (ekonatrimśah)	४६ (16)
४. एकोनचत्वारिंशत् (ekonacatvārimśat)	१९ (19)
५. अष्टादशा (aṣṭādaśa)	२९ (29)

IV. Use the following words in your own sentences.

चत्वारि, तिसः, मम, ततः, नवदश।
catvāri, tisrah, mama, tatah, navadaśa.

VOCABULARY

प्रवासार्थं (pravāsārtham)	For journey
पार्श्वं (pārśve)	besides
दशाधिकम् (daśādhikam)	ten more
अद्यतनः (adyatanah)	today
रिक्तानि (riktāni)	vacancies
धूमशक्टम् (dhumaśakatam)	train

GRAMMAR NOTES

- 1) In this lesson cardinal numbers in all genders, in singular and plural are used.
- 2) In some sentences like 'द्वौ सेवकौ' even 'द्विवचन' also used to introduce numerals.

* * * * *

Review Lesson 1

मित्रागमनम्

[Friend's arrival]

गिरीशः - भो मित्र, प्रणामाः ।

Bho, mitra pranāmāḥ
Oh, friend salutations.
Oh, friend salutations.

रमेशः - धन्यवादः ।

dhanyavādāḥ.
Thanks.

Thank you.

गिरीशः - गृहे सर्वे कुशलिनः किम्?

gṛhe sarve kuśalinah kim?
in the house all well what?

Are all well in your house?

रमेशः - आम् सर्वे कुशलिनः । एषः चतुरः
बालः कः?

ām, sarve kuśalinah. esah
caturah. bālah kah?
yes, all well. this clever
boy who?

Yes, all are O.K. who is this
clever boy?

गिरीशः - एषः मम प्रथमः पुत्रः ।

esah mama prathamah putrah.
this my first son.

He is my first son.

रमेशः - एषा सुन्दरी बालिका का?

esā sundarī bālikā kā?
this beautiful girl who?

Who is this beautiful girl?

REVIEW LESSON 1

गिरीशः - एषा मम द्वितीया पुत्री ।

esā mama dvitiyā putrī.
this my second daughter.

She is my second daughter.

रमेशः - बालकस्य पाठशाला कुत्र?

bālakasya pāṭhaśālā kutra?
Of the boy school where?

Where is boy's school?

गिरीशः - अस्य पाठशाला पश्चमे मार्गे एव ।

asya pāṭhaśālā pañcame
mārge eva.
his school fifth mainroad only.

His school is in fifth main road only.

रमेशः - तस्याः पाठशालायाः नामः किम्?

tasyāḥ pāṭhaśālāyāḥ nāma kim? What is the name of that of that schools name what?

school?

गिरीशः - सा अत्यन्तं प्रसिद्धा "विवेकविकासिनी"

नाम पाठशाला ।

sā atyantam prasiddhā¹
"Vivekavikāsini" nāma
pāṭhaśālā
that very famous vivekavikasini
name school.

That is a very famous school namely "Vivekavikāsini".

रमेशः - तव पुत्रः सर्वदा प्रथमस्थाने किम्?

tava putrah̄ sarvadā²
prathamasthāne kim?
your son always first place what?

Is your son always in first rank?

गिरीशः - गत परीक्षायां चतुर्थं स्थाने।
तत्पूर्वं प्रथमे एकदा सप्तमे।
पुनरेकदा षष्ठे।

gata parikṣāyām caturthe sthāne,
tatpūrvam prathame, ekadā
saptame, punarēkadā ṣaṣṭhe.
last in-examination fourth place
before that first once seventh
again once sixth.

In the last examination he
obtained fourth rank. Before
that first, once seventh
another sixth.

रमेशः - अस्याः बालिकायाः शाला कृत्र?
asyāḥ bālikāyāḥ śālā kutra?
this girl's school where?

Where is the school of this
girl?

गिरीशः - अत्रैव अष्टमे मार्गे।
atraiva aṣṭhame mārge.
here-only eighth main road.

Here only in the eighth main
road.

रमेशः - कि पद्धाम् गमनम्?
kim padbhyaṁ gamanam?
what on foot (by foot) going?

Is she going by walk?

गिरीशः - नहि, द्विचक्रिकया।
nahi dvicakrikayā.
no by cycle (by cycle)

No, by bicycle.

रमेशः - एका एव?
ekā eva?
alone only?

Is she going alone?

REVIEW LESSON 1

गिरीशः - न, तस्याः द्वाभ्यां सखीभिः सह।

na, tasyāḥ dvābhyaṁ sakhibhiḥ saha.
no her two-with friends with.

रमेशः - अस्याः कक्ष्यायाः प्रथमस्थानम् किम्?

asyāḥ kaksāyāḥ prathamasthānam is she first in her class?
kim?
her in-class first place what?

गिरीशः - सत्यम्।

satyam.
yes.

Yes.

रमेशः - तव प्रथमा पुत्री कुत्र?

tava prathamā putrī kutra?
your first daughter where?

Where is your first daughter?

गिरीशः - सा एव प्रथमा पुत्री।

sā eva prathamā putrī¹
she my first daughter.

She is my first daughter.

रमेशः - अस्याः अध्ययनम् किम्?

asyāḥ adhyayanam kim?
her study what?

What is she studying?

गिरीशः - बि.एस्सी. द्वितीय वर्षे।

B.Sc. dvitīya varṣe.
B.Sc. second year-in.

B.Sc. second year.

रमेशः - एषा अध्ययने कथम्?

esā adyayane katham?
she in study how?

How is she in studies?

गिरीशः - बहु चतुरा अध्ययनशीला च ।

bahu caturā adyayanaśīlā ca. Very clever and studious.
very clever studious also.

रमेशः - एषा क्रीडाषु कथम्?

esā krīdāṣu katham? How is she in games?
she in-play (game) how?

गिरीशः - क्रीडायामपि प्रवीणा । उत्तमाभिनेत्री च ।

krīdāyāmapi pravīṇā.
uttamābhinetri ca.
in-games too expert good
actress too.

रमेशः - एवं किम्?

Evam kim?
So is it?

गिरीशः - राज्यस्थले स्वर्णपदकमपि प्राप्तम् ।

rājyasthale svarṇapadakamapi
prāptam.
in-state level gold medal also got.

रमेशः - धन्यः त्वम् । तब त्रीण्यपि अपत्यानि
अभिमानपात्राणि ।

dhanyah tvam. tava trīṇyapi
apatyāniabhimānapatrāṇi.
fortunate you your three children
worthy of being proud.

DRILLS**I. Repetition drills.**

Model : अ - कुशलिनः सर्वे ।
छा - कुशलिनः सर्वे ।

Repeat :

1. अ - पाठ्याला पढ़मे मार्गे ।	2. अ - पुत्री प्रथमस्थाने ।
छा - ----- ।	छा - ----- ।
3. अ - नगरस्य अष्टमे मार्गे ।	4. अ - द्विचक्रिकया गमनम् ।
छा - ----- ।	छा - ----- ।
5. अ - शालायां प्रथमं स्थानम् ।	6. अ - परीक्षायां चतुर्थे स्थाने ।
छा - ----- ।	छा - ----- ।
7. अ - प्रथमा पुत्री ।	8. अ - द्वितीया पुत्री ।
छा - ----- ।	छा - ----- ।
9. अ - क्रोडायां प्रवीणा ।	
छा - ----- ।	

II. Build up drills.

Model : कुशलिनः ।
(सर्वे)
सर्वे कुशलिनः ।
(यूयंम्)
यूयं सर्वे कुशलिनः ।

Build up :

1. बालः	2. पाठशाला	3. पुत्री
(चतुरः)	(प्रसिद्धा)	(द्वितीया)
-----	-----	-----
(अत्यन्तम्)	(बहु)	(एषा)
-----	-----	-----
(एषः)	(एषा)	(मम)
-----	-----	-----
4. पुत्रः	5. पुत्रौ	
(एकः)	(द्वे)	
-----	-----	
(मम)	(चतुरे)	
-----	-----	
(एते)		

(मम)		

III. Substitution drills.

Model : अ - द्वितीया पुत्री।
 छा - तृतीया पुत्री।

Substitute :

1. अ - प्रथमे स्थाने।	2. अ - अष्टमे मार्गे।
छा - -----।	छा - -----।
3. अ - प्रथमं स्थानं किम्?	4. अ - हे सख्यो।
छा - -----?	छा - -----।

REVIEW LESSON 1

5. अ - पञ्चां गमनम्।

छा - -----।

6. अ - अस्याः स्वर्णपदकम्।

छा - -----।

IV. Transformation drills.

A) Model : अ - प्रथमः पुत्रः।
छा - प्रथमा पुत्री।

Transform :

1. अ - द्वितीयं पलम्।

छा - ----- वृक्षः।

2. अ - अद्वितीयः पुरुषः।

छा - ----- रुदी।

3. अ - अनेकं रूपम्।

छा - -----रूपाणि।

4. अ - पञ्चमः मासः।

छा - ----- तिथिः।

5. अ - द्वादशः मासः।

छा - ----- कला।

B) Model : अ - अस्याः प्रथमं स्थानम्।
छा - अस्याः किम् स्थानम्?

Transform :

1. अ - नगरस्य अष्टमे मार्गे।

छा - ----- मार्गे?

2. अ - द्विचक्रिकया गमनम्।

छा - ----- गमनम्?

3. अ - बालिका क्रीडायां प्रवीणा।

छा - बालिका ----- प्रवीणा?

V. Response drills.

Model : अ - परीक्षायां त्वं कस्मिन् स्थाने?
छा - अहं प्रथम स्थाने।

Respond :

1. अ - नगरस्य कस्मिन् मार्गं?
अ - |

2. अ - शालं प्रति कथं गमनम्?
अ - |

3. अ - किमियं प्रथमा पूत्री?
अ - |

EXERCISES**I.** Use the following words in your sentences.

प्रम, तत्पूर्वम्, अत्यन्तम्, सर्वं, द्वे, त्रीणी।

II. Change the singular into plural.

1. एषा -----	2. का -----	3. किम् -----
4. सा -----	5. मार्गं -----	

III. Match the following.

A	B
1. एषः	बालिका
2. एषा	बालकः
3. सा	शिला
4. ता:	माला:
5. प्रथमः	पुत्री
6. द्वितीया	पुत्रः

IV. Give the ordinal number of the following in feminine.

चत्वारि, त्रीणि, पञ्च, अष्ट।

VOCABULARY

मम	Mine
चतुरः	clever
प्रसिद्धा	famous
द्विचक्रिका	bicycle
अध्ययनशौलः	having study habit
धावनस्पर्धा	running competition
अपत्यानि	children
अभीमानपात्रम्	becoming proud of

GRAMMAR NOTES

1. It is a review lesson comprising general objectives, cardinal and ordinal numbers in all genders and two numbers except 'द्विवचन'.
2. Verbs are not used in the sentences.

Lesson 10

रामभीमयोः संवादः

[Conversation between Rama and Bhima]

रामः - वयस्य! एते के?

Ramah - vayasyal ete ke?

Friend, these who?

Friend! who are these?

भीमः - वयस्य! एते मम वयस्याः। एतेषु
गोपालः प्रथमः। वसन्तः द्वितीयः।
सुहासः तृतीयः।

Bhimah- vayasya! ete mama vyasyāḥ.
etēṣu gopālaḥ prathamaḥ.
vasantaḥ dvitīyaḥ. suhāsaḥ
tṛtīyaḥ.
Friend, these my friends.
Amongst these Gopala first.
Vasanta second. Suhasa third.

Among these Gopala is first.
Vasanta is second. Suhasa is
third.

रामः - एतौ कौ?

Ramah - etau kau?

Who are these?

भीमः - एतौ मम सोदरौ। एतयोः गोविन्दः
प्रथमः। कृष्णः द्वितीयः।

Bhimah- etau mama sōdarau. etayoḥ
govindāḥ prathamaḥ. kṛiṣnāḥ
dvitīyaḥ.
These (two) my Brothers.
Among them Govinda is first,
Krishna second.

These two are my brothers.
Of these two Govinda is first.
Krishna is second.

LESSON 10

रामः - एताः का?

Ramah - etāḥ kāḥ?
These who?

भीमः - एताः बालिकाः। एतासु रमा प्रथमा।
भामा द्वितीया। सीता तृतीया।

Bhimah- etāḥ bālikāḥ. etāsu ramā
prathamā. bhāmā dvitiyā. sītā
tritīyā.
These girls. Amongst these
Rama first. Bhama second.
Sita third.

रामः - एते के?

Ramah - ete ke?
These two who?

भीमः - एते अनुजे। एतयोः पद्मा प्रथमा।
गिरिजा द्वितीया।

Bhimah- ete anuje. etayoh padmā
prathamā. Girijā Dvitiyā.
These (two) sisters among them
Padma first, Girija second.

रामः - ते के?

Ramah - te ke?
Those who?

Who are these.

These are girls. Among these,
Rama is first. Bhama is second.
Sita is third.

Who are these (two)?

These (two) are sisters. Of
these two Padma is first.
Girija is second.

Who are they?

भीमः - ते अध्यापकाः । तेषु नागराजः प्रथमः ।
रामानृजः द्वितीयः । मुकुन्दः तृतीयः ।

Bhimah- te adhyāpakāḥ. teṣu nāgarājāḥ
prathamāḥ. rāmānujaḥ dvitīyaḥ.
mukundāḥ tritīyaḥ.
Those teachers, among them,
Nagaraja first, Ramanuja second,
Mukunda thirs.

रामः - तौ कौ?

Ramaḥ - tau kau?
Those two who?

भीमः - तौ बालकौ । तयोः गजाननः प्रथमः ।
हरः द्वितीयः ।

Bhimah- tau bālakau. tayoḥ gajānanah.
prathamāḥ. haraḥ dvitīyaḥ.
Those two boys. Between the two
Gajanana first. Hara second.

रामः - ता का?

Ramaḥ - tāḥ kāḥ?
They (F) who?

भीमः - ता ललानाः । तासु इन्दिरा प्रथमा ।
सर्वमङ्गला द्वितीया । ललिता तृतीया ।

Bhimah- tāḥ lalanāḥ. tāsu indirā prathamā.
sarvamangalā dvitīyā. lalitā
tritīyā.
They women. Among them Indira
first. Sarvamangala second. Lalita
third.

Those are teachers. Among
them Nagaraja is first.
Ramanuja is second. Mukunda
is third.

Who are they (two)?

They are boys. Of them
Gajanana is first. Hara is
second.

Who are they?

They are women. among them
Indira is first. Sarvamangala is
second. Lalita is third.

LESSON 10

रामः - ते के?

Ramah - te ke?
Those two who?

Who are they (Two)?

भीमः - ते अग्रजे। तयोः कमला प्रथमा।
लोकमाता द्वितीया।

Bhimah- te agraje. tayoh kamalā prathamā.
lokamātā dvitīyā.
Those two(f) elder sister.
Between the two Kamala first.
Lokamata second.

रामः - एतानि कानि?

Ramah - etāni kāni?

भीमः - एतानि कदलीफलानि। तेषु प्रथमं फलं
तुभ्यम्। द्वितीयं अग्रजाय। तृतीयं
मद्यम्।

Bhimah- etāni kadalīphalāni. teṣu
prathamam phalam tubhyam.
dvitīyam agrajāya. tritīyam
mahyam.
These Plantains. Among them
first fruit for you. Second for
elder brother. Third to me.

These are banana fruits. Among
those first one is to you.
Second one is to elder brother
and the third one is for me.

DRILLS

L. Repetition drills.

Model : अ - गोपालः प्रथमः। Gopālah prathamah.
चा - गोपालः प्रथमः। Gopālah prathamah.

Repeat :

1. अ - द्वितीयः वसन्तः।
Dvitīyah vasantah.

चा - ----- |

2. अ - सुहासः तृतीयः।
suhāsah tritīyah.

चा - ----- |

3. अ - एतयोः प्रथमः गोविन्दः ।	4. अ - एतासु बालिकासु रमा प्रथमा ।
ेतयोः prathamaḥ Govindaḥ	ेतासु bālikāsu ramā prathamā.
छा - ----- ।	छा - ----- ।
5. अ - द्वितीया भामा ।	6. अ - सीता तृतीया ।
Dvitiyā Bhāmā.	Sītā tritīyā.
छा - ----- ।	छा - ----- ।
7. अ - प्रथमं फलं तुभ्यम् ।	8. अ - अग्रजाय द्वितीयं फलम् ।
Prathamam phalam tubhayam	Agrajāya dvitiyam phalam.
छा - ----- ।	छा - ----- ।
9. अ - मह्यं तृतीयं फलं ।	10. अ - एतयोः कृष्णः द्वितीयः ।
mahyam tritiyam phalam	ेतयोः krishnah dvitiyah
छा - ----- ।	छा - ----- ।

II. Build up drills.

Model 2

प्रथमः । Prathamah
 (गोपालः) (Gopālah)
 गोपालः प्रथमः । Gopālah prathamah
 (एषः) (eṣah)
 एषः गोपालः प्रथमः । eṣah Gopālah prathamah
 (चतुरः) (caturah)
 एषः चतुरः गोपालः प्रथमः । eṣah caturah Gopālah prathamah

LESSON 10

Build up :

1. धर्मः ।	dharmah	2. शत्रुघ्नः ।	śatruughnah
(प्रथमः)	prathamaḥ	(चतुर्थः)	caturthaḥ
-----	-----	-----	-----
(पुरुषार्थी)	puruṣārthasu	(पुत्रेषु)	putreṣu
-----	-----	-----	-----
		(दशरथस्य)	daśarathasya
3. तृतीयः ।	tṛitīyah		
(मुकुन्दः)	mukundah		
-----	-----		
(शिक्षकः)	śikṣakah		
-----	-----		
4. सहदेवः ।	sahadevah	5. तृतीयः ।	tṛitīyah
(पञ्चमः)	pancamah	(मुकुन्दः)	mukundah
-----	-----	-----	-----
(पुत्रेषु)	putreṣu	(शिक्षकः)	śikṣakah
-----	-----	-----	-----
(पाण्डोः)	pāndoh		
-----	-----		

III. Substitution drills.

Model : अ - गोपालः प्रथमः ।

Gopālah prathamah

अ - वसन्तः द्वितीयः ।

Substitute :

1. अ - एत्योः गोविन्दः ----- । 2. अ - रमा ----- ।

etaryoh govindah -----.

ramā -----.

अ - ----- ।

अ - ----- ।

3. अ - सीता -----	4. अ - तुभ्यं -----फलम्।
sītā -----.	tubhyam ----- phalam.
छा - -----	छा - -----
5. अ - ----- अग्रजाय।	6. अ - तयोः कमला -----
----- agrajāya.	tayōḥ kamalā -----.
छा - -----	छा - -----

IV. Transformation drills.

Model : अ - एतयोः प्रथमा पद्मा ।
 etayōḥ prathamā padmā.
 च - एतयोः कलमा पद्मा ?

Transform:

1. अ - तयोः हरः द्वितीयः ।
tayōḥ harah dvitīyah.
छा - ?	2. अ - ताः लक्ष्मनाः ।
tāḥ lalanāḥ.
छा - ?
3. अ - ते अग्रजे ।
te agraje.
छा - ?	4. अ - एतानि कदलीफलानि ।
etāni kadalīphalāni.
छा - ?

V. Response drills.

Model : अ - एतौ को?
 etau kau?
 आ - एतौ मम सोदरा।

Respond:

LESSON 10

3. अ - तासु का प्रथमा?
 tāsu kā prathamā?
 शा - ----- |

EXERCISES

I. Correct the errors.

1. एषः मम वयस्याः।
eṣah mama vayasyāḥ.	2. एतयोः कृष्णः पंचमः।
etayoh kṛiṣnah
pancamah.
3. तासु सर्वमङ्गला सप्तमः।
tāsu sarvamangalā saptamah.	4. ते कदलीफलानि।
te kadalīphalani.
5. प्रथमं फलानि।
prathamam phālani.	

II. Change the singular into plural.

1. एषः eṣah	4. फलम् phalam
2. सः saḥ	5. किम् kim
3. ललना lalanā	

III. Use the following words in your sentences.

1. अष्टमः astamah	3. नवमः navamah
2. षष्ठः ṣaṣṭah	4. तौ tau

IV. Match the following.

A	B
1. एते etc	कौ kau
2. एतौ etau	के ke
3. सा sā	पुत्रो putraū
4. प्रथमः prathamah	का kā
5. तृतीयम् tritiyyam	फलम् phalam

V. Fill in the blanks using the appropriate form of Sanskrit words given in the bracket.

1. रामकृष्णायोः कृष्णः (द्वौ)
रामकृष्णन्योः कृष्णः (dvau) -----
2. छात्रासु रमा (चतसः)
छात्रासु रमा (catastrah) -----
3. एतानि पञ्च (फल)
एतानि पञ्च (phalam) -----
4. एतो ----- सोदरो (द्वे)
एतो ----- सोदरो (dve) -----
5. तासु इन्द्रा ----- (एकम्)
तासु इन्द्रा ----- (ekam) -----

VI. Fill in the blanks with the appropriate form in Sanskrit with the help of English cues given in the bracket.

1. पाण्डवेषु सहदेवः ----- (fifth)
पाण्डवेषु सहदेवः ----- (fifth)
2. रामभीमयोः मध्ये भीमः ----- (second)
रामभीमयोः मध्ये भीमः ----- (second)

LESSON 10.

3. शतुर्घः दशारथस्य ----- पुत्रः । (fourth)
 śatūrghnah daśarathasya ----- putrah (fourth)
4. मह्यम् ----- फलम् । (third)
 mahyam ----- phalam (third)
5. जामाता ----- ग्रहः । (tenth)
 jāmātā ----- grahah (tenth)

VOCABULARY

षष्ठः	sasṭah	sixth
अष्टमः	asṭamah	eighth
तेषु	tēṣu	among them
एतेषु	etēṣu	among these
ललनाः	lalanāḥ	women
वयस्य	vayasya	friend
अग्रजा	agrajā	elder daughter
जामाता	jāmātā	brother-in-law

GRAMMAR NOTES

In this lesson, ordinal numbers are used in all three genders and both singular and plural.

Lesson 11

शाकापणः

[Vegetable shop]

सरला	- हे आपणिक! एतस्य पटोलस्य मूल्यं किम्?	O! Shopkeeper, what is the cost of this Snakegourd?
आपणिकः	- एकरुप्यं पञ्चाशत् पण्ठः।	One rupee and fifty paise.
सरसा	- तस्य मूल्यं किम्?	What is the cost of that?
आपणिकः	- त्रीणि रुप्यकाणि।	Three rupees.
सरला	- किं तस्य मूल्यं अधिकतरम्?	Why that is costlier?
आपणिकः	- सः एतस्यात् पटोलात् दीर्घतरः।	That is longer than this snakeguard.
सरला	- सः पटोलः द्राघीयान् किल?	Is that snakeguard longer?
सरसा	- एतस्याः कदल्वा: मूल्यं किम्?	What is the price of this?
आपणिकः	- रुप्यकस्य द्वे।	Two for One rupee.
सरला	- तस्याः मूल्यं किम्?	What is the cost of that?
आपणिकः	- रुप्यकस्य तिनः।	Three for one rupee.
सरला	- किमधे मूल्यं अधिकतरम्?	Why is this costlier?
आपणिकः	- एषा तस्याः नवतरा।	This is more fresh than that.
सरसा	- एतस्य कूष्माण्डस्य मूल्यं किम्?	What is the cost of this Pumpkin?
आपणिकः	- अष्टरुप्यकाणि।	Eight rupees.
सरला	- तस्य कूष्माण्डस्य मूल्यं किम्?	What is the cost of that Pumpkin?
अपणिकः	- दशरुप्यकाणि।	Ten rupees.
सरला	- किमधे तस्य मूल्यं अधिकतरम्?	Why is that costlier?
अपणिकः	- तत् एतास्यात् स्थूलतरं मधुरतरं च।	That is bigger and sweeter than that.
सरला	- तत् स्थवीयः स्वादीयः च किल।	Is it that bigger and tastier!

LESSON 11

सरसा	- बर्बरः प्रत्यग्रः हरितः आढकः च अपि पक्वम्।	Beans and fresh Turpods are green and ripe.
सरला	- हे आपणिक! कि बर्बरः आढकात् प्रत्यग्रतरः?	O! Shopkeeper, are Beans fresher than Turpods?
आपणिकः	- आम्, किन्तु आढकः बर्बरात् पक्वतरः?	Yes. However Turpods are more ripe than Beans.
सरला	- हरितमिर्चिका - आढकयोः मूल्यं किम्?	What is the price of Green chilly and Ginger?
आपणिकः	- आढकस्य मूल्यं दशरुप्यकाणि राशेः हरितमिर्चिका आढकात् पञ्चाशत् पणैः अधिकतराः।	Ginger costs ten rupees per set. Green chilly costs fifty paise more than ginger.
सरसा	- हे आपणिक! पलाण्डोः मूल्यं किम्?	O! Shopkeeper, What is the cost of Onion?
आपणिकः	- षट्रुप्यकाणि तुलामानस्य।	Six rupees per weight (K.G).
सरसा	- तब आपणे तस्मात् आपणात् एकरुप्यं गरीयः किम्?	Why is one rupee more in your shop than that shop?
आपणिकः	- अत्रत्यः पलाण्डुः पीनतरः रुचिकरः च।	This Onion is bigger and tastier.
सरला	- लशुनस्य मूल्यं नातितरं किल?	I think Garlic is not costlier.
अपणिकः	- वस्तुतः अद्य महत्तरमेव।	Infact, today it is costlier.
सरसा	- कौस्तुम्बरी वृष्टिकारणात् अद्य दुर्लभतरा किल।	I think it is more difficult to get Coriander due to rain.
आपणिकः	- न अति दुर्लभतरा किन्तु महाधृतरा।	Not so difficult; but it is costlier.

DRILLS

I.Repetition drills.

- a) Model : अध्यापकः - एवः पटोलः तस्मात् पटोलात् दीर्घतरः।
छात्रः - एवः पटोलः तस्मात् पटोलात् दीर्घतरः।

Repeat :

1. अ - एषः पटोलः तस्मात् पटोलत् स्थूलतः । 3. अ - रामः कृष्णात् पटुतरः ।
 छा - | छा - |
2. अ - एषः वृत्ताकः तस्मात् वृत्ताकात् नवतरः । 4. अ - सुरेशः शंकरात् उन्नततरः ।
 छा - | छा - |
5. अ - जोसफः रहीमात् स्थूलतः ।
 छा - |

- b) Model : अ - पटोलत् वृत्ताकः द्राघीयः ।
 छा - पटोलत् वृत्ताकः द्राघीयः ।

Repeat :

1. अ - आम्लजनकः जलजनकात् पटीयः । 2. अ - बुधः शुक्रात् नेदीयः ।
 छा - | छा - |
3. अ - हिन्दूसागरः पूर्वसमुद्रात् महीयः । 4. अ - प्रकाशः शब्दात् क्षेपीयः ।
 छा - | छा - |
5. अ - गजः अश्वात् स्थवीयः ।
 छा - |

- c) Model :

अ - एषा कदली तस्या: कदल्या: नवतरा ।
 छा - एषा कदली तस्या: कदल्या: नवतरा ।

Repeat :

1. अ - एषा कदली तस्या: कदल्या: पौनतरा । 2. अ - हेमा गौयाः चतुरतरा ।
 छा - | छा - |

LESSON 11

3. अ - सरला सरसाया: पदुतरा।

छा - ----- |

4. अ - गंगा वमुनाया: दीर्घतरा।

छा - ----- |

5. अ - हरितमिर्चिका शुज्जकमिर्चिकाया: कदुतरा।

छा - ----- |

d) Model : अ - एतत् कृष्माण्डं तस्मात् कृष्माण्डात् स्थूलतरम्।

छा - एतत् कृष्माण्डं तस्मात् कृष्माण्डात् स्थूलतरम्।

Repeat :

1. अ - एतत् कृष्माण्डं तस्मात् कृष्माण्डात् मधुरतरम्।

छा - ----- |

2. अ - जम्बूफलं कपित्थात् स्वादुतरम्।

छा - ----- |

3. अ - कृष्माण्डं उवारुकात् गुरुतरम्।

छा - ----- |

4. अ - नारंगं जम्बीरात् आम्लतरम्।

छा - ----- |

5. अ - लशूनं पलाण्डोः कदुतरम्।

छा - ----- |

e) Repeat :

1. अ - एषः वृक्षः तस्मात् वृक्षात् न उत्तरतः।

छा - ----- |

2. अ - एषा नारी तस्या: नार्याः न कठिनतरा।

छा - ----- |

3. अ - निम्बूफलं जम्बूफलात् न स्वादिष्टम्।

छा - ----- |

II. Build up drills.

a) Model : दीर्घतरः।
पटोलः दीर्घतरः।
एषः पटोलः दीर्घतरः।
तस्मात् एषः पटोलः दीर्घतरः।

Build up :

1. स्थूलतरः।	2. मधुरतरः।	3. नवतरः।
-----	-----	-----
----- -----	----- -----	----- -----

b) Model :

प्रत्यग्रतरा।
कदलीं प्रत्यग्रतरा।
एषा कदलीं प्रत्यग्रतरा।
तस्या: एषा कदलीं प्रत्यग्रतरा।

Build up :

1. मृदुतरा।	2. रुचितरा।
-----	-----
----- -----	----- -----

c) Model :

गुरुतरम्।
कुष्माण्डं गुरुतरम्।
एतत् कुष्माण्डं गुरुतरम्।
तस्मात् एतत् कुष्माण्डं गुरुतरम्।

Build up :

1. महत्तरम्।	2. शीनतरम्।	3. लघुतरम्।
-----	-----	-----
----- -----	----- -----	----- -----

III. Substitution drills.

a) Model : अ - पटोलः उर्वारुकात् दीर्घतरः ।

छा - पटोलः उर्वारुकात् द्राघीयान् ।

Substitute :

1. अ - वृन्ताकः बर्बरकात् स्थूलतरः ।

छा - ----- ।

2. अ - पलाण्डुः वृन्ताकात् स्वादुतरः ।

छा - ----- ।

3. अ - रामः कृष्णात् पद्मतरः ।

छा - ----- ।

4. अ - रामः सुरेशात् धनितरः ।

छा - ----- ।

5. अ - रविः कृष्णात् युक्ततरः ।

छा - ----- ।

b) Model : अ - सरल्व सरसायाः पदुतरा ।

छा - सरला सरसायाः पटीयसी ।

Substitute :

1. अ - जन्मभूमिः स्वर्गात् गुरुतरा ।

छा - ----- ।

2. अ - कदली उर्वारुकात् लघुतरा ।

छा - ----- ।

3. अ - लता वृक्षात् कृशतरा ।

छा - ----- ।

4. अ - नारी नरात् दद्धतरा ।

छा - ----- ।

c) Model : अ - उर्वारुकं पटोलात् स्थूलतरम् ।

छा - उर्वारुकं पटोलात् स्थवीयम् ।

Substitute :

1. अ - आम्रफलं कपित्यात् प्रियतरम् ।

छा - ----- ।

2. अ - जम्बूफलं आम्रात् स्वादुतरम् ।

छा - ----- ।

3. अ - एतत् कृष्णाण्डं तस्मात् कृष्णाण्डात् लघुतरम्।

छा - ----- |

4. अ - पुष्पम् फलश्च मृदुतरम्।

छा - ----- |

IV. Transformation drills.

a) Transform from affirmative into negative.

Model : अ - उर्वारुकं पटोलात् स्थूलतरम्।

छा - उर्वारुकं पटोलात् न स्थूलतरम्।

Transform :

1. अ - वृन्ताकः पटोलात् प्रत्यग्नतरः।

छा - ----- |

2. अ - रामः कृष्णात् उन्नततरः।

छा - ----- |

3. अ - सरला सरसायाः मृदुतरा।

छा - ----- |

4. अ - जम्बूफलं आम्रात् स्वादुतरम्।

छा - ----- |

b) Transform affirmative into interrogative.

Model : अ - उर्वारुकं पटोलात् स्थूलतरम्।

छा - उर्वारुकं पटोलात् कतरः?

1. अ - वृन्ताकः पटोलात् प्रत्यग्नतरः।

छा - -----?

2. अ - एतत् कृष्णाण्डं तस्मात् कृष्णाण्डात् स्थूलतरम्।

छा - -----?

3. अ - एषा तस्याः कदल्याः नवतरा।

छा - -----?

LESSON 11

4. अ - मधु शक्तराया: मधुरतरम्।
छा - -----?

c) Model : अ - वृन्ताकः पटोलात् लघुतरः।
छा - वृन्ताकः कस्मात् लघुतरः?

Transform :

1. अ - निष्वूफलं कारबेलात् तिक्ततरम्।	2. अ - सीता लक्ष्म्या: उन्नततरा।
छा - -----?	छा - -----?
3. अ - मिर्चिका मरीचकात् कटुतरा।	4. अ - गंगा यमुनाया: दीर्घतरा।
छा - -----?	छा - -----?

V. Response drills.

1. एषः पटोलः कतरः?	2. एषा कदली कतरा ?
3. एतत् कूष्माण्डं कतरम्?	4. पटोलः कस्मात् दीर्घतरः ?
5. कदली कस्या: प्रत्यप्रतरा?	6. कूष्माण्डं कस्मात् स्थूलतरम् ?

EXERCISES

I. Fill in the blanks using Sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

- पटोलः उर्बारुकात् ----- | (longer)
- कदली पटोलात् ----- | (fresher)
- मिर्चिका मरीचकात् ----- | (costlier)
- रामः कृष्णात् ----- | (fatter)
- आम्रं मधुरजम्बीरात् ----- | (tastier)
- अश्वः गजात् ----- | (more active)
- निष्वूफलं कारबेलात् ----- | (bitter)
- ससारजनकं हीलियं अनिलात् ----- | (more inactive)

II. Give masculine comparative forms for the following adjectival bases.

	Adjectival base	Masculine Comparative form.
a) Eg :	दीर्घ	दीर्घतर
1.	गुरु	-----
2.	लघु	-----
3.	प्रत्यग्र	-----
4.	अधिक	-----
5.	महत्	-----

	Adjectival base	Masculine Comparative form.
b) Eg :	दीर्घ	द्राघीयान्
1.	गुरु	-----
2.	लघु	-----
3.	महत्	-----
4.	प्रिय	-----
5.	दूर	-----
6.	स्थूल	-----

III. Change the following masculine comparative forms into feminine comparative forms.

	Masculine	Feminine
a) Eg :	दीर्घतरः	दीर्घतरा
1.	लघुतरः	-----
2.	प्रत्यग्रतरः	-----
3.	गुरुतरः	-----
4.	स्थूलतरः	-----
5.	कटुतरः	-----

LESSON 11

	Masculine	Feminine
b) Eg :	द्राघीयान्	द्राघीयसी
1.	प्रेयान्	-----
2.	गरीयान्	-----
3.	स्थवीयान्	-----
4.	महीयान्	-----
5.	युवान्	-----

IV. Change the following comparative masculine forms into neuter comparative forms.

	Masculine	Neuter
a) Eg :	गुरुतरः	गुरुतरम्
1.	दीर्घतरः	-----
2.	हस्ततरः	-----
3.	महत्तरः	-----
4.	कृशतरः	-----
5.	पीनतरः	-----

b) Eg :	प्रेयान्	प्रेयः
1.	द्राघीयान्	-----
2.	गरीयान्	-----
3.	स्थवीयान्	-----
4.	महीयान्	-----
5.	द्राघीयान्	-----

V. Match the following.

A	B
1. द्राघीयान्	प्रियतरा
2. गरीयसी	लघीयः
3. महीयः	स्थवीयान्

4. स्थूलतरः	महत्तरम्
5. प्रेयसी	गुरुतरा
6. लघुतरम्	दीर्घतरः

VI. Transform the following sentences into interrogative sentences by using the appropriate interrogative pronouns for the **bold** words.

a) Eg : कृष्णः रामात् दीर्घतरः।
कृष्णः रामात् कतरः ?

1. सरला गौर्याया: सौन्दर्यतरा।

----- |

2. कपित्थं जम्बूफलात् स्थूलतरम्।

----- |

3. हिमालयः विन्ध्यपर्वतात् उत्तरतरः।

----- |

b) Eg: पटोलः उर्वारुकात् दीर्घतरः।
पटोलः कस्मात् दीर्घतरः?

1. कल्पवृक्षः पूर्णीवृक्षात् उत्तरतरः।
----- ?

2. सरला सरसाया: पटतरा।
----- ?

3. मधु शर्कराया: मधुतरम्।
----- ?

LESSON 11

VII. Correct the following sentences.

1. आढकः बर्बरात् पक्वतरा।

----- |

2. कूष्माण्डं उवारुकात् स्थूलतरः।

----- |

3. मिर्चिका मरीचकात् कटुतरम्।

----- |

4. कपित्यं जम्बुफलत् स्वादीयम्।

----- |

5. रामः कृष्णात् गरीयः।

----- |

6. सीता रमायाः पटीया।

----- |

VIII. Answer the following questions.

1. एषः पटोलः कतरः?

----- |

2. एषा कदली कतरा?

----- |

3. एतत् कूष्माण्डं कतरम्?

----- |

4. बर्बरः कस्मात् प्रत्यग्रतरः?

----- |

5. आढकः कस्या: महार्घ्यतरः?

----- |

6. कं कस्मात् स्वादीयः स्थबीयः च?

----- |

VOCABULARY

शाकापणः vegetable shop

आपणिकः Shop keeper

आढकः turpod

आढकः ginger

कूष्माण्डम् pumpkin

कौस्तुब्धी coriander

पटोलः snake gourd

पलाण्डु onion

बद्वरः beans

मरीचः pepper

मिर्चिका	chilly
लशुनम्	garlic
हरितकदली	vegetable banana
बृन्ताकः	brinjal
अर्ध	cost, value (comp अर्धतर)
अधिक	much (comp अधिकतर)
कटु	hot (comp कटुतर, कटीयस्)
गुरु	big, heavy (comp गुरुतर, गरीय)
दीर्घ	long (comp द्रावीयस्)
दुर्लभ	difficult to obtain (comp दुर्लभतर)
पक्व	ripe (comp पक्वतर)
पीन	fat (comp पीनतर)
प्रत्यग्र	fresh (comp प्रत्यग्रतर)
मधु	sweet (comp मधुतर)
महत्	big, great (comp महत्तर , महीयस्)
रुचि	taste (comp रुचिका)
स्वादु	delicious (comp स्वादुतर , स्वादीयस्)

GRAMMAR NOTES

Comparative forms of adjectives are used in this lesson. तर(प) and इय(स) are the suffixes added to adjectives to form comparatives.

Lesson 12

पुष्पवाटिका

| Flower garden |

दिलीपः - नमस्कार विनोद।	Namaskara Vinoda.
विनोदः - नमस्कार दिलीप। एषा युष्माकं
पुष्पवाटिका वा।	Namaskara Dilipa. Is this your
flower garden?
दिलीपः - आम्, एषा अस्माकं पुष्पवाटिका।	Yes, This is our flower garden.
विनोदः - युष्माकं पुष्पवाटिका पुष्पवाटिकासु
विशालतमा खलु।	Your flower garden is biggest
of all flower gardens. is it not?
दिलीपः - आम्, एषा विजालतमा।	Yes this is biggest.
विनोदः - दिलीप, एषः कः तरुः?	Dilipa, what kind of plant is
this?
दिलीपः - एषः पाटलतरुः।	This is a Rose plant.
विनोदः - स्या मञ्जिकालता वा ?	Is that Jasmine creeper?
दिलीपः - आम्, सा मञ्जिकालता।	Yes, that is a Jasmine creeper.
विनोदः - भो मित्र, मञ्जिकालता सर्वासु लतासु
क्रशिष्ठा।	Oh friend, Jasmine creeper is
the thinnest among all
creepers.
दिलीपः - विनोद, सः नारिकेलवृक्षः वृक्षेषु
उन्नततमः किल ?	Vinoda, that Coconut tree is
tallest, is it not?
विनोदः - सत्यम्, नारिकेलवृक्षः वृक्षेषु
उन्नततमः।	True, Coconut tree is tallest of
all trees.
दिलीपः - सा द्राक्षालता फलभरितम्।	That grape vine is full of fruits.
विनोदः - द्राक्षाफले सर्वेषु फलेषु पूयिष्ठं
रुचिकरम्।	That grapes are sweetest among
all the fruits.
दिलीपः - एषः निम्बवृक्षः किल ?	Is this neem tree?

विनोदः - आम् एषः निष्ववृक्षः । निष्वफलं फलेषु तिक्ततमम् ।	Yes Neem fruit is most bitter of all fruits.
दिलीपः - एतस्मिन् उद्याने कानि पुष्पाणि भूयिष्ठानि ?	Which are the flowers plenty in this garden?
विनोदः - एतस्मिन् उद्याने चम्पककुसुमानि भूयिष्ठानि ।	Champaka flowers are plenty in this garden.
दिलीपः - अस्मिन् उद्याने कानि पुष्पाणि सुगन्धतमानि ?	Which are the flowers most fragrant in this garden?
विनोदः - अस्मिन् उद्याने मलिकापुष्पाणि सुगन्धतमानि ।	In this garden Jasmine flowers are most fragrant.
दिलीपः - एतस्यां पुष्पवाटिकायां कि पूर्णं सुन्दरतमम् ?	Which are the flowers most beautiful in this garden?
विनोदः - एतस्यां पुष्पवाटिकायां कमलाषुओं सुन्दरतमम् ।	Lotus is the most beautiful flower in this garden.
दिलीपः - एतद् जापाकुसुमं अपि मनोहरतमम् ।	This hibiscus flower is also the most beautiful.
विनोदः - एते कदली तरबः ।	These are plantain trees.
दिलीपः - कदलीतरोः पत्राणि दीर्घतमानि विशालतमानि च ।	The leaves of plantain trees are the longest and widest.
विनोदः - एतस्य अश्वत्थवृक्षस्य काण्डः बृहत्तमः किम् ?	Is the trunk of this peepul tree the biggest?
दिलीपः - एतस्य न । तस्य बट-वृक्षस्य काण्डः बृहत्तमः ।	It is not. The trunk of that baniyan tree is biggest.
विनोदः - एषः पनसवृक्षः वा ?	Is this jackfruit tree?
दिलीपः - आम् सः पनसवृक्षः । पनसफलं सर्वेषु फलेषु गुरुतमम् ।	Yes. That is jackfruit tree. The jackfruit is the heaviest of all fruits.
विनोदः - एतद् ब्राह्मी पत्रं सर्वेषु पत्रेषु श्रेष्ठं किम् ?	This Brahmi leaf is the best of all leaves. Is it not?

LESSON 12

दिलीपः - आम्, ब्राह्मीपत्रं सर्वासु ओषधोषु
श्रेष्ठमेव ।

विनोदः - एतद् सेवनिका सस्यं वा ?

दिलीपः - सत्यम्, एतद् सेवनिका सस्यम्।
सेवनिका सस्यं सस्येषु कुञ्जतमम् ।

विनोदः - तद् तुलसीसस्यं पूजनीयं किम्?

दिलीपः - आम् तद् तुलसीसस्यं पूज्यतमम्।

Yes, brahmi leaf is the best
all medicine.

Is this sevantika plant?

Yes. This is sevantika plant.

Sevantika plant is the shortest
of all plants.

That tulasi plant is holy one. Is
it not?

Yes. That Tulasi plant is the
most holy one.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : अ - एषा पृथ्वाटिका विशालतमा ।

छा - एषा पृथ्वाटिका विशालतमा ।

Repeat :

1. अ - नागबल्लीलता लतासु लघुतमा ।

छा - ----- ।

2. अ - नारिकेलवृक्षः वृक्षेषु उत्तमतमः ।

छा - ----- ।

3. अ - चम्पककुसुमानि सुरभितमानि ।

छा - ----- ।

4. अ - गनसफलं फलेषु गुरुतमम् ।

छा - ----- ।

5. अ - वटवृक्षस्य काण्डः चृहत्तमः ।

छा - ----- ।

6. अ - पूर्णीवृक्षः वृक्षेषु कृशतमः ।

छा - ----- ।

7. अ - कमलपूष्टं पुष्टेषु सुन्दरतमम् ।

छा - ----- ।

8. अ - कनकाम्बरपुष्टं पुष्टेषु लघिष्ठम् ।

छा - ----- ।

9. अ - द्राक्षसरसं रसेषु मधुरतमम् ।

छा - ----- ।

10. अ - गंगानदो नदीषु दीर्घतमा ।

छा - ----- ।

II. Substitution drills.

Model : अ - अशत्यवृक्षः वृक्षेषु गुरुतमः ।
 छा - पनसवृक्षः वृक्षेषु स्थूलतमः ।

Substitute :

1. अ - पूरीवृक्षः वृक्षेषु कृशतमः ।	2. अ - रामः बालकेषु पटुतमः ।
छा - नीलगिरिवृक्षः वृक्षेषु ।	छा - गोविन्दः पटुतमः ।
3. अ - युधिष्ठिरः पाण्डवेषु ज्येष्ठः ।	4. अ - कृष्णः छात्रेषु चतुरतमः ।
छा - दुर्योधनः ।	छा - चतुरतमः ।
5. अ - सीता वनितासु सुन्दरतमा ।	6. अ - अशोकवृक्षस्य छाया विशालतमा ।
छा - रुक्मिणी ।	छा - आम्रवृक्षस्य ।
7. अ - द्राक्षाफलं फलेषु मधुरतमम् ।	8. अ - सुगन्धराजपुष्पं पुष्पेषु मनोहरतमम् ।
छा - आमलकं ।	छा - मनोहरतमम् ।
9. अ - संस्कृतभाषा भाषासु मधुरतमा ।	10. अ - सिंहः मृगेषु कृततमः ।
छा - मधुरतमा ।	छा - मृदुतमः ।

III. Build up drills.

Model :

उन्नततमः ।

वृक्षः उन्नततमः ।
 नारीकेलवृक्षः उन्नततमः ।
 वृक्षेषु नारीकेलवृक्षः उन्नततमः ।
 सबैषु वृक्षेषु नारीकेलवृक्षः उन्नततमः ।
 वाटिकायां सबैषु वृक्षेषु नारीकेलवृक्षः उन्नततमः ।

LESSON 12

Build up the following words.

1. विशालतमा।	2. मधुरतमा।	3. दीर्घतमः।	4. कृशतमः।
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----

5. लघुतमः।	6. कुञ्जतमम्।	7. गुरुतमम्।	8. गरिष्ठम्।
-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----

IV. a) Transformation drills.

Model : अ - गंगा-यमुनयोः गंगा श्रेयसी।
छा - नदीषु गंगा श्रेष्ठा।

Transform :

1. अ - पनसवृक्षात् आप्रवृक्षः स्थूलतरः।	2. अ - सुरेशात् गोपालः चतुरतरः।
छा - -----	छा - -----

3. अ - रमायाः लक्ष्मिः उत्तरतरा।	4. अ - तुलसीसर्वं सेवनिका सस्यात् कुञ्जतरम्।
छा - -----	छा - -----

5. अ - चम्पककुसुमात् मलिकाकुसुमं मृदुतरम्।
छा - -----

b) Transform the following superlative sentences to comparative.

Model : अ - देवदारवृक्षः वृक्षेषु वृहत्तमः।
छा - औदुम्बरवृक्षः पारिजातवृक्षात् वृहत्तरः।

Transform :

1. अ - कावेरी नदी नदीषु दीर्घतमा।
छा - -----

2. अ - शकुन्तला स्त्रीषु मृदुतमा ।

छा - ----- ।

3. अ - अस्माकं पाठशाला सर्वासु पाठशालासु विशालतमा ।

छा - ----- ।

4. अ - दारासिंगः पुरुषेषु स्थूलतमः ।

छा - ----- ।

5. अ - गणेशः बालकेषु चतुरतमः ।

छा - ----- ।

6. अ - अनिरुद्धः छात्रेषु मूर्खतमः ।

छा - ----- ।

7. अ - कदलीफले फलेषु मधुरतमम् ।

छा - ----- ।

8. अ - कदलीपत्रं पत्रेषु दीर्घतमम् ।

छा - ----- ।

c) Transform the following sentences into Interrogative.

i) Model : अ - एषः बृक्षः बटबृक्षात् बृहत्तरः ।

छा - एषः बृक्षः कस्मात् बृहत्तरः ?

Transform :

1. अ - एषः बृक्षः देवदारुबृक्षात् न बृहत्तरः ।

छा - ----- ?

LESSON 12

2. अ - लता शारदायाः न कृशतरा ।

छा - -----?

3. अ - जम्बूफलं नारङ्गफलात् न मधुरतरम् ।

छा - -----?

4. अ - द्रोणपुष्पसस्यं सस्येषु न उन्नततम् ।

छा - -----?

5. अ - नदीषु अकावती नदी लघिष्ठा ।

छा - -----?

ii) Model : अ - द्राक्षालता लतासु दीर्घतमा ।

छा - द्राक्षालता लतासु कतमा ।

Transform :

1. अ - राजीवगान्धिः सर्वेषु पुरुषेषु महत्तमः ।

छा - ----- ।

2. अ - पाटलपुष्टं सर्वेषु पुष्टेषु सुन्दरतमम् ।

छा - ----- ।

3. अ - पनसफलं सर्वेषु फलेषु गरिष्ठम् ।

छा - ----- ।

4. अ - एषा बालिका सर्वासु बालिकासु उन्नततमा ।

छा - ----- ।

5. अ - भारतीयसंस्कृतिः श्रेष्ठः ।

छा - ----- ।

- iii) Model : अ - हिमालयः सर्वेषु पर्वतेषु उत्तरतमः ।
 छा - हिमालयः केषु उत्तरतमः?

Transform :

1. अ - नारङ्गः फलेषु स्वादुतमम् ।
 छा - ----- ?

2. अ - निम्बफलं फलेषु तिक्ततमम् ।
 छा - ----- ?

3. अ - नलिनी खीषु मृदुतमा ।
 छा - ----- ?

4. अ - गगा नदीषु पुण्यतमा ।
 छा - ----- ?

5. अ - अशोकः राजसु श्रेष्ठः ।
 छा - ----- ?

V. Response drills.

1. पुष्पवाटिका सर्वासु वाटिकासु कतमा ?

2. वटवृक्षः वृक्षेषु कतमः ?

3. मलिकालता कस्मात् लिघिषा ?

4. तुलसीसस्य सर्वेषु सस्येषु कतमम् ?

5. अश्वत्थवृक्षः कस्मात् गुरुतमः ?

EXERCISES

I. Fill in the blanks using appropriate Sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

1. वृक्षेषु नारिकेलवृक्षः ----- | (tallest)
2. लतासु मलिकालता ----- | (longest)
3. फलेषु द्राक्षाफलं ----- | (sweetest)
4. रामः दाशरथीषु ----- | (eldest)
5. सहदेवः पाण्डवेषु ----- | (youngest)
6. प्रपञ्चे भारतीयसंस्कृतिः ----- | (the best)
7. पूणीवृक्षः वृक्षेषु ----- | (thinnest)
8. चन्दनवृक्षः सर्वेषु वृक्षेषु ----- | (the best)
9. निम्बफलं सर्वेषु फलेषु ----- | (most bitter)
10. एष्याखण्डः सर्वेषु खण्डेषु ----- | (largest)

II. Transform the following sentences into interrogative sentences by using the appropriate Interrogative pronouns.

1. पूणी वृक्षः कृशतमः ।	2. अश्वत्थवृक्षः वृक्षेषु वृहत्तमः ।
3. एषा माला दीर्घतमा ।	4. गंगा नदी विशालतमा ।
5. आम्रफलं फलेषु मधुरतमम् ।	6. तुंगा नद्याः जलं स्वादुतमम् ।
7. कमलानि सुन्दरतमानि ।	8. मलिकाकुसुमं मृदुतमम् ।
9. चम्पका कुसुमं सुगन्धतमम् ।	10. गौरीशंकरशिखरः शिखरेषु उभततमः ।

III. Fill up the blanks with the appropriate forms of the following words given below.

दविष्ठः , सुन्दरतमा , स्वादिष्ठा , ज्येष्ठः , कनिष्ठा , कृष्णतमः ,
श्रेष्ठः ; विशालतमः , नेविष्ठः , दीर्घतमा , वृहत्तमा , प्रकाशतमः

LESSON 12

1. शारदा बालिकासु		2. शुक्रप्रहः प्रहेषु	
3. रामः दशरथस्य	पुत्रः	4. अरम्या: केशा:	
5. तिलोत्तमा स्त्रीषु		6. हिन्दूधर्मः धर्मेषु	
7. ब्रह्मपुत्रानन्दी नदिषु		8. दिल्लीनगरं नगरेषु	
9. वृथप्रहः प्रहेषु		10. अमेजाननन्दी नदीषु	
11. कुण्डलिका भक्ष्येषु		12. यूरिनेसप्रहः प्रहेषु	

IV. Match the following :

A	B
1. कल्कतानगरम्	शीतलतमः
2. गुरुप्रहः	दीर्घतमा
3. आल्यस् पर्वतः	विशालतमम्
4. उत्तरध्रुवप्रदेशः	बृहतमः
5. महानन्दी	उत्तमतमः

V. Translate following English sentences in to Sanskrit.

1. Lakshmi is tallest of all girls.
2. She is my eldest sister.
3. Manasasarovara is the biggest lake.
4. Harisha is the best student.
5. Sarala is the shortest girl of all sisters.

VOCABULARY

Adjectives - Superlative degrees

उत्तमः	-	उत्तमतम	-	high
कृश	-	कृशतम	-	thin
बृहत्	-	बृहतम	-	heavy
दीर्घ	-	दीर्घतम	-	large

कुर्ज	-	कुर्जतम्	-	short
लघु	-	लघिष्ठा	-	light
विशाल	-	विशालतम्	-	wide
गुरु	-	गुरुतम्, गविष्ठ	-	big
सुन्दर	-	सुन्दरतम्	-	beautiful
शीतम्	-	शीतल्तम्	-	cold
कृष्ण	-	कृष्णतम्	-	black
मधुर	-	मधुरतम्	-	sweet
सुगन्ध	-	सुगन्धतम्	-	fragance
श्रेय	-	श्रेष्ठ	-	best
तिक्त	-	तिक्ततम्	-	bitter
स्थूल	-	स्थूलतम्	-	fat
मृदु	-	मृदुतम्	-	soft

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces superlative degree form of adjectives.

Superlative degree is obtained by adding तम् and इष्ठ suffixes to an adjective.

Ex : उत्तम + तम् - उत्तमतम्।

कृश + तम् - कृशतम्।

Review lesson 2

विश्वभूपटः [World map]

अशोकः - विनय! सुप्रभातम् , नमस्ते।

ashokah - vinaya suprabhātam, namaste.

Ashok - Vinay, Good morning.
salutations.

Vinaya! Good morning.

विनयः - अशोक, सुप्रभातम् , नमस्ते।
अद्य को विशेषः?

vinayah - ashoka suprabhātam, namaste.
adya ko viśeṣah.

Vinay - Ashoka good morning salutations. Ashoka Good morning.
Today what special? What is special on today?

अशोकः - अद्य आयुधपूजा विरामः। अतः
भूपटसाहाय्येन भूगोलदर्शनम्।
उचितम्।

ashokah - adya āyudha pūjā virāmaḥ. atah
bhūpatasahāyēna bhūgōladar
shanam ucitam.

Ashok - Today ayudha puja hoilday. So
with the help of a map globe
- view appropriate.
Today is holiday on account
of Ayudha puja. Therefore we
can have a view of the globe
with the help of map.

विनयः - अस्तु।

vinayah - astu.

Vinay - Okay (be it so).

Okay.

अशोकः - इदं भूपटम्।

ashokah - idam bhūpaṭam.

Ashok - This map.

This is the map.

REVIEW LESSON 2

विनयः - भूपटे अमेरिकादेशः सुन्दरः।

vinayah - bhūpate amerikādēśah
sundarah

Vinay - In map America beautiful.

In this map America is beautiful.

अशोकः - आस्ट्रेलियादेशः सुन्दरतरः।

ashokah - āst̄reliyādēśah sundaratarah.
Ashok - Australia more beautiful.

Australia is more beautiful.

विनयः - भारतदेशः सुन्दरतमः।

vinayah - bhāratadēśah sundaratamah.
Vinay - Bharat most beautiful.

India is most beautiful.

अशोकः - भारतस्य उत्तरभागे हिमालयः
किल?

ashokah - bhāratasya uttarbhagē
himalayaḥ kila?

Ashok - bharat-in north-part himalaya
is it so?

Himalaya mountain is towards the north of India. Is it so?

विनयः - सत्यं, हिमालयपर्वतः उन्नतः ,
विन्ध्यपर्वतोऽपि उन्नतः।

vinayah - satyam. himālayaparvataḥ
unnataḥ, vindhyaparvatō Spi
unnataḥ.

Vinay - True, himalaya mountain high,
vindhya mountain high.

Yes, Himalaya mountain is tall. Vindhya mountain also is tall.

अशोकः - परन्तु हिमालयपर्वतः, उन्नततरः।

ashokah - parantu himālayaparvataḥ
unnatatarah.

Ashok - But himalaya mountain taller.

But, Himalaya mountain is taller.

विनयः - सर्वेषु पर्वतेषु हिमालयः उन्नतातमः ।
 vinayah - sarvēṣu parvateṣu himālayah
 unnatataṁmah.
 Vinay - Amongst all mountains-in
 Himalaya tallest.

Amongst all mountains
 Himalaya is the tallest.

अशोकः - गङ्गा पूज्या नदी ।
 ashokah - gangā pūjyā nadi.
 Ashok - Ganga revered river.

Ganges is revered river.

विनयः - न केवलं पूज्या सा पूज्यतमा ।
 vinayah - na kēvalam pūjyā sā
 puṣyatamā.
 Vinay - not only revered she most
 revered.

She is not just revered, but
 most revered.

अशोकः - गङ्गाजलं मधुरम् ; तुङ्गाजलं
 मधुरतरम् ।
 ashokah - gaṅgā Jalam madhuram; tuṅgā
 Jalam madhuratamam.
 Ashok - Ganga water sweet; Tunga water
 sweeter.

The Ganges water is sweet;
 The Tunga water is sweeter.

विनयः - सर्वासु नदीषु नैलूनदी
 दीर्घतमा ।
 vinayah - sarvāsu nadīṣu nile-nadi
 dīrghatamā.
 Vinay - amongst all rivers nile-river
 longest.

Amongst rivers, Nile is the
 longest.

अशोकः - हिमालयः अनेकवृक्षसंपदभरितः ।
 ashokah - himālayah
 anēkavṛkṣhasampadbharitah.
 Ashok - himalaya many tree wealth
 full of.

Himalaya is endowed with
 the wealth of many trees

REVIEW LESSON 2

विनयः - जम्बूसालवृक्षयोः सालवृक्षः उन्नततरः ।	
vinayah - jambūsalavṛkṣayoh̄ sālavṛkṣah̄ unnatatarah̄.	
Vinay - Between jam and palm trees palm tree taller.	Between the jam and the palm trees, palm tree is taller.
अशोकः - वृक्षेषु नारिकेलवृक्षः उन्नततमः ।	
ashokah - vṛkṣeṣu nārikelavṛkṣah̄ unnatatamah̄.	
Ashok - Amongst trees coconut tree tallest.	Amongst trees, the coconut is the tallest.
विनयः - वृक्षेषु कः सुगन्धतमः?	
vinayah - vṛkṣeṣu kah̄ sugandhatamah̄?	
Vinay - Amongst trees which most fragrant?	Amongst trees, which is the most fragrant?
अशोकः - वृक्षेषु श्रीगन्धवृक्षः सुगन्धतमः ।	
ashokah - vṛkṣeṣu śrīgandhavṛkṣah̄ sugandhatamah̄.	
Ashok - Amongst trees sandalwood tree most fragrant.	Amongst trees, the sandal tree is most fragrant.
विनयः - भारतम् बहुराज्ययुक्तम् ।	
vinayah - bhāratam bahurājyayuktam.	
Vinay - Bharat consists of many states.	India consists of so many states.
अशोकः - तेषु राज्येषु उत्तरप्रदेशराज्यम् विशालतमम् ।	
ashokah - tēsu rājyeṣu uttarapradēśarājyam viśālatamam.	
Ashok - Amongst those states-in U.P. State largest in area.	Amongst those states Uttar pradesh (U.P) is the largest in area.

विनयः	- केरलराज्यम् अतिस्तोकं राज्यम्।	
vinayah	- kēralarājyam atistōkam rājyam.	
Vinay	- kerala state very small state.	Kerala is very small.
अशोकः	- दक्षिणभारते श्रीरङ्गदेवालयस्य शिखरम् उत्तमम्।	
ashokah	- dakṣiṇabhāratē śrīraṅgadēvālayasya śikharam unnatatamam.	
Ashok	- In South India of sriranga temple peak tallest.	The peak of Sriranga temple in South India is the tallest.
विनयः	- बैंगलूरु - मैसूरुमार्गः पृथुः।	
vinayah	- bengalūru - maīśūramārgah pruthuh.	
Vinay	- Bangalore - Mysore-road broad.	Bangalore - Mysore road is broad.
अशोकः	- मद्रास् - तिरुपतिमार्गः प्रथीयः।	
ashokah	- madrās - tirupati mārgah prathīyah.	
Ashok	- Madras - Tirupati road broader.	Madras - Tirupati road is broader.
विनयः	- मुम्बई - दिल्लीमार्गः प्राथिष्ठः।	
vinayah	- mumbai - dillīmārgah pratiṣṭhāḥ.	
Vinay	- Mumbai - Delhi road broadest.	Bombay - Delhi road is broadest.
अशोकः	- दशरथस्य सचिवेषु सुमन्त्रः वरिष्ठः।	
ashokah	- daśarathasya sačivēṣu sumantrah variṣṭhāḥ.	
Ashok	- of Dasaratha amongst minister sumantra worthiest.	Sumantra was the worthiest Minister of Dasaratha.

REVIEW LESSON 2

विनयः - खनीषु कोलारसुवर्णखनिः गभीरतमा।

vinayah - khanīṣu kolārasuvarṇakhaniḥ gabhīratamā.

Vinay - amongst mines kolar gold mines deepest. Amongst the mines, Kolar gold mines is the deepest.

DRILLS

I. Repetition Drills.

a) Model : अ - विन्ध्यपर्वतात् हिमाल्यः उन्नततरः।

छा - विन्ध्यपर्वतात् हिमाल्यः उन्नततरः।

Repeat :

1) अ - रामात् कृष्णः चतुरतरः।
छा - ----- |

2) अ - वृक्षेषु श्रीगन्धवृक्षः सुगन्धतमः।
छा - ----- |

3) अ - सर्वदेशेषु भारतदेशः सुन्दरतमः।
छा - ----- |

4) अ - वृक्षेषु नारिकेलवृक्षः उश्नततमः।
छा - ----- |

b) Model : अ - तटाकात् नदी विशालतरा।

छा - तटाकात् नदी विशालतरा।

Repeat :

1) अ - गङ्गाया नैल्लदी दीर्घतरा।
छा - ----- |

2) अ - भाषासु संस्कृतभाषा रमणीयतमा।
छा - ----- |

3) अ - नदीषु गङ्गा पूज्यतमा।
छा - ----- |

4) अ - श्रीषु रतिः सुन्दरतमा।
छा - ----- |

c) Model : अ - कृष्णलात् नदीजलम् मधुरतरम्।

छा - कृष्णलात् नदीजलम् मधुरतरम्।

Repeat :

1) अ - रामेश्वरशिखरात् श्रीरङ्गशिखरम् रम्यतरम्।

छा - ----- |

2) अ - बखेषु कौशेयवस्त्रम् अर्चतमम्।

छा - ----- |

3) अ - तैलचित्रेषु एतत् चित्रम् रमणीयतमम्।

छा - ----- |

4) अ - रामायणम् महाभारतात् प्राचीनतरम्।

छा - ----- |

II. Build up drills.

Model :

चतुरतरः।

गोपालः चतुरतरः।

सुरेशात् गोपालः चतुरतरः।

Build :

1) पदुतरः।

----- |

----- |

2) पदुतरा।

----- |

----- |

3) प्रथोयः।

----- |

----- |

4)

वरिष्ठः।

----- |

----- |

REVIEW LESSON 2

5) कक्षतमः।
 ----- |
 ----- |
 ----- |

6) मृदुतमम्।
 ----- |
 ----- |
 ----- |

7) कठोरतमम्।
 ----- |
 ----- |
 ----- |

III. Transformation drills.

Transform the affirmative sentences into interrogative.

- a) Model : अ - हिमालयः विन्ध्यात् उत्तरतरः।
 छा - हिमालयः विन्ध्यात् कतरः?

Transform :

- 1) अ - शङ्करः रमेशात् स्थूलतरः।
 छा -?

- 2) अ - एषः ग्रन्थः तस्मात् प्रन्थात् अमूल्यतरः।
 छा -?

- b) Model : अ - वृक्षेषु नारिकेलः उत्तरतमः।
 छा - वृक्षेषु नारिकेलः कतमः?

Transform :

- 1) अ - वेदेषु ऋग्वेदः प्राचीनतमः।
 छा -?

- 2) अ - नरेषु धर्मराजः श्रेष्ठः।
 छा -?

- c) Model : अ - संस्कृतभाषा ग्रीकभाषायाः सुलभतरा।
ब - ?

Transform:

- 1) अ - नात्यालता मलिकालतायाः सुरभितरा ।
छा - -----?

2) अ - एतस्याः वेणी तस्याः वेष्याः दीघंतरा ।
छा - -----?

- d) Model : अ - खनिषु कोलारसुवर्णखनिः गभोरतमा ।
छ - कर्निषु कोलारसुवर्णखनिः कतमा?

Transform:

- 1) अ - भाषासु संस्कृतभाषा प्राचीनतमा ।
चा - _____ ?

2) अ - नदीषु गङ्गा पूज्यतमा ।
चा - _____ ?

- e) Model : अ - पद्धत् नाटकात् प्राचीनतरम्।
छ - पद्धत् नाटकात् कृतम्?

Transform:

- 1) अ - दवाशतकम् नीतिशतकात् नवीनतरम्।
आ -?

2) अ - कारवेलम् निम्बफलात् तिक्तातरम्।
आ -?

- f) Model : अ - धनेषु विद्याधनं प्राधानतम्।
छा - धनेषु विद्याधनं कतम्?

Transformations

- 1) अ - भोज्येषु मोदकम् प्रियतमम्।
अ - -----?

2) अ - पुण्येषु मळिकापुण्यं सुरभितमम्।

छा - -----?

IV. Substitution drills.

Model : अ - पर्वतेषु हिमालयः उन्नततमः ।

छा - वृक्षेषु नारिकेलः उन्नततमः ।

Substitute :

1) अ - सेतुषु पाम्बन्-सेतुः दीर्घतमः ।

छा - मार्गेषु कोऽच्चि-दिल्लीमार्गः ----- ।

2) अ - गङ्गायमूनयोः गङ्गा दीर्घतरा ।

छा - तुङ्गामद्रयोः तुङ्गा ----- ।

3) अ - नगरेषु काञ्चीनगरम् पुण्यतमम्।

छा - क्षेत्रेषु पूरीक्षेत्रप् ----- ।

4) अ - कौन्तोर्येषु युधिष्ठिरः ज्येष्ठः ।

छा - दाशरथिषु रामः ----- ।

5) अ - पुण्येषु मळिकापुण्यम् सुगन्धतमम्।

छा - तौलेषु श्रीगन्धतौलम् ----- ।

6) अ - महाराजेषु भोजः रसिकतमः ।

छा - कविषु कालिदासः ----- ।

7) अ - पद्यकाव्येषु रामायणम् प्रसिद्धतमम्।

छा - नाटकेषु शाकुन्तलम् ----- ।

V. Response drills.

Model : अ - भारतदेशः कतम् ?
छा - भारतदेशः सुन्दरतम् ।

Respond :

1) अ - पर्वतेषु हिमालयः कतम् ?

छा - ----- ।

2) अ - चक्रेषु कः सुगन्धतम् ?

छा - ----- ।

3) अ - छनिषु कोल्यारसूबण्ठुनिः कतमा?

छा - ----- ।

4) अ - तुहागलम् कतरम् ?

छा - ----- ।

EXERCISES

I. Change the following sentences from affirmative to negative forms.

Example : (A) पर्वतेषु हिमालयः उन्नततमः ।
पर्वतेषु हिमालयः न उन्नततमः ।

1) तत्त्वग्रन्थेषु गीताग्रन्थः मान्यतमः ।

----- ।

2) बालकेषु अभिमन्युः शूरतमः ।

----- ।

3) क्रान्तिकारयोधेषु सावरकरः प्रसिद्धतमः ।

----- ।

4) कृष्णेषु विश्वामित्रः मान्यतमः ।

----- ।

Example : (B) i) नदीषु गङ्गा परिव्रतमा।
नदीषु गङ्गा न परिव्रतमा।

ii) एतस्याः भाषायाः सा भाषा सुलभतरा ।
एतस्याः भाषायाः सा भाषा न सुलभतरा ।

1) क्रीडासु कवडीक्रोडा रञ्जकतमा । 2) एतासु बालिकासु रमा शुद्धिमत्तमा ।

3) पत्रिकासु उद्यवाणी आकर्षितमा । 4) रमायाः उमा स्थूलतरा ।

5) ललिताया: पन्ना कृष्णतरा।

Example :

C) i) तण्डुलधान्यात् रागीधान्यम् आरोग्यतरम्।
तण्डुलध्यान्यात् रागीधान्यम् न आरोग्यतरम्।

ii) तैलेषु श्रीगन्धतेलम् सुगन्धतमम् ।
तैलेषु श्रीगन्धतेलम् न सुगन्धतमम् ।

1) आमफलात् पनसफलम् स्थूलतरम्। 2) कदलीफलात् अनानसफलम् मधुरतरम्।

3) पुण्ये पु महिकापुणं सूर्यन्वतम्। 4) वस्त्रे पु खादीवस्त्रम् जनप्रियतम्।

II. Give the comparative and the superlative forms of the words mentioned below in three genders.

Example : स्थूलतः	स्थूलतरा	स्थूलतरम् ।
स्थूलतयः	स्थूलतमा	स्थूलतमम् ।

1) मलिनः ।	2) स्वच्छः ।	3) उच्चः ।	4) आद्रः ।
5) शीतः ।	6) शुद्धः ।	7) योग्यः ।	

III. Match the following.

A

1. सूर्यः सर्वप्रहेषु
2. रामायणमहाभारतयोः महाभारतम्
3. कार्पासकौशेययोः कौशेयम्
4. रजतसुवर्णयोः सुवर्णम्
5. सर्वेषु ब्रतेषु सत्यनारायणव्रतं

B

- प्रसाद्यतमम् ।
- अमूल्यतरम् ।
- प्रकाशतमः ।
- दीघतरम् ।
- प्रकाशतरम् ।

IV. Fill in the blanks with the appropriate Sanskrit words for the English words given in the brackets.

- 1) पुष्टेषु चम्पकम् । (most fragrant)
- 2) नगरेषु मुखे । (biggest)
- 3) सचिवेषु चाणक्यः । (most brilliant)
- 4) फलेषु निष्कफलम् । (most bitter)
- 5) रेल्चेमार्गात् लोक्यानमार्गः । (broader)
- 6) खेतवस्त्रात् केसरीवस्त्रम् । (more attractive)

V. Correct the errors.

- a) 1) रामस्य केशः सुरेशस्य केशोऽप्यः कृष्णतमा ।
 2) गोविन्दः मुकुन्दात् पदुतमः ।
 3) महाराजात् सचिवः बुद्धिमत्तमः ।
- b) 1) धान्येषु तण्डुलं जनप्रियतरम् ।
 2) पुष्टेषु महिकापूष्यं सुगन्धतरम् ।
 3) रबेषु वज्रं प्रशस्यतरम् ।
- c) 1) वस्ते कौशेयवस्थम् उत्कृष्टतमम् ।
 2) शास्त्रे व्याकरणम् मूर्धन्यतमम् ।
 3) लतया पूर्णीलक्षा मनोहरतमा ।
- d) 1) हिमालयः न उऋततमः ।
 2) नदीषु नेल्मदी दीर्घतमा न ।
 3) सचिवेषु चाणक्यः बुद्धिमत्तमः न ।
 4) गोपुरेषु श्रीरङ्गगोपुरम् उञ्जतरम् न ।

VI. Answer the following questions.

- 1) भूपटसहायेन किम् उचितम्?
- 2) भूपटे कः देशः सुन्दरतमः?
- 3) हिमालयपर्वतः कतमः?
- 4) गङ्गाजलम् कीदृशम्?
- 5) वृक्षेषु श्रीगन्धवृक्षः कतमः?
- 6) राज्येषु उत्तरप्रदेशराज्यम् कीदृशम्?
- 7) दक्षिणभारते किं शिखरं उञ्जतमम्?
- 8) मुम्बे दिल्लीमार्गः कीदृशः?

VOCABULARY

भूपटम्	map
पूज्या	revered
श्रीगन्धः	sandal
अतिस्तोकं	very small
शिखरम्	peak
पृथुः	broad
प्रथीयः	broader
प्रथिष्ठः	broadest
बरिष्ठः	greatest
खनिः	mines
गभीरतमा	deepest

Lesson 13

गृहकृत्यम्

[Household work]

मातः	- भो अरुण! शवनात् उत्तिष्ठ। किरण, त्वं दन्तधावनं कुरु। भारति, खाद्य खाद, त्वं ताबत् क्षीरं आनय।	Oh! Aruna, get out of bed. Oh Kirana, brush your teeth. ! Bharathi eat your breakfast and bring milk.
पिता	- यूर्यं व्यायामं कुरुत। अनन्तरं क्षीरं पिषत।	You all do exercise. Then , you drink milk.
पुत्रो	- अम्ब! क्षीरं देहि।	Mother! give us milk.
पिता	- मालथि! देवपूजार्थं सिद्धतां कुरु।	Malathi! make preparations for the worship of the God.
मालती	- अस्तु। पूजार्थं आगच्छ।	Yes, you come for the worship.
पिता	- पुत्रोः स्व स्व पाठान् पठत। ततः लिखत। भो मालति, कार्यालयस्य समयः। भोजनं परिबेषय।	Children, read your lessons then write. Oh Malathi! time to go to the office. Serve the food.
पुत्राः	- अस्माकमपि शालासमयः। पाठेयं देहि।	It is time for our school. Give us tiffin carrier.
मालती	- अयि जालको, त्वरं मा कुरुतम्। किञ्चित् खादतम्। अनन्तरं शालां गच्छतम्।	Oh boys, don't make haste. Have some breakfast . Then go to school.
पुत्रो	- अस्तु मातः, उपहारं देहि।	Yes mother. Give us breakfast.
मालती	- अयि भो, अश्य कार्यालयात् शीघ्रं आगच्छ सायं सङ्कीर्त कार्यक्रमः। यूर्यं सर्वं अगच्छत।	Dear, please come soon from the office today . There is a music programme in the evening. All of you come.
पिता	- मालथि, अस्तु।	Malathi , yes.

अरुणः - भो किरण! त्वं शालास्पर्धायां सम्बक्त
लेखं लिख।

किरणः - अस्तु। नाटकस्पर्धायां भागं वह।
प्रेक्षणार्थं मित्राणि आहवय।

मालती - भारति, त्वमपि नृत्यस्पर्धायां
पारितोषिकं संपादय। समयः अतोतः।
शालं गच्छत।

Kirana! write the essay well
for the competition.

Yes, you participate in the
drama competition. Invite your
friends to see.

Bharathi, you also get a prize
in the dance competition. It is
late. Go to
school.

(सायं समयः)

माता - समवस्त्रं विसर्जयत। नूतन वस्त्राणि
धारयत। प्रथमं किञ्चित् खाचं खादत।
फलसं फिबत। सर्वीत कायंक्रमाधं
गच्छत। गृहकृत्यं समाप्य अहमपि
आगच्छामि।

(Evening)

Remove your uniforms and
wear
new clothes. first, have your
breakfast and drink fruit juice.
You all go to the music
programme. I shall also come
after finishing the household
works.

DRILLS

I. Repetition drills.

a) Model : T - त्वं दन्तधावनं कृरु।
 S - त्वं दन्तधावनं कृरु।

Repeat :

1) T - त्वं क्षीरं आनय। 2) T - त्वं देवपूजार्थं सिद्धता कृरु।

S - | S - |

3) T - त्वं मित्राणि आहवय।

S - |

4) T - अम्ब! त्वं क्षीरं देहि।

S - |

LESSON 11

5) T - त्वं गृहम् आगच्छ ।

S - ।

6) T - त्वं पारितोषकं समादय ।

S - ।

b) Model : T - यूयं व्यायामं कुरुत ।

S - यूयं व्यायामं कुरुत ।

Repeat :

1) T - यूयं त्वरा कुरुत ।

S - ।

2) T - यूयं समवस्थाणि धारयत ।

S - ।

3) T - यूयं फलरसं पिषत ।

S - ।

4) T - यूयं क्षीरम् आनयत ।

S - ।

5) T - यूयं मित्राणि आह्वयत ।

S - ।

c) Model : T - यूयं चित्रमन्दिरं मा गच्छत ।

S - यूयं चित्रमन्दिरं मा गच्छत ।

Repeat :

1) T - यूयं मा बदत ।

S - ।

2) T - यूयं मा धावत ।

S - ।

II. Substitution drills.

Model : T - त्वं क्षीरं देहि ।

(खाईं)

S - त्वं खाईं देहि ।

Substitute:

Build up:

1) आगच्छ	2) पठत	3) लिख
-----	-----	-----
-----	-----	-----
-----	-----	-----
-----	-----	-----

LESSON 13

IV. Transformation drills.

Model : T - त्वं दन्तधावनं कुरु।

S - यूं दन्तधावनं कुरु।

Transform :

1) T - त्वं शालं गच्छ।

S - -----।

2) T - त्वं पाठं पठ।

S - -----।

3) T - त्वं पत्रं लिख।

S - -----।

4) T - त्वं क्षीरं आनय।

S - -----।

5) T - त्वं चित्रं पश्य।

S - -----।

6) T - त्वं कायै कुरु।

S - -----।

V. Response drills.

1) कः शयनात् उत्तिष्ठति ?

2) यूं किं कुरुत ?

3) यूं किं पठत ?

4) यूं कुत्र गच्छत ?

5) यूं किं लिखत ?

6) यूं किं पश्यत ?

EXERCISES

I. Fill in the blanks with the appropriate form of Sanskrit words with the help of the English clues given in the bracket.

1) अरुण ----- उत्तिष्ठ। (Bed)

2) अम्ब क्षीरं -----। (give)

3) यूं ----- धारयत। (dress)

4) त्वं ----- आद्य। (friends)

5) यूयं खाद्यं ----- | (eat)

6) त्वं गृहं ----- | (go)

7) यूयं ----- गच्छत | (school)

8) त्वं पाठं ----- | (read)

9) यूयं ----- लिखत | (letter)

II. Change the singular form into plural form of the followingSingular

Ex: त्वं शयनात् उत्तिष्ठ।

Plural

यूयं शयनात् उत्तिष्ठत।

1) त्वं दन्तधावनं कुरु।

----- |

2) त्वं शालाम् आगच्छ।

----- |

3) त्वं लेखनं लिख।

----- |

4) त्वं पाठं पठ।

----- |

5) त्वं क्षीरं पिव।

----- |

III. Pick out and write the singular and plural forms of verbs given below in the group.

उत्तिष्ठ, कुरुत, देहि, कुरु, आनय, पिबत, गच्छत, आगच्छ, लिख,
 खादत, पिब, पठ, धारयत, खाद, लिखत, गच्छ, पठत, पश्य

SingularPlural

IV. Correct the following sentences.

1) त्वं दन्तधावनं कुरुत।

----- |

2) यूयं क्षीरं आनय।

----- |

3) त्वं पाठं पठत।

----- |

4) यूयं शालं गच्छ।

----- |

5) यूयं खाद्यं खाद।

----- |

6) त्वं पत्रं लिखत।

----- |

7) त्वं चित्रं पश्यत।

----- |

8) यूयं कार्यं कुरु।

----- |

V. Match the following.

A

1. त्वं क्षीरं
2. पाठन्
3. यूयं व्यायामं
4. शयनात्
5. खाद्यं
6. कार्याल्यात् शीघ्रं
7. पत्रं

B

- पठत।
कुरुत।
देहि।
आनय।
आगच्छ।
उत्तिष्ठ।
लिख।

VI. Choose the right word from among the words given in the brackets.

1. यूयं ----- तत्र गच्छत। (सर्वे, सर्वः)

2. यूयं फलरसं -----। (पिव, पिवत)

3. सप्तक् लेखं लिख । (स्पर्धायां, स्पर्धायाः)
4. विद्यालयं गच्छत । (त्वं, वृद्धं)
5. त्वं पाठान् । (पठत, पठ)

VII. Translate into Sanskrit.

1. Oh mother, give me milk.
-----,	2. You write the lesson.
-----,
3. You go to school.
-----,	4. You bring the milk.
-----,

VIII. Answer the following questions.

1. कः दन्तधाबनं करोति?
2. के व्यायामं कुर्वन्ति?
3. माल्की किमर्थं सिद्धतां करोति?
4. का भोजनं परिवेषयति?
5. कः नाटकस्पर्धायां भागं वहति?

VOCABULARY

रथनं	bed	दन्तधाबन	brushing the teeth
शीरं	milk	व्यायामं	exercise
देवपूजा	worship of God	सिद्धता	preparation
पाठः	lesson	कार्यालयः	office
समयः	time	स्व स्व	one's own
भोजनं	lunch (food)	शालासमयः	school time
पाथेयं	tiffin-carrier	पुत्रः	son

LESSON 13

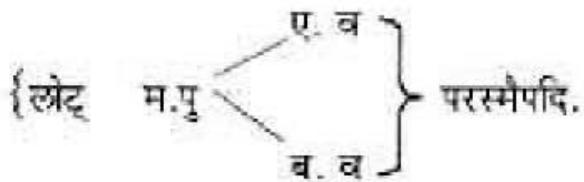
त्वरा	haste	प्रातरशनं	breakfast
अद्य	today	शीघ्र	soon
संगीतकार्यक्रमः	music programme	स्पर्धा	competition
लेखः	essay	पारितोषिकं	prize
समवस्त्रं	uniform	नूतनवस्त्रं	new clothes
फलसं	fruit juice	गृहकृत्यं	household work
समाप्त	after finishing		

Verbal roots and their meanings.

स्था	to stand	कृ	to do
नी	to carry	पा	to drink
दा	to give	गम्	to go
पढ़	to read	लिख्	to write
परि + वे॒ष्	to serve	स्वी + कृ	to accept
अस्	to be	आ + ह्वा॒य्	to call(invite)
सम् + पद्	to acquire	थि + सृज्	to cast aside
धृ	to wear	खाद्	to eat

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbs in Imperative - Singular and Plural.

पृथ्यमपुरुषः	गच्छ	गच्छतम्	गच्छत
(II person)			

* * * * *

Lesson 14

स्वास्थ्यम्

[Health]

बैद्यः - भोः गणेश! त्वं अतिस्थूलः। त्वं
व्यायामं कुरुष्व।	Ganesha, you are fat. You do exercise.
गणेशः - भो बैद्य! आरोग्याय किञ्चित् उपदेश
देहि।	Doctor, give some advise for good health.
बैद्यः - अस्तु। प्रथमं प्रातःकाले उच्चिष्ठ।
शतसूर्यनमस्कारान् कुरुष्व। त्वं
प्रतिदिन योजनं सञ्चरस्व।	Allright, first get up in the early morning. Do hundred Surya namaskara (prostrate before the sun hundred times). Walk a mile (yojana) everyday.
गणेशः - केवलं व्यायामः मे न इहः। अतः
औषधोपचारं द्वृहि। ओषधं देहि।	I do not like exercises. So, tell me some medicine. Give me some medicine.
बैद्यः - मो! व्यायामेन एव आरोग्यं लभस्व।	Oh, Get health only through exeteise.
गणेशः - अस्तु। धन्यवादः।	Allright. Thank you.
बैद्यः - अन्यः प्रविशत्।	Let the next person enter.
दिनेशः - भो बैद्य! मम मस्तकं अतीव ब्रेदना।	Doctor, I have a severe headache.
बैद्यः - उपविश। हस्तं प्रसारय।	Sit down. Extend your hand.
दिनेशः - ब्रेदनायाः शोष्ण-उपशमनार्थं किमपि
यतस्व।	Please try something to reduce my headache.
बैद्यः - अस्तु। ओषधं गृहं नदस्व। गृहे प्रातः
रात्रौ च सेवस्व।	Allright. Take the medicine home. Use it morning and evening at home.

LESSON 14

दिनेशः - भवतु ! धन्यवादः ।

बालका : - भो बैद्य ! अस्माकं अतीव उदरवेदना ।

बैद्यः - द्वी बालकौ प्रथमं परीक्षार्थं आगच्छताम् ।

हे बालकौ ! युवां स्वसमस्यां वदेताम् ।

Yes. Thank you.

Oh Doctor, we have severe stomachache.

Two of you come to get examined. Oh boys, explain your problem.

(बैद्यः परीक्षणं करोति ।)

(*The doctor examines*)

बालकः - बैद्य ! कीदृशः रोगः ?

बैद्यः - भो ! दूषिताहार भक्षणेन उदरशूला । यूं
अतीव वर्तध्वम् । मम वचनं शृणुध्वम् ।
ओषधं सेवाध्वम् । शुद्धं आहारं
स्वोकुरुध्वम् , आरोग्येन वर्धध्वम् ।

बालका : - भो बैद्य ! अस्मान् क्षमस्व । शुद्धाहार
सेवनेन मोदामहे । वयं त्वा बन्दामहे ।

Doctor, what is the disease?

Oh! you have stomachache due to the consumption of bad food.
You all stay here. Listen to my words. Consume healthy food,
grow with good health.

Oh Doctor, please excuse us.

We enjoy good health by taking good food. We all salute you.

DRILLS

I. Repetition drills :

Model : T - त्वं व्यायामं कुरुष्व ।

S - त्वं व्यायामं कुरुष्व ।

1. T - त्वं प्रातः काले उत्तिष्ठ ।

S - ----- ।

2. T - त्वं सूर्यनमस्कारं कुरुष्व ।

S - ----- ।

3. T - त्वं योजनं सञ्चरस्व ।

S - ----- ।

4. T - त्वं औषधोपचारं ब्रूहि ।

S - ----- ।

5. T - त्वं यतस्व।	S - -----	6. T - त्वं ओषधं सेवस्व।	S - -----
7. T - त्वं आरोग्यं लभस्व।	S - -----	8. T - यूं मम वचनं श्रृणुध्वम्।	S - -----
9. T - यूं शृद्धं आहारं सेवध्वम्।	S - -----	10. T - यूं आरोग्येन वर्धध्वम्।	S - -----

II. Substitution drills.

a) Single Substitution.

Model : T - त्वं आहारं सेवस्व।

(ओषध)

S - त्वं ओषधं सेवस्व।

Substitute :

1. T - त्वं पुस्तकं नयस्व।
(वाहनं)

S - ----- |

2. T - त्वं क्षीरं सेवस्व।
(फलं)

S - ----- |

3. T - त्वं मोदकं देहि।
(पानकं)

S - ----- |

4. T - यूं आरोग्येन वर्धध्वम्।
(स्थायामं)

S - ----- |

5. T - मम वचनं श्रृणुध्वम्।
(संगीत)

S - ----- |

6. T - वयं त्वां वन्दामहे।
(बैद्य)

S - ----- |

7. T - शुद्धाहारसेवनेन मोदामहे।
(फलसेवनेन)

S - ----- |

8. T - हस्तं प्रसारय।
(वस्त्रं)

S - ----- |

b) Double Substitution drills.

Model : T - त्वं व्यायामं कुरुत्वा।
 S - त्वं सूर्यनमस्कारं कुरुत्वा।

Substitute :

1. T - त्वं औषधं सेवस्व।
(पानीयं) (नयस्व)

S - ----- |

2. T - त्वं फलसं नयस्व।
(कार्यं) (कुरुत्वा)

S - ----- |

3. T - त्वं आरोग्याथै यतस्व।
(योजनं) (सञ्चरस्व)

S - ----- |

4. T - त्वं आहारं देहि।
(पुस्तकं) (लभस्व)

S - ----- |

5. T - त्वं क्षीरं देहि।
(औषधं) (सेवस्व)

S - ----- |

6. T - यूं शुद्धम् आहारं सेवध्वम्।
(मधुरं) (भक्ष्यं)

S - ----- |

7. T - यूं आरोग्येन वर्धध्वम्।
(श्रद्धया) (शृणुध्वम्)

S - ----- |

8. T - गृहे प्रातः रात्रौ च सेवस्व।
(प्रतिदिनं) (यतस्व)

S - ----- |

III. Transformation drills.

a) Transform the following sentences from positive to negative.

Model : T - त्वं आहारं सेवस्व।
 S - त्वं आहारं न सेवस्व।

Transform :

1. T - त्वं योजनं सञ्चरस्व ।

S - ----- ।

2. T - त्वं आरोग्यं लभस्व ।

S - ----- ।

3. T - त्वं क्रीडाङ्गणे इक्षरस्व ।

S - ----- ।

4. T - त्वं अपायात् त्रायस्व ।

S - ----- ।

5. T - त्वं देवं बन्दस्व ।

S - ----- ।

b) Transform these sentences from plural to singular.

Model : T - यूयं पुस्तकं नयध्वम् ।

S - त्वं पुस्तकं नयस्व ।

1. T - यूयं अस्मान् क्षमध्वम् ।

S - ----- ।

2. T - यूयं आहारं सेवध्वम् ।

S - ----- ।

3. T - यूयं संगोतं शृणुध्वम् ।

S - ----- ।

4. T - यूयं आरोग्यार्थं यतध्वम् ।

S - ----- ।

5. T - यूयं फलसं नयध्वम् ।

S - ----- ।

6. T - यूयं आनन्दं लभध्वम् ।

S - ----- ।

IV. Build up drills.

Model : यतस्व ।

किमपि यतस्व ।

शोद्रु उपशमनार्थं किमपि यतस्व ।

बेदनाया शोद्रोपशमनार्थं किमपि यतस्व ।

Build up :

1.	सेवस्व	2.	आगच्छताम्	3.	बेदना
	-----		-----		-----
	-----		-----		-----
	-----		-----		-----
4.	लभस्व	5.	सञ्चरस्व		
	-----		-----		
	-----		-----		
	-----		-----		

EXERCISES

- I. Fill in the blanks with the appropriate Sanskrit forms of the words given in the brackets.

Model : त्वं ----- कुरुत्वा (exercise)

त्वं व्यायामं कुरुत्वा।

1. त्वं आरोग्येन ----- | (grow)
2. त्वं ----- शृणुत्वा | (my words)
3. त्वं ----- सञ्चरस्व | (a mile-vojana)
4. त्वं व्यायामेन ----- | (get health)
5. ---- अस्पान् ----- | (you(sing), pardon)
6. त्वं ओषधं ----- | (take)
7. ---- आहारं नयस्व। | (you-singular)
8. यूं ----- सेवध्वम् | (good food)
9. ----- अत्रैव बर्त्तध्वम्। | (you-plural)
10. यूं फलसं ----- | (carry)

- II.** Pick out the singular and plural forms of the verbs given below into two groups.

नयस्व, कुर्विष्वम्, सञ्चरिष्वम्, सेवस्व, क्षमस्व, देहि, लभिष्वम्, शृणुष्वम्,
प्रविशतु, उत्तिष्ठ, यतिष्ठम्, ब्रह्मि, वर्धिष्वम्, मोदामहै, बन्दामहै

A**B**

- III.** Correct the following sentences.

Model : यूयं अस्मान् क्षमस्व।
त्वं अस्मान् क्षमस्व।

1. त्वं आरोग्येन वर्धिष्वम्।

----- |

2. त्वं आहारे नयिष्वम्।

----- |

3. यूयं आहारेण नयिष्वम्।

----- |

4. यूयं ओषधस्य सेवस्व।

----- |

5. यूयं कार्यं कुरुष्व।

----- |

6. त्वं ऐश्वर्यं लभिष्वम्।

----- |

IV. Match the following.

A	B
त्वं फलरसं	कुरुष्व।
यूयं औषधेन	क्षमध्वम्।
त्वं कार्य	देहि।
त्वं उपदेशं	यत्थ्वम्।
यूयं अस्मान्	प्रिब।
यूयं आरोग्यार्थ	आरोग्यं लभध्वम्।

V. a) Change the following sentences from singular to plural.

1. त्वं पृष्ठं नवस्व। 2. त्वं पानीयं सेवस्व।
 3. त्वं संगीतं शृणुष्व। 4. त्वं क्षीरसेवनं वर्धस्व।
 5. त्वं धनं लभस्व।

b) Change the following sentences from plural to singular.

1. यूयं आरोग्यार्थं यत्थ्वम्। 2. यूयं मार्गं सञ्चरध्वम्।
 3. यूयं कार्यं कुरुष्वम्। 4. यूयं शालायां वर्तध्वम्।
 5. यूयं आदेशं स्वीकुरुष्वम्।

VI. Choose the right word from the words given in the brackets.

1. त्वं मार्गं -----। (सञ्चरध्वम्, सञ्चरस्व)
 2. त्वं ----- सेवस्व। (आहारं, ओहारेण)
 3. यूयं संगीतं -----। (शृणुष्व, शृणुष्वम्)
 4. ----- क्षीरं देहि। (त्वं, यूयं)
 5. यूये शालायाम् -----। (वर्तस्व, वर्तध्वम्)
 6. ----- फलरसं नवध्वम्। (यूयं, त्वं)

VII. Answer the following questions.

1. कः अतिस्थूलः ?
2. केन मोदामहे ?
3. वयं कं बन्दामहे ?
4. केषाम् अतीब उदरवेदना ?
5. कस्य शिरोवेदना ?

VOCABULARY

व्यायाम	Exercise	अरोग्यम्	health
स्थूलः	fat (or stout)	प्रातःकालः	morning
सूर्यनमस्करः	prostrate to sun	शत	hundred
प्रतिदिनम्	daily	बोग्नम्	approximately a mile
इष्टः	like	औषधोपचारः	nursing
मस्तकः	head	हस्तः	hand
उपशमनं	alleviation (relief)	उदरवेदना	stomach-ache
परीक्षार्थम्	for examination	उदरशूलः	stomach-ache
दूषिताहारभक्षणम्	eating polluted (bad) food	बचनम्	promise
शुद्धाहार	pure (good) food	जिङ्गा	tongue
कुरुष्व	you do (sing.)	सञ्चरस्व	walk
उत्तिष्ठ	get up	यतस्व	try
लभस्व	attain	सेवस्व	consume
नयस्व	take away	श्रूहि	say, speak
देहि	give	दर्शय	show
प्रविशतु	let him (her) enter	शृणुष्वम्	listen (plu)
वर्तष्वम्	stay (plu)	स्वीकुरुष्वम्	accept (plu)
सेवष्वम्	consume (plu)	मोदामहे	let us enjoy

वर्धम्

prosper (plu)

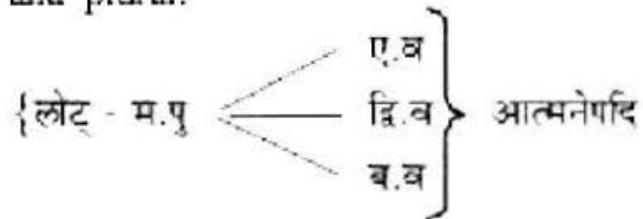
बन्दामहै

let us salute

"

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbs in Imperative II person singular, dual and plural.

The structure of the Imperative is as follows

Ex : कुरुत्व (do), सज्जरथ्वम् (you-plural-move)

एकवचनं	द्विवचनं	बहुवचनं
Singular	dual	plural
मध्यमपुरुष	लभस्व	लभेथाम्
II Person		लभत्वम्

Lesson 15

वस्तुप्रदर्शनी

[Exhibition]

गङ्गा	- सखि, वस्तु प्रदर्शनी गच्छ। तत्र अहमपि आगच्छामि।	Friend, go to the exhibition. I shall also come there.
यमुना	- भास्करः अपि आगच्छतु।	Let Bhaskara also come.
भास्करः	- अस्तु, भार्गवः अस्मान् अनुसरतु।	Yes. Let Bhargava follow us.
भार्गवः	- वस्तु प्रदर्शन्यां किं किं पश्यामः?	What shall we see in the exhibition? Let Bhaskara go first. Then, let all others follow him. Let him be our guide.
यमुना	- भास्करः अप्रे गच्छतु। ततः सर्वे तं अनुसरन्तु। सः अस्माकं मार्गदर्शको भवतु।	Here, let us enter the planetarium. In the planetarium, all of you see the moon, the planetary system, and the pole star.
भास्करः	- अप्रे खगोल वीक्षणालयं प्रविशाम। वीक्षणालये चंद्रं, सौरव्यूहं ध्रुवनक्षत्रं पश्यत।	See the orbit of moon amidst stars.
यमुना	- तत्र तारागणमध्ये चंद्रं मण्डलं आलोकयन्तु।	Now let us see other places.
गङ्गा	- इदानी अन्यत्र पश्याम। अरण्यं विभागं पश्याम।	Let us see the forest department.
भास्करः	- गङ्गे! यमुने! द्वे अयि तत्रैव तिष्ठतं सर्पः सर्पः।	Oh Ganga, Yamuna, stay there, serpent, serpent.
बालिके	- ब्रायता, ब्रायता, हृदयं कम्पते।	Save us, save us, heart trembles.
भास्करः	- अहो! पश्यत बालिकानां शूरता।	O! Look, how brave the girls are!

LESSON 15

बालिके - बालिकाना पुरतः एव युष्माकं धैर्यं।
इतः परं एवं मा कुरुत।

You are brave only in front of the girls. Hereafter, don't do like this.

भाग्यवः - अस्तु। यूयं क्षम्यताम्। इतः परं किमपि न करोमि।

Alright. Excuse me. I will not do anything hereafter.

यमुना - तत्र ऐन्द्रजालं प्रदर्शनं गच्छाम। वयं तस्य चमत्कारं पश्याम। ऐन्द्रजालकस्य हस्तलाघवं पश्यन्तु।

Let us go to the magic show there. Let us look at his skill. Look at the skillful movement of the hand.

भास्करः - एषः मायालोकः अस्ति।

This is a world of illusion.

बालिके - अधुना क्रिङ्गा चक्रे उपविशाम। ततः आषणं गत्वा किमपि खादाम।

Now let us sit in the giant wheel. Then, we shall go to the stalls and eat something.

भास्करः - भाग्यवः क्रीडाचक्रे उपविशतु।

Bhargava, sit in the giant wheel. We two shall see a drama in the auditorium. Oh Bhargava, you too come.

बालिके - आवां रहमन्दिरं नाटकं पश्याव।
भाग्यव! भवानपि आगच्छतु।

Don't be angry. Please take me also to the auditorium.

भास्करः - मा कुप्यतु। माम् अपि रहमण्टपं नयतु।

Alright. We shall go to the auditorium.

गङ्गा - मबतु। वयं रहमण्टपम् एव
गच्छाम।

DRILLS

I. Substitution drills

a) Single Substitution:

Model : T - अहं वस्तुप्रादशिनो गच्छामि।
(उद्घानवन)

S - अहं उद्घानवनं गच्छामि।

Substitute :

1) T - बयं अरण्यविभागं पश्याम ।
 (खगोळ विभाग)
 S - बयं ----- पश्याम ।

2) T - ते आपणं गच्छन्तु ।
 (ऐन्द्रजालक गृह)
 S - ते ----- गच्छन्तु ।

3) T - सः रङ्गमण्टपं गच्छतु ।
 (पाठशाला)
 S - सः ----- गच्छतु ।

4) T - त्वं पाठं लिख ।
 (पत्र)
 S - त्वं ----- लिख ।

5) T - सा उत्तरं पृच्छतु ।
 (बातां)
 S - सा ----- पृच्छतु ।

b) Double Substitution drills.

Model : T - सः चणकं खादतु ।
 (फल) (भक्ष)
 S - सः फलं भक्षयतु ।

Substitute :

1) T - अहं वरत्प्रदर्शिनीं गच्छामि ।
 (उद्घानं) (पश्यामि)
 S - अहं ----- |

2) T - सः क्षीरं पिबतु ।
 (उत्तरं) (वदतु)
 S - सः ----- |

3) T - यूं पत्रं हिष्पत ।
 (पाठं) (पठत)
 S - यूं ----- |

4) T - बयं सत्यं बदाम ।
 (पच्यं) (गायाम)
 S - बयं ----- |

5) T - ते ग्रामं गच्छन्तु ।
 (उत्सवं) (पश्यन्तु)
 S - ते ----- |

6) T - ताः श्लोकं पठन्तु ।
 (अभिनयं) (कृत्वन्तु)
 S - ताः ----- |

II. Transformation Drills.**a) Change into Plural :**

Model : T - सः वस्तुप्रदर्शिनो गच्छतु ।

S - ते वस्तुप्रदर्शनं गच्छन्तु ।

Transform :

1) T - सः चित्रं पश्यतु ।

S - ----- |

2) T - त्वं फलं खाद ।

S - ----- |

3) T - अहं क्रीडाचक्रे उपचिशामि ।

S - ----- |

4) T - त्वं अरण्यविभागं पश्य ।

S - ----- |

5) T - सः वस्तु प्रदर्शन्यां चित्रपटं क्रीणातु ।

S - ----- |

III. Build up drills.**Model :**

पश्याम ।

अरण्य विभागं पश्याम ।

सर्वे अरण्य विभागं पश्याम ।

वयं सर्वे अरण्य विभागं पश्याम ।

Build up :

1) गच्छाम ।

2) बदाम ।

3) लिखाम ।

4) नयाम ।

IV. Response drills.

- 1) वयं कुत्र गच्छाम ? 2) यूवं कि पश्यत् ?
 3) का: अस्मान् निन्दन्ति ? 4) सा कुत्र उपविशति ?
 5) सः कि क्रीणाति ?

EXERCISES

I. Fill up the blanks with the appropriate words given in the brackets.

- 1) गङ्गा वस्तु प्रदर्शिनो (गच्छत, गच्छतु)
 2) वयं अरण्यविभागं (पश्याम, पश्यन्तु)
 3) बालिका: न निन्दन्तु। (अस्मान्, अस्माकं)
 4) तं अनुसरन्तु। (सः, ते)
 5) ते आसने (विराजन्ता, विराजतां)

II. Change into III Person to I Person (from प्रथम पुरुष to उत्तम पुरुष).

Model : सः वस्तुप्रदर्शिनो गच्छतु।

अहं वस्तु प्रदर्शनं गच्छामि।

1) सः फलं खादतु।	2) सा पुण्यम् आनयतु।
-----	-----
3) ते चित्रं पश्यन्तु।	4) ता: जलं पिवन्तु।
-----	-----
5) बाला: शालं गच्छन्तु।	6) एते क्रोडावस्तूनि आनयन्तु।
-----	-----
7) इमे नगरे तिष्ठन्तु।	8) सर्वे जनाः सूखिनो भवन्तु।
-----	-----

III. Correct the following.

1) सः वस्तुप्रदर्शिनीं गच्छ।	2) सा चित्रं पश्यन्तु।
3) वयं शालायां क्रिडन्तु।	4) अहं आसने पश्य।
5) सा जले राजन्ताम्।	6) त्वं युज्यं नयताम्।
7) वयं शालायां विराजन्ताम्।	8) ताः पाठं लिखत।

VI. Match the following.

A

1. सखि, वस्तु प्रदर्शिनी
2. भास्करः प्रथम
3. ते अस्माके मार्गदर्शकाः
4. खगोळ विशेषणालय
5. देवालये
6. एतानि

B

- वदतु
भवन्तु
पश्याम
तिष्यामि
मधुरफलनि
गच्छ

V. Pick out the unrelated word from the group :

1) पश्येयं, लिखेयं, पवेयं, पठतु	2) भवतु, लिखतु, पश्यतु, लिख
3) वदत, क्षीरं, खाद्य, बनम्	4) शोभतां, वर्ततां, भवतां, राजतां
5) अधुना, तत्र, अपि, गच्छाम	6) सः, भार्गवः, अयं, एषः
7) रामैः, वृक्षात्, जनात्, अश्वात्	8) शालायाः, नद्या, जलेन, लतया
9) वनं, वस्तुप्रदर्शिनीं, फलं, वयं	

VOCABULARY

आगच्छतु	please come (sing)	अनुसरतु	follow (sing)
बदतु	tell (sing)	भवतु	be (sing)
आलेक्यन्तु	may you (plu) see	तिष्ठतम्	you two stay
त्रायतम्	please protect	प्रदर्शनी	exhibition
माणदर्शकः	guide	खगोल वीक्षणालयः	planetarium
सौरव्यूहः	solar system	ध्रुवनक्षत्रम्	pole star
तारागणः	constellation	चन्द्रमण्डलं	the orbit of the moon
अरण्यविभागः	forest department	शूरता	bravery
धैर्य	courage	ऐन्द्रजाल प्रदर्शनं	magic show
चमत्कारः	skill	अधुना	now
क्रोडाचक्रम्	giant wheel	रङ्गमन्दिरम्	auditorium
हस्तलाघवं	skillful movement of the hand / shaking the hand		

√गम्	to go
√दृश्य (पश्य)	to see
√प्र + विश्	to enter
√कम्प्	to shake
√भस्	to be
√खाद्	to eat
√नी (नय)	to carry

अनु + √ स	to follow
√भू	to be
√स्था	to stand
√कृत्	to do
√क्षम्	to excuse
उप √विश्	to sit

ADDITIONAL NOTES

a) All forms of the root लभ् belonging to the आत्मनेपदी in the Imperative, (लोट) in all persons, and in singular, dual and plural are given below.

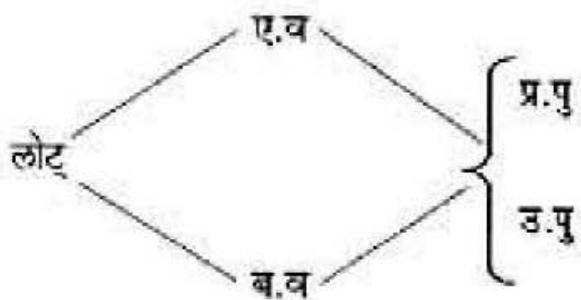
	एकवचनं Singular	द्विवचनं Dual	बहुवचनं Plural
प्रथम पुरुषः (III Person)	लभताम्	लभेताम्	लभन्ताम्।
मध्यम पुरुषः (II Person)	लभस्व	लभेथाम्	लभध्वम्।
उत्तम पुरुषः (I Person)	लभे	लभावहे	लभामहे।

b) All forms of the root भव् belonging to the परस्मैपदी in the Imperative (लोट) in all persons, and in singular, dual and plural are given below.

	एकवचनं (singular)	द्विवचनं (dual)	बहुवचनं (plural)
प्रथमपुरुषः (III person)	भवतु	भवताम्	भवन्तु
मध्यमपुरुषः (II person)	भव	भवताम्	भवत
उत्तमपुरुषः (I person)	भवानि	भवाव	भवाम्

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbs in Imperative - singular and plural
(in permissive sense)

in परस्मैपदी and आत्मनेपदी !

Ex : गच्छतु (let him go)
पिवाम (let us drink)

Lesson 16

सञ्चारनियमः

[Traffic rules]

आरक्षकः - सर्वे शृणु शृणु भी पथिक! त्वं पादमार्गं एव गच्छः।

All of you listen to me, listen to me. Oh pedestrian! you should go in the footpath only.

पथिकः - कि भोः, किमदे सर्वे पादमार्गं एव गच्छेयुः?

Why should every one go in the foot-path only?

मित्रः - आम् सत्यम्। सर्वे पादचारिणः पादमार्गं एव गच्छेयुः। अन्यथा अपायः भवेत्।

Yes, true. All the pedestrians should go in the foot-path only. Otherwise, there may be some danger.

आरक्षकः - वाहनानि दक्षिणतः गच्छेयुः। पादचारिणः तत्रैव तिष्ठेयुः। सूचनानुसारेण एव चलेयुः।

Vehicles should proceed to the right. Pedestrians should remain there itself. They should proceed according to the signal only.

पथिकः - कियत् पर्वन्ति तिष्ठेयम् अप्त? सूचनां लिना गच्छेद्य, तदा आरक्षकः निन्देत्। अत्रैव तिष्ठेय, तदा वाहनं मां स्फृशेत्।

How long should I stay here? If I go without following the signal police may scold me. If I stay here itself, some vehicle may hit me.

मित्रः - तत्र पश्य, कक्षित् वाहनात् पतितः। यदि सञ्चारनियमं न पालयेत्, एवमेव भवेत्। कि कृयात्? कोऽपि वैद्य शीघ्रं आनयेत्।

Look there! some one has fallen down from the vehicle. If one does not follow the bound Traffic Rules, it happens like this. What should be done? Some one should bring the doctor soon.

(योषणां करोति)

आरक्षकः - अत्र वाहनसंघर्षः सज्जातः । अतः
वाहनानि अन्यमागेण सङ्करेयुः ।

प्रकः - इदानी कथं मागे तरेयं? अनेन
मागेण चलेयं किं? आरक्षकः कृप्येत्
तर्जयेत् च ।

आरक्षकः - भो बालकाः! मार्गमध्ये यूयं न धावेत् ।
भो शाकटिक, त्वमपि मार्गमध्ये शकटं
न त्यजेः, दण्डाहः भवेः ।

परिकः - भो मित्र! तस्मिन् फलके
"वाहनचालकाः पानमत्ताः न भवेयुः"
इति निर्दिशं पश्य ।

मित्र - आप् तत् सत्यमेव । अन्यज्ञ, वाहन
चालकाः, गादचारिणः सर्वेऽपि वाहन
नियन्त्रकम् अनुसरेयुः ।

परिकः - भो मित्र, बृत्ते आरक्षकस्य अभिनयं
पश्य । अहं अपि तद्वत् नृत्येयं किं?

मित्र - सः न नृत्येत् । सः हस्ताभ्यां सज्जार
नियमान् निर्दिशेत् । तं न उपहसेः ।

There is Traffic-Jam here.
Hence forth, vehicles should
proceed in some other road.
How should I cross the road
now? should I proceed in
this road? then the police
may become angry and
threaten.

Oh Boys! you should not run
in the middle of the road. Oh
Cart-driver, you should not
leave your cart in the middle
of the Road. You shall
be punished.

Oh Friend! look, at the
instruction on that board as -
"Drivers should not be
intoxicated with drink".

Yes, That is really true. Also,
Drivers, pedestrians and all
others should follow the
Traffic-Signal.

Oh Friend! look at the dance
that police is doing in that
circle. Shall I also dance like
him?

He shall not dance. He shall
indicate the Traffic rules with
his hands. You shall not laugh
at him.

परिधिकः - मित्र, सः आरक्षकः सवान् एवं न
निर्देत्।

मित्र - न तथा बद। मार्गषु चतुष्पथेषु च जनाः
बाहनानि च आरक्षकस्य निर्देशेन एव
चलेयुः। अतः आरक्षकाः सञ्चार
नियमान् बोधयेयुः। तदर्थं सञ्चार
सप्ताहकार्यषु शालाचालकाः अपि भागं
बहेयुः। सर्वेषां सुरक्षतायै सर्वे सञ्चार
नियमान् अवश्यं परिपालयेयुः।

Friend, that police should not
blame all, like this.

Do not say so. All the people
and the vehicles should move
in the roads and circles,
according to the instruction
of the police only. For that
purpose, even school boys
should participate in the
Traffic - week programmes.
Everyone should certainly
follow the Traffic-rules for
the safety of all.

DRILLS

L. Repetition drills.

Model : T - त्वं पादमार्गं गच्छे।
S - त्वं पादमार्गं गच्छे।

Repeat :

1. T - बाहनानि दक्षिणतः गच्छेयुः।
S - -----।

2. T - आरक्षकः कुप्येत्।
S - -----।

3. T - मार्गमध्ये शकटं न त्यजे।
S - -----।

4. T - चालकाः पानभत्ताः न भवेयुः।
S - -----।

5. T - पादचारिणः पादमार्गं एव चलेयुः।
S - -----।

6. T - मार्गमध्ये यूवं न धावेत।
S - -----।

7. T - अहं अनेन मार्गेण चलेयं।
S - -----।

II. Substitution drills.**a) Single Substitution :**

Model : T - सः परिष्कः ।

बालकः ।

S - सः बालकः ।

Substitute :1. T - पादचारिणः पादमार्गे एव गच्छेयुः ।
(चलेयुः)

S - ----- ।

2. T - वर्यं सञ्चारनियमान् अनुसरेम ।
(वाहननियन्त्रकं)

S - ----- ।

3. T - त्वं शकटं न त्यजेः ।
(वाहनं)

S - ----- ।

4. T - ते पादमार्गाः ।
(पादचारिणः)

S - ----- ।

5. T - कष्ठित् वाहनात् पतितः ।
(सः)

S - ----- ।

6. T - आरक्षकः निर्दिशेत् ।
(निन्देत)

S - ----- ।

7. T - शाकटिकः मार्गे गच्छेत् ।
(चालकः)

S - ----- ।

b) Double Substitution :Model : T - वाहनानि दक्षिणतः गच्छेयुः ।
(शकटानि) (वामतः)

S - शकटानि वामतः गच्छेयुः ।

Substitute :1. T - पादचारिणः पादमार्गे एव गच्छेयुः ।
(वाहननियन्त्रकं) (अनुसरेयुः)

S - ----- ।

2. T - अनेन मार्गेण वाहनानि चलेयुः ।
(पालयेयुः)

S - ----- ।

3. T - सर्वे वाहननियन्त्रकं अनुसरेयुः।
 (पालयेयुः)

S - ----- |

4. T - सः सञ्चारनियमान् निर्दिशेत्।
 (बोधयेत्)

S - ----- |

III. Transformation drills.

a) Transform affirmative into Interrogative :-

Model : T - सर्वे सञ्चारनियमान् पालयेयुः।

S - के सञ्चारनियमान् पालयेयुः?

1. T - सः आरक्षकः।

S - -----?

2. T - शाल्यबालकः मार्गमध्ये न धावयेयुः।

S - -----?

3. T - आरक्षकः हस्ताभ्यां सञ्चारनियमान् निर्दिशेत्।

S - -----?

4. T - सर्वे वाहननियन्त्रकम् अनुसरेयुः।

S - -----?

5. T - पादचारिणः पादमाणं एव गच्छेयुः।

S - -----?

6. T - शाकटिकः मार्गमध्ये शकटं न ल्पजेत्।

S - -----?

7. T - आरक्षकः सञ्चारनियमान् बोधयेयुः।

S - -----?

b) Transform from positive to negative :

Model : T - बालकः पार्गमध्ये धावयेयुः ।
S - बालकः मार्गमध्ये न धावयेयुः ।

1. T - शाकटिकः शकरं त्यजेत् ।
S - ।

2. T - सर्वं सञ्चारनियमान् पालयेयुः ।
S - ।

3. T - चतुष्पथेषु जनाः चलेयुः ।
S - ।

4. T - आरक्षकः तर्जयेत् ।
S - ।

5. T - बाहनसंघर्षः सञ्चातः ।
S - ।

V. Response drills.

Model : T - के पानमत्ता: न भवेयुः?
S - बाहनचालकः पानमत्ता: न भवेयुः ।

Respond :

1. आरक्षकः हस्ताभ्यां कि निर्दिशेत्?	2. सञ्चारनियमान् के अनुसरेयुः?
3. बालकः कुत्र न धावयेयुः?	4. शालाबालकः केषु भागं वहेयुः?
5. पाठिकः कुत्र गच्छेत्?	

V. Build up drill with verbs being given first.

Model : निर्दिशेत् ।
नियमान् निर्दिशेत् ।
सञ्चारनियमान् निर्दिशेत् ।
हस्ताभ्यां सञ्चारनियमान् निर्दिशेत् ।
आरक्षकः हस्ताभ्यां सञ्चारनियमान् निर्दिशेत् ।

Build up:

1. वहेयुः ।
 ----- |
 ----- |

2. गच्छेयुः ।
 ----- |
 ----- |

3. निर्देत् ।
 ----- |
 ----- |

4. भवेत् ।
 ----- |
 ----- |

5. परिपालन्येयुः ।
 ----- |
 ----- |

6. भवेत् ।
 ----- |
 ----- |

EXERCISES

- I. Fill in the blanks with the appropriate sanskrit words with the help of the equivalent English words given in the brackets.

1. आरक्षकः ----- निर्देशत् । (Traffic rules)

2. ----- दक्षिणतः एव सशरेयुः । (vehicles)

3. बालका: ----- न धावयेयुः । (road)

4. शाकटिकः -----न त्यजेः । (cart)

5. सर्वं वाहननियन्त्रकं ----- । (follow)

6. ----- फलकं । (that)

7. ----- ----- गच्छेयुः । (pedastrains, Foot-path)

8. शालाबालकः ----- भागं ----- । (Traffic week, take part)

II. Choose the right word from those given in the brackets and fill in the blanks.

1. आरक्षकः सञ्चारनियमान्। (पालयेत्, निर्दिशेत्)

2. पादचारिणः सञ्चरेयुः। (मार्गं मध्ये, पादमार्गं)

3. अवैव तिष्ठेयं। (त्वं, अहं)

4. मार्गमध्ये न त्वजेः। (फलकं, शकटं)

5. सर्वोऽपि अनुसरेयुः। (वाहनं, वाहननियन्त्रकं)

III. Match the following.

A	B
1. आरक्षकः	तिष्ठेयुः
2. सः	भजेः
3. यूयं	गच्छेय
4. वाहनानि	निर्दिशेत्
5. अहं	चलेयुः

IV. Correct the errors in the following sentences.

1. अहं पादमार्गं तिष्ठेत्।

2. त्वं शकटं त्वजेयुः।

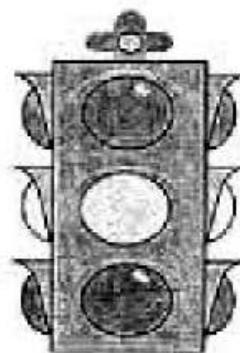
3. सः वैद्यां आनयेयम्।

4. यूयं नियमान् पालयेत्।

5. वयं अन्यमार्गेण सञ्चरेयुः।

6. वाहनानि गच्छेयम्।

V. See the visuals and write their names.

VI. Answer the following questions.

1. सर्वे कुत्र गच्छेयुः?
2. आरक्षकः कला निर्देत्?
3. कश्चित् कुतः पतितः?
4. शकटं कुत्र न त्यजेत्?
5. फलके कि अस्ति?
6. सर्वे कि अनुसरेयुः?
7. आरक्षकः काभ्यां सञ्चारनियमान् निर्दिशेत्?
8. शाल्यबालकाः कुत्र भागं बहेयुः?

VOCABULARY

आरक्षकः	Police	पथिकः	pedestrian
वाहननियन्त्रकः	Traffic controller	पादमार्गः	foot path
अपायः	danger	सूचना	signal

फलकम्	board	चतुष्पदः	circle
पतितः	fallen	वाहनसंघर्षः	traffic jam
सञ्चारनियमः	traffic rules	शाकटिकः	cart driver
शक्टम्	cart	दण्डाहः	punishable
सुरक्षा	safety	वाहन नियन्त्रकम्	traffic signal
सञ्चारसमाहकार्यक्रमः	traffic week programme		
पाल्	to follow	चल्	to move
सृश्	to touch	निन्द्	to blame
तज्	to threaten	नी	to carry
परि + दिश्	to follow	बोध्	to instruct
निर् + दिश्	to direct	नृत्	to dance
धाव्	to run	त्यज्	to abandon (leave)
त्र	to cross	वह	to carry

ADDITIONAL NOTES

All the forms of the root पठ् belonging to the गरुडैपदी in potential (विधिलिङ्ग) person and all numbers are given below -

	एकवचनम् Singular	द्विवचनम् Dual	बहुवचनम् Plural
प्रथमपुरुषः (III Person)	पठेत्	पठेताम्	पठेयुः ।
मध्यमपुरुषः (II Person)	पठे:	पठेतम्	पठेत ।
उत्तम पुरुषः (I Person)	पठेवम्	पठेव	पठेम ।

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces potential विधिलङ्क् in परस्मैपदी in all persons and all numbers.

Lesson 17

पर्वतारोहणम्

[Mountaineering]

- हरिणी** - अहो अतीव उन्नतः रमणीयः च पर्वतः।
नन्दिनि, पर्वतशिखरं इक्षेथाः।
- नन्दिनी** - आश्चर्य खलु। त्वं पर्वतारोहणार्थं
यतेमहि।
- शालिनी** - किन्तु, मम हृदयं कम्पेत।
- गोबर्धनः** - आरोहणकां यूयं सहेष्वं। आरोहण समये
(मार्गदर्शी) न भाषेष्वं। अहं नियमान् पुनरपि
बोधेय। यूयं सम्यक् सर्वान् शिक्षेष्वं।
शालिनी, त्वं प्रथमं यतेथाः।
- शालिनी** - अस्तु। अहं समये युष्माकं साहाय्यं
याचेय। तदा यूयं सहकारं कुर्बाय्यं।
- हरिणी** - अहमेव प्रथमं आरभय। क्ता मया सह
स्पर्धेत। नन्दिनि! त्वं स्पर्धेथाः कि?
- नन्दिनी, हरिणी** - अस्तु। आवां स्पर्धेवाहि।
- गोबर्धनः** - सर्वाः शिखरारोहिण्यः जागरुकाः वर्तेन्।
पर्वतात् पतितां न कोऽपि ब्रायेत अत्र।
पर्वतात् पतिता प्रियेत। अतः युवां मम
वचनं मन्येथाम्।
- Ah! the mountain is lofty and beautiful. Nandini, look at the peak of the mountain.
Astonishing indeed, we shall try to climb the Mountain.
But my heart trembles.
(Instructor) you should bear the difficulty in climbing, while climbing you should not speak. Once again, I shall instruct you. All of you should learn them well. Shalini, you shall try first.
All right, I shall ask you for help when needed. Then, you shall certainly help.
I shall commence first. Who will compete with me? Nandini, will you compete?
All right, we two shall compete.
All the lady mountaineers should be vigilant. No one will save her who stumbles down from the mountain, here, one

falling from the mountain dies, therefore, you two should heed to my words.

बालिके - आर्य, त्वं अस्मान् क्षमेथा: | आवां
जागरुकाः बतौवहि।

Sir, you will please excuse us.
We two shall be vigilant.

गोबर्धनः - शिखरारोहणं जनः आद्रियेत, इलाघेत च। People honour and applaud
अतः साहसिकाः शिखरारोहणं कामयेत। the mountaineer. Hence the
तदथै प्रयत्नं कुर्वीत। शिखरे रमेत। adventurous persons should
desire to climb the peak. He should put effort for that. He
will rejoice at the peak.

शालिनी - आर्य, इदानीम् अहमपि पर्वतारोहणार्थ
स्पृष्टेभ्य, साहाय्यं न याचेय। वयं सर्वे
शिखरे मोदामहि।

Sir, now I too shall compete,
shall not ask for help. We
shall all enjoy at the peak.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : T - वयं पर्वतारोहणार्थं यतेमहि।
S - वयं पर्वतारोहणार्थं यतेमहि।

Repeat:

1. आरोहणसमये न भाषेद्ध्वं।
-----|

2. यूवं सम्बक्तु शिक्षेभ्यं।
-----|

3. यूवं सहकारं कुर्वीध्वं।
-----|

4. सर्वाः जागरुकाः बतौरन्।
-----|

5. साहसिकः शिखरारोहणं कामयेत।
-----|

6. अहं साहाय्यं न याचेय।
-----|

7. सर्वं शिखरे सोदामहि ।

----- |

II. Substitution drills.

a) Single Substitution :

Model : T - सः उत्रतः पर्वतः ।
(शिखरः)

S - सः उत्रतः शिखरः ।

Substitute :

1. T - आरोहणकर्त्ता युवं सहेभ्वं ।
(अवरोहणकर्त्ता)

S - ----- |

2. T - मम बचनं मन्येभ्वं ।
(सूचना)

S - ----- |

3. T - साहसिकः प्रवलं कुबीत ।
(धौरः)

S - ----- |

4. T - अहं पर्वतारोहणं आरभेय ।
(शिखरारोहणं)

S - ----- |

5. T - यूयं सर्वान् शिक्षेभ्वं ।
(इक्षेभ्व)

S - ----- |

6. T - शिखरारोहणं जनः आद्रियेत ।
(मन्येत)

S - ----- |

b) Double Substitution :

Model : T - साहसिकः शिखरारोहणं कामयेत ।
(युवकः) (पर्वतारोहणं)

S - युवकः पर्वतारोहणं कामयेत ।

Substitute :

1. T - अहमेव पर्वतारोहणाय स्पर्धय ।
(शिखरारोहणाय) (यत्येय)

S - ----- |

2. T - यूयं सहकारं कुबीष्वं ।
(श्रमं) (सहेभ्व)

S - ----- |

3. T - वयं जागरुकः वर्तमहि।
 (साहाय्यं) (याचेमहि)

S - -----।

4. T - त्वं प्रथमं यतेथाः।
 (अनन्तरं) (आरभेथाः)

S - -----।

5. T - नन्दिनी पर्वतशिखरं इक्षेत।
 (साहसिकः) (स्माधी)

S - -----।

III. Transformation drills.**a) Transform affirmative into Interrogative :**

Model : T - साहसिकः शिखरारोहणाथं प्रयत्नं कुर्वीत।
 S - कः शिखरारोहणाथं प्रयत्नं कुर्वीत?

Transform :

1. T - आरोहणसमये भाषेभ्यं।

S - -----?

2. T - पर्वतात् पतिता प्रियेत।

S - -----?

3. T - अतीव उत्तमः पर्वतः।

S - -----?

4. T - वयं शिखे वर्तमहि।

S - -----?

b) Transform negative into positive :

Model : T - अहं न स्पर्धेय।
 S - अहं स्पर्धेय।

Transform :

1. T - मम हृदयं न कम्पेत।

S - -----।

2. T - अहं प्रथमं न आरभेय।

S - -----।

3. T - यूयं सहकारं न कुर्वीभ्यं।

S - -----।

4. T - वयं जागरुकः न वर्तमहि।

S - -----।

c) Transform singular into plural :

Model : T - अहं साह्ययं याचेय ।
S - वयं साह्ययं याचेमहि ।

Transform :

1. T - त्वं प्रथमं यतेथाः ।
S - ----- ।

2. T - त्वं पर्वतशिखरं इक्षेथाः ।
S - ----- ।

3. T - अहं स्पृधेय ।
S - ----- ।

4. T - अहं पर्वतारोहणार्थं यतेय ।
S - ----- ।

5. T - सः प्रयत्नं कुवीत ।
S - ----- ।

d) Transform from plural to singular :

Model : T - यूयं कष्टं सहेष्वं ।
S - त्वं कष्टं सहेथाः ।

Transform :

1. T - वयं आरोहणं आरभेमहि ।
S - ----- ।

2. T - ते प्रयत्नं कुवीरन् ।
S - ----- ।

3. T - वयं जागरुकाः वर्तमहि ।
S - ----- ।

4. T - वयं शिखरे मोदामहि ।
S - ----- ।

5. T - साहसिकाः शिखरारोहणं कुवीरन् ।
S - ----- ।

IV. Response drills.

Model : T - का; जागरुकः; वर्तेरन्?
S - शिखरारोहिण्यः जागरुकः वर्तेरन् ।

Respond:

1. T - कौरशः पर्वतः?

S - ----- |

2. T - वयं किमर्थं यतेमहि?

S - ----- |

3. T - जनः के आदियेत?

S - ----- |

4. T - साहसिकः किमर्थं कामयेत?

S - ----- |

V. Build up drill with verbs being given first :

Model :

स्पर्धय |

पर्वतारोहणाय स्पर्धय |

आपि पर्वतारोहणाय स्पर्धय |

अहं आपि पर्वतारोहणाय स्पर्धय |

इदानी अहं आपि पर्वतारोहणाय स्पर्धय |

Build up:

1.	शिक्षेभ्वं	2.	ग्रायेत	3.	कामयेत
-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----
-----	-----	-----	-----	-----	-----

EXERCISES

I. Fill in the blanks with appropriate sanskrit words with the help of the English words given in the brackets.

1. अहं ----- ग्रामयेत् | (rules)

2. ----- सवान् शिक्षेभ्वं | (you-plural)

3. वयं जागरुकः ----- | (shall be)

4. ----- शिखरे रमेत् | (mountaineer)

5. अहम् आरोहणं ----- । (start)
6. साहसिकः ----- प्रयत्नं कुर्वीत । (climb)
7. जनः ----- । (praise-plural)

II. Fill in the blanks by selecting appropriate forms of the Sanskrit words.

1. अहं युष्माकं साहाय्यं ----- । (याचयेद्ध्व, याचयेत्)
2. वयं वर्तमहि ----- । (जागरूकं, जागरूकाः)
3. त्वं पर्वतशिखरं ----- । (इक्षेथाः, इक्षत)
4. ----- प्रथमं आरभेय । (वयं, अहं)
5. जनः ----- इलाघेत । (परिकं, साहसिकं)
6. ----- आरोहणकाटं सहेत्यं । (त्वं, यूयं)
7. यूयं ----- न भाषद्ध्वं । (प्रयाणे, आरोहण समयं)
8. कः पतितां ----- । (त्रायेत्, त्रायेत्)

III. Correct the errors in the following sentences and rewrite.

1. अहं स्पर्धथाः ।	2. यूयं सहकारं कुर्वीत ।
3. वयं वर्तथाः ।	4. अहं नियमान् बोधयेत् ।
5. त्वं पर्वतं इक्षेत्यं ।	6. साहसिकः प्रयत्नं कुर्वारन् ।

IV. Encircle the words not belonging to the group.

1. उग्रतः, सुन्दरः, जागरूकः, पर्वतः ।	2. आरभेय, स्पर्धय, भाषेद्ध्वं, बोधयेय ।
3. यतेऽध्वं, शिखेऽध्वं, मन्त्रेऽध्वं, कुर्वाऽध्वं ।	4. कुर्वीत, प्रियेत, इक्षेत, वर्तथाः ।
5. यूयं, वयं, कः, अहं ।	

V. Answer the following questions in Sanskrit.

1. वयं किमर्थं यतेमहि?	2. कदा न भाषेऽध्वम्?
3. सर्वाः शिखरारोहिण्यः कथं वर्तरन्?	4. कृतः पतितां कोऽपि न त्रायेत्?

5. के शिखरारोहणं कामयेत्?

6. जनं कि आद्रियेत्?

7. का पर्वतारोहणाय स्पर्धेत्?

8. वयं सर्वे मोदामहि?

VOCABULARY

उम्रतः	Lofty	अतीत	very
रमणीयः	beautiful	पर्वतशिखरम्	peak of the mountain
आश्चर्यम्	astonishment	खलु	indeed
हृदयम्	heart	आरोहणकष्टम्	difficulty in climbing
नियमः	rule	प्रथमम्	first
सहकारः	co-operation	साहाय्यम्	help
शिखरारोहिणी	lady mountaineer	जागरूकः	alert
पर्वतः	mountain	पतिता	fallen
वचनम्	words	साहसिकः	adventurer
प्रयत्नम्	effort	शिखरम्	peak
√इक्षु	to look	√यत्	to try
√कम्प्	to tremble	√सह-	to endure
√बुध्	to instruct	√शिक्ष	to learn
√कृ	to do	√याच्	to beg
√आ + √रभ्	to start	√स्पर्ध	to compete
√बर्त्	to be	√त्रा	to protect
√मिः	to die	√मन्	to consider
√क्षम्	to forgive	आ + इ	to respect
√श्रव्	to praise (to appreciate)	√काम्	to desire
√रम्	to rejoice	√मृद्	to enjoy

INTENSIVE COURSE IN SAHASKRIT
ADDITIONAL NOTES

All forms of the root स्पर्ध् belonging to the आत्मनेषदी in potential in all persons and all numbers are given below.

	एकवचनं	द्विवचनं	बहुवचनं
	(Singular)	(Dual)	(Plural)
प्रथमपुरुषः (III Person)	स्पर्धते	स्पर्धयाताम्	स्पर्धन्।
मध्यमपुरुषः (II Person)	स्पर्धया:	स्पर्धयाथाम्	स्पर्धध्वम्।
उत्तम पुरुषः (I Person)	स्पर्धय	स्पर्धवाहि	स्पर्धमाहि

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbs belonging to आत्मनेषदी in the potential (विधिलिङ्ग) in all persons and all numbers with the सम्भावनार्थ and the विध्यर्थ.

* * * * *

Lesson 18

संस्कृतकविसम्मेलनम्

[Sanskrit Poet's Conference]

अध्यक्षः - अहा उज्जयिन्यां संस्कृतकवीनां
 (कवीन्द्रः) सम्मेलनम् प्रवर्तते। सर्वेषां सहदयानाम्
 स्वागतम्। एषा सभा सुकविभिः
 विराजते। अतः मम मनसि सन्तोषः
 जायते। एतेषां कवीनां काव्यालयः
 मनोहारि च वर्तते। इदानीं कविश्चेष्टः
 बाणीशः गोष्ठी आरभते।

(Kavindra) Today, there is going to be a Sanskrit Poets' Conference. I extend welcome to all the connoisseurs. This assembly is shining with poet stars. Hence, I am very happy. The recital of the poems by these poets will be captivating. Now, the best poet Vagisha will start the conference.

बाणीशः - धन्यवादः। अयि भोः कवयः!
 अध्यक्षमहोदयः मां बहु श्रापते। मयि
 ताहशः गुणः न विद्यते। मम कवितायां
 शब्दालङ्घारः अर्थालङ्घारः च विजृम्भेते।

Thank you Sir. Dear poets, the President has praised me too much. I do not have such qualities. Embellishment of words is highly manifested in my poetry. It is endowed with embellishment of meanings also.

कवीन्द्रः - साधु। इदानीं कवयित्री अम्बिका
 स्त्रीयकविताविमशो कुरुते।

Very good. Now poetess Ambika will analyse her poetry.

अम्बिका - अध्यक्षमहोदय। अहं अभिवादये।
 वैदर्भीशौल्या कत्तिल्दासादयः अनेके

Dear President, I salute you. Many great poets like

महाकव्यः शोभन्ते । अस्यां कवितायां
अपि वैदर्भीशैली एव राजते । शृङ्खाररसः
अपि स्यन्दते ।

Kalidasa and others excell in Vaidarbhi style. This poem of mine also has Vaidarbhi style. It is brimming with erotic sentiment also.

कवीन्द्रः - इदानीं कवित्रिष्ठेषु हर्षः स्वकविताकामिन्या
भ्राजते ।

Now, the eminent poet Harsha shines with his charming muse.

हर्षः - अयि भोः कविवराः! नमस्तुभ्यम् ।
महाकव्यः पाञ्चालीशैल्या विराजन्ते ।
अस्यां शैल्यां शब्दचातुर्ये अर्थगामीयै
च वर्तते । मम कविता तदेव अनुवत्तते ।

Dear eminent poets, I salute you. Great poets excell in Pāñchali style. In this style, there is both the skillful usage of the words and profundity of the meaning. My poetry follows that style.

बागीशः - अयि हर्षकव्ये! त्वं तावत् वर्णनाचातुर्य
बहुमन्यसे । कथातन्वं न लक्षयसे ।

Dear poet Harsha, you give too much importance to the description you do not consider the plotconstruction.

कवीन्द्रः - आस्तां तावत् । विवादः मास्तु । इदानीं
कवयित्री विजया स्वकवितां वाचयते ।
सर्वेषां सन्तोषं वर्धयते ।

Let us stop the argument. Now poetess Vijaya recite her poetry. She will enhance the happiness of all.

विजया - मम कवितायां पदलक्ष्मिं विद्यते । अत्र
गौडीशैली राजते ।

There is elegance of words in my poetry. Gaudi style is prominent here.

अम्बिका - अयि कवयित्रि विजये! तव कविता
शबणेन महाकवयित्रा: विजिकायाः
स्मरणं जायते। अहं त्वां प्रशंसे।

Dear poetess Vijaya, listening to your poetry brings the remembrance of the great poetess Vijiika. I applaud you.

कवीन्द्रः - इदानीं कवयित्री कविता स्वकवितां
आचयते।

Now the poetess kavita recites her composition.

कविता - मम कवितायां गौडी शैली विद्यते। अहं
अस्यां शैल्यां एव मोदे।

In my composition one can find the gouḍī style. I am delighted in this style.

कवीन्द्रः - भोः कविवरेण्याः! सर्वेषां कवितासु
शृङ्गारादयः रसाः स्यन्दन्ते। विविधाः
शैल्यः विद्यन्ते। अतः एते कवयः सर्वत्र
विराजन्ते। वयं सर्वे एतेषां
कविताचातुर्येण मोदामहे। वयं सर्वान्
कवीन् बन्दामहे।

Dear eminent poets, the compositions of all these poets are brimming with all the sentiments like sṛṅgāra etc. There are varieties of styles. Hence these poets shine everywhere. Let us be thrilled by the skillful compositions of these poets. Let us salute all the poets.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : T - उज्जयिन्यां कविगोष्टी प्रवर्तते।
 S - उज्जयिन्यां कविगोष्टी प्रवर्तते।

Repeat :

1. T - सभा सुकविभिः विराजते।
S - ----- |

2. T - मम मनसि सन्तोषः जायते।
S - ----- |

3. T - काव्याल्पः मनोहारि वर्तते ।
S - ।
4. T - कविश्रेष्ठः गोष्ठीम् आरभते ।
S - ।
5. T - अध्यक्षमहोदयः मां श्रापते ।
S - ।
6. T - कवितायां शब्दालङ्कारः विराजते ।
S - ।
7. T - अनेके महाकवयः शोभन्ते ।
S - ।
8. T - महाकवयः विराजन्ते ।
S - ।
9. T - श्रुद्धारादयः रसाः स्वन्दन्ते ।
S - ।
10. T - विविधा: शैल्यः विद्यन्ते ।
S - ।
11. T - अहं कवितां प्रशंसे ।
S - ।
12. T - त्वं वर्णनाचातुर्यं बहुमन्यसे ।
S - ।

II. Substitution drills.

a) Single substitutions.

Model : T - सभा सुकविभिः: विराजते।
(ऋषिभिः)

S - सभा ऋषिभिः: विराजते।

Substitute :

1. T - मे विजिकाया: स्मरणं जायते।
(अम्बिका)
S - ।
2. T - मम मनसि सन्तोषः: जायते।
(आनन्दः)
S - ।

3. T - त्वं अथालङ्कारं बहुमन्यसे।
(शब्दालङ्कारं)
S - ।
4. T - अहं कवीन् अपिवादये।
(मुनीन्)
S - ।

5. T - वयं सङ्गीतेन मोदामहे।
 (काव्येन)

S - ----- |

6. T - कवितायां गौडीशैलीं विद्यते।
 (वैदभीशैली)

S - ----- |

7. T - इदानीं सभा प्रवर्तते।
 (गोष्ठी)

S - ----- |

8. T - हर्षः कविताकामिन्या भ्राजते।
 (राजते)

S - ----- |

9. T - विजया स्वकवितां बाचयते।
 (विजिका)

S - ----- |

10. T - श्रङ्घाररसः स्वन्दते।
 (बोररसः)

S - ----- |

b) Double substitution drills.

Model : T - कवितायां पदलळित्यं विद्यते।
 (वर्णनायां) (गाम्भीर्यं)
 S - वर्णनायां गाम्भीर्यं विद्यते।

Substitute :

1. T - कालिदासादयः महाकवयः शोभन्ते।
 (माधादयः) (विराजते)
 S - ----- |

2. T - अस्या शेल्यां अब्दचातुर्यं अर्थगाम्भीर्यं च वर्तते।
 (पदलळित्यं) (अर्थमाधुर्यं)
 S - ----- |

3. T - कवयित्री विजया स्वकवितां बाचयते।
 (कविता) (स्वकाव्यं)
 S - ----- |

4. T - सर्वेषां सन्तोषं वर्धयते ।

(कवीनां) (आनन्द)

S - ----- ।

5. T - कवितायां पदलालित्यं विद्यते ।

(वर्णनाचातुर्य) (बतते)

S - ----- ।

6. T - त्वं वर्णनाचातुर्यं बहुमन्यसे ।

(कथातन्त्र) (लक्ष्यसे)

S - ----- ।

7. T - वैदभीशौल्या कालिदासादयः महाकवयः शोभन्ते ।

(गौडीशौल्या) (बाणादयः)

S - ----- ।

8. T - कवयित्र्याः विज्ञिकायाः स्मरणं जायते ।

(पण्डितायाः) (गङ्गादेव्याः)

S - ----- ।

9. T - इदानीम् अम्बिका स्वकवितां व्याचयते ।

(विजया)

S - ----- ।

10. T - अम्बिका स्वकविताविमर्शा कुरुते ।

(कविता) (स्वकविताव्याचनं)

S - ----- ।

III. Build up drills.

Model:

प्रबत्ते ।

गोष्ठी प्रबत्ते ।

कवीनां गोष्ठी प्रबत्ते ।

उद्घायिन्यां कवीनां गोष्ठी प्रबत्ते ।

Build up:

1. विराजते ।

----- |

----- |

2. बत्ते ।

----- |

----- |

3. आरभते ।

----- |

----- |

4. प्रकाशते ।

----- |

----- |

5. स्यन्दनते ।

----- |

----- |

6. लक्षयते ।

----- |

----- |

7. भाजते ।

----- |

----- |

8. बन्दामहे ।

----- |

----- |

IV. Transformation drills.

a) Transform the following sentences from Affirmative to interrogative.

Model :

T - कवितायां शृङ्खाररसः स्यन्दते ।

S - कस्यां शृङ्खाररसः स्यन्दते ?

Transform :

1. एषा सभा सुकृदिभि विराजते।

-----?

2. अध्यक्षमहोदयः मां बहुमन्यते।

-----?

3. अस्यां कवितायां वैदभीशैलै राजते।

-----?

4. सर्वेषां सन्तोषं वधयते।

-----?

5. एते कवयः सर्वं विराजन्ते।

-----?

6. वयं कविताचातुर्येण मोदामहे।

-----?

7. वयं कवीन् वन्दामहे।

-----?

8. अम्बिकायाः कवितायां पदलालित्यं विद्यते।

-----?

9. हर्षस्य काव्ये वर्णनाचातुर्यं विद्यते।

-----?

10. कवीनां काव्यालापः मनोहारि वर्तते।

-----?

b) Transform the following sentences from affirmative to negative :

Model : T - कवितायां वीररसः स्यन्दते।

S - कवितायां वीररसः न स्यन्दते।

Transform :

1. मम मनसि सन्तोषः जावते।

-----|

2. इदानी॒ सभा ग्रवर्तते।

-----|

3. अहं कवितां बहुमन्ये ।

----- |

4. त्वं कथातन्वं लक्षयसे ।

----- |

5. अत्र गोडी शैली विद्यते ।

----- |

6. विविधा: शेष्यः विद्यन्ते ।

----- |

c) Transform the following sentences from singular to plural.

Model : T - अहं कवीन् बन्दे ।

S - वयं कवीन् बन्दामहे ।

Transform :

1. अहं कवितां बहुमन्ये ।

----- |

2. अहं कविताचातुर्यण मोदे ।

----- |

3. त्वं कथातन्वं न लक्षयसे ।

----- |

4. एषः सर्वत्र विराजते ।

----- |

5. सभा सुकविभिः विराजते ।

----- |

6. इदानी सभा प्रवर्तते ।

----- |

d) Change the following sentences from plural to singular.

Model : T - कवयः सभायां विराजन्ते ।

S - कवि: सभायां विराजते ।

Change :

1. काव्याल्पाणः मनोहारि बर्तन्ते ।

----- |

2. कविश्रेष्ठाः गांधी आरभन्ते ।

----- |

3. कवितासु अलङ्घाराः विजृम्भन्ते ।

----- |

4. महाकवयः कविताप्तिः शोभन्ते ।

----- |

5. वयं कवीन् प्रशंसामहे।
----- |

6. वयं सन्तोषेण वर्धमहे।
----- |

7. जनाः मां क्लृप्तते।
----- |

8. वयं गौडीशैल्या मांदामहे।
----- |

9. शृङ्गारादयाः रसाः स्यन्दन्ते।
----- |

10. एतेषां कविताचानुर्येण मांदामहे।
----- |

V. Response drills.

Model : T - सभा के: विराजते ?

S - सभा सुकर्विष्मि: विराजते।

Respond :

1. कृत्र कविगोष्टी प्रवर्तते ?
----- |

2. केषां काव्यालापः मनोहारि वर्तते ?
----- |

3. कविगोष्टी के आरभते ?
----- |

4. अध्यक्षः के क्लृप्तते ?
----- |

5. कस्यां कवितायां शृङ्गाररसः स्यन्दते ?
----- |

6. के पाञ्चालशैल्या विराजन्ते ?
----- |

7. विजया केषां सन्तोषं वर्धयते ?
----- |

8. वैदर्भीशैल्या के कवयः शोभन्ते ?
----- |

EXERCISES

I. Fill in the blanks with appropriate Sanskrit words of the English words given in the brackets.

1. उज्ज्विन्यां ----- प्रवर्तते। (poets, conference)

2. कविश्वेषः वागीशः कविगोष्ठो | (starts)
3. मयि तादृशः न विद्यते | (quality)
4. सर्वेषां वर्धयते | (happiness)
5. अहं त्वां | (praise)
6. विविधाः विद्यन्ते | (styles)
7. सर्वान् कवीन् | (we, salute)
8. त्वं कथातन्वं न | (do not consider)

II. Fill in the blanks with the right form of the Sanskrit words given in the brackets.

1. अतः एते कवयः विराजन्ते। (सर्वत्र, कुत्र)
2. काव्यालापः मनोहारि | (वर्तसे, वर्तते)
3. वागीशः आरभते। (गोष्ठीः, गोष्ठीं)
4. मम शब्दालङ्कारः विजृम्भते। (कविता, कवितायां)
5. महाकवयः पाञ्चालीशैल्या | (विराजे, विराजन्ते)
6. त्वं कथातन्वं न | (लक्षये, लक्षयसे)
7. अहं त्वां | (प्रशंसते, प्रशंसे)
8. शब्दालङ्कारः अर्थालङ्कारः च | (विजृम्भते, विजृम्भे)

III. Choose the right word given in the brackets and fill up the blanks.

(मास्तु, कविताविमर्शां, पदलालित्यं, सर्वत्र, मम, विजिकायाः, वर्तते, वहु)

1. अतः एते कवयः विराजन्ते।
2. मम कवितायां विद्यते।
3. विचादः |
4. स्मरणं जायते।
5. अध्यक्षः मां शुणते।
6. कवितायां सौन्दर्ये विद्यते।
7. अस्यां शैल्यां शब्दचातुर्यं अर्थगाम्भीर्यं च |
8. अभिका कुरुते।

IV. Encircle the word which does not belong to the group.

Eg : जायते, लक्षणते, स्यन्दते, कविता

1. सभा, कविता, आरभते, शैली।	2. राजते, विराजते, विद्यते, भ्राजते।
3. गोष्ठी, कवयः, अलङ्घाराः, विवादः।	4. बहु, मम, साधु, अद्य।
5. प्रकाशन्ते, स्यन्दते, वर्धयन्ते, शोभन्ते।	6. प्रशंसे, मोदामहे, बन्दसे, आरभसे।
7. कवितायां, कथातन्त्रं, गोष्ठ्यां, शैल्यां।	8. कवीन्द्रस्य, वागीशस्य, चातुर्वर्षस्य, हर्षस्य।

V. Answer the following sentences in Sanskrit.

1. पाञ्चालीशैल्यां के विशिष्य चलते?
2. हर्षः केन विराजते?
3. कः स्वागतं करोति?
4. हर्षः किं न लक्षयते?
5. कः वागीशं आक्षिपति?
6. कस्याः कवितायां पदलालित्यं विद्यते?
7. अम्बिका कां प्रशंसते?
8. कविसम्मेलनस्य अध्यक्षः कः?

VOCABULARY

संस्कृतकवि:	Sanskrit Poet	सम्मेलनम्	conference
सहदयः:	connoisseurs	सभा	assembly
मनः:	mind	सन्तोषः	happiness (joy)
काव्यालापः:	recitation of poems	मनोहारि	captivating
श्रेष्ठः:	best	धन्यवादः	thanks
तादृशः:	like that	गुणः	merit (quality)
कविताकमिनी	muse (Goddess of poetry)	कविताविमर्शः	analysis of poetry
वैदर्भीशैली	vaidarbhi style	शृङ्गारसः	erotic sentiment
शब्दालङ्घारः:	embellishment of words	कविता	poetry

LESSON 18

पाण्डिती शैली	pāñcālī style
विविधा	various
अर्थगामीय	profundity of meaning
वर्णनाचातुर्य	descriptive skill
कथातन्त्रम्	plot construction
विवादः	argument
पदल्लित्य	elegancy of words
गौडी शैली	gaudi style
कवयित्री	poetess
स्मरणं	remembrance
कविचरणः	eminent poet
रसः	sentiment poet

शब्दचातुर्य

$\text{प्र}+\sqrt{\text{वर्त}}$	skillful usage of words	$\text{वि}+\sqrt{\text{राज्}}$	to shine
$\checkmark \text{जन्}$	to be	$\text{आ}+\sqrt{\text{रभ्}}$	to start
$\checkmark \text{प्राप्}$	to originate	$\checkmark \text{विद्य्}$	to be
$\checkmark \text{वि}+\sqrt{\text{जुम्म}}$	to praise	$\text{प्र}+\sqrt{\text{काश्}}$	to shine
$\checkmark \text{कृ}$	to manifest	$\text{अभि} + \sqrt{\text{वाद्}}$	to salute
$\checkmark \text{शोभ्}$	to do	स्वन्द्	to flow
$\checkmark \text{भाज्}$	to shine	$\text{अनु}+\sqrt{\text{वत्}}$	to follow
$\checkmark \text{मन्}$	to shine	$\checkmark \text{वच्}$	to recite
$\checkmark \text{वध्}$	to think	$\text{प्र}+\sqrt{\text{शंस्}}$	to praise
$\checkmark \text{मुद्}$	to enhance		
	to be happy (to delight)		

ADDITIONAL NOTES

All forms of the root वृत् belonging to आत्मनेपदी in present (लट्) in all persons and all numbers are given below.

	एकवचनम् (singular)	द्विवचनम् (dual)	बहुवचनम् (Plural)
प्रथम पुरुषः (III Person)	वर्तते	वर्तते	वर्तन्ते।
मध्यम पुरुषः (II Person)	वर्तसे	वर्तते	वर्तध्वे।
उत्तम पुरुषः (I Person)	वर्ते	वर्तावहे	वर्तमहे।

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbs belonging to आत्मनेपदी in present tense (लट्) in all persons and numbers.

Lesson 19

चतुरामाता

[Clever mother]

माता - माधव! शिशुः निदां करोति।
कोलाहलं मा करु।

Madhava, don't make noise,
the child is sleeping.

माधवः - अम्ब । अहं कोलाहलं न करोमि।
इदानीं किञ्चित् कालं पठामि।
अनन्तरं स्नानार्थं गच्छामि।

Mother, I will not make noise.
Now, I will read for some
time. Then I will go to take
bath.

माता - अस्तु । तद्य स्नानानन्तरं शिशुः
उत्तिष्ठतु । सः अपि शानं करोति।
अद्य शालां प्रेषयामि । बत्स! उत्तिष्ठ।

All right. After your bath, let
the child get up. He will also
take bath. Today, I will send
him to school. Dear child, get
up.

शिशुः - अम्ब । अहं अद्य शालां न गच्छामि।
(रोदिति)

Mother, Today, I will not go
to school. (cries).

माधवः - माता । अद्यापि एषः वालदाकृं न
मुञ्जति । इदानीं आरभते ।

Mother, even now he does not
give up his childish
stubbornness. Now, he starts.

माता - न न । मम बत्सः तथा न बदति।
मम सूतः अतीव साधुवालः किल।
सः शालां गच्छति । तप्र अक्षराणि
लिखति । पाठं पठति । शालश्याः
आगमनानन्तरं च च सर्वे उपबनं

No, no. My child will not
speak like that. My son is a
very good boy. Is he not? He
will go to school. He will
write letters there. He will

गच्छामः, क्रीडामः, हसामः,
विनोदयामः च।

read. After coming from school, we will all go to the garden and there we will play, laugh and have fun.

शंखुः - अहं न इच्छामि। अहं शालौ न
गच्छामि।

I don't like. I will not go to the school.

माधवः - अम्ब । तस्यां कथायां अल्पः
बालकः अस्ति किल । तथैव एषः
अपि । अतः एव सः रोदिति ।

Mother, In that story there is a lazy boy, isn't it. He is also like him only, Hence, he cries.

माता - माधव । त्वं गच्छ । शालागमनार्थं
सिद्धतां कुरु । बत्स । मा रुद ।

Madhava, you go. Get ready to go to school. Child! don't cry.

शिशुः - अम्ब, अम्ब । तां कथां बद ।

Mother, mother, tell me that story.

माता - भवतु । अहं कथा बदामि । तदा
त्वं शालौ गच्छसि किल । एकः
बालकः अस्ति । सः अतीव अल्पः
वर्तते । सः शालौ नैव गच्छति । सः
सर्वदा स्वपिति, प्रमति, खेलति ।
एकदा सः बहिः गच्छति । तत्र सः
पिणीलिकां, चटकं, कपोतं, प्रमरं, श्वानं
च सर्वान् आहयते - यूयं मया सह,
आगच्छथ, क्रीडथ इति ।

All right, I will tell you the story. After listening to it, will you go to school. There is a lazy boy. He always sleeps, plays, wanders. Once, he goes out. He sees an ant, a sparrow, a pigeon, a bee, and a dog, and he invites them thus - "all of you come to play with me".

शिशुः - अम्ब, ते क्रीडार्थं आगच्छन्ति कि ?

Mother, do they come to play?

माता - नहि, नहि। सा पिपीलिका बदति।
 धान्यं सचिनोमि। महां कार्यं अस्ति।
 अहं न शक्नोमि, इति।

No, no. The ant says - 'I will collect grains. I have work to collect able to come'.

शिशुः - अन्ये क्रोडार्थे अनुमोदन्ते किं?

Will others agree to play?

माधवः - मातः। एषः किमपि किमपि भाषते।
 मम शालासमयः। शीघ्रं पाठेयं देहि।

Mother, he is speaking something or other. It is time to go to school. Give me my tiffin box.

माता - अस्तु। माधव। त्वं अतीव चतुरः
 बालः खलु। त्वं शालायाः विविधासु
 स्पर्धासु मित्रैः सह भागं बहसि किल।
 चर्चा स्पर्धायां भाषसे। सर्वान् पाठान्
 सम्यक् शिक्षासे। तब मित्राणि त्वां
 श्लाघन्ते। एषः अपि अस्ति। पश्य,
 प्रतिदिनं शालं न गच्छति एव।

All right. Madhava, you are a very clever boy. Will you participate in various competitions in your school? You speak in the debate. You learn all the lessons well. Your friends will praise you. Look, how this boy is? Every-day, he does not go to school.

माधवः - भवतु। अम्ब, त्वयं सर्वे स्पर्धासु
 भागं बहामहे। पारितोषिकार्थं यतामहे।
 अहं चित्रस्पर्धायां पारितोषिकं लभे।

All right. Mother, we all participate in all competitions. We will try to get prizes. I will get prize in the drawing competition.

शिशुः - अम्ब। अहमपि साधु बालः
 एव। कृपया कथां अनुवर्तय।

Mother, I am also a good boy. Please continue the story.

माता - इदानीमपि एषः न जानाति ।
 अस्तु, वदामि, वत्स ! ततः भ्रमरः
 वदति, "महो वहु कार्यं अस्ति ।
 पृष्ठेभ्यः मकरन्दं संगृहामि । तथैव सर्वे
 स्वेषु स्वेषु कार्येषु निरताः भवन्ति ।
 त्वं किमर्थं अत्रैव वर्तसे? शालं गच्छ"
 इति । एवमेव अन्ये अपि भाषन्ते । तदा
 सः अल्सः बालः स्वदोषं जानाति,
 शालं प्रति धावति ।

You don't understand even now. O.K. I will tell you the story. Then, the bee says, " I have a lot of work, I will collect honey from flowers. In the same way everyone will have to be engaged in their own work. Why do you stay here? go to school". Others also say in the same way. Then that lazy boy learns his mistake and runs to school.

शिशुः - मातः । शालयां शिक्षकाः मां
 तर्जयन्ति, ताडयन्ति । मित्राणि च
 दूषयन्ति पीडयन्ति । आहं नैव गच्छामि ।
 वयं सर्वं अत्रैव क्रीडामः ।

Mother, Teachers scold me and beat me in the school. Friends tease me and harass me. I will not go. We will all play here.

माता - रे मृदबाल, वारं वारं वदामि ।
 पुनः तदेव करोषि । मम वचनं न
 शृणोषि । मां कि मन्यसे ।
 शालं गच्छ । अन्यथा ताडयामि ।

Oh, bad boy, I am telling you again and again, You don't listen to me. What do you think of me. Go to school. Otherwise I will beat you.

शिशुः - मास्तु, मास्तु । अम्बा, मां मा
 ताडय । अहमपि अप्रजः इव चतुरः
 भवामि शालं गच्छामि ।

No, no! Mother, don't beat me. I will also become a good and intelligent boy like my brother. I will go to school.

DRILLS**I. Repetition drills.**

Model : T - शिशुः निद्रां करोति ।

S - शिशुः निद्रां करोति ।

Repeat:

1) T - सः स्नानं करोति ।

S - ----- ।

2) T - अहं कोलाहलं न करोमि ।

S - ----- ।

3) T - अद्य शालं गच्छामि ।

S - ----- ।

4) T - एष बालशार्दूलं न मुञ्चति ।

S - ----- ।

5) T - तत्र अक्षराणि लिखति ।

S - ----- ।

6) T - वत्सः तथा न बद्धति ।

S - ----- ।

7) T - वर्य उपवनं गच्छामः ।

S - ----- ।

8) T - वर्य उपवने क्रोडामः ।

S - ----- ।

9) T - सः अतीव अल्पः वर्तते ।

S - ----- ।

10) T - अन्ये क्रीडार्थं अनुमोदन्ते ।

S - ----- ।

11) T - एष किमपि भाषते ।

S - ----- ।

12) T - तत्र मिचाणि त्वां श्वाषन्ते ।

S - ----- ।

II. Substitution drills.

i) Single substitution.

Model : T - शिशुः निद्रां करोति ।

(कोलाहलं)

S - शिशुः कोलाहलं करोति ।

Substitute:

1) T - स्नानानंतरं पाठं पठामि ।	S - -----	2) T - सः बहिः क्रीडाति ।	S - -----
	(पठामि)		(लिखति)
3) T - अन्ये क्रीडाथं <u>आगच्छन्ति</u> ।	S - -----	4) T - यूयं मया सह <u>क्रीडथ</u> ।	S - -----
	(गच्छन्ति)		(खादथ)
5) T - सा पिणोलिका बदति ।	S - -----	6) T - मित्राणि त्वां <u>म्लाघन्ते</u> ।	S - -----
	(पश्यति)		(अनुमोदन्ते)
7) T - शिक्षकाः मां <u>तज्जयन्ति</u> ।	S - -----	8) T - बालकः भ्रमरं <u>आहयते</u> ।	S - -----
	(ताडयन्ति)		(कपोतं)

ii) Double Substitution.

Substitute :-

<p>1) T - मम पुत्रः न वदति।
(वत्सः) (लिखति)</p> <p>S - </p>	<p>2) T - व्यं सर्वं उपवने विनोदयामः।
(क्रीडाहृष्ण) (क्रीडामः)</p> <p>S - </p>
<p>3) T - अलसः चालकः रोदिति।
(चतुरः) (हसति)</p> <p>S - </p>	<p>4) T - सः सर्वदा स्वपिति।
(प्रातः) (खेलति)</p> <p>S - </p>

5)

रोदिति ।

6)

श्लाघन्ते ।

----- |

----- |

7)

बहामहे ।

8)

बहसि ।

----- |

----- |

9)

लभे ।

----- |

----- |

IV. Transformation drills.

i) Transform the following sentences from singular to plural.

Model : T - बालकः पाठं पठति ।

S - बालकाः पाठं पठन्ति ।

Transform :

1) T - सः अक्षरं लिखति ।

S - ----- |

2) T - वैद्यः औषधं यच्छति ।

S - ----- |

3) T - एषः बालशाठ्यं न मुञ्चति ।

S - ----- |

4) T - वत्सः तथा बदति ।

S - ----- |

5) T - अलसः सर्वदा क्रोडति ।

S - ----- |

6) T - अहं शालं गच्छामि ।

S - ----- |

LESSON 19

7) T - अहं उपवने विनोदयामि ।
S -	8) T - त्वं चतुरः वर्तसे ।
S -
9) T - त्वं प्रमरं आद्यसे ।
S -	10) T - त्वं क्रीडाहणे भ्रमसि ।
S -
11) T - सः आरभते ।
S -	12) T - अहं स्पर्धासु भागं बहे ।
S -
13) T - अहं पारितोषिकं लभे ।
S -	14) T - त्वं कथा जानासि ।
S -
- ii) Transform the following sentences from I person to III person.
- Model - T - अहं कोलाहलं करोमि ।
 S - सः कोलाहलं करोति ।
- Transform :
- 1) T - अहं किञ्चित् कालं पठामि ।
S - |
 - 2) T - अहं अनन्तरं स्नानार्थं गच्छामि ।
S - |
 - 3) T - अहं शाल्वं ग्रेषयामि ।
S - |
 - 4) T - वयं उपवनं गच्छामः ।
S - |
 - 5) T - वयं उपवने हसामः ।
S - |
 - 6) T - अहं पारितोषिकं लभे ।
S - |
 - 7) T - वयं स्पर्धार्थं यतामहे ।
S - |
 - 8) T - वयं आनन्दं अनुभवामहे ।
S - |

iii) a) Transform the following sentences from affirmative to Interrogative.

Model - T - शिशुः निद्रां करोति ।
S - शिशुः किं करोति?

Transform :

1) T - बालकः कौलाहलं करोति ।	2) T - अहं पाठं पठामि ।
S -?	S -?
3) T - सः भागं वहति ।	4) T - बालकः बालशार्थं न मुञ्जति ।
S -?	S -?
5) T - सः इदानीं कौलाहलं आरभते ।	6) T - सः तत् अक्षराणि लिखति ।
S -?	S -?
7) T - वयं उपवने खेलामः ।	8) T - त्वं क्रीडार्थं आगच्छसि ।
S -?	S -?

b) Transform the following sentences from positive to negative.

Model - T - सः शालं गच्छति ।
S - सः शालं न गच्छति ।

Transform :

1) T - सः सर्वदा स्वपिति ।	2) T - बालकः सधानं आह्वयते ।
S - ।	S - ।
3) T - ते क्रीडार्थं आगच्छति ।	4) T - अहं धान्यं संचिनोमि ।
S - ।	S - ।
5) T - अहं शक्नोमि ।	6) T - त्वं स्पर्धासु भागं वहसि ।
S - ।	S - ।

7) T - यूं मया सह क्रीड़य।

S - ----- |

"

8) T - वयं पारितोषकार्थं यतामहे।

S - ----- |

V. Response drills.

Model : T - कः निद्रां करोति?

S - शिशुः निद्रां करोति।

Respond :

1) T - कः कोलाहलं करोति?

S - ----- |

2) T - कदा शिशुः उत्तिष्ठतु?

S - ----- |

3) T - बालकः अद्यापि किं न मुश्ति?

S - ----- |

4) T - शालाया: आगमनानन्तरं वयं कुत्र गच्छामः?

S - ----- |

5) T - सः कान् आह्वयते?

S - ----- |

6) T - किमर्थं यतामहे?

S - ----- |

7) T - के तर्जयन्ति?

S - ----- |

8) T - वयं सर्वे कुत्र क्रीडामः?

S - ----- |

EXERCISES

I. Fill in the blanks with appropriate Sanskrit words with the help of the English words given in the brackets.

- 1) अहं इदानो किञ्चित् काले | (will read)
- 2) अद्य अहं शालं | (will send)
- 3) मम सुतः | (good boy)
- 4) सः तत्र अक्षराणि | (will write)
- 5) वयं सर्वे | (will laugh)
- 6) अल्पः बालकः | (is there)
- 7) त्वं गच्छसि किल् | (school)
- 8) यूयं मया सह | (play)
- 9) अन्ये क्रिदायेण कि? (agree)
- 10) एषः किमपि किमपि | (speaks)

II. Choose the right word from those given in the brackets.

- 1) अहं न | (इच्छासि, इच्छामि)
- 2) अतः एव सः | (रोदिति, रुदति)
- 3) वयं सर्वे | (हसामः, हसामि)
- 4) त्वं शालं किल् | (गच्छति, गच्छसि)
- 5) तत्र सः सन्नान् | (आहयामि, आहवेत)
- 6) न शक्नोमि | (सः, अहं)
- 7) मित्राणि त्वां श्याघन्ते | (तव, त्वं)
- 8) अहं लभे | (पारितोषिकः, पारितोषिकं)
- 9) एवमेव अन्ये अपि | (भाषसे, भाषन्ते)
- 10) शालं गच्छत्य | (त्वं, यूयं)

III. Match the following.

अ	आ
बालकः	पठन्ति।
ते	क्रीड़सि।
अहं	यतामहे।
युवा	गच्छावः।
त्वं	लिखति।
वयं	लभे।
आदा	हसय।
यूयं	बदथः।

IV. Correct the errors in the following sentences.

1) सः अपि स्नानं करोमि।	2) सः शाला गच्छति।
3) सा पिपीलिका बदन्ति।	4) अहं सर्वः पाठः शिक्षसे।
5) वयं सर्वे स्वर्धाः भागं बहते।	6) आहं पारितोषिकः लम्पसे।
7) सः अल्सः बालकः स्वदोषस्य जानासि।	8) वयं अत्रैव क्रीडावः।

VOCABULARY

शिशुः	child	निद्रा	sleep
कोल्हाहले	noise	किछित् कालम्	little, (some time)
अनन्तारम्	later	स्नानार्थम्	to take bath
स्नानम्	bath	शाला	school
बत्सः	child	अद्य	today
अम्बा, माता	mother	बालशाक्यम्	childish stubbornness
तथा	like that	सुतः	son
अतीव	very much	साभुबालः	good boy
अक्षरम्	letters	पाठः	lesson

उपवनम्	garden	कथा	story
अल्पः	lazy	बालकः	boy
अतः	hence	सिद्धता	preparation
मा	do not	नैव	never
एकदा	once	बहिः	outside
तत्र	there	मया सह	along with me
पिपोलिका	ant	चटकः	sparrow
भ्रमरः	bee	कपोतः	pigeon
ध्यानः	dog	सर्वः	all
च	and	इति	thus
धान्यम्	grain	कार्यम्	work
क्रीडार्थम्	to play	अन्यः	Another
किमपि किमपि	something	शालग्रसमयः	school - time
शीघ्रम्	quick, soon	चतुरः	clever
विविधः	various	स्पर्धा	competition
मित्रः सह	Along with - - the friends	भागम्	to take part
चर्चास्पधां	Debate	मित्रं	Friend
अपि	also	प्रतिदिनम्	every day
चित्रस्पर्धा	Painting (Drawing) competition	कृपया	please
पुष्पम्	flower	स्वदोषः	one's mistake
निरतः	engaged	मकरन्	Honey
वारम् वारम्	again and again	पुनः	again
प्रेष्	to send	अग्रजः	Elder Brother
क्रोइ	to play	रासभः	Donkey
हस्	to smile	वृद्	to tell, to speak
रुद्	to cry	वित्तुद्	to have fun
		स्वप्	to sleep

LESSON 19

$\sqrt{\text{भ्रम्}}$	to wander	$\sqrt{\text{खेल्}}$	to play
आ + $\sqrt{\text{ह्य्}}$	to call	$\sqrt{\text{शक्}}$	to be able
सम् + $\sqrt{\text{चिन्}}$	to collect	अनु+ $\sqrt{\text{मोद्}}$	to agree
$\sqrt{\text{ताइ}}$	to beat	$\sqrt{\text{श्रृं}}$	to hear

ADDITIONAL NOTES

All the forms of the root पढ़ belonging to parasmaipadi (परस्मै पदी) in present tense (लक्ष्य) in all persons and all numbers are given below:

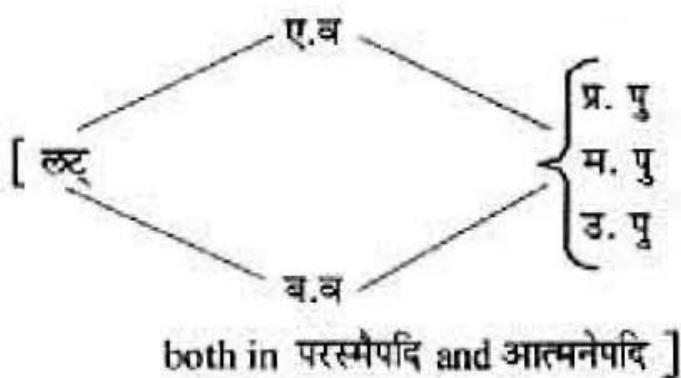
	एकवचनम् (singular)	द्विवचनम् (dual)	बहुवचनम् (plural)
प्रथम पुरुषः (III person)	पठति	पठतः	पठन्ति
मध्यम पुरुषः (II person)	पठसि	पठथः	पठय
उत्तम पुरुषः (I person)	पठामि	पठावः	पठामः

All forms of the root लभ् belonging to atmmanepadi (आत्मने पदी) in present tense (लक्ष्य) in all persons and all numbers, are given below.

	एकवचनम् (singular)	द्विवचनम् (dual)	बहुवचनम् (plural)
प्रथम पुरुषः (III person)	लभते	लभेते	लभन्ते
मध्यम पुरुषः (II person)	लभसे	लभेथे	लभध्ये
उत्तम पुरुषः (I person)	लभे	लभावहे	लभामहे

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbs in present tense - singular and plural in all persons.

eg: गच्छति (he will go)

पठसि (he will read)

लिखामि (I will write)

Lesson 20

परिसरमालिन्यम्

[ENVIRONMENTAL POLLUTION]

सोमय: - मित्र, कि नाम परिसरमालिन्यम्?
तस्य विवरणं कथय।

Friend, what is environmental pollution? tell (me) its explanation.

सुरेश: - वातावरणस्य दूषणं परिसरमालिन्यम्।

Impurity of atmosphere is 'environmental pollution'

सोमय: - परिसरमालिन्यस्य कति प्रकाराः सन्ति?

How many forms of 'environmental pollution' are there?

सुरेश: - वायुमालिन्यं, जलमालिन्यं शब्दमालिन्यं
च त्रयः परिसरमालिन्यस्य प्रधानाः
प्रकाराः।

Air pollution, water pollution and sound pollution are three kinds of environmental pollution.

सोमय: - वायुमालिन्यं कथं सम्भवति?

How does 'Air pollution' take place?

सुरेश: - कार्यागारेभ्यः धूमस्य प्रसरणेन, वाहनानां
चलनात् उत्पत्तेन धूमेन च वायुमालिन्यं
सम्भवति।

Due to the spreading of smoke from factories and due to smoke produced by running vehicles, air pollution takes place.

सोमय: - जलमालिन्यस्य स्वरूपं किम्?

What is the nature of 'Water pollution'?

सुरेशः - जलप्रदूषणम् एव जलमालिन्यम्।
 नदीषु जलशयेषु च अवकरस्य
 रासायनिकवस्तूनां च क्षेपणेन
 जलमालिन्यं भवति। अशुद्धजलस्य
 मिश्रणात् अपि जलप्रदूषण
 सम्भवति।

Impurity of water itself is 'Water pollution'. 'Water pollution' occurs by throwing chemical products and litterx chemical products and of water takes place due to the mixing up of impure water also.

सोमय्यः - शब्दमालिन्यस्य कारणं किम्?

What is the cause for 'Sound pollution'?

सुरेशः - अनावश्यक ध्वने: उत्पादनं
 शब्दमालिन्यस्य कारणम्।

Production of unwanted sound is the cause for 'Sound pollution'.

सोमय्यः - परिसरमालिन्यस्य दुष्परिणामाः के?

What are the bad effects of environmental pollution?

सुरेशः - परिसरमालिन्येन जनानां स्वास्थ्यं
 नश्यति।

The health of the people gets is the cause for 'Sound pollution'. by 'environmental pollution'.

सोमय्यः - तद् विस्तरेण कथय?

Tell me about it in detail.

सुरेशः - अशुद्धवायोः सेवनेन अस्थमा
 (Asthama), शिरोवेदना इत्यादयः
 रोगाः वर्धन्ते।

Breathing of impure air causes Asthma, headache and other diseases.

सोमव्यः - वायुमालिन्यस्य निवारणं कथं भवति?

How is the prevention of air pollution possible?

सुरेशः - कार्यांगारेषु आधुनिक यन्त्राणां
उपयोगेन तदा तदा वाहनानां यन्त्रस्य
परिक्षणेन च वायुमालिन्यं न भवति।

By using modern machines in factories and checking the machines of the vehicles now and then 'air pollution' will not occur.

सोमव्यः - कतिपया: जना: नियमानाम् उलङ्घनं
कुर्वन्ति। अस्य परिहारः कथं भवति?

Some people violate the rules.
How is its remedy possible?

सुरेशः - अधिकारिणः आकाशवाण्या दूरदर्शनेन
च अन्येन माध्यमेन च शिक्षणं प्रयच्छेयः।
तथापि नियमानां उलङ्घने दण्डनेन
नियंत्रणं कुर्वुः।

officials should give training through All India Radio and Television media. Even then if they break the rules, they have to levy the penalty.

सोमव्यः - इदानी मां शब्दमालिन्यं प्रबोधय।

Now you enlighten me about the sound pollution.

सुरेशः - शब्दमालिन्यस्य दुष्करिणामः हृदयस्य
मस्तिष्कस्य च उपरि भवति।

The bad effects of sound pollution is going to be on the heart and the mind.

सोमव्यः - एतस्य निवारणोपायः कः?

What is the means of preventing this?

सुरेशः - ध्वनिवर्धक यन्त्रेभ्यः अनाबश्यकः
उज्ज्वः ध्वनिः उत्पद्धते। जना: स्कॉटक
वस्तुनाम् आस्फोटने रमन्ते। एतेषां

unwanted loud sound is produced by loud speakers. People take delight in

निषेधः एव शब्दमालिन्यस्य
निवारणोपायः।

exploding explosive objects.
Prohibition of these is the
only way of preventing
sound pollution.

सोमव्यः - जलमालिन्येन का हानि?

What is the danger from
Water pollution?

सुरेशः - अशुद्धजले स्थानेन चर्मव्याधिः, पानेन
सांक्रामिक रोगाः, च भवति।

skin diseases happen by taking
bathin the impure water and
contagious diseases by
drinking.

सोमव्यः - हन्त, जलं नाम मनुष्याणा नितरां
उपयोगि वस्तु। जले, मालिन्यं
निवारयितुम् उपायाः के?

Bad luck, water is the most
useful thing for human beings.
What are the means to remove
impurities in water?

सुरेशः - अबधानेन शृणु। जलस्य शोधनेन,
अबकरः मृत् च अपगच्छति। पुनः गृहे
तस्य तापनेन कृमिकीटाः नश्यन्ति।
एवं जलस्य शुद्धीकरणमेव जले,
मालिन्यस्य निवारणोपायः।

Listen caefully. By filtering
water, litter and mud get
cleared. again by boiling it at
home insects die. Like this,
purification of water alone is
the means of removing
impurity in water.

सोमव्यः - अस्ति कक्षित् अन्यः निवारणोपायः
परिसरमालिन्यस्य?

Is there any other means of
preventing environmental
pollution?

सुरेशः - सर्वे मनुष्याः बृक्ष देवाः भवेयुः। ततः
सस्यानां संबर्धनेन, कानने प्राणिनां

All men should become tree -
worshippers, then by growing

संरक्षणेन च प्रकृति संतुलनं भवति।
 अतः अस्माकं प्राचीनाः इत्यं वदन्ति।
 अश्वत्थमेकं पिचुमन्दमेकं
 न्यग्रोधमेकं दशचिङ्गलीकाः।
 कपित्थबिल्वामलकं त्रयं च
 पञ्चाम्ररोपी नरकं न याति॥

plants and protecting animals in the forest, ecological balance occurs. Hence our ancients say - "He who plants (or grows) one tree of ashwatha, one of pichumanda, one of nyagrodha, and ten of chinchalika and three each of kapitha, bilva, amlaka and five of mango will not go to hell".

सोमव्यः • तस्य आशयः कः?

सुरेशः - अश्वत्थ - पिचुमन्द - न्यग्रोध -
 चिङ्गलीक - कपित्थ - आम्रा:
 वृक्षाणां संज्ञः। एतेषां सप्तविंशति
 वृक्षाणां रोपणेन मनुष्यस्य स्वास्थ्यं
 वर्धते, इति तस्य आशयः।

What is its import?

Ashwatha, pichumanda, nyagrodha, chinchalika, kapitha, bilva, Amalaka and amra are the names of trees. By planting or growing these twenty seven trees man's health improves, - thus is its import.

॥ वृक्ष देवो भव ॥

Be a true worshipper.

DRILLS

I. Repetition drills.

(A)	Model -	T - तस्य विवरणं यच्छ।
		S - ----- -----

- 1) T - तद् विस्तरण कथय । S - _____ । 2) T - मां शब्दमालिन्यं प्रबोधय । S - _____ ।

(B) १) T - वातावरणस्य दुषणो परिसरमालिन्यम्।

S-----

2) T - जलाधिकारं जलमालिन्यम् ।

S-----|

(C) 1) T - परिसरमालिन्येन जनानां स्वास्थ्यं नउयति।

S —————— |

2) T - अशूद्धजले स्नानेन घर्मव्याधिः, पानेन सांक्रामिक रोगाः भवन्ति।

S-----|

3) T - सस्याना संबधेन प्रकृतिसन्तुलनं भवति ।

S - -----

4) T - वृक्षाणां रोपणेन मनुष्यस्य स्वास्थ्यं वर्धते ।

S----- 1

II. Substitution drills.

Model : T - इदानीं मां शब्दमालिन्यं प्रदोधय।

अल्मालिनी

S - इदानीं मां जलमालिन्यं प्रबोधय ।

Substitute:

1) T - तद् विस्तारेण कथय ।

संक्षेपण

S - ----- I

2) T - सस्यानां रोपणेन प्रकृतिसन्तुलनं भवति ।

संवर्धन

S - ----- |

3) T - वृक्षाणां रोपणेन मनुष्यस्य स्वास्थ्यं वर्धते।
तरुणां

S - ----- |

4) T - वायुमालिन्येन जनानां स्वास्थ्यं नश्यति।
जलमालिन्येन

S - ----- |

5) T - शब्दमालिन्यस्य दुष्परिणामः हृदयस्य उपरि भवति।
मस्तिष्कस्य

S - ----- |

III. Transformation drills.

Model : T - जलमालिन्येन हानिः भवति।
 S - जलमालिन्येन कि भवति?

Transform:

1) T - जलस्य शोधनेन अवकरः अपगच्छति।

S - ----- ?

2) T - सर्वानां संवर्धनेन प्राकृति संतुलनं भवति।

S - ----- ?

3) T - वृक्षाणां रोपणेन मनुष्यस्य स्वास्थ्यं वर्धते।

S - ----- ?

4) T - नदीषु अवकरस्य क्षेपणेन जलमालिन्यं भवति।

S - ----- ?

5) T - जलाशयेषु अशुद्धजलस्य मिश्रणात् जलप्रदूषणं भवति।

S - ----- ?

6) T - कानने प्राणिनां संरक्षणेन प्रकृतिसन्तुलनं भवति ।

S - ?

7) T - कार्यागरेभ्यः धूमस्य प्रसरणेन वायुमालिन्यं भवति ।

S - ?

8) T - परिसरमालिन्येन जननां स्वास्थ्यं नश्यति ।

S - ?

9) T - अनावश्यक ध्वनेः उत्पादनेन शब्दमालिन्यं भवति ।

S - ?

IV. Build up drills.

Model:

जलमालिन्यं भवति ।

क्षेपणेन जलमालिन्यं भवति ।

अवकरस्य क्षेपणेन जलमालिन्यं भवति ।

जलाशयेषु अवकरस्य क्षेपणेन जलमालिन्यं भवति ।

Build up the following making the changes wherever necessary.

i) वायुमालिन्यं भवति ।

ii) जलप्रदूषणं सम्भवति ।

iii) स्वास्थ्यं भवति ।

iv) शब्दमालिन्यं भवति ।

v) प्रकृतिसंतुलनं भवति ।

V. Response Drills.

1) कि नाम परिसरमालिन्यं?

2) परिसरमालिन्यस्य कृति प्रकाराः सन्ति?

3) वायुमालिन्यं कथं सम्भवति?

4) शब्दमालिन्यस्य कारणं किम्?

5) परिसरमालिन्यस्य परिणामाः के?

- 6) जलमालिन्यस्य का हानि?
 7) वायुमालिन्यस्य निवारण क्यों भवति?

EXERCISES

A) Fill in the blanks using the appropriate forms of sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

- 1) अशुद्धजलस्य ----- जलप्रदृष्ट्यां भवति। (mixing)
- 2) कायांगारभ्यः ----- प्रसरणेन वायुमालिन्यं भवति। (smoke)
- 3) अनावश्यक ध्वने: उत्पादनं ----- कारणम्। (sound pollution)
- 4) कतिपया: जना: नियमानाम् ----- कुर्वन्ति? (violation)
- 5) परिसरमालिन्येन जनानां ----- नश्यति। (health)
- 6) जना: स्फोटकबस्तुनाम् ----- रमन्ते। (explosion)
- 7) सर्वे जना: ----- भवेयुः। (tree worshippers)
- 8) वृक्षाणां ----- मनुष्यस्य स्वास्थ्यं बढते। (planting)
- 9) कानने प्राणिनां संरक्षणेन ----- भवति। (ecological balance)
- 10) अशुद्धजलस्य ----- सांक्रमिकरोगाः भवन्ति। (drinking)
- 11) जलस्य ----- कृषिकौटा: नश्यन्ति। (boiling)
- 12) तद् ----- कथ्य। (detail)

B) Transform the following sentences into interrogative sentences.

1) सम्यानां संबधनेन प्रकृतिसंतुलनं भवति।

.....?

2) परिसरमालिन्येन जनानां स्वास्थ्यं न उर्याति।

.....?

3) अनावश्यकध्वनेः उत्पादनेन शब्दमालिन्यं भवति।

.....?

4) कायांगारेष्यः धूमस्थ्यं प्रसारणेन वायुमालिन्यं भवति।

.....?

5) कानेन प्राणिनां संरक्षणेन प्रकृतिसंतुलनं भवति।

.....?

6) वृक्षाणां रोपणेन मनुष्यस्य स्वास्थ्यं वर्धते।

.....?

7) नदीषु जलाशयेषु च गम्भार्यनिकर्षस्तुनां शंखणेन जलप्रदृष्ट्यां भवति।

.....?

C) Answer the following questions.

1) परिसरमालिन्यस्य कर्ता प्रकारः सन्ति?

2) कि नाम परिसरमालिन्यम्?

3) परिसरमालिन्यस्य परिणामाः के?

4) जलमालिन्येन का हानिः?

- 5) शब्दमालिन्यस्य कारणं किम्?
- 6) वायुमालिन्यं कथं सम्भवति?
- 7) वायुमालिन्यस्य निवारणं कथं भवति?

D) Match the following.**A**

1. वातावरणस्य दूषणं
2. वाहनानां चलनात् उत्पन्ने धूमेन
3. जलाशयेषु अवकरस्य क्षेपणेन
4. आनाकृत्यक्रमेन; उत्पादनं
5. परिसरमालिन्येन
6. वृक्षाणा रोपणेन
7. अशुद्धजले ज्ञानेन
8. अशुद्धजलस्य पानेन
9. सस्यानां संबर्धनेन
10. सर्वे मनुष्याः

B

- जलमालिन्यं भवति।
 शब्दमालिन्यस्य कारणम्।
 चर्मव्याधिः भवति।
 सांक्रामिकरोगः भवति।
 मनुष्यस्य स्वास्थ्यं वर्धते।
 जनानां स्वास्थ्यं नश्यति।
 प्रकृतिसन्तुलनं भवति।
 वृक्षदेवा भवेयुः।
 वायुमालिन्यं सम्भवति।
 परिसरमालिन्यम्।

VOCABULARY

मालिन्य	(मालिन्यम् Neu)	pollution
परिसर	(परिसरः Mas)	atmosphere
स्वास्थ्य	(स्वास्थ्यम् Mas)	health
प्रसरण	(प्रसरणेन Neu)	spreading
वायुमालिन्य	(वायुमालिन्यम् Neu)	air pollution
जलमालिन्य	(जलमालिन्यम् Neu)	water pollution

कार्यागार	(कार्यागारम् Neu)	factory
शब्दमालिन्य	(शब्दमालिन्यम् Neu)	sound pollution
अब्दकर	(अब्दकर: Mas)	litter
क्षेपण	(क्षेपणं Neu)	throwing
विस्तर	(विस्तरण Mas)	detail
मिश्रण	(मिश्रणात् Neu)	mixing
शृदीकरण	(शृदीकरणम् Neu)	purification
दण्डन	(दण्डनेन Neu)	penalising
उल्लङ्घन	(उल्लङ्घनेन Neu)	violation
आस्फोटन	(आस्फोटने Neu)	explosion
रोपण	(रोपणं Neu)	planting
संवर्धन	(संवर्धनेन Neu)	growing
प्रकृतिसन्तुलन	(प्रकृतिसन्तुलनम् Neu)	ecological balance
अश्वत्थ	The holy Fig tree (<i>Ficus Religiosa</i>)	
पिचुमन्दम्	The Nimb tree (<i>Azadirachta Indica</i>)	
कपिश्च	The wood - apple tree (<i>Feronia Elephantum</i>)	
आमलक	The fruit of the Emblic Myrobalan (Marathi) - आंबळा)	
बिल्ब	The wood apple tree commonly called BLL (Aegle Marmelos) its leaves are used to worship Shiva (बिल्बपत्र)	
आम	Mango tree	

GRAMMAR NOTES

In this lesson, verbal nouns ending in ल्युट् प्रत्यय are introduced. It is to be noted that ल्युट् is completely substituted by अन
For example -

कथ् + ल्युट्

कथ् + अन = कथन

The said verbal nouns are always used in Neuter Gender.

LESSON 21

स्वातन्त्र्यदिनाचरणम्

[INDEPENDENCE DAY CELEBRATION]

बाणी - नमस्कारः। अद्य कः दिनाङ्कः?

Namaskar. What is the date today?

विषेकः - नमस्कारः। अद्य आगस्ट मासस्य
चतुर्दशः दिनाङ्कः। किमर्थं दिनाङ्कं
पूछति?

Namaskar. Today is the fourteenth of August. Why do you ask about the date?

बाणी - शः पञ्चदशः दिनाङ्कः। अस्माकं
विद्यालये स्वातन्त्र्यदिनाचरणं
विजृम्पणेन भविष्यति।

Tomorrow is fifteenth. The Independence day will be celebrated in a grand scale in our school.

विषेकः - स्वातन्त्र्यदिनाचरणस्य वैशिष्ट्यं किम्?

What is the significance of the Independence day celebration?

बाणी - विद्यालये सर्वे छात्राः श्वेतवस्त्रधारणेन
शोभन्ते। ते प्रातःकाले सप्तवादन
समये एव आगम्नति।

All the students in the school look fine by wearing white clothes. They come at seven-o-clock itself in the morning.

विषेकः - तव विद्यालये कः कार्यक्रमः भवति?

What is the programme in your school?

बाणी - सर्वे छात्राः ध्वजारोहणे भागं वहन्ति।

All students take part hoisting the flag.

LESSON 21

विवेकः - ततः किम्?

बाणी - ततः छात्राः देशभक्तिगौतानि गायन्ति।
राष्ट्रनायकानां भावचित्रेभ्यः
पृथमालाः भक्त्या समर्पयन्ति। ततः
राष्ट्रगीतं गायन्ति।

What then?

Then the students sing patriotic songs. They offer with devotion garlands to the photographs of National leaders. Then they sing the National Anthem.

विवेकः - ततः किम्?

बाणी - केचन छात्राः क्रोडाङ्गे क्रोडनेन
केचन इक्षणेन च कालं नयन्ति।

What then?

Some students spend their the playground by playing and some by watching.

विवेकः - कि च विद्यालयस्य विरामः भवति?

Is tomorrow a holiday for the school?

बाणी - आम्, चः कक्ष्याः न प्रचलन्ति।
सायंकाले सांस्कृतिक कार्यक्रमस्य
आयोजनं भवति। नाटकस्य ग्रदर्शनम्
अपि भवति।

Yes, Tomorrow classes do not run (are not conducted). There is going to be a cultural programme in the evening. There will be drama show also.

विवेकः - किम् अहं नाटकदर्शनाय आगच्छामि?

बाणी - आगच्छ, अतिथीनां भाषणस्य श्रवणोन
वयं देशभक्तानां विषये किञ्चित् जातुं
प्रभवामः। एतेषां प्राणार्पणेन एव
अस्माकं देशः स्वतन्त्रः।

Shall I come to see the play? Come, we will be able to know something about our patriots by listening to the speech of the guests. It is only by the sacrifice of these patriots our country has got the freedom.

विवेकः - के ते देशभक्ताः?

बाणी - महात्मा गांधी, भगतसिंहः इत्यादयः।

विवेकः - तेषां विषये विवरणं यच्छ।

बाणी - गांधी महोदयः देशस्य पिता महात्मा
इति च प्रसिद्धः।

nation.

विवेकः - कि त्वं नेहरु महोदयस्य विषये
जानासि? अहं तस्य विषयं
श्रोतुम् इच्छामि।

बाणी - नेहरुमहोदयः देशस्य कृते
स्वजीवितस्य अपर्णेन भारतीयानां
हृदयसिंहासनं आधितिष्ठति। बालः
तं प्रीत्या चाचा नेहरु इति आह्वन्ति।
अपि च नेहरु जन्यदिवसे
बालदिनाचरणं भवति।

Who are those patriots?

Mahatma Gandhi, Bhagat singh and others.

Please give details about them.

Gandhi is well known as 'mahatma' and father of the

Do you know anything about the respected Nehru? I wish to hear, about him.

Nehru occupies the heart of Indians, by devoting his life to the country's cause: children are his favourites. Therefore, all children call him Chacha Nehru with love. Also children's day is celebrated on Nehru's Birthday.

विवेकः - भगतसिंहस्य विषये किञ्चित् चद।

बाणी - भगतसिंहः अपि स्वातन्त्र्य
सङ्घामे प्राणार्पणेन अपरः।

Say something about Bhagatsingh. Bhagatsingh too has become immortal by offering his life in the war of independence.

विवेकः - स्वातन्त्र्यदिनाचरणस्य प्रयोजनं किम्?

What is the purpose of celebrating the Independence day?

वाणी - राष्ट्रनायकानां त्यागस्य स्मरणात्
तेषां गुणानां संकीर्तनात् च सर्वे जनाः
तान् पुरस्कृत्वन्ति।

By remembering the leaders of the nation, and by singing their virtues all people honour them.

विवेकः - किमन्यत् प्रयोजनम्?

Any other purpose?

वाणी - तेषां गुणानां कथने, श्रवणे, गायने च
सर्वे जनाः रमन्ते। बालानां चित्तेषु
देशभक्तिः जायते।

All people rejoice in talking, listening to and singing about their virtues. It creates love for the country in the minds of the children.

विवेकः - स्वातन्त्र्यात् प्राक् देशस्य स्थिति
वर्णय।

Describe the conditions of the country before independence.

वाणी - स्वातन्त्र्यात् प्राक् अस्माकं देशो
भारतीयाः दासाः, विदेशीयाः एव
प्रशासकाः। अद्य विदेशीयानां
प्रशासनात् देशस्य विमोचनाय एतेषां
देशभक्तानां प्राणार्पणं क्यं स्मरामः।

Before independence Indians were slaves in our country, only foreigners were rulers. To-day we shall remember the sacrifice of the lives of these patriots for releasing the country from the rule of the foreigners.

विवेकः - इतः परं किम्?

Anything more than this?

वाणी - देहली नगरे राष्ट्रपतिः सर्वभ्यः
 भरतीयेभ्यः स्वातन्त्र्यदिनाचरणस्य
 संदेशं आकाशबाण्या, दूरदर्शनेन च
 ददाति । अत एव देशभक्तिरेव
 गरीयसी । प्राचीनानां कथनमपि शुणु ।

In Delhi, the President gives the message of the Independence day celebration to all Indians through All India Radio and through Television. Therefore, patriotism (or love for the Nation) alone excels. Also listen to the statement from the ancients.

॥ जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी ॥

"Mother and Motherland is superior to heaven"

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: T - ध्यः पञ्चदशः दिनाङ्कः ।

S - ध्यः पञ्चदशः दिनाङ्कः ।

Repeat :

1) T - स्वान्त्र्यदिनाचरणस्य वैशिष्ट्यं किम् ?

S - ----- ।

2) T - स्वान्त्र्यदिनाचरणस्य प्रयोजनं किम् ?

S - ----- ।

3) T - ते प्रातःकाले सप्तवादनसमये एव आगच्छन्ति ।

S - ----- ।

4) T - सर्वे छात्राः ध्वजारोहणे भागं बहन्ति ।

S - ----- ।

5) T- छात्राः देशभक्तिगीतानि गायन्ति ।

S - ----- ।

6) T- तेषां विषये विवरणं यच्छ ।

S - ----- ।

7) T- भगतस्मिहस्य विषये किञ्चिद् वद ।

S - ----- ।

II. Substitution drills.

Model: T - अघ्य चतुर्दशः दिनाङ्कः ।

पञ्चदशः

S - अघ्य पञ्चदशः दिनाङ्कः ।

Substitute:

1) T- एतेषां प्राणार्पणेन एव अस्माकं देशः स्वतन्त्रः ।
त्यागेन

S - ----- ।

2) T- बालाः तस्य अतीव प्रियाः ।
खगाः

S - ----- ।

3) T- तेषां गुणानां कथने सर्वं जनाः रमन्ते ।
व्रणने

S - ----- ।

4) T - बाल्यनां चित्तेषु देशभक्तिः जायते ।

अन्तःकरणेषु

S - |

5) T - स्वातंत्र्यात् प्राक् देशस्य स्थितिं वर्णय ।

राष्ट्रस्य

S - |

6) T - प्राचीनानां कथनम् अपि शृणु ।

वचनम्

S - |

III. Transformation drills.

Model: सर्वं छात्राः ध्वजारोहणे भागं वहन्ति ।

किं सर्वं छात्राः ध्वजारोहणे भागं वहन्ति?

Transform:

1) ते प्रातःकाले सप्तवादनसमये एव आगच्छन्ति ।

..... ?

2) छात्राः देशभक्तिर्गीतानि गायन्ति ।

..... ?

3) केचन छात्राः ब्रौद्धनेन कालं नयन्ति ।

..... ?

4) शः कश्याः न प्रचलन्ति ।

..... ?

5) श्वः विद्यालयस्य विरामः भवति।

..... ?

6) नाटकस्य प्रदर्शनम् अपि भवति।

..... ?

7) सायंकाले सांस्कृतिक कार्यक्रमस्य आयोजनं भवति।

..... ?

8) छात्राः राष्ट्रनायकानां भावचित्रेभ्यः पुष्पमालाः भक्तव्या समर्पयन्ति।

..... ?

IV. Build up drills.

Model:

बहन्ति।

भागं बहन्ति।

ध्वजारोहणे भागं बहन्ति।

छात्राः ध्वजारोहणे भागं बहन्ति।

सर्वे छात्राः ध्वजारोहणे भागं बहन्ति।

Build up :

i) भागच्छन्ति। ii) गायन्ति। iii) समर्पयन्ति। iv) नयन्ति।

V. Response drills.

i) अथ कः दिनाङ्कः?

ii) स्वतंत्रदिनाचरणस्य वैशिष्ट्यं किम्?

iii) तत्वं विद्यालये कः कार्यक्रमः भवति?

iv) कि त्वं नेहरुमहोदयस्य विषये जानासि?

v) स्वतंत्रदिनाचरणस्य प्रयोजनं किम्?

vi) कि श्वः विद्यालयस्य विरामः भवति?

EXERCISES

A) Fill in the blanks using the appropriate forms of sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

- 1) अद्य ----- दिनाङ्कः । (fourteenth)
- 2) स्वातंत्र्यदिनाचरणस्य वैशिष्ट्यं ----- ? (what)
- 3) सर्वे छात्राः ----- शोभन्ते । (wearing white clothes)
- 4) सर्वे छात्राः ----- भागं वहन्ति । (Hoisting the flag)
- 5) एतेषां प्राणार्पणेन एव ----- देशः स्वतंत्रः । (our)

B) Fill in the blanks by choosing the correct word from those given in the brackets.

- 1) शः ----- दिनाङ्कः । (पञ्चदशी, पञ्चदशः, पञ्चदशम)
- 2) तेषां विषये ----- यच्छ । (विवरणाय, विवरणेन, विवरणम्)
- 3) भगतसिंहः स्वातंत्र्यसंग्रामे ----- अमरः । (प्राणार्पण, प्राणार्पणस्य, प्राणार्पणं)
- 4) बालानां ----- देशभक्तिः जायते । (चित्त, चित्तस्य, चित्तेषु)
- 5) नाटकस्य ----- अपि भवति । (प्रदर्शनेन, प्रदर्शनं, प्रदर्शने)

C) Encircle the words which do not belong to the group.

i) अद्य, शः, पञ्चदशः	iii) आगच्छन्ति, वहन्ति, भवति
ii) ततः, च, सर्वे	iv) गुणेन, स्मरणेन, श्रवणेन
v) वद, वच्छ, इच्छामि	

D) Transform the following sentences into interrogative sentences.

- 1) शः विद्यालयस्य विरामः भवति ।
----- ?

LESSON 21

2) शः कथ्याः न प्रचलन्ति ।

----- ?

3) छात्राः देशमकिंगीतानि गायन्ति ।

----- ?

4) नाटकस्य प्रदर्शनम् अपि भवति ।

----- ?

5) सायंकाले सांस्कृतिक कार्यक्रमस्य आयोजनं भवति ।

----- ?

6) ते प्रातःकाले सप्तवादनसमये एव आगच्छन्ति ।

----- ?

7) केचन छात्राः क्रीडनेन कालं नयन्ति ।

----- ?

8) छात्राः राष्ट्रनायकानां भावचित्रेभ्यः पुष्पमालाः भक्तया समर्पयन्ति ।

----- ?

E) Answer the following questions.

1) अद्य कः दिनाङ्कः?

2) स्वातंत्र्यदिनाचरणस्य वैशिष्ट्यं किम्?

3) तब विद्यालये कः कार्यक्रमः भवति?

4) किं त्वं नेहरुमहोदयस्य विषये जानासि?

5) स्वातंत्र्यदिनाचरणस्य प्रयोजनं किम्?

6) स्वातंत्र्यात् प्राक् देशस्य स्थितिं वर्णय ।

F) Match the following.

A

1. सर्वे छात्राः
2. छात्राः राष्ट्रगीतं
3. सर्वे छात्राः ध्वजारोहणे
4. श्चः कस्या:
5. नाटकस्य प्रदर्शनम् अपि
6. सायंकाले सांस्कृतिक कार्यक्रमस्य
7. भगतसिंहः स्वातंत्र्यसंग्रामे
8. नेहरु जन्मादिवसे
9. नेहरुमहोदयः भरतीयानां

B

- गायन्ति।
भवति।
आयोजनं भवति।
प्राणार्पणेन अमरः।
बालदिनाचरणं भवति।
हृदयसिंहासनम्
अधितिष्ठति।
न प्रचलन्ति।
भागं वहन्ति।
श्वेतवस्त्रधारणेन
शोभन्ते।

VOCABULARY

स्वातंत्र्यम् (स्वातंत्र्य Neu)	Independence
आचारणम् (आचारण)	Celebration
चतुर्दशः (चतुर्दश Ordinal)	Fourteenth
पञ्चदशः (पञ्चदश)	Fifteenth
विजृम्भणेन (विजृम्भण)	Grandeur
वैशिष्ट्यम् (वैशिष्ट्य)	significance
धारणेन (धारण)	wearing
ध्वजारोहणे (ध्वजारोहण)	Hoisting the flag
क्रीडाङ्गणे (क्रीडाङ्गण)	play ground
क्रीडनेन (क्रीडन)	playing
ईक्षणेन (ईक्षण)	seeing, watching
प्राणार्पणेन (प्राणार्पण)	sacrifice of life

LESSON 21

जीवितस्य (जीवित)	Life
अधितिष्ठति (अधि + ष्ठा (Verb))	to reside
संकीर्तनात् (संकीर्तन)	singing
स्मरणात् (स्मरण)	remembering
स्थिति (स्थिति)	Condition
विदेशीयानां (विदेशीय (Mas.)	Foreigner
विमोचनाय (विमोचन)	Releasing
प्रशासनात् (प्रशासन)	Rule
प्रशासकः (प्रशासक)	Ruler
राष्ट्रपतिः (राष्ट्रपति)	President
गरिवसी (गरिवस् (Fem.))	Better, superior
जन्मभूमिः (जन्मभूमि)	Motherland
स्वर्गात् (स्वर्ग (Noun))	Heaven
कथनम् (कथन)	Statement

GRAMMAR NOTES

Whatever case forms of verbal nouns are left out in the previous lesson have been covered here. For example-

ईक्षणेन	(Instrumental Case)
दर्शनाय	(Dative case)
स्मरणात्	(Ablative case)
स्वातंत्र्यदिनाचरणस्य	(Possessive case)
ध्वजारोहणे	(Locative case)

Lesson 22

स्त्रीशिक्षणम्

[WOMEN'S EDUCATION]

रमा	- उमे, त्वं कुत्र गंतुम् इच्छसि?	Uma! where do you want to go?
उमा	- अहं चर्चायां भागं बोद्धुं गच्छामि।	I am going to take part in a debate.
रमा	- कि त्वं चर्चायाः विषयं वक्तुं समर्था?	Can you tell (me) the subject of the debate.
उमा	- स्त्रीशिक्षणम् इति।	'Women's education'.
रमा	- कि तत्र पुरुषाः अपि भाषितुम् आगच्छन्ति?	Do men also come there to speak?
उमा	- आम् पुरुषाः अपि चर्चितुम् इच्छन्ति।	Yes, men also wish to discuss.
रमा	- कि स्त्रियः शिक्षितुं विद्यालयं गच्छन्ति?	Do women go to school to learn?
उमा	- सर्वाः स्त्रियः पठितुम् इच्छन्ति, किन्तु समयं न लभन्ते।	All women wish to learn, but do not get time.
रमा	- कि त्वम् इमां समस्यां परिहतुं प्रभवसि?	Are you capable of solving this problem?

उमा - आम्, बहवः लेखकाः स्त्रीशिक्षणविषये
लेखितुं यतन्ते।

Yes, many writers try to write
on the subject of 'women's
education'

रमा - अहं तव अधिप्रायं श्रोतुम् इच्छामि।
उमा - आधुनिक काले सर्वाः स्त्रियः शिक्षणं
प्राप्नुं योग्याः। एवं ताः सर्वत्र व्यवहतुं
प्रभवन्ति।

I wish to hear (about) your
opinion. All women deserve
to get education in modern
times. Like this, they become
efficient to transact
everywhere.

Do men also think like this?

रमा - किं पुरुषाः अपि एवं चिन्तयितुं
प्रवर्तन्ते?

Yes, Men also like to
encourage women's education.

उमा - आम्, पुरुषाः अपि स्त्रीशिक्षणं
प्रोत्साहयितुम् उत्सहन्ते।

Is there anything more to say?

रमा - किम् इतः परं वक्तुं किञ्चिद् अस्ति?

An educated lady becomes
efficient to help man.

उमा - किं सा स्व पुत्रान् अपि शिक्षयितुं
पारयति?

Does she become efficient to
teach her sons also?

उमा - आम्, सा स्व पुत्रान् अपि शिक्षयति।
एवं तस्याः पुत्रः पुत्री वा परीक्षायाम्,
अधिकान् अद्भूतान् अर्जितुं समर्थः
भवति। अग्रे तेषां आत्मविश्वासः
वर्धते।

Yes, she teaches her sons
also. Like this her son or
daughter becomes capable of
securing more marks in the
examination. Later their self
confidence increases.

रमा	- स्त्रीशिक्षणेन परिवारस्य लाभः कथं भवति ?	How is the family benifitted by women's education?
उमा	- सुशिक्षिता स्त्री पत्न्यः व्यसने उद्योगं स्वीकृतुं धनं सम्पादयितुं च योग्या भवति ।	An educated lady becomes eligible to take up job and earn money in times of her husband's difficulty.
रमा	- स्त्रीशिक्षणेन समाजस्य किं प्रयोजनं भवेत् ?	Of what use is women's education to the society?
उमा	- स्त्रीशिक्षणेन छियः जागरुकाः भवन्ति । ताः अपघातसमये अधिकारिण्यः सूचनां दातुं, तम् अपघातं निवारयितुं च पारयन्ति । एवं स्त्रीशिक्षणं समाजहिताय भवति ।	Ladies become alert by 'women's education'. They become efficient to give information to the officer at the time of an accident and to avoid that accident. Like this women's education is for the welfare of the society.
रमा	- स्त्रीशिक्षणे कानि सौकर्याणि सन्ति ?	What are the facilities (available) for women's education?
उमा	- अशिक्षितानां स्त्रीणां कृते प्रोद्ध शिक्षणसमितिः अस्ति । गृहिण्यः गृहकृत्यानन्तरं विरामकाले तत्र गन्तुं शिक्षितुं च प्रभवन्ति ।	For the sake of uneducated women, there is an Adult education council. housewives, after their house hold work, during their free time can go there to learn.
रमा	- छियः उच्चशिक्षणं लब्धुं कथं प्रभवेयुः ।	How will women get higher education?

उमा	- पञ्चविंशतिवर्षीयाः स्त्रियः पुरुषाश्च कर्नाटक मुक्त विश्वविद्यालयस्य पत्राचार एवं अविरतशिक्षासंस्थां प्रवेष्टुं पदवीं प्राप्तुं च प्रभवन्ति।	Twenty five year old ladies and gents are eligible to enter the "Karnataka state open University through the Correspondence course and continuing education" and to get a degree.
रमा	- स्त्रीशिक्षण विषये केन्द्रसर्वकारस्य उपायाः के?	What are the plans of the Central government regarding Women's education?
उमा	- केन्द्रसर्वकारेण स्थापिते इन्दिरा गान्धी मुक्त विश्वविद्यालये स्त्रियः शिक्षणं ग्रहीतुम् अपि अहन्ति।	Women are eligible to receive education at the Indira Gandhi Open University established by the Central government.
रमा	- कि ताः स्त्रियः सर्वान् उद्योगान् प्राप्तुं योग्याः भवन्ति?	Are those eligible to get all kinds of jobs?
उमा	- आम्, ताः स्त्रियः स्वशिक्षानुसारं उद्योगान् प्राप्तुम् अहन्ति।	Yes, those ladies are eligible to get jobs according to the subject studied by them.
रमा	- समीचीनम्। सुशिक्षिताः स्त्रियः स्वगृहं, समाजं, देशं च रक्षितुं प्रभवन्ति, एवं स्त्रीशिक्षणं लोकहिताय भवति।	Good, well educated ladies are competent to safeguard the country, the society and their own house. Thus, women's education is for the welfare of (all) people.

DRILLS**I. Repetition drills.**

Model:

T - त्वं कुत्र गन्तुम् इच्छसि?

S - त्वं कुत्र गन्तुम् इच्छसि?

Repeat:

1) T - त्वं कुत्र पठितुम् इच्छसि?

S - ?

2) T - त्वं कुत्र स्थातुम् इच्छसि?

S - ?

3) T - कि, वक्तुं किञ्चिद् अस्ति?

S - ?

4) T - कि, भक्षयितुं किञ्चिद् अस्ति?

S - ?

5) T - कि, पठितुं किञ्चिद् अस्ति?

S - ?

6) T - लियः शिक्षणं प्राप्तुं योग्याः ।

S - ।

7) T - बालकाः शिक्षणं प्राप्तुं योग्याः ।

S - ।

8) T - बालिकाः शिक्षणं प्राप्तुं योग्याः ।

S - ।

9) T - खियः शिक्षणं ग्रहीतुं प्रभवन्ति ।

S - ।

10) T - खियः उद्योगान् स्वीकर्तुं प्रभवन्ति ।

S - ।

11) T - खियः स्वदेशं रक्षितुं प्रभवन्ति ।

S - ।

12) T - गृहिण्यः शिक्षितुं प्रभवन्ति ।

S - ।

13) T - खियः शिक्षासंस्थां प्रवेष्टुं प्रभवन्ति ।

S - ।

14) T - खियः उच्चशिक्षणं लब्ध्युं प्रभवेयुः ।

S - ।

II. Substitution drills.

Model:

T - बालः गन्तुम् इच्छति ।

बाला

S - बाला गन्तुम् इच्छति ।

Substitute:

S - ----- |

S.-----|

III. Transformation drills.

a) Model: T - स्थियः पठितुं समयं लभन्ते।
S - स्थियः पठितं समयं न लभन्ते।

Transform:

- 1) T - पुरुषाः स्त्रीशिक्षणविषये चर्चितुम् इच्छन्ति ।
S - ----- ।

2) T - सर्वाः स्त्रियः व्यवहत् प्रभवन्ति ।

S - ----- |

b) Model: T - रामः वक्तुं प्रभवति।
S - रामः वक्तुं प्रभवेत्।

Transform:

- 1) T - कृष्णः गन्तुम् अर्हति ।
S - ।

2) T - श्री शिक्षणं प्राप्तुं पारयति ।
S - ।

c) Model: T - अहं चर्चितम् इच्छामि।
S - सः चर्चितम् इच्छति।

Transform:

- 1) T - अहं श्रोतुम् इच्छामि । S - ।

2) T - अहं पठितुम् गच्छामि । S - ।

3) T - अहं कर्तुं प्रभवामि । S - ।

d) Model: T - पुत्रः युद्धं कर्तुं गच्छति ।
S - -----

Transform:

1) T - गृहीणी पुस्तकं पठितुं बांछति ।	2) T - गृहिणी शाकबन् क्रेतुम् द्रवजति ।
S - -----	S - -----
3) T - भृत्यः काष्ठं छेत्तुं कुठारम् आनयति ।	4) T - पिता धनं आनेतुम् इच्छति ।
S - -----	S - -----

IV. Build up Drills.

a) Model: इच्छति ।
 पठितुम् इच्छति ।
 श्री पठितुम् इच्छति ।
 भारतस्य ऋषो पठितुम् इच्छति ।
 स्वतन्त्र भारतस्य ऋषो पठितुम् इच्छति ।

Build up the following making the changes wherever necessary.

- 1) प्रसवति । 2) पारयति । 3) शक्नोति । 4) अहंति ।

b) Model: योग्याः ।
 प्रामुः योग्याः ।
 शिक्षणं प्रामुः योग्याः ।
 स्त्रियः शिक्षणं प्रामुः योग्याः ।
 आधुनिक काले स्त्रियः शिक्षणं प्रामुः योग्याः ।

Build up: 1) समर्थः । 2) अर्हाः ।

c) Model: प्रभवेयुः ।

लिखितुं प्रभवेयुः ।

खियः लिखितुं प्रभवेयुः ।

शिक्षिता: खियः लिखितुं प्रभवेयुः ।

Build up: 1) शक्त्वयुः । 2) पारवेयुः ।

V. Response drills.

Model: T - कि त्वं चर्चा विषय वक्तुं समर्था?

S - आम् 'स्त्रीशिक्षणम्' इति चर्चा विषयः ।

Respond:

1) T - कि पुरुषा: भाषितुम् आगच्छन्ति?

S - ----- ।

2) T - कि खियः शिक्षितुं विद्यालयं गच्छन्ति?

S - ----- ।

3) T - स्त्रीशिक्षणे परिवारस्य लाभः कथं भवति?

S - ----- ।

4) T - स्त्रीशिक्षणे समाजस्य कि प्रयोजनम्?

S - ----- ।

5) T - स्त्रीशिक्षणे कानि सौकर्याणि सन्ति?

S - ----- ।

6) T - खियः उच्चशिक्षणं कथं लक्ष्युं प्रभवेयुः?

S - ----- ।

EXERCISES

A. Fill in the blanks using the appropriate forms of the Sanskrit equivalents of the English words given in the brackets.

- 1) त्वं कुत्र इच्छसि? (go)
- 2) स्त्रियः विद्यालयं गच्छन्ति। (learn)
- 3) किं त्वम् इमां समस्यां प्रभवसि। (solve)
- 4) अहं तत्वं अभिग्रायं इच्छामि। (hear)
- 5) स्त्रियः स्वशिक्षानुसारे उद्योगान् अर्हन्ति। (get)
- 6) स्त्रीशिक्षणं भवति। (welfare to society)
- 7) सा स्वपुत्रान् पारयति। (teach)
- 8) सुशिक्षिताः स्त्रियः देशं प्रभवन्ति। (protect)

B. Transform the following sentences into Interrogative.

- 1) पुरुषाः अपि चार्चितम् इच्छन्ति।
-----?
- 2) स्त्रियः शिक्षितुं विद्यालयं गच्छन्ति।
-----?
- 3) सुशिक्षिता स्त्री पुरुषस्य साहाय्यं कर्तुं समर्था भवति।
-----?

4) स्त्रियः स्वशिक्षणानुसारं उद्योगान् प्राप्नुम् अहन्ति।
-----?

5) सुशिक्षिता: स्त्रियः देशं शिक्षितुं प्रभवन्ति।
-----?

C. Answer the following Questions.

- 1) किं त्वं चर्चायाः विषयं वक्तुं समर्थो?
- 2) किं पुरुषाः अपि भाषितुम् आगच्छन्ति?
- 3) स्त्रीशिक्षणेन परिवारस्य लाभः कर्थं भवति?
- 4) स्त्रीशिक्षणेन समाजस्य किं प्रयोजनं भवेत्?
- 5) स्त्रियः उच्चशिक्षणं लक्ष्युं कथं प्रभवेयुः?
- 6) स्त्रीशिक्षण विषये केन्द्रसर्वकारस्य उपायाः के?

D. Match the following.

A

1. अहं तव अभिग्राय
2. पुरुषाः अपि
3. सा स्वपुत्रान्
4. स्त्रियः स्वशिक्षानुसारं
5. सुशिक्षिता: स्त्रियः
6. स्त्रीशिक्षणम्
7. गृहिण्यः गृहकृत्यानन्तरं
8. स्त्रियः मुक्त विश्वविद्यालये

B

- शिक्षयितुं पारयति।
- उद्योगं प्राप्नुम् अहन्ति।
- देशं रक्षितुं प्रभवन्ति।
- लोकहिताय भवति।
- शिक्षितुम् अहन्ति।
- शिक्षणं गृहीतुम् अपि अहन्ति।
- चर्चितुम् इच्छन्ति।
- श्रोतुम् इच्छामि।

VOCABULARY

भाष् (भाषितुम्)	to speak	साहाय्यम् (neu.)	help
चर्च् (चर्चितुम्)	to discuss	अङ्क (अङ्कान्)	marks
शिक्ष् (शिक्षितुम्)	to learn	व्यसन (व्यसने, neu)	adversity
अपथात्	accident	गृहिणी	house wife
(अपथात्, Mas)		(ग्रहिण्यः Fem)	
रक्ष् (रक्षितुम्, Inf.)	to protect	प्रविश् (प्रविष्टुम्, Inf.)	to enter
लभ् (लब्ध्युम्, Inf.)	to get	सौकर्य (सौकर्याणी, neu)	facility
अज्ञ	to secure	प्रभ्	to be able
(अज्ञितुम्, Inf.)		(प्रभवन्ति, pre.tense)	
जागरुक	alert		
(जागरुकः, adj.)			

GRAMMAR NOTES

In this lesson, the infinitive forms of verbs like गन्तु, कर्तु, वक्तु etc. are used. They denote 'purpose' and hence are called 'infinitives of purpose'. These are followed by adjectives, sometimes like वक्तुं समर्थः etc. Sometime they are followed by verbs, for ex. वक्तुं इच्छति, गन्तु प्रभवति।

Review lesson 3

संस्कृतपत्रिका:

[Sanskrit journals]

अविनाशः - वयस्य किम् इदं ते हस्ते?

Friend, what is this in your hand?

अभिलाषः - मित्र, इदं आङ्गल भाषा पत्रम्।
कि त्वं पठितुम् इच्छीसि?

This is an English newspaper.
Do you want to read?

अविनाशः - इच्छामि । किन्तु मम मनः
संस्कृतपत्रिकाणां पठने रमते । अहं
आङ्गल भाषां न जाने ।

I wish. But my mind delights
in reading Sanskrit newspaper.
I do not know the English
language.

अभिलाषः - संस्कृते अपि पत्रिकाः सन्ति किम्?
अविनाशः - आम्, संस्कृते अपि दिनपत्रिकाः,
पाक्षिकपत्रिकाः, मासपत्रिकाः,
त्रैमासिक-पत्रिकाः च सन्ति ।

Are there any journals in
Sanskrit? Yes, even in Sanskrit
there are daily newspapers,
fortnightly, monthly and
quarterly journals.

अभिलाषः - संस्कृतस्य प्रथमपत्रिका का?

Which is the first journal in
Sanskrit?

अविनाशः - संस्कृतस्य प्रथमपत्रिका काजी
विद्यासुधानिधिः । इयमेव पण्डित
पत्रिका इति नामा अपि प्रसिद्धा ।
बाराणसी नगरात् मार्कि
सपादसप्तवर्षेभ्यः प्राक् अस्या;
पत्रिकाया: प्रकाशनम् इति स्मरामि ।

The first Sanskrit paper is
Kasividya Sudhanidhi. This is
well known as Panditapatrika. I
think this was first published
before 7 years and 4 months.

अभिलाषः - प्रसिद्धाः संस्कृतपत्रिकाः काः?

Which are the well-known
Sanskrit newspapers?

अविनाशः - श्रुणु । शून्यसंस्कृत चन्द्रिका, सहृदया,
महाराजा संस्कृत महापाठशाला

Listen, Sanskrita chandrika,
sahrdaya, madhuravani,

samskrta pratibha, sagarika, samvit etc. are the well known newspapers.

I wish to hear about sanskrit daily newspapers, say something.

"Sudharma" is the only Sanskrit daily paper known for a long time. Its publication is in Mysore.

Is there any journal for children in sanskrit?

Children rejoice by reading and listening to stories. chandamama, balasamsktam etc are journals for children.

What (do we) gain by reading sanakrit journals?

Our vocabulary increases by reading sanskrit journals.

संस्कृते नूतनसाहित्यस्य परिचयः
भवति। अपि च भारतीयसंस्कृते:
परिचयः संरक्षणं प्रचारः च भवति।

National Integration is made strong. We become familiar with new writings in sanskrit. And there is also introduction, protection and spreading (or expansion) of Indian culture.

Which are the other media of transmitting sanskrit news?

Everyday morning and evening

पत्रिका, मधुरवाणी, संस्कृतप्रतिभा,
सागरिका, संवित् इत्यादयः पत्रिका:
प्रसिद्धाः।

अभिलाषः - अहं संस्कृतादिनपत्रिकाणां विषयं
श्रोतुमिच्छामि। किञ्चित्कथय।

अविनाशः - "सुधर्मा" एक एव चिरप्रसिद्धा
संस्कृतादिनपत्रिका। मैसूरुनागरे अस्या:
प्रकाशनम्।

अभिलाषः - बालानां कृते अस्ति काचित् पत्रिका
संस्कृते?

अविनाशः - बालः कथानां श्रवणेन पठनेन च
मोदन्ते। चन्दमामा, बालसंस्कृतम्
इत्यादयः बालपत्रिकाः।

अभिलाषः - संस्कृत पत्रिकाणां पठनेन लाभः कः?

अविनाशः - संस्कृत पत्रिकाणां पठनेन शब्दसम्पत्तिः
वर्धते। राष्ट्रीय भावैक्यं हृदयं भवति।

अभिलाषः - संस्कृतवार्तायाः प्रसरणस्य इतराणि
माध्यमानि क्यानि?

अविनाशः - आकाशवाण्यां प्रतिदिनं सार्व-ग्रातः

संस्कृते वाताया: प्रसरणं भवति । तदा
तदा संस्कृतसाहित्यस्य विषये चर्चा:,
कवितापठनम्, नाटक प्रसारणं च
भवति ।

अभिलाषः - किं दूरदर्शने संस्कृतं श्रोतुम् अवकाशः Is there any provision to listen
बत्तेते?

अविनाशः - दूरदर्शने अपि एवमेव संस्कृत
कार्यक्रमाणां प्रसरणं प्रदर्शनं च भवति । Like this, even in the
तदा तदा संस्कृतज्ञैः सह संदर्शनस्य
प्रसरणं अग्नि भवति । transmission and presentation
of sanskrit programmes.

Then, there is also transmission of interview with
sanskrit scholars.

अभिलाषः - साधु मित्र, संस्कृतपत्रिकाणां विषये
प्रदोधनात् महान् प्रमोदः । गच्छामि
पुनर्दर्शनाय ।

Very good, my friend, I am
very happy with the
enlightenment about sanskrit
journals. Let us meet again.

EXERCISES

(A) Fill in the blanks using the appropriate forms of the Sanskrit
equivalents of the English words given in the brackets.

1) किम् इदं ते? (hand)

2) कि त्वं इच्छति? (to read)

3) संस्कृतस्य पत्रिका काशीविद्यासुधानिधिः । (first)

- 4) अहं संस्कृतपत्रिकाणां विषये ----- इच्छामि। (to hear)
- 5) बालः कथानां ----- मोदन्ते। (read)
- 6) संस्कृतस्य पत्रिकाणां पठनेन ----- वर्धते। (vocabulary)
- 7) आकाशबाण्या प्रतिदिनं संस्कृते वातांशाः ----- भवति। (broadcast)
- 8) संस्कृते अपि पत्रिकाः ----- किम्? (be)
- 9) अहं ----- न जाने। (English)
- 10) संस्कृते नृतनसाहित्यस्य ----- भवति। (acquaintance)
- 11) कि दूरदर्शने संस्कृतं श्रोतुम् ----- वर्तते? (chance)
- (B)** Transform the following sentences into negative.
- 1) अत्र संस्कृतं श्रोतुम् अवकाशः वर्तते।
----- |
- 2) अहम् आंग्लभाषां जाने।
----- |
- 3) मम मनः संस्कृतपत्रिकाणां पठने रमते।
----- |
- 4) संस्कृते पत्रिकाः सन्ति।
----- |
- 5) बालः कथानां श्रवणेन मोदन्ते।
----- |

- 6) संस्कृतपत्रिकाणां पठनेन लाभः भवति ।
----- |
- 7) अहं संस्कृतपत्रिकाणां विषयं श्रोतुमिच्छामि ।
----- |

(C) Answer the following questions.

- 1) किम् इदं ते हस्ते ?
- 2) किं त्वं पठितुम् इच्छसि ?
- 3) संस्कृते अपि पत्रिकाः सन्ति किम् ?
- 4) संस्कृतस्य प्रथमा पत्रिका का ?
- 5) प्रसिद्धाः संस्कृतपत्रिकाः काः ?
- 6) बालानां कृते अस्ति काचित् पत्रिका संस्कृते ?
- 7) संस्कृतपत्रिकाणां पठनेन लाभः कः ?
- 8) संस्कृतवार्तायाः प्रसरणस्य इतराणि माध्यमानि कानि ?
- 9) कि दूरदर्शने संस्कृतं श्रोतुम् अवकाशः वर्तते ?
- 10) संस्कृतस्य प्रथमा पत्रिका कुन्न प्रकाशिता ?

(D) Match the following.

1. इदं	आंग्लभाषां न जाने ।
2.. अहं	काशीविद्या सुधानिधिः ।
3. मम मनः	श्रोतुमिच्छामि ।
4. संस्कृतस्य प्रथमा पत्रिका	शब्दसम्पत्तिः वर्धते ।
5. अहं संस्कृतपत्रिकाणां विषयं	संस्कृते वार्तायाः प्रसरण भवति ।
6. बालः कथानां श्रवणेन	प्रसरणं प्रदर्शनं च भवति ।
7. संस्कृतपत्रिकाणां पठनेन	बालपत्रिका
8. आकाशवाण्या प्रतिदिनं	संस्कृतदिनपत्रिका ।
9. दूरदर्शने अपि संस्कृतकार्यक्रमाणां	मोदन्ते ।
10. चन्दमामा	संस्कृतपत्रिकाणां पठने रमते ।
11. सुधमा	आंग्लभाषा पत्रम् ।

(E) Correct the errors in the following sentences.

- 1) किम् इदं ते हस्तेन।
- 2) कि त्वं पठितुम् इच्छामि।
- 3) मम मनः संस्कृतं पत्रिकाणां पठनं रमते।
- 4) संस्कृते अपि पत्रिकाः अस्ति।
- 5) चन्द्रमामा संस्कृतादिनपत्रिका।
- 6) सुधर्मा संस्कृतस्य प्रथमा पत्रिका।
- 7) बालाः कथां श्रवणेन मोदन्ते।
- 8) बालाः कथायां पठने मोदन्ते।
- 9) संस्कृतं पत्रिकाणां पठनेन लाभः भवन्ति।
- 10) संस्कृतं पत्रिकाणां पठनेन शब्दसम्पत्तिः वर्धन्ते।
- 11) दूरदर्शने संस्कृतं श्रोतुम् अवकाशः वर्तते।
- 12) संस्कृतं पत्रिकाणां पठनं भरतीयसंस्कृते परिचयः भवति।
- 13) त्वं किञ्चित् कथयन्तु।
- 14) संस्कृतं पत्रिकाणां पठनेन राष्ट्रीय भावेष्यं हड्डा भवति।
- 15) संस्कृतं पत्रिकाणां पठनेन संस्कृते नूतनसाहित्यस्य यरिचयं भवति।

(F) Encircle the word which does not belong to the group.

- 1) पत्रिका, भाषा, चर्चा, कविता, परिचयः
- 2) हस्तः, वयस्यः, विषय, परिचयः, गन्तुम्, धावितुम्
- 3) इदम्, त्वम्, अहम्, सः, आम्
- 4) हस्ते, संस्कृते, चिते, वर्धन्ते
- 5) अपि, सायम्, प्रातः, प्राक्, प्रथमा

(G) Fill in the blanks by choosing the correct word from those given in the brackets.

- 1) कि दूरदर्शने संस्कृतं श्रोतुम् वर्तते?
(अवकाशः, अवकाशेष, अवकाशस्य, अवकाशः)

- 2) बालः कथानां ----- मोदन्ते ।
 (पठनम्, पठनेन, पठनाय, पठनस्य)
- 3) किं त्वं ----- इच्छसि ?
 (पठितुम्, पठसि, पठमि, पठन्ति)
- 4) संस्कृत पत्रिकाणां पठनेन ----- भवति ।
 (लाभाः, लाभौ, लाभः, लाभाय)
- 5) संस्कृते पत्रिकाः ----- ।
 (आस्ति, स्तः, सन्ति, वर्तते)
- 6) ----- संस्कृत दिनपत्रिका ।
 (अयं, इयं, इदं, तत्)
- 7) अहं संस्कृतवार्ताः ----- इच्छामि ।
 (श्रृणोमि, श्रोतुम्, श्रुत्वा श्रोता)
- 8) संस्कृतस्य प्रथमा पत्रिका वारणस्यां ----- ।
 (प्रकाशितम्, प्रकाशितः, प्रकाशितस्य, प्रकाशिता)
- 9) त्वं किञ्चित् ----- ।
 (कथयामि, कथयतु, कथयति, कथय)
- 10) संस्कृत पत्रिकाणां पठनेन भाषायाः ----- भवति ।
 (परिचयम्, परिचये, परिचयः, परिचयस्य)
- 11) मम मनः पठने ----- ।
 (रमे, रमसे, रमेत, रमते)

12) कि त्वं पठितुम्।
 (भवसि, पिबसि, रक्षसि, इच्छसि)

VOCABULARY

पत्रिका: (पत्रिका Fem.)	Newspaper
माकिम् (Indeclinable)	about
प्राक् (Indeclinable)	Before
दिनपत्रिका: (दिनपत्रिका Fem.)	daily newspaper
पाक्षिकपत्रिका: (पाक्षिकपत्रिका Fem.)	fortnightly Journals
मासपत्रिका: (मासपत्रिका Fem.)	Monthly Magazines.
त्रैमासिका: (त्रैमासिका Fem.)	quarterly
मोदन्ते (मूद् verb)	To delight
शब्दसम्पत्ति: (शब्दसम्पत्ति Fem.)	Vocabulary
बढ़ते (बढ् verb)	Increase, get enriched
राष्ट्रीयभावैक्यं (राष्ट्रीयभावैक्य Neu.)	National integration
संरक्षणं (संरक्षण Neu.)	preservation
माध्यमानि (माध्यम Neu.)	Medium
साथम् (Indeclinable)	In the evening
प्रातः: (Indeclinable)	in the morning
श्रवणेन (श्रवण Neu.)	hearing
इतराणि (इतर Adj.)	others

Lesson 23A

विवाहसिद्धता

| Marriage preparation |

सुधाकरः नमस्कारः ।

Namaskara.

जनार्दनः - नमस्कारः, मित्र सुधाकर, आगच्छ,
उगाचश ।

Namaskara. O Friend
sudhakara, come here, sit
down.

सुधाकरः भवतु किमपि शुभं आवयसि इति
मन्ये ।

Yes, I think you have some
good news.

जनार्दनः सलाम, आवयामि ।

Yes, I will make you to hear.

सुधाकरः - ननु यहि किमपि कर्म कार्यसि ।

It seems, you are making
others to do something
outside!

जनार्दनः आम् आगामिमासे दशम (10th)
दिनाङ्के पुत्राः विवाहः निश्चितः ।
अतः कर्मकराः कार्यं कुर्वन्तः सन्ति ।

Yes, on the tenth of next
month, my daughter's
marriage has been fixed. That
is why, the workers are busy
with their work.

सुधाकरः शुभवार्ता! अतः श्रीमत्या मधुरम् न
आनाययसि किम्?

Good news. Don't you make
your wife to bring some
sweets?

जनार्दनः - प्रिये एहि! मम मित्रबरं ते दर्शयामि ।

O dear, come here, I will
show my best friend.

शारदा - चादग, कल्याणोत्सव सन्दर्भं
मित्रबररथ दर्शनं सन्तोषं बर्धयते ।

Alright, meeting a good friend
on an auspicious occasion
enriches the joy.

जनार्दनः - आर्य, उभयोरां मधुरं पानं पावरासि
खलु?

शारदा - आर्य, न कवलं पावराम्, मधुरमापि
खादयानि!

सुधाकरः - केवलं गानेन खालेनेव तर्हासि चा?
किं कन्यकां न दर्शयासा?

जनार्दनः - भवतु सखे, ताप्ति दर्शयामि। अपर्ण
एहि।

अपर्ण - नमस्कारः, पितृल्य।

सुधाकरः - प्रिय पुत्रि, देवा: त्वाम् शुभे:
व्रद्यन्ताम्।

शारदा - अपर्ण, पितृल्यस्य पितुः च मधुरं
ददातु।

अपर्ण - शथेच्छति माता।

सुधाकरः - अहो कर्मकाराः आगताः।
सुधालेपनादिकं न कारबसि किम्?

जनार्दनः - आम्, कारवामि किम्, कि वा न
कारवामि, किमपि न स्फुराति।

सुधाकरः - किमर्थं भोः?

जनार्दनः - मित्र, पश्य। अस्तिवृद्धिं गतानि
चरन्तुमूल्यानि। कर्त्य मनः न कमयते?

सुधाकरः - एतत् सर्वं साधारणं खलु।

Respected lady, do you indeed
make both of us drink some
sweet juice?

Sir, I not only make you drink
but also make you to eat some
sweets.

Do you please me only by
some drinks and eatables?
Don't you show your
daughter?

Alright my friend, I show her
also. Aparna, come here.
Namaste uncle.

Dear daughter, Let gods
bestow good upon you.

Aparna, give some sweets to
eat your uncle and father.
As you please mother.

Oh, the workers have come.
Don't you give them the work
of white washing etc.?

Yes. What should I make them
to do or what not? It does not
occur.

What do you mean?

Look my friend, the prices of
articles have gone up very
high. Who will not get
frightened.

It's common, indeed.

जनादेनः - मित्र, वित्तकोशात् धनम् आनावयामि
 इति पल्ली कथितवती। अनन्तरं,
 कङ्कणम्, कर्णीभरणम् इत्यादिकस्य
 कृते स्वर्णकारस्य समीपं पुत्रं प्रेषयामि।

सुधाकरः - साधु मित्र, यदि त्वम् अन्यत्र व्यापृतः,
 भृत्येभ्यः अहं कर्म बोधयामि।

जनादेनः - समीचीनम्। एते खलु भृत्याः
 बोधकानाम् अभावे किमपि नाशयन्ति,
 पातयन्ति, अतः उचितेषु कर्मसु तान्
 योजय।

Friend, my wife told me that she would bring money from the Bank. Later, I will send my son to bring the bangles, earrings etc. from the gold smith.

That is right my friend. If you are busy otherwise, I advice in their work.

It is good owing to the absence of the advice, the workers may destroy the work so make them work properly.

Lesson

विवाहोत्सवः

[Marriage Celebration]

जनादेनः - अहो। गोविन्दशास्त्रिणः,
 नमस्कारः, आगच्छत।

Oh! Govindashastriji, namaskara, please come.

गोविन्दशास्त्रिणः - नमस्कारः, मुहूर्ते यथाकालं
 साधयितु संभारान् मेलयन्तु।

Namaskara. Get everything ready in order to keep the muhurtha on time.

जनादेनः - भवतु इदानीमेव महिला कन्यां
 स्नापयन्ति। शिथः प्रकोष्ठे
 पूजाद्रथ्याणि स्थापयेति। अरे!
 कृष्ण नादस्वरजनः समागतः।
 तेभ्यः उपवेष्टु स्थलम् दर्शय।

Be it so, just now, the ladies are attending brides bath. The women are getting the pooja things ready in the room. Eh, Krishna, the nadaswara

players have come. Show them the place to sit.

Yes uncle.

O friend sudhakara, by some reason; if the people on the Bridegroomside are uncomfortable, you yourself console them.

Alright, don't worry about that.

O everything is ready by now. Let the women escort the bride quickly. Call the mother also.

Sharada, come quickly. Get the people engaged to escort the bride.

Alright, I get them ready.

Sudhakara, visit the kitchen once, Let the cooks be quick in their work.

Alright, Let me go.

Now, varapooja to be done.

yes, get the bridegroom to the vivaha mantapam. [Marriage platform]

Varapooja is over. Brother in law you , bring the bride.

Yes, I go.

Madhuparka is ready. After mangalyadharana, I will

कृष्ण - भवतु माम् ।

जनार्दनः - अयि मित्र, सुधाकर, केनापि
कारणेन वरपक्षीया: असमाहिताः
भवेयुः तान् त्वमेव समाधापय ।

सुधाकरः - अस्तु । तद्विषये चिन्ता मास्तु ।

जनार्दनः - अहो प्रावः सम्पन्नं सम्पन्नं कार्यम् ।
गोविन्दशास्त्री - ऋजनं त्वरयतु कन्यादानाय ।
मातरं आह्वय ।

जनार्दनः - शारदे, शीघ्रम् आगच्छ । कन्यायाः
आनवनार्थं जनान् योजय ।

शारदा - भवतु, योजयामि ।

जनार्दनः - सुधाकर, त्वम् एकदा पाकशालां
गत्वा पश्य पाचकाः शीघ्रं स्वकार्यं
चाल्यन्तु ।

सुधाकरः - आम्, गच्छामि ।

जनार्दनः - इदानीं वरपूजां कारयतु ।

गोविन्दशास्त्री - अस्तु, बरं विवाहमण्डपं प्रति
आनाययत ।

जनार्दनः - वरपूजादिकं सम्पन्नम् । श्याल,
कन्यां त्वम् आनय ।

नरायणः - बाढम्, गच्छामि ।

गोविन्दशास्त्री - मधुपकादिकं सम्पन्नम् ।
माङ्गल्यधारणानन्तरं

पाणिग्रहणमन्त्रम् पाठयामि।

गिरीशः - शाब्दिणः, पाठ्यत्तु भवतः।
किं ब्राविमि।

गोविन्दशास्त्री - शूहि। धर्मं च अर्थं च कामं च
नातिचरामि। एतत् अनन्तरं
ब्रियाहाङ्ग सप्तपदादिकं भवति।

गिरीशः - धर्मं च अर्थं च कामं च नाति
चरामि। आहं न किमपि जाने।
काल्ये न अपारं एताहता मन्त्रान्।

गोविन्दशास्त्री - सप्तपदिक्रमणं दग्धन्त्योः मैत्रीं
संबध्यते।

गिरीशः - तथा भवतु।

गोविन्दशास्त्री - तदनंतरं वधुवरयोः अरुन्धती
दर्शनं कारयामि। एतेन सबे अपि
देवाः युवतीः आशिषः त्रिष्यन्ति।

गिरीशः - एवमेव अस्तु।

गोविन्दशास्त्री - वधुवरयोः भोजने वष्टुवराव शीरं
पायवति। तथा भक्ष्याणि च
खादयति किल। एवम् एव वरः
अग्नि। अयमापि समृद्धाचारः मैत्रीं
बध्यते।

impart the hymn for
pāñigrahana (holding the
hand).

Shustriji, please tell me, what
should say?

Tell, I will not trespass the
duty, wealth and desire. Later
saptapadi and other related
rituals of marriage take place.
I will not trespass the duty,
wealth and desire. I do not
know anything. In childhood, I
did not read such mantras
(hymns).

Moving seven steps, the
couple develop intimacy.
Let it be so.

Then, I will show the star
Arundhati - to the bride and
the groom. From all the gods
indeed shower their blessings
on both of you

Let it be so.

Let the bride make the groom
drink the milk during
vadhuvara Bhojana
(वधुवरभोजन). They also make
him eat the eatables. Let the
groom also do the same. This
also develops the intimacy.

गिरीशः - क्षेत्रशः शिष्टः महत्त्वा अवम्
आचारः।

गोविन्दशास्त्री - सत्यम्। एतत् अर्थमेव खलु अहं
भवन्तं बोधयामि। यथा दाम्पत्यं
समूखं गमयन्तः तथा उभयोरपि
कल्पाणं प्रापयन्ति वृद्धा।

गिरीशः - बोधितोऽस्मि आचार्यं।

गोविन्दशास्त्री - श्रृणु। वृद्धाः जानिनः च सदाचारं
पदे पदे स्मारयन्ति ज्ञापयन्ति च।
अस्पाप्तिः पालनोयाः एते आचाराः।

गिरीशः - यदि न स्मारयेयुः तदा?

गोविन्दशास्त्री - तदा चः कोऽपि योजयेत्।
अस्तु, जनादेन, कल्पाणं सम्प्रमम्।
अवशिष्टं भोजनादिकम्। तस्य
व्यवस्थां करव।

जनादेनः - शास्त्रिणः, पूत्रे तावत् पुरोहित
दक्षिणां समर्पयामि।

गोविन्दशास्त्री - भवतु, भवतु।

जनादेनः - स्वाल, सब्रान् आकारय भोजनाधम्।
भोजनस्थलम् अपि दर्शय। तथा
तान् आदरेण उपावेशय। सब्रान्
अपि तत्रैव गमय।

What a good and sacred tradition is this.

True, that is why I am instructing all these. As such, the married life is spent by both joyfully, from that both of them will prosper, as the wise say.

I am blessed by the Acarya.

Listen, both the aged and learned again and again make us to remember and remind the good acts. So these good acts are worth observing.

If it is not remembered, then what?

Then anybody may do it.

Let it be so. Janardana, the marriage is over. What remains is the meals. Make that arrangement.

Shastriji, let me first offer the purohita dakshina (priest's honorarium)

Yes, yes.

Brother in law, bring all for meals, also show the dining hall. Then, with respect offer their seats. Make all of them to go there.

नारायणः	- भवतु, एते वालकाः जलं परिवेषयन्तु। तेभ्यः न लं दापयामि।	Yes, let these boys serve water. I will provide water to them.
जनार्दनः	- ते कुत्रापि जलपात्राणि यथा न पातयेयः तथा जागरय।	Caution them, that any of them does not drop the water jug. Therefore, make them to be careful.
नारायणः	- जागरयामि।	I will caution them.
जनार्दनः	- धन्योऽस्मि। एवमेव सर्वपि मिलित्वा कर्म सञ्चालयेवुः तदा न किमपि कर्त्तं स्यात्। अहो अस्माकं समुदाचारं बहुत्र वृद्धाः एव त्याजयन्ति। अत्र को वा दर्शयेत् सन्मार्गम्।	I am thankful, if all of them get engaged in the work, then, there will not be any difficulty. Alas, in most of the places our elders are relinquishing our tradition. Now, who will show the right path?
गोविन्दशास्री	- पुनरपि मेल्य अस्मान् एताहश कल्याणं महोत्सवे।	Let us meet again in similar marriage occasion.
जनार्दनः	- विधि: योजयतु अस्मान् एवम् एव।	Let the providence provide such occasion.

DRILLS

I. Repetition drills.

a) Model: T - अहं पाठ्यामि।
S - अहं पाठ्यामि।

Repeat:

1) T - अहं नर्तयामि।	2) T - अहं पाययामि।	3) T - अहं लेखयामि।
S - -----	S - -----	S - -----
4) T - अहं पाचयामि।	5) T - अहं चारयामि।	6) T - अहं खादयामि।
S - -----	S - -----	S - -----

- b) Model: T - केशवः मेल्यति।
S - केशवः मेल्यति।

Repeat:

- 1) T - केशवः खेल्यति। 2) T - केशवः हारयति।
S - ----- | S - ----- |
3) T - केशवः धावयति। 4) T - केशवः श्रावयति। 5) T - केशवः जागरयति।
S - ----- | S - ----- | S - ----- |

- c) Model: T - त्वम् मारवसि।
S - त्वम् मारवसि।

Repeat:

- 1) T - त्वम् गर्जयसि। 2) T - त्वम् ज्वालयसि।
S - ----- | S - ----- |
3) T - त्वम् हासयसि। 4) T - त्वम् उत्थापयसि। 5) T - त्वम् ध्रापयसि।
S - ----- | S - ----- | S - ----- |

II. Substitution drills.

- a) Model : सः स्थापयति।
रामः स्थापयति।

Substitute:

1) अन्नं पाचयति।	1) व्याघ्रं <u>कोपयति।</u>
2) ---- पाचयति।	2) सर्वे -----।
3) ---- पाचयति।	3) मर्कटं -----।

- b) Model : ते पातयन्ति।
कपयः पातयन्ति।

LESSON 23

Substitute:

1) चक्रं भ्रामयन्ति ।	1) बालकान् उत्थापयन्ति ।
2) ---- भ्रामयन्ति ।	2) सुसान् ----- ।
3) ---- भ्रामयन्ति ।	3) पेटिकाः ----- ।

III. Transformation drills.

a) **Model :** भृत्यं योजयति ।
 भृत्यान् योजयन्ति ।

Transform:

1. अयः तापयति ।
अयांसि ----- ।	2. सेवकः गमयति ।
सेवकान् ----- ।
3. प्रेक्षकं हासयति ।
प्रेक्षकान् ----- ।	4. पत्रम् लेखयति ।
पत्राणि ----- ।
5. दुर्घं पाययति ।
दुर्घानि ----- ।	6. तोवम् पातयति ।
तोयानि ----- ।
7. दुष्टं नाशयति ।
दुष्टान् ----- ।	8. धनं प्रापयति ।
धनानि ----- ।
9. शिष्यं गापयति ।
शिष्यान् ----- ।	10. दानं स्पर्शयति ।
दानानि ----- ।

b) **Model :** 1. भृत्यान् कोपयन्तु । 2. अश्वान् धावयेयुः ।
 भृत्यं कोपयन्तु । अश्वं धावयेत् ।

Transform:

1. आसनानि स्थापयन्तु ।
आसनम् ----- । | 1. शिष्यान् नन्दयेयुः ।
शिष्यम् ----- । |
|---|--|

2. कथा: श्रावयन्तु । कथा ----- ।	2. आभरणानि तोलयेयुः । आभरणम् ----- ।
3. मित्राणि परिचाययन्तु । मित्रम् ----- ।	3. वाद्यानि वादयेयुः । वाद्यं ----- ।
4. स्तम्भान् स्थापयन्तु । स्तम्भम् ----- ।	4. गीतानि गापयेयुः । गीतम् ----- ।
5. सिंहान् गर्जयन्तु । सिंहम् ----- ।	5. भक्ष्याणि पाचयेयुः । भक्ष्यम् ----- ।

IV. Build up drills.

a) Model:

पाचयति ।	
भक्ष्यम् पाचयति ।	
पाचकः भक्ष्यम् पाचयति ।	
गृहे पाचकः भक्ष्यम् पाचयति ।	

Build up:

1. लुप्त्यति । -----	2. दाष्टयति । -----	3. ज्वालयति । -----
-----	-----	-----
-----	-----	-----
-----	-----	-----
4. क्रीडयति । -----	5. नाटयति । -----	
-----	-----	
-----	-----	
-----	-----	

b) Model:

चारयन्ति।

मेषान् चारयन्ति।

बालकः मेषान् चारयन्ति।

वने बालकः मेषान् चारयन्ति।

Build:

1. मारयन्ति।

2. दापयन्ति।

3. दर्शयन्ति।

4. क्रीणयन्ति।

5. प्रोणयन्ति।

V. Response drills.

1. कः मह्न श्रावयति ?

4. देवा शुभैः किम् कुर्वन्तु ?

2. कस्य दर्शनम् सन्तोषम् वर्धयते ?

5. वध्या कन्याम् किम् कुर्वन्ति ?

3. कः सुधालेषनादिकं कारयति ?

6. बालिका प्रकोष्ठे किम् कुर्वन्ति ?

EXERCISES

1. Fill in the blanks with the appropriate forms of sanskrit words by using the English clues given in the bracket.

1. शारदा सुधाकरं मधुरं (make him to drink)

2. जनादेनः सुधालेषनादिक (make them to do)

3. शारदा वित्तकोशात् धनम् ----- (make him to bring)
4. प्रकोष्ठे पूजाद्रव्याणि ----- (make them to keep)
5. वृद्धाः सदाचारं पदे फदे ----- (make them to remember)
6. तथा तान् आदरेण ----- (make them to sit)

II. Select the appropriate verbs so as to fill in the blanks by choosing the suitable words given in the bracket.

[गापयति, कर्षयति, स्वर्गय, शोषयेत्, क्षेपय, योजयेत्, पाययति, दशाय, हारयति, मंलय]

1. वजमानः क्षेपम् -----	2. माता क्षोरं -----
3. चोरः धनम् -----	4. गुरुः शिष्यम् -----
5. भूत्यम् कार्यंषु -----	6. कन्या बराय -----
7. क्षीरे जलम् मा -----	8. सङ्कुनं न -----
9. धनम् असत्यादे मा -----	10. कण्टक मा -----

III. Match the following. (योजयत)

A	B
1. करोति	ज्ञापयति
2. तिष्ठति	सिङ्गयति
3. ददति	नन्दवति
4. गायति	कारयति

A	B
5. सरति	स्थापयति
6. स्फटति	भ्रामयति
7. तिचति	दापयति
8. भ्रमति	स्कुटयति
9. जानाति	गापयति
10. नन्दति	सारयति

IV. Correct the errors and rewrite the whole sentence.

1. कृषीबलः सरोवरात् जलम् वाहति।

----- |

2. श्रीमान् धनम् वितकोशे तिष्ठत्यति।

----- |

3. दैहिक शिक्षकः बालकान् खेलयते।

----- |

4. गुरुम् शिष्यः प्रकाशते।

----- |

5. धात्री रुणान् शुशृणति।

----- |

V. Translate the following sentences into Sanskrit.

- I will make the child to drink.
- The Doctor makes the dumb to speak.
- The God makes the lame to cross the mountain.
- Boatman makes the travellers to cross the river Ganga.
- The court jester (किटूषक) makes the audience laugh.

VOCABULARY

आगामिन् (आगामि) coming

मधुरम् sweet

पिवति (पाययति) make to drink

कन्या (कन्यका)	girl
पितृव्य	paternal uncle
कर्मकार (कर्मकाराः)	workers
सुधालेपन (सुधालेपनं)	whitewash
सर्वसाधारण (सर्वसाधारणं)	common
कम्पयते	make to shiver
स्वर्णकारः	goldsmith
वित्तकोशः	bank
ब्यापृतः	busy
भूत्यः	servant
समीचीनम्	correct
प्रकोष्ठ	room
मेल्यन्तु	together
बादकजनाः	instrumental musicians
जन्यः	bridegroom party
असमाहिताः	unconvinced
पाकशाला	kitchen room
पाचकः	cook
मधुपक्षः	A mixture of milk, curd, honey, sugar, ghee, with banana.
सप्तपदि	seven steps to be crossed on the heap of rice by the bride and Bridegroom.
अरुन्धती	wife of Vasista, seen in the form of a star.
आशिष् (आशिषं)	blessings
दाम्पत्यम्	married life
ज्ञानी (ज्ञानिनं)	learned
अवशिष्ट	remaining
व्यवस्था	arrangements

LESSON 23

दक्षिणा	dakshina (Honorarium)
परिवेषण (परिवेषयन्)	serving
विधि:	luck

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces the causative forms of different verbs such as कारयति, हारयति etc. Causative is formed by adding the causative marker अय् to the verb root.

Lesson 24

महाभारतम्

[Mahabharata - Epic]

बालः	- मातः, कथयतु काचित् कथाम् निद्रा मा बाधते।	O mother, tell me a story, sleep is fast approaching me.
माता	- भो बाल ! त्वं दूरदर्शने महाभारतकथा ददाशेथ किल? तामेव कथयामि।	O boy, you have seen the story of mahabharatha in television, isn't it? I tell it only.
बालः	- कथयतु भवती।	You please tell.
माता	- हस्तिनापुरे धृतराष्ट्रः पाण्डुः इन द्वां आतरो बभूवत् । तयोः धृतराष्ट्रः अन्यः, पाण्डुः पाण्डुरोगी च बभूव।	There were two brothers Dhṛtharashtra and pāndu in the city called Hastinapura. Between those two Dhṛtharashtra was blind and Pandu was a victim of Leucoderma.
बालः	- ज्येष्ठः धृतराष्ट्रः राज्यं कि चकार?	What did Dhṛtharashtra, the elder do with the Kingdom?
माता	- ज्येष्ठः धृतराष्ट्रः कनिष्ठाय पाण्डुरे अर्धराज्यं ददो।	The elder brother Dhṛtharashtra gave half of his kingdom to his younger brother Pāndu.
बालः	- तयोः कर्तिपुत्राः बभूतुः?	How many sons were there for them?
माता	- पाण्डोः धर्मराजः, भीमसेनः, अर्जुनः, नकुलः, सहदेवः इति पञ्च, धृतराष्ट्रस्य दुयोधनादयः शतं पुत्राः बभूतुः।	Pāndu had five sons Dharmaraja, Bhīmasena, Arjuna, Nakula and Sahadeva. Dhṛtharashtra had hundred sons named Duryodhana, dussasana and the like.

बालः - द्रौपदी नाम का?

माता - द्रौपदी द्वृपदतनया। सा पाण्डवान्
पतिरुपेण परिजिनाय।

बालः - ततः कि बभूव?

माता - दुर्योधनः द्यूतेन पाण्डवानां राज्यं
जहार। राज्यभ्रष्टाः पाण्डवाः द्रौपद्या सह
वनं जामुः।

बालः - कतिवर्षपर्यन्तं ते वने ऊषः?

माता - द्वादशवर्षपर्यन्तं ते वने ऊषः। वयोदशे
वर्षं विराटनगरे अज्ञातवासं चक्रुः।

बालः - भोः कल्पम्। पुनः ते कुव जग्मुः?

माता - चतुर्दशे वर्षं पुनः हस्तिनापुरं
आजग्मुः। राज्यं प्रत्यर्पय इति दुर्योधनं
पपृच्छुः। किन्तु लोभी दुर्योधनः राज्य
नेव ददौ।

बालः - शङ्कः सः। ततः कि बभूव?

माता - ततः कौरवपाण्डवानां मध्ये कुरुक्षेत्रे
महत् युद्धं बभूव। भगवान् श्रीकृष्णः
अर्जुनरथस्य सारथ्यं उवाह।

Who is Draupadi?

Draupadi was the daughter of Drupada. She got married with Pandavas.

What happened next?

After winning a gambling Duryodhana took the kingdom of Pandavas. The Pandavas were driven out from the kingdom and went to forest along with Draupadi.

How many years they spent in the forest?

They spent twelve years in the forest and thirteenth year in the city of virata in disguise.

Oh! it is difficult! where did they go next?

In the fourteenth year they came back to Hastinapura and they demanded Duryodhana to give back the kingdom. But the greedy Duryodhana did not desire to return the kingdom.

He is a crook; What happened next? Then, there took place a great war between the Kauravas and Pandavas at

Kurukshetra. Lord Krishna served as the charioteer of Arjuna.

बालः - अर्जुनः कान् ममार?

Arjuna killed whom?

माता - दुर्योधनपक्षीयान् भीष्मद्रोणादीन् अर्जुनः
ममार। भीमश्च दुर्योधनद्वःशासनादीन्
ननाश।

Bhima, Drona and the like were killed by Arjuna; Duryodhana, Dussasana and others were killed by Bhima.

बालः - भवतु धर्मराजः ततः कि चकार?

Let it be; What did Dharmaraja do next?

माता - ततः धर्मराजः महाभिषेकमङ्गलं
अनुबभूव।

Afterwards Dharmaraja became King.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model - T - पाण्डवाः विराटनगरे अज्ञातवासं चक्रः ।

S - पाण्डवाः विराटनगरे अज्ञातवासं चक्रः ।

Repeat:

1. T - छात्राः छात्रावासे ऊषुः ।

S - ----- ।

2. T - कौरवाः द्वारकानगरो जामुः ।

S - ----- ।

3. T - कुरुक्षेत्रे महत् युद्धं ददर्श ।

S - ----- ।

4. T - पाण्डुः पाण्डुरोगी बभूव ।

S - ----- ।

5. T - घृतराष्ट्रः पाण्डवे अर्धराज्यं ददौ ।

S - ----- ।

II. Build up drills.

बभूव।

राजा बभूव।

धृतराष्ट्रो नाम राजा बभूव।

हस्तिनापुरे धृतराष्ट्रो नाम राजा बभूव।

Build up :

1. चक्रार

2. पपाठ

3. जामुः

4. चक्रः

5. कषुः

III. Substitution drills.

Model :

धृतराष्ट्रः पाण्डवे अर्धराज्यं ददौ।

बलिः वामनाय राज्यं ददौ।

Substitute:

1. दुर्योधनः राज्यं न तत्वाज्।

2. श्रीकृष्णः सारथ्यं उवाह।

----- राज्यं न तत्वाज्।

----- ----- उवाह।

3. धृतराष्ट्रस्य शत्रुं पुत्राः बभूवुः।

4. अर्जुनः भीष्मद्रोणादीन् ममार।

----- ----- बभूवुः।

----- ----- ममार।

5. भीमः दुर्योधनं ननाश।

----- ----- ननाश।

IV. Transformation drills.

Model :

रामः गच्छति।

रामः जगाम।

Transform:

1. सीता पुस्तकं नयति।

2. बालः पाठान् लिखन्ति।

----- |

----- ----- |

3. नार्यः ग्रामं प्रति गच्छति।

4. कृपणः धनेन नन्दन्ति।

----- |

----- ----- |

5. शुक्रः फलानि खादन्ति ।

V. Response drills.

1. हस्तिनापुरे कौ बभूवतुः?
2. द्रौपदी नाम का?
3. कतिवर्षपर्यन्तं पाण्डवाः बने ऊषुः?
4. पाण्डवाः कुत्र अज्ञातवासं चक्रः?
5. भीमः कान् ननाशः?

EXERCISES

- I. Fill up the blanks with the past tense forms of the verbs given in the bracket.

Model : पाण्डुः पाण्डुरोगी बभूव । (भू)

1. धृतराष्ट्रः पाण्डवे अर्धराज्यं । (दा)
2. द्वादशवर्षीणि याकृत् पाण्डवाः बने । (बास)
3. धृतराष्ट्रस्य शतं पुत्राः । (पृ)
4. अर्जुनः भीष्मं । (मृ)

- II. Match the following.

A	B
1. वर्यं पाण्डवान्	जापतुः
2. रामलक्ष्मणो बनं	जघान
3. कृष्णः कंसं	अवतार
4. बुद्धः पृथिव्यां	ददशिम

III. Change the following verb forms into past perfect.

Model : करोति । -- चकार

1. पठति ।		2. गच्छति ।	
3. हन्ति ।		4. ददाति ।	

IV. Rewrite the following passage by correcting the errors which are in italics.

धृतराष्ट्रस्य शतं पुत्राः बभूव । तेषां मध्ये दुर्योधनः दुष्टः बभूवतुः । द्वादशवर्षपर्यन्तं पाण्डवाः बने उबास । ते विराटनगरे अज्ञातवासं चकार । दुर्योधनः राज्यं न ददुः ।

VOCABULARY

पाण्डुरोगो	victim of leucoderma	सारथि:	charioteer
अयोष्टः	elder	परिणिनाय	got married
कनिष्ठः	younger	ममार	killed
द्यूतम्	gambling	अन्धः	blind
शठः	crook	ननाश	destroyed

GRAMMAR NOTES

लिट् (past prefect) forms of परस्मैपद are introduced in this lesson.
A few new verbs are also introduced. Ex: बभूव

Lesson 25

उत्तरकुमारः

[Uttarakumar]

- गुरुः** - विराटराजस्य उत्तरकुमारो नाम पुत्रः
जन्मे।
- शिष्यः** - सः कुब्र अध्ययनं चक्रेत्।
- गुरुः** - उत्तरकुमारः विराटनगरे एव विद्या लेप्ते।
सः अतीव विलासी बवृथे।
- शिष्यः** - सः विलासी इति कथं बदसि?
- गुरुः** - सः अन्तःपुरे खोणा मध्ये उवास।
ब्रह्मला-बेषधारी अर्जुनः तं युद्धाय
चोदयामास।
- शिष्यः** - ततस्तः?
- गुरुः** - ततः भयेन रणाङ्गणात् उत्तरः
प्रतिनिबत्तयामास। तत्र महान्
कोलाहलः समजनि। अर्जुनः तं जप्त्वे।
तदा उत्तरः रोदनं चक्रिरे।
- शिष्यः** - अर्जुनः निजस्तपं दर्शयामास किल?
- गुरुः** - नैव। तदा अर्जुनः निजस्तपं परिचाय -
- यामास अहं एव रणाङ्गे युध्ये। त्वं
सारथि भव इति ऊचे। अर्जुनः
कौरबान् धावयामास।
- A son by name Uttarakumara was born to King Virata.
Where did he study?
Uttara got his education in Viratnagara. He grew up as a pleasure seeking man.
How do you say that he was a pleasure seeking person?
He was staying amidst women in the harem. Arjuna dressed like a women named Brahannala invited him for war.
Later?
Then Uttara ran back in fear. There was chaos. Arjuna caught him. Uttara started weeping.
Did Arjuna show his real form at all? No. Then Arjuna exhibited his real form. "I myself will fight in the battle. You be the charioteer". So said Arjuna. Arjuna chased away the Kouravas.

DRILLS**I. Build up drills.**

Model : चक्रे।
 अध्ययनं चक्रे।
 उत्तरकुमारः अध्ययनं चक्रे।
 विराटनगरे उत्तरकुमारः अध्ययनं चक्रे।

Build:

1. लेखे 2. वृद्धे 3. चोदयामास 4. ददशे

II. Repetition drills.

Model : अन्तःपुरे खोणां मध्ये उवास।
 छात्राबासे छात्राणां मध्ये उवास।

Repeat :

1. अर्जुनः कौरवान् धावयामास।	2. कृष्णः विराटरूपं ददशे।
-----	-----
3. सः अतीव विलासी वृद्धे।	

III. Substitution drills.

Model : अर्जुनः कौरवान् धावयामास।
रामः रावणं धावयामास।

Substitute:

1. अर्जुनः निजरूपं न दर्शयामास।	2. सः अतिविलासी वृद्धे।
----- न दर्शयामास।	----- वृद्धे।

IV. Write as directed.

1. उत्तरः रणाङ्गणात् निवर्तयामास। (change into present)	2. अहं एव युध्ये। (change into past)
--	---

V. Response drills

- 1) उत्तर कः?
- 2) सः कुत्र अध्ययनम् चक्रे?
- 3) अजूनः कदा निजस्तु दर्शयामास?

EXERCISES**I.** Fill up the blanks using forms as directed.

- 1) सः अन्तःपुरे खीणां मध्ये | (मुद् - लिट्)
- 2) कीचकः द्वौषट्ठी | (पोह् - लिट्)
- 3) भीमः कीचक | (हन् - लिट्)

II. Fill up the blanks using equivalent Sanskrit words of the given English words.

- 1) शङ्करः बौधान् बादे | (defeated)
- 2) चन्द्रः आकाशे दिने दिने | (grew)
- 3) कुम्भकर्णः युद्धे | (laughed)

III. Change into लिट् forms of Atmancpada.

मोदते, बाधते, एधते, हसते.

IV. Correct the errors.

- 1) भीमः कोषं गणयामासतुः |
- 2) दुर्योधनः शासनं चक्रिरे |
- 3) बलरामः मुमुदिरे |

* * * * *

Lesson 26

रथोत्सवः

[Car festival]

नरसिंह - मङ्गलादेवी रथोत्सवः कदा अभवत्?

When was the chariot festival of Mangaladevi?

गीता - गतमासे विजयदशम्यां अभूत्।

It was held last month on Vijayadashami day.

नरसिंह - रथोत्सवे जनसंख्या कर्ति आसीत्?

What was the number of people in the festival?

गीता - सहस्राधिकाः जनाः आसन्।

Thousands of people were there. People dressed in various guise were dancing there. Is it not?

नरसिंह - वेषधारिणः मार्गं तत्र तत्र अनुत्यन्त किल्।

Yes, true. Children interested in seeing them, were wandering here and there.

गीता - आम्। सत्यम्। दर्शनाकांक्षया बालाः इतस्ततः अधावन्।

Last year I saw my boyhood friend Ramaswamy.

नरसिंह - गतवर्षे मम बालीमत्रं रामस्वामिनं अपश्यम्।

Is he not a Police officer? We had his meeting at chikamangalore.

गीता - स तु, दण्डाधिकारी किल्?
चिकमगलूरुनगरे अमिल्लत्।

Yes, He was on special duty during car-festival.

नरसिंह - आम्। रथोत्सवे विशेषं कर्तव्यतया सः अगच्छत्।

The grandeur of festival which was special in nature pleased our minds.

गीता - उत्सवबेभवं असाधारणं अस्माकं मनांसि अनन्दत्।

DRILLS**I. Repetition drills.**

Model : T - सहस्राधिका: जना: आसन्।

S - सहस्राधिका: जना: आसन्।

Repeat :

1. T - बाला: अपि इतस्ततः अधावन्। 2. T - मम बाल्यमित्रं रामस्वामिनं अपश्यम्।

S - ----- | S - ----- |

3. T - वेषधारिणः मार्गं अनृत्यन्त।

S - ----- |

II. Build up drills.

Model : अभवत्।

उत्सवः अभवत्।

कुन्दापुरे उत्सवः अभवत्।

गतमासे कुन्दापुरे उत्सवः अभवत्।

Build up :

1. आसीत् 2. अकरोत् 3. अनृत्यत् 4. अपठन्,

III. Substitution drills.

Model : T - विशेष कार्यतया सः अगच्छत्।

S - उत्सवार्थं सः अगच्छत्।

Substitute :

1) T - रात्रौ आकाशे चन्द्रं अपश्यम्। 2) T - सरोबरे मत्स्याः अवसन्।

S - ----- अपश्यम्। S - ----- अवसन्।

IV. Write as directed:

Model : ह्यः सायंकाले सर्पमेकं अपश्यम्। (into present)

अद्य सर्पमेकं पश्यामि।

1. गतवर्षे महती वृष्टिः आसीत्। (into present)
2. राजीवगान्धी मैसूरुनगरं नाम्यत्। (into interrogative)
3. भटः राजानं अनिन्दत्। (change into plural)

V. Response drills.

1. नमारे कस्याः उत्सवः प्रचालत्?
2. भवतः मामे कति देवालयाः सन्ति?
3. आप्नवृक्षः कदा फलानि अदात्?
4. श्यामप्रसादः कुत्र अप्नियत?

EXERCISES

I. Fill up the blanks with appropriate verbal forms as directed in the bracket.

- 1) रामः रावणं | (वध--लङ्)
- 2) कवयः काव्यानि | (लिखू--लङ्)
- 3) रामलक्ष्मणो वनं | (गमू--लङ्)

II. Fill up the blanks with Sanskrit words using English equivalents given in brackets.

- 1) ब्रह्मा कर्थं विश्वं | (created)
- 2) रावणः मारीचं उपदेशं | (gave)
- 3) सर्वे कौरवाः | (died)

III. Change into past tense.

क्रीडन्ति, नन्दति, निन्दति, चोरयति

IV. Correct the errors.

1. कृष्णः मथुरायां अवसम्।	2. गौरी लेखन्या अलिखति।
3. भीमः कोपेन अवदन्।	

V. Underline verbs of past tense only.

1. मध्याचार्यः दक्षिणकन्त्रङ्गमण्डले आसीदिति श्रूयते ।
2. आचार्य शङ्खरस्य गौताभाष्यः संस्कृतभाषायां वर्तते ।
3. शृङ्गेरीप्रदेशे सर्पः मण्डूकेन सह अक्षोडत् इति वदन्ति ।

Lesson 27

वाहनापघातः

[Vehical accident]

- गोपालः - अयि भो मित्रवर, हस्ताय किम्
अभविष्ट?
- रामः - भो मित्र, सप्ताह पूर्वं वाहनापघातः
अभवत्।
- गोपालः - कीदृशः अपघातः आसीत्?
- रामः - लोकयानेन साकं द्विचक्रिकायाः संघटने
बहवः जनाः ब्रणिताः अभवन्ति।
- गोपालः - कि मार्गः चक्रः अवर्तते?
- रामः - न, न, लोकयानस्य चालकः अधिकवेगन
यान चालनं अकुरुत।
- गोपालः - ततस्ततः।
- रामः - तदा आरक्षकः लोकयानं अरुच्य।
अनियन्त्रितः चालकः द्विचक्रिकायासह
संघटनं अकुरुत।
- गोपालः - कति जनाः ब्रणिताः आसन्?
- रामः - बहवः ब्रणिताः अभवन्ति। अधिक
ब्रणितजनाः अशेषत। अहमपि अशायि।
मम मित्रं अशोकः अपि अशेषत।
- गोपालः - भो, तत्र प्रथमचिकित्सां कोऽपि न
अदत्त?
- Oh, my good friend, what happened to your hand?
- My friend, a week back I met with an accident.
- What kind of accident it was?
- In a clash between citibus and two wheeler, many people got injured.
- Was it a zig-zag road?
- No, No, the driver of the citibus drove in high speed.
- Then, then (after)
- Then a police stopped the citibus; the uncontrolled driver dashed with the two wheeler.
- How many people got wounded?
- Many have got wounded. severly wounded persons laid on (slept). I also slept. My friend Ashoka also slept.
- Nobody gave first aid there?

- रामः - प्रथमचिकित्सां जना अददत ।
 गोपालः - त्वं किं अकुरुथ्याः ?
- रामः - मम दक्षिणहस्तः ब्रणितः अभवत् किल ?
 अतः वामहस्तेन तस्मै आधारं अददि ।
- गोपालः - किं चालकं न अरुन्धत ?
- रामः - चालकं जनाः एव अरुन्धत । प्रयाणिकाः
 जनान् अवन्दन्त । अहमपि अवन्दे ।
 अनन्तारं कुम्भाः जनाः अश्मखण्डान्
 अक्षिपन्त । अहं तु न अक्षिपे ।
- गोपालः - किं आरक्षकाः तत्र न अवर्तन्त ?
- रामः - अर्धघण्टानन्तरं बहवः आरक्षकाः
 उपस्थिताः अभविष्टत । ब्रणितान् सर्वान्
 शुश्रूषालन्यं प्रति अनयन् । सर्वं जनाः
 अप्रोणयन्त । अहमपि धन्यवादं
 अकुरबम् ।
- गोपालः - भो मित्र बंदे ।
- People gave first aid.
 What you did?
 My right hand was wounded
 you know? so I gave support
 someone by left hand.
 What ? whether the driver was
 arrested or not ?
 people themselves arrested
 the driver. Passengers thanked
 the people. I too thanked
 them. Then, enraged people
 threw stones. I did
 not throw.
 Was there any police?
 After half an hour many police
 arrived. They carried all the
 wounded to hospital. All were
 satisfied. I too thanked them.
 Oh friend thank you.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : T - सप्ताहपूर्वं वाहनापघातः अभवत ।
 S - सप्ताहपूर्वं वाहनापघातः अभवत ।

Repeat.

1. T - रामस्य हस्ते पुस्तकं अवर्तत । 2. T - आरक्षकः वाहनं अरुन्धत ।
 S - ----- | S - ----- |

LESSON 27

3. T-बाल्कः सुन्दर चित्रं अकुरुत । 4. T-ग्रन्थपालकः पुस्तकं अदत्त ।
S - ----- | S - ----- |

5. T-रात्रि सीता गृहे अशोत ।
S - ----- |

II. Build up drills.

Model : अभवत ।
वाहनापघातः अभवत ।
समाहपूर्वं वाहनापघातः अभवत ।
मित्रबर समाहपूर्वं वाहनापघातः अभवत ।

Build up :

1. अवर्तत 2. अदन्त 3. अकुरुत 4. अवन्दत 5. अरुन्धत ।

III. Substitute drills.

Model: सीता बालकाय पुष्यं अदत्त ।
रमा बालिकायै जलं अदत्त ।

Substitute:

1. अध्यापकः बालकेभ्यः पुस्तकानि अददत । 2. सर्वे जनाः साहाय्यं अकुर्वत ।
----- अददत । ----- अकुर्वत ।

3. रामस्य बनगमनं जनाः अरुन्धन्त । 4. व्याघ्रः वने अशोत ।
----- अरुन्धन्त । ----- अशोत ।

5. अहं गृहे अशयि ।
----- अशयि ।

VI. Transformation drills.

Model: पुरे यात्रिकाः वर्तन्ते ।
पुरे यात्रिकाः आवर्तत ।

Transform:

1. चालकः यानचालनं करोति ।
चालकः यानचालनं ----- ।

2. वैद्यः औषधं ददति ।
वैद्यः औषधं ----- ।

3. बालकः कन्दुकान् क्षिपन्ते ।
बालकः कन्दुकान् ----- ।

V. Response drills.

1. सप्ताहपूर्व किं अभवत्?	2. वाहनचालकः कथं चालनं अकुरुत?
3. कतिजना: व्रणिता: अभवन्त?	4. के प्रथमचिकित्सां अददत?
5. जना: कं अरुम्भत?	6. जना: कान् कस्मिन् अक्षिपन्त?
7. के तत्र न अवर्तन्त?	8. कदा आरक्षका: अभविष्टत?

EXERCISES

I. Fill up the blanks with the forms (atmane) of the verbs given in the bracket.

Model : रामः पुस्तके अदत्त । (दा)

Fill up:

1. सः शोधतया काये ----- (कृ)	2. मार्गं एक अजः ----- । (वृत)
3. नागरिका: सन्तुष्टाः ----- । (भृ)	4. सर्वभ्यो रामः पायसं ----- । (दा)
5. कौशलं बालं ----- । (प्री)	

II. Match the following.

A	B
1. चालकः संघटन	अप्रीणयन्त
2. सर्वे जना:	अकुरुत
3. प्रवाणिका: जनान्	अवर्दन्त

III. Change the following verbs according to the example.

Model : कुरते - अकुरत

Change:

1. बन्दने 2. भवन्ताम् 3. दत्ते 4. रुक्षदे

IV. Rewrite the following passage by correcting the *italics* errors.

लोकयाने चालकः धूमपानं अरुन्धत। वाहकः ग्रीष्मकाले जलं अदत्त। आरक्षका:
उपस्थिता: अभविष्ट। प्रथमचिकित्सा रामः अददत्त।

VOCABULARY

अपघातः	accident
लोकयानम्	citibus
चालकः	driver
संघटनम्	dash
ब्रणितः	wounded
अरुन्धत	stopped, arrested, blocked (रुध् to stop)
अश्मखण्ड	stone piece
दक्षिण - वाम	right, left
आरक्षकः	police
प्रथमचिकित्सा	First aid.

GRAMMAR NOTES

Imperfect Aorist (past tense) Atmancpadi forms are introduced here.

Lesson 28

भागवतकथा

[Story of Bhāgavat]

बालः	- मातः दूरदर्शनं तावत् रामायणम्
महाभारतम् सर्वमपि दर्शयति स्म।
किन्तु भागवतकथां नैव दर्श। अतः
कथयतु भवति।	O mother! Television was showing Ramayana, Maha bharatha and other items. But it has not shown the story of Bhagavatham. Therefore, you please tell it.
माता	- भवतु, कथयामि। मथुरानगरे उग्रसेनः
इति राजा शासति स्म। तस्य कंसः इति
पुत्रः, देवकी इति पुत्रो च अभवताम्।	Yes, I tell; There was a king called Ugrasena in the city called Mathura. He had a son kamsa by name and a daughter called Devaki.
बालः	- कंसः कथमासीत्?	How was kamsa?
माता	- कंसः कूरः राक्षसगुणसहितश्च आसीत्।
सः भगिन्याः विवाहं वसुदेवेन सह
अकारयत्।	Kamsa was wicked and possessed the qualities of demons. He celebrated the marriage of his sister with vasudeva.
बालः	- ततः किमभूत्?	What happened next?
माता	- एकदा तौ दम्पती रथे उपविविशतुः।
कंसः स्वयं रथं चालयति स्म।	Once the couple seated in the chariot. Kamsa himself was driving the chariot.
बालः	- एवं वा? ततः कि वभूव?	Is it so? Then what happened?
माता	- मध्येमार्ग " रे कंस ! तब भगिन्याः
अष्टमः गर्भः त्वां हनिष्यति"- इति	On the way, kamsa heard an aerial voice, thus " oh! kamsa,

अशरीरशब्दं कंसः अशृणोत्।

बालः - भवतु; कंसः ततः किं चकार?

माता - ततः कंसः भगिनी, वसुदेवं च काराग्रहे
न्यक्षिपत्। देवक्या: पुत्रान् जातमात्रान्,
कंसः हन्ति स्म। अष्टमगर्भं जातं पुत्रं
वसुदेवः कंसभयात् नन्दगोप गृहं
प्रापयति स्म। तत्र बलरामः कृष्णश्च
अवर्धताम्।

बालः - कंसः तुष्णी तिष्ठति स्म वा?

माता - नैव; सः तौ हन्तुं राक्षसान् प्रेषयत्।
पृतना, शकटासुर प्रभृतीन् राक्षसान्
सर्वान् रामकृष्णो अमारयताम्।
श्रीकृष्णः स्वयं कंसं अमारयत्।

बालः - श्रीकृष्णस्य विवाहः अभूद्वा?

माता - श्रीकृष्णः रुक्मिणीसत्यभामादिकाः
अनेकसहस्र संख्याकाः खियः उपयेमे।

बालः - श्रीकृष्णः ततः किं किं करोति स्म?

माता - सः पाण्डवानां साहार्यं करोति स्म।
सः अजूनस्य सारथ्यं वहति स्म। एवं

your sister's eighth child will kill you".

Let it be; what Kamsa did next?

Next, Kamsa kept both vasudeva and Devaki in prison. Kamsa was killing the sons of Devaki as and when they were born. Vasudeva being afraid of Kamsa, sent the eighth son to the house of Nandagopa. There Krishna grew up with Balarama.

Whether Kamsa kept silent?

Not at all; Kamsa sent Rakshasas to kill both of them. Rama and Krishna killed puthana, Sakatasura, and other Rakshasas. Sri Krishna himself killed Kamsa.

Whether the marriage of Sri Krishna over?

Sri Krishna married Rukmini, satyabhama and thousands of women.

After that what else Sri Krishna was doing?

He was helping pandavas; He even was serving as a

श्रीकृष्णः बहून् दुर्जनान् ननाश । भूभारं
च अहरत् ।

charioteer to Arjuna. Thus, he got rid of a number of wicked persons and relieved the world of evil persons.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : T - कंसः स्वयं रथं चालयति स्म ।

S - कंसः स्वयं रथं चालयति स्म ।

Repeat:

1. कृष्णराजः मैसूरु राज्यं पालयति स्म । 2. माधवः नगरं प्रति गच्छति स्म ।

----- | ----- |

3. महात्मागान्धीमहोदयः राष्ट्रनामं जपति स्म । 4. अध्यापकः पाठ्यन् पाठयति स्म ।

----- | ----- |

5. शिशुः दुर्घं पिबति स्म ।

----- |

II. Build up drills.

Model : शासति स्म ।

राजा शासति स्म ।

उप्रसेनः इति राजा शासति स्म ।

मथुरा नगरे उप्रसेनः इति राजा शासति स्म ।

Build up:

1. हन्ति स्म

2. प्रापयति स्म

3. तिष्ठति स्म

4. करोति स्म

5. गच्छति स्म ।

III. Substitution drills.

Model : विष्णुः दशाबतारेण भूभारं अहरत्।
रामः युद्धेन राक्षसबाधां अहरत्।

Substitute:

1. गान्धी सत्याग्रहेण आंग्लान् पलाययामास।
----- पलाययामास।
2. कंसः भगिन्या: विवाहं वसुदेवेन सह अकारयत्।
----- अकारयत्।
3. रामः रावणं अजयत्।
----- अजयत्।
4. रामलक्ष्मणो वनं अगच्छताम्।
----- अगच्छताम्।
5. कवयः काव्यानि अलिखन्।
----- अलिखन्।
6. रामकृष्णः मंगलूरुनगरं प्रति न गच्छति स्म।
----- न गच्छति स्म।

IV. Transformation drills.

Model : कंसः देवकीपुत्रान् हन्ति।
कंसः देवकीपुत्रान् हन्ति स्म।

Transform:

1. भारतीयाः आंग्लसाहित्यं अलिखन्।	2. रमेशः पाठशालां प्रति जगाम।
-----	-----
3. वैनतेयः आकाशे डयति।	4. श्री कृष्णः मथुरानगरे निवसति।
-----	-----

5. बलरामः भूप्रदक्षिणं चकार ।

----- |

V. Response drills.

1. कंसः कथं आसीत्?

2. कः रथं चालयति स्म?

3. श्रीकृष्णः का: उपयेमे?

4. को रथे उपविविशतुः?

5. कंसः कि अश्रुणोत्?

6. कंसः भगिन्याः विवाहं केन सह
अकारयत्?

7. देवक्या: पुत्रान् कंसः कि करोति स्म? 8. श्री कृष्णः के अमारयत?

9. अजुनस्य सारथ्यं कः वहति स्म? 10. कः भूभारं अहरत्?

EXERCISES

A. Fill up the blanks with the past tense forms of the verbs given in the bracket.

Model : कंसः स्वयं रथं चालयति स्म। (चल्)

1. कंसः अशारीरशब्दं -----। (श्रृ)

2. एकदा तौ दम्पती रथे -----। (उप + विश्)

3. कंसः क्रूरः -----। (अस्)

4. भगिन्याः विवाहं वसुदेवेन सह -----। (कृ)

5. श्रीकृष्णः भूभारं -----। (ट)

B. Match the following.

A	B
1. तौ दम्पती रथे	चालयति स्म ।
2. अष्टमः गर्भः त्वा	अमारयत् ।
3. कंसः स्वयं रथं	हनिष्यति ।
4. कृष्णः कंसं	उपविविशतुः ।

C. Change the following verbs into past using "स्म"

1. लिखति 2. हन्ति 3. चालयति 4. बहति 5. नवति

D. Rewrite the following passage by correcting the *italics* errors.

मधुरानगरे उद्धरेनः इति राजा शाशिष्यति स्म । तस्य कंसः इति पुत्रः देवकी इति पुत्रो च अभवाम । सः भगिन्या: विवाहं बसुदेवेन सह अकारयन् एकदा तौ दम्पती रथे उपविवेश । कंसः स्वयं रथं चलयति स्म ।

VOCABULARY

दूरदर्शनं	television
दम्पती	couple
अशरीरशब्दः	aerial voice
तृष्णीम्	silent
उपवेशे	married
सारथः	charioteer
दुर्जनः	wicked person
अशृणोत्	heard
अष्टमः	eighth
अमारयत्	killed

GRAMMAR NOTES

"**एति**" form of past tense is used in this lesson. Other forms of past tense are also used.

Lesson 29

फलपुष्पप्रदर्शनम्

[Flower exhibition]

विमला - सखि, अद्य उपाध्यायः पाठं न करोमि
इति उक्त्वा आगच्छत्।

अनसूया - अन्यत्र व्यापृतः सः एवं कथयित्वा
अवासीत् इति मन्ये।

विमला - सखि । अहं गृहे भुक्त्वा आगच्छम्।
त्वं किमपि खादित्वा पीत्वा वा
आगता नन्?

अनसूया - आम् । यत्र कुत्रपि भ्रमित्वा
आगच्छावः?

विमला - भवतु, कुत्र गच्छावः ।

अनसूया - अत्र एव फलपुष्प प्रदर्शनं वर्तते खलु।
तत्र किञ्चित्कालं अटिल्ला अनन्तरं
कक्ष्यां गच्छावः ।

विमला - तथैव अस्तु विमले । नयनयोः उत्सव
जनयित्वा निवर्तावहे ।

अनसूया - विमले कुञ्जमानि पश्य । एतानि
सेवन्तिका पुष्पाणि । अन्येषां सोन्दर्यम्
अगणयित्वा इव शोधन्ते ।

विमला - अत्र पश्य । एतानि महान्ति
जणाकुञ्जमानि । बर्णेन उदयमानं

Friend, the teacher was saying
that he will not teach the
lessons today and went away.

I think due to some other
engagement he went away.

Friend, I have come after
eating at home. Have you
come after eating or drinking
some thing?

Yes, let us stroll some where
and come.

Yes, where shall we go?

Here, there is indeed a show
of fruits and flowers. Let us
spend sometime there
strolling and then go to class.

Be it so Vimala. Let us please
our eyes and go back.

Vimala, see the flowers. these
are sevantika flowers. These
shine despite the beauty of
other flowers.

Now look, these are hibiscus
flowers in abundance. It

सूर्यमपि पार्श्वतः कृत्वा विलसन्ति ।
excels in colour, sets aside
the rising sun.

अनसूया - पश्य इमां मालतीलताम् । अहो !
किञ्चन्ति पुष्पाणि अस्यां लतायाम् ।
मेघगम्भे भित्त्वा नक्षत्रं राशिरिब लसन्ति ।

See this Malati lata (jasmine
creeper). Oh! how many
flowers are in this creeper! It
shines as if a bunch of stars
bursting out of clouds.

बिमला - सत्यम् अकथयः त्वम् । अत्र आगच्छ ।
एतान् द्रुक्षकान् अहस्ता गमनं न साधु ।
पश्य, पटोलानि लतायाम् ।

You are telling the truth. come
here. It is not proper to go
away without seeing these
plants. See the patolas
(snakegoard) in this creeper.
I will shake(seperate) the
creeper and see. Oh! ho! They
are long like the arms of
Karthavirya.

अनसूया - लतां चाल्यत्वा पश्यामि । अहो ! अहो !
कार्तवीर्यस्य बाहवः इव लम्बन्ते ।

anasuye, don't you know? All
these creepers are maintained
by giving artificial food.

बिमला - अनसूये । त्वं न जानासि किम् एताः
लता कृत्रिमम् आहारं इत्वा पोषयन्ति ।

That is why, even the plants
are bearing many fruits as if
they are dancing.

अनसूया - अत एव द्रुक्षकाः अपि अधिकानि
फलानि धारयित्वा नृत्यन्ति इव ।

See, this small campaka tree.
The flowers are so plenty
despite the number of leaves.

बिमला - एतत् लघुनम्यकं वृक्षं पश्य । प्रगाणां
संख्या अगणयित्वा इव पुष्पाणि
समृद्धानि ।

This show is grand. Getting
thirsty. Let us drink
something and go.

अनसूया - एतत् प्रदर्शनम् शोभते । पिपासा
बत्तते । किमपि पीत्वा गच्छावः ॥

Good, the sun is scorching.
Let us take rest and then go.

बिमला - साधु । आतपः बाधते । विश्वामि कृत्वा
चलावः ।

अनसूया - गृहं गत्वा किं भणसि कक्ष्या
नासोदिति बा?

विमला - वच्चमि, यत् आवाद्यां कलश्युण प्रदर्शनं
दद्धा सप्ताग्रहम् इति।

अनसूया - बाढ़म्। इदानीं कक्ष्यां गत्वा उपविशाक्षः।
उपाध्याय आगच्छत्। पाठं श्रुत्वा
लिखित्वा च गृहं गच्छावः।

विमला - साधु अनसूये।

What do you say after going
home? That there was no
class?

I will tell that, both of us, after
seeing the fruit and flower
show, have returned.

right. Let us now go to the
class and sit. The teacher may
come. Let us listen and write
the lessons and go home.

Yes Anasuya.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: T - अहं पाठं पठिल्ला लिखामि।
S - अहं पाठं पठिल्ला लिखामि।

Repeat:

1. T - S: गृहं गत्वा पुस्तकम् पठति।
S - ----- |

2. T - बालः शालम् गत्वा अटति।
S - ----- |

3. T - तानि पुष्पाणि गृहीत्वा देवाय अर्पयामि।
S - ----- |

4. T - पाठं पठिल्ला शालं गच्छत्।
S - ----- |

5. T - चत्र तत्र स्थित्वा मा खाद।
S - ----- |

II. Substitution drills.

Model: T - धनम् दत्वा आगच्छत्।
S - पुस्तकम् दत्वा आगच्छत्।

Substitute :

1. T - नद्यां स्नात्वा आगतः ।

S - ----- स्नात्वा आगतः ।

2. T - कन्दुकम् भ्रामयित्वा पातयति ।

S - ----- भ्रामयित्वा पातयति ।

3. T - प्रबन्धम् लिखित्वा पठति ।

S - ----- लिखित्वा पठति ।

4. T - फलम् लक्ष्यवा खादति ।

S - ----- लक्ष्यवा खादति ।

5. T - कथाम् उक्त्वा विनोदयति ।

S - ----- उक्त्वा विनोदयति ।

III. Transformation drills.

Model: T - अहं पाठ्यालं गच्छामि । पुस्तकम् पठामि ।

S - अहं पाठ्यालं गत्वा पुस्तकम् पठामि ।

Transform:

1. T - आलिका धनं ददाति । शाकं गृह्णाति ।

S - ----- ----- |

2. T - हरिणः व्याघ्रं अबलोकयति । धावति ।

S - ----- ----- |

3. T - शिशुः पवः पिबति । तुष्ट्यति ।

S - ----- ----- |

4. T - मधूरः मेधं पञ्चति । नृत्यति ।

S - ----- ----- |

5. T - भोजराजाः कवितां श्रृणोति । कविः सम्मानयति ।

S - ----- ----- ----- |

IV. Build up drills.

Model: (गम् धातु ... गच्छति) हन्ति।
 मृगं हन्ति।
 गत्वा मृगं हन्ति।
 बनं गत्वा मृगं हन्ति।
 व्याधः बनं गत्वा मृगं हन्ति।

Build up :

1. पिचति। 2. जपति। 3. आप्नोति।

4. अनुकरोति। 5. तृष्णति। 6. भणति।

V. Response Drills.

1. उपाध्यायः किम् उवत्वा आगच्छत्?

2. फलपूष्पप्रदर्शनं प्रति के आगच्छताम्?

3. कोहशं आहारं दत्वा लता: पोषयन्ति?

4. कथं पुष्टाणि समृद्धानि?

5. आबाघ्याम् किम् दृष्टा समागतम्?

6. शालयां कि कृत्वा गृहं गच्छावः?

EXERCISES

- I.** Select the appropriate verbal forms so as to fill in the blanks given in the bracket.

[गृहीत्वा, अवश्यित्वा, तीर्त्वा, तुलयित्वा, मेलयित्वा, शयित्वा, कृत्वा, ध्रात्वा, त्यवल्त्वा, अस्नात्वा ।]

1. नदी नगरम् गच्छति ।
2. वर्णान् रङ्गवल्ली व्यरचयत् ।
3. रात्रौ अरुणोदये उत्तिष्ठति ।
4. देवस्य पूजा मा कुरु ।
5. स्वर्णान् अहूत्योयकं कारयति ।
6. लङ्घां भिक्षां अयाचत ।
7. जनान् धर्म उपदिशति ।
8. जनान् जीव ।
9. पापं धर्म बोधयति ।
10. श्वा पन्थानं चोरं अगृहात् ।

- II.** Write the negative forms of the following:

Model : मुक्त्वा --- अमुक्त्वा

- 1) हृष्टा ---
- 2) दत्त्वा ---
- 3) स्मृत्वा ---
- 4) हत्वा -----
- 5) मत्त्वा -----
- 6) नर्तित्वा -----
- 7) स्थित्वा -----
- 8) तीर्त्वा -----
- 9) रक्षित्वा -----
- 10) कृत्वा -----

III. Change these verbs into verbal participles.

Model : लभते --- लभ्या

1. क्रोडति -----	2. पद्धयति -----	3. धारति -----
4. हरति -----	5. स्फुटति -----	6. पृच्छति -----
7. पूजयति -----	8. जयति -----	9. रक्षति -----
10. भाषते -----	11. याचते -----	12. मिलति -----
13. नदति -----	14. स्पृशति -----	

IV. Change the following root forms into verbal participles.

Model : कृ --- कृत्या

1. गम् -----	2. अच् -----	3. खाद् -----
4. भून् -----	5. भृ -----	6. वाच् -----
7. स्था -----	8. पङ् -----	9. हस् -----
10. चूर् -----	11. षा -----	12. पत् -----
13. चल् -----	14. थ्रु -----	15. तुष् -----

V. Combine the two sentences with the help of verbal participles.

Model : मर्कटः नारिकेलफलानि पश्यति । तम् बृक्षं आरोहति ।

मर्कटः नारिकेलफलानि हस्तवा बृक्षं आरोहति ।

1. आमरणं धरति । दपेणं पश्यति ।

2. भाटके ददाति । यानम् आरोहति ।

3. कर्म करोति । वेतनं स्वीकरोति ।

4. अङ्गं पचति । पात्रं प्रसाहन्यति ।

VI. Correct the errors:

Model : रामकृष्णः विष्णों गत्वा फलानि अक्रीणात् ।

रामकृष्णः विष्णीं गत्वा फलानि अक्रीणात् ।

1. वर्णान् गृह्य चित्राणं अरचयम् ।

2. पितामहो तण्डुलान् लौक्यं पर्वत ।

3. स्पधांयाम् स्मृत्वा इत्येकान् अपठन् ।

4. माषान् दाय मुदान् गृहाति ।

VII. Write the verbal participles and their negatives as shown in the example:

Model : गम् ----- गत्वा ----- अगत्वा

1. लभ् -----

2. उपद् -----

3. पृछ् -----

4. लुठि -----

5. रच् -----

6. भाष् -----

7. सान् -----

8. सृश् -----

9. लिप् -----

10. शृण् -----

VOCABULARY

उक्त्वा	having told (वृत् root -- to speak)
अट्टि (अटित्वा)	roam
निवर्त्तमहे	Let us come back (वृत् root --- to be)
सेवनितका - पुष्पाणि	corialthus
अगणयित्वा	without making any care
जपाकुसुमम्	hibiscus
मालूति-लता	Jasmine creeper
मेघगर्भं	womb of clouds
वज्रतंवीर्यं	A name of the king, who had thousand arms
कृत्रिमम्	Artificial
चम्पकवृक्षम्	champaka tree
पिपासा	Thrust
आतपः	sunlight
कक्ष्या	class-room.

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbal participles along with their positive and negative forms.

* * * * *

Review Lesson 4

वीरनारी ओबव्वा

[Brave Obavva]

नन्दिनी - अस्मिन् वर्षे प्रवासार्थं कुत्र गच्छामः?

कपिल - चित्रदुर्गे प्रसिद्धं स्थलम्। तत् दृष्ट्या
अस्माकं जानं वर्धेत इति अध्यापकः
गुरुराजः अवदत्।

गुरुराजः - अस्त्, वय सर्वे चित्रदुर्गमेष्व गत्वा तं
प्रदेशं पश्यामः।

नन्दिनि - आचार्य, यानम् आगतम्। इदम्
यानम् आरुह्य वयं गच्छामः।

गुरुराजः - सर्वे स्वस्थाने डाविश्य सिद्धाः भवन्तु।
अहो! गोपालः यानं चालयित्वा प्रस्थित
एव।

नवीनः - अरुण, तत्र पश्य। पक्षिणः पक्षान् प्रसार्य
कथं डयन्ते। एतानि क्षेत्राणि पश्य। मृता
पर्वतपर्वाङ्गे दृष्ट्या अतीता, पन्था एव न
जातः।

गुरुराजः - चित्रदुर्गे आगतम्। सर्वे अबतीर्य र्षङ्कं
अनुसृत्य तिष्ठत। दुर्ग प्रविश्य
मदकरिनायकस्य चरितम् कथयामि।

अरुणः - बदतु आचार्य।

This year, where should we go on tour?

The teacher Gururaja said that, chitradurga is a famous place. By seeing that our knowledge improves.

Yes. Let us go to chitradurga and see the place.

Sir, the vehicle has come. Let us get into this vehicle and go. Let all sit in their respective places and be ready Oh! Gopala has started driving the vehicle.

Aruna, look there, spreading the wings how the birds are flying? See these places, rows of mountains, the passage is not noticed at all.

Chitradurga came. Let all get down and stand in line. Entering the fort, I will narrate the history of Madakarinayaka. Please tell sir.

गुरुराजः - अत्रैव मदकरि नायकः इति कक्षन् वीरः
शोये प्रदश्य वीरगतिं प्राप्तः किम्?

नन्दिनी - युद्धवीरः चेत् कथं मृतः?

गुरुराजः - सप्त प्राकारम् दुर्गम् केनापि कुमारेण
प्रविश्य हैदरालिखानस्य सैनिकाः
अचिन्तयन्।

नवीनः - किं तैः गत्वा विजयः प्राप्तः?

गुरुराजः - कथयामि । तत्र एका सैनिकपत्नी ओबव्वा
इति । सा जलनयनार्थं गत्वा पश्यति,
अहो! वैरिणः अन्तः प्रवेष्टु यतमानः
आसन्।

कपिलः - ततः?

गुरुराजः - ततः ओबव्वा मुसलम् हस्ते गृहीत्वा
बिलात् प्रविशतः सैनिकान् मुसलेन
प्रहृत्य तेषां शिरासि भद्रवा अमारयत्।

नन्दिनी - ततः?

गुरुराजः - एतत् विज्ञाय सैनिकाः अपि शखाणि
गृहीत्वा शत्रुभिः साकं अयुदध्यन्तः।
परन्तु बछकः कक्षित् ओबव्वा
घातयित्वा अमारयत्। सा वीरगतिं
सम्प्राप्य "ओनके ओबव्वा" इति
प्रसिद्धा बभूव।

Is it not here, that a warrior called Madakarinayaka exhibiting valour attained veeragati? (martyrdom).

How did he die being a war hero. Soldiers of Hyder Ali Khan thought to enter the unmountable fort having seven compartments.

Did they gain victory there?

Let me tell, there was a soldier's wife by name obavva. When she went to fetch water saw, oh! the enemies trying to enter in.

Then?

Then, Obavva holding a pestle in her hand, beat and beat and break the heads of the enemy soldiers entering the hole (bila).

Then?

Having learnt this, soilders also fought with the enemies with their weapons. But one cheat attacked and killed Obavva. Thus, having attained martyrdom, she became famous as "Onake Obavva".

अरुणः - एवमेव भारतभूरक्षणार्थं मदकरि नायकः In the same way, Madakari
 अपि जनुभिः संयुद्ध्य मृतः। Nayaka also died fighting the
 enemies.

नवीनः - अहो! नारी आप ओबव्वा स्वराज्यरक्षणार्थं Oh! being women, Obavva
 कियन्तं शौर्यं प्रदश्य स्वप्राणान् जहो। showed courage and sacrificed
 तस्याः कीर्तिमयं शरीरं प्रणाम्य निवर्त्तमहे। her life for the protection of
 the kingdom.

EXERCISES

1. Select the appropriate verbal participles so as to fill in the blanks given in the bracket.

[आरुण्य, उत्पाठ्य, कृत्वा, आहुय, हत्वा, धृत्वा, प्रज्वाल्य, शत्वा, विगण्य, जित्वा]

1. सः मित्रम् गृहं गच्छति।
2. पाकं स्थालिकां अवतारयति।
3. पार्वती हितवचनानि कार्यं करोति।
4. बालिका आभरणं नन्दति।
5. हनूमान् सज्जीविनीं पवृत्तं आनीतवान्।
6. रामः रावणं अयोध्यां प्रति निवृत्तः।
7. दीपं वस्त्रैनि अन्वेषयति।
8. इन्द्रः ऐरावतं युद्धाय गच्छति।
9. दुर्बासः शकुन्तलां निरगात्।
10. चोरः धनम् पल्जयितः।

II. Write the negative forms of the following.

a) Ex: उपलभ्य --- न उपलभ्य --- अनुपलभ्य

1. आकृष्य

2. प्राप्य

3. आच्छाद्य

4. आपुच्छाय

5. प्रदाय

6. उपभूज्य

b) Ex: त्यक्त्वा --- अत्यक्त्वा

1. हत्वा

2. क्षालयित्वा

3. पठित्वा

4. खादित्वा

5. नीत्वा

III. Change these verbs into verbal participials.

a) Ex: नरति --- नीत्वा

1. पचति

2. गुंफति

3. लिखति

4. शासति

5. याचति

b) Ex: क्षिपति --- प्रक्षिप्य

1. गच्छति

2. लिम्पति

3. वर्धति

4. क्रीडति

5. हरति

IV. Change the root forms into verbal participials.

Ex: वृष् --- वृषित्वा --- प्रवृष्य

1. पत्

2. भण्

3. ज्वल्

4. भू

5. पीड्

6. कृज्

7. नृता

8. भुज्

9. दंश्

10. दह

V. Combine two sentences with the help of verbal participials.

a) Ex: फलम् आस्वादयति । रुचि जानाति ।

फलम् आस्वाद्य रुचि जानाति ।

Combine :

1. नदी पश्यति । ज्ञानार्थं गच्छति ।

----- |

2. दक्षिणां ददाति । पूजा समाप्यति ।

----- |

3. पुष्पाणि आहरति । मालां गुफति ।

----- |

4. सम्बक् न पश्यति । पन्थानं क्रमते ।

----- |

5. अर्थं न जानाति । अपहास्यं कुरुते ।

----- |

REVIEW LESSON 4

b) Ex: दुष्यन्तः शकुन्तलां त्यजति । हस्तिनापुरं गच्छति ।
 दुष्यन्तः शकुन्तलां त्यक्त्वा हस्तिनापुरं गच्छति ।

1. रामः स्नानं न करोति । अत्रं भुङ्गते ।	2. सः किमपि न बक्षति । तुष्णीं उपविशति ।
-----	-----
3. अबद्धं पठति । कुचोद्यं करोति ।	4. सरोवरं अवतरति । कमलानि छिनोति ।
-----	-----
5. काष्ठानि दहन्ति । अङ्गारान् संगृहणाति ।	

VI. Correct the bold errors.

Ex : कुञ्जम् गृहीत्य चित्ररेखां रचयति ।
 कुञ्जम् गृहीत्वा चित्ररेखां रचयति ।

1. हस्तं प्रसृत्य चर्पेटिकां ददाति ।	2. पादं प्रक्षित्वा अन्तः प्रविशति ।
-----	-----
3. कृठारं उद्धार्य वृक्षं छिनति ।	4. पङ्क्ति निमग्नं मृतिं प्राप्नोति ।
-----	-----
5. यानं आरोहित्वा ग्रामान्तरं गच्छति ।	

VII. Write the verbal participials and their negatives as shown in the example.

- a) Ex: कथ ... कथयित्वा -- अकथयित्वा

1. कृषि	2. गर्जन	3. चुरु	4. धाव	5. निन्दा
-----	-----	-----	-----	-----

b) Ex: भव --- परिभाष्य

1. चूर्ण	2. जीव	3. लुण्ठ	4. क्षिप	5. प्रिक्ष
-----	-----	-----	-----	-----

VOCABULARY

यानम्	vehicle	प्रवासः	tour
सिद्धा	ready	क्षेत्रम्	field
गंक्ति	line	कृमार्गः	crooked path
मुसलः	pestle	युद्धचारः	war Hero
कीर्तिमयम्	full with fame	पक्षः	wing
दुर्ग	fort	चरितम्	history
सैनिकः	soldier		

Lesson 30

ल्यबन्तरामायणम्

[Lyabantha Ramayana]

आनन्दः - किरण पर्हि, अत्रैव उपचिदय संस्काप
कुर्वः।

किरणः - अस्तु। तथा कुर्वः।

आनन्दः - अश्च कामणि विषयं उहित्य वाक्यानि
रचयावः।

किरणः - क अस्तु विषयः?

आनन्दः - रामायणम् अधिकृत्य संस्काप भवतु।

किरणः - अस्तु, ल्यबन्तरूपाणि उपयुज्य वाक्यानि
रचयत इति उपाध्याय अकथयत् किल।
अपि तथा कुर्वः?

आनन्दः - अहम् एक वाक्य विरच्य कथयामि।

किरणः - अहमपि ल्यबन्तमेव पदं स्वोकृत्य
भणामि। अहं कि ल्यबन्तम् उपयुज्य
एव व्यवहरामि इति बा?

आनन्दः - दशरथः देवान् सपूज्य पुत्रान् अलभत।

किरणः - ते चत्वारः पुत्राः संयुज्य अख्याय
कौशलं प्रददर्श लोकप्रियाः बभूवः।

Kirana, come here. Let us sit here only and talk.

Yes, let us do so.

Let us now prepare sentences pertaining to some topic.

What should be the topic?

Let the discussion be related to Ramayana.

Yes, as told by the teacher, shall we prepare the sentences using verbal participles (ल्यबन्तः). Shall we do like that?

I will prepare a sentence and read it.

I also prepare sentences taking verbal participle and tell it. Do you think that, I can prepare sentences without using verbal participle?

Dasaratha got sons after praying to the gods

These four sons together exhibited excellence in armoury and became popular in the world.

आनन्दः - रामः विश्वामित्रेण साकं बनं प्रविश्य ताटकां संहत्य, विश्वामित्रस्य यज्ञं संरक्ष्य, धनुः विभज्य, सीतायाः पाणिप्रहणम् अकरोत्।	Rama having entered the forest, along with viswamitra, killed Tataki protected viswamitra's sacrifice, broke the bow and married sita.
किरणः - रामः पितृ वाक्यम् अबलम्ब्य, सीतालक्ष्मणाभ्यां सह बनम् अगच्छत्।	Rama, caring for father's words, went to forest along with sita and Lakshmana
आनन्दः - गुहेन आनीतां नावम् अधिरक्षा गङ्गाम् उदत्तरत्।	Boarding the boat brought by Gula, he crossed the Ganga.
किरणः - भरतः रामस्य पादुके शिरसा विगृह्य अयोध्याम् अगच्छत्।	Bharata, carrying Rama's footwear on his head, went to Ayodhya.
आनन्दः - तथा शूर्पणखाया नासां कणो च प्रच्छिद्य ताम् अद्रावयत्।	then he cut the nose and ears of surpanakha and drove her away.
किरणः - मारीचः रावणस्य वर्चनम् अनुसृत्य मायामृगरूपं विधृत्य तत्र समचलत्।	Marica following the words of Ravana, assumed the form of an illusory dear kept wandering there.
आनन्दः - रामः सीतया चोदितः मारीचं विहत्य, आश्रमं प्रत्यागत्य अतिष्ठत्।	Rama inspired by sita, killed Marica and returned to the hermitage.
किरणः - सीतायाः अनुपस्थितिं विजाय, दुखेन अनुजेन सह पम्पातीरं आगत्य अशोचत्।	Knowing the absence of sita, grief-stricken Rama, came to the banks of pampa river, along with Lakshmana.
आनन्दः - हनूमान् तौ महापुरुषो विजाय सुग्रीवेण साकं सख्यं अकारयत्।	Hanuman knowing the two noble men, caused friendship with sugriva.

LESSON 30

किरणः - वालि संहत्य, सुग्रीवस्य राज्यम्
अदापयत्।

आनन्दः - सुग्रीवः हनूमन्तं संप्रेष्य सीतायाः
स्थितिं जातुम् आज्ञापयत्।

किरणः - हनूमान् समुद्रम् उलङ्घय, लङ्कां प्रविश्य,
सीतायै अहुलीयकं प्रदाय, लङ्कां विद्ध्य
न्यवर्तत।

आनन्दः - रामः सीतादत्तं चूडामणिं संपश्य, दुःखं
निरुद्ध्य सुग्रीवं प्रति अकथयत्।

किरणः - सुग्रीव, सागरे सेतुं निर्माय, लङ्का
प्रविशामः इति।

आनन्दः - रामः विभीषणाय अभवं प्रदाय,
नलनिर्मितेन सेतुना लङ्कां प्रविश्य
रावणेन समं युध्यम् अघोषयत्।

किरणः - ततः रामः सैन्यसहितं रावणं संहत्य
सीतां अग्निसाक्षिकं परीक्ष्य विभीषणाय
राज्यम् अदापयत्।

आनन्दः - अनन्तरं पृथक्कविमानम् आरुह्य
नन्दिग्रामे भरतं अबलोक्य तेन साकं
अयोध्यां प्रविश्य "दशवर्षसहस्राणि
दशवर्षशतानि" च राज्यम् अपालयत्।

Killing Vali, secured the kingdom for Sugriva.

Sugriva, ordered Hanuman for knowing Sita's whereabouts. Hanuman leaped over the sea and, entering Lanka, gave the ring to Sita, inflamed Lanka and returned.

Rama, seeing the Cudamani given by Sita, controlled his grief and said to Sugriva thus: "Sugriva, let us build the bridge across the sea and enter Lanka."

Rama, assuring protection to Vibhisana, entered Lanka on the bridge built by Nala. declared war against Ravana.

Then Rama killed Ravana along with army, tested Sita through fire ordeal, gave the kingdom to Vibhisana.

Later boarding Pushpakavimana, saw Bharata at Nandigrama, entered Ayodhya with him, he ruled over the Kingdom for not only ten hundred years but also for ten thousand years.

किरणः - अहो । ल्यबन्तेन एव रामायणं विरच्य
अद्भुतम् आवाभ्यां साधितं न किम्?

Ah! have we not achieved the greatness of composing Ramayana only on verbal participles?

आनन्दः - इमम् एव प्रयोगं गुरोः सकारं पुनः अपि
उच्चार्य, तस्य सन्तोषं जनयावः।

Let us convey this usage of verbal participles (ल्यबन्तः) to the teacher again, and make him happy.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: T - अहम् उपविश्य लिखामि।
 S - अहम् उपविश्य लिखामि।

Repeat :

1. T - सः गृहम् आगत्य फलं खादति।

S - ----- |

2. T - कृषीवलः प्रातःकाले उत्थाय क्षेत्रं गच्छति।

S - ----- |

3. T - नृपः गायिका आहूय काव्यं गापयति।

S - ----- |

4. T - पथिका: वृक्षस्य अधः उपविश्य संस्थापं कुर्वन्ति।

S - ----- |

5. T - अहितुण्डिकः सर्वं प्रदश्य धनं संपादयति।

S - ----- |

II. Substitution drills

Model: T - यजमानम् उद्दिश्य सेवकः विज्ञापयति ।
 S - पतिम् उद्दिश्य सेवकः विज्ञापयति ।

Substitute :

1. T - मर्कटः वृक्षम् आरुह्य फलं पातयति ।
 S - वृक्षम् आरुह्य फलं पातयति ।

2. T - गोविन्दः स्तम्भम् अबलम्बन आरोहति ।
 S - स्तम्भम् अबलम्बन आरोहति ।

3. T - लक्ष्मणः रामम् अनुसृत्य बनं गच्छति ।
 S - रामम् अनुसृत्य बनं गच्छति ।

4. T - नूतनं गृहं निर्माय अवसत् ।
 S - नूतनं ---- निर्माय अवसत् ।

III. Transformation drills.

Model: T - प्रातः उत्तिष्ठति । योगासनं करोति ।
 S - प्रातः उत्थाय योगासनं करोति ।

Transform :

1. T - शिष्यः गुरुं प्रणमति । अर्शार्बादम् लभते ।
 S - ।

2. T - कर्मकरः वृक्षं छिनति । धनं आजीयति ।
 S - ।

3. T - ग्रामजनः वापीम् निर्माति । जलं लभते ।
 S - ।

4. T - उपन्यासकः विषयं जानाति । पाठं करोति ।

S - ----- ।

5. T - शूनकः व्याघ्रं अबलोकयति । गृहं विशति ।

S - ----- ।

IV. Build up drills.

Model:

उलङ्घय गच्छति ।

समुद्रं उलङ्घय गच्छति ।

हनुमान् समुद्रं उलङ्घय गच्छति ।

Build :

1. उपविश्य फठति

2. अबलम्ब्य चलति ।

3. निर्माय गायति ।

4. संशोध्य प्रकटयति ।

5. आभास्य गच्छति ।

V. Response drills.

1. कान् संपूज्य दशरथः पुत्रान् अलभत?

2. रामः धनुं विभज्य कर्त्या पाणियहणं अकरोत्?

3. केन आनीतां नावं अधिरुद्धं गंडां उदतरत्?

4. मारोचः कस्य वचनं अनुसृत्य मायामृगलयं विधृत्य तत्र समचलत्?

5. हनुमान् को विज्ञाय सुश्रीवेण साकं सख्यम् अकारयत्?

EXERCISES

- I. Select the appropriate verbal participle forms so as to fill in the blanks given in the bracket.

[उपविश्य, विरच्य, अधिरुद्धा, संश्रुत्य, उदिश्य, संपूज्य, उत्थाय, परीक्ष्य, संरक्ष्य, विभज्य]

1. सौताणहरणवार्ताम् ----- रामः मोहं गतः।
2. रामेश्वरे शिवलिङ्गम् ----- हनुमान् कृतार्थः बभूव।
3. कटे ----- पदः पिबति।
4. प्रातः ----- नारायणं स्मरति।
5. कालिदासः रघुवंशं ----- लोकोपकारं अकरोत्।
6. जनान् ----- मन्त्रो अभाषत।
7. सदाचारं ----- कीर्तिमान् भव।
8. पिता स्वधनं ----- पुत्रेभ्यः अददात्।
9. विष्णुः गरुडः ----- विलोक्यान् संचार।
10. वैद्यः रुणं ----- औषधं न ददाति।

II. Write the negative forms of the following.

Model : सरक्ष्य ---- असरक्ष्य

1. क्रिपत्वा ----- 6. उपलभ्य -----

2. विहाय ----- 7. अनुसृत्य -----

3. प्रहत्य ----- 8. उत्थाय -----

4. उद्दिश्य ----- 9. अबलोक्य -----

5. विभज्य ----- 10. संहत्य -----

III. Change these verbs into verbal participles.

Model : लुनाति -- प्रलूप

1. सरति ----- 6. मानयति -----

2. लीयते ----- 7. संहरति -----

3. सञ्चरति ----- 8. उपहरति -----

4. कल्पते ----- 9. प्रहरति -----

5. इलाधते ----- 10. हरति -----

IV. Change the following root forms into verbal participles:

Model : ह --- प्रहत्व

1. जा -----

6. धृत् -----

2. सिद्ध् -----

7. काश् -----

3. दह् -----

8. दोष् -----

4. भ्रम् -----

9. गिर् -----

5. भ् -----

10. फल् -----

V. Change the two sentences with the help of verbal participle ल्यत्.

Model : बालकः सायम् पादौ प्रक्षालयति ।

बालकः स्नोत्रं पठति ।

बालकः सायम् पादौ प्रक्षाल्य स्नोत्रं पठति ।

Change :

1. रुणः क्षीरं पिबति । रुणः आरोग्यं लभते ।

----- ----- ----- |

2. ऋषिः व्याघ्रचर्मणि उपविशति । ऋषिः मन्त्रान् पाठयति ।

----- ----- ----- |

3. वृद्धः यष्टिकाम् आलंबते । वृद्धः पथि चलति ।

----- ----- ----- |

4. बालकः जलम् अवगाहन्ते । बालकः तरन्ति ।

----- ----- ----- |

5. जना: पुराणकथा श्रुण्वन्ति । जना: गृहं गच्छन्ति ।

----- ----- ----- |

VI. Write the verbal participle forms and their negatives as shown in the example.

Model : पद् संपद्य असंपद्य

1. तप्	6. पठ
2. रु	7. हश् (पश्य)
3. कृप्	8. गै
4. नृति	9. चिति
5. वृति	10. याद्

VOCABULARY

संलग्नः	conversation
आश्रम	the place where the sages live.
नौः (नावं)	boat
अङ्कुरीयकः	ring
मायामृगः	illusory Deer
उल्लेप्य	having leaped.
चोदितः	inspired

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces verbal participles (ल्प्यप्) along with positive and negative forms.

Lesson 31

वैद्यसम्मेलनम्।

[Doctor's Conference]

आनन्दः - अशोक, आगामिनी मासे वैद्यसम्मेलनं
भविता इति श्रुतम्।

Ashok, it is heard that there will be a medical conference next month.

अशोकः आम्, अहमपि गन्ता। अस्माकं
विद्यार्थिनः अपि गन्तारः।

Yes, I will also go. Our students will also go.

आनन्दः शारदे, अपि जानासि कुञ्ज कार्यक्रमं
भविता?

sharada, do You know where the conference will be?

शारदा - बैंगलूरु नगरे इति जानामि। मन्ये बहवः
प्रवन्धप्रस्तोतारः अपि भवेयुः।

I know it is in Bangalore. I think there will be many paper presenters.

अशोकः - स्यात्। सम्मेलनं व्ययार्थं केचन
धनदातारः सन्तीति श्रुतम्।

May be, I heard that there are some sponsors to meet the expenses of the conference.

शारदा - सम्मेलनस्य उद्देशः तदा सफले भविता
यदा पठितारः अधिकं मिलेयुः।

The object of the conference will be successful if the readers and audience come in large number.

आनन्दः - अशोक, युष्माकं विद्यार्थिनः तत्रैव
भाक्तारः खलु? वयमपि तत्रैव भाक्तास्मः।

Ashok, will your students have their food there only? we will also have our food there.

अशोक - वय सर्वं भाटकथानेन गन्तास्मः।

We will go in a hired vehicle.

शारदा - युज्यते तत्। आगामि मासे बृहिरपि न
भविता। अतः सौलभ्यमेव आपतिता।

That is right. It will not rain in the next month. So it will be convenient.

आनन्दः - सायं आयोजिते सांस्कृतिककार्यक्रमे

In the cultural programmes

कश्चन विद्यार्थी ऐन्ड्रजालं दर्शयिता । केचन नाटकादीनि नाटयितारः इति श्रुतम् ।

which will be arranged in the evenings, It is heard that a student will perform a magic show and some others will stage a play.

शारदा - अपि न श्रुतं त्वया वैद्यसाधनमधिकृत्य
एव काश्चन रूपकमेकं अपि प्रदर्शयितारः
सन्ति इति ।

Haven't you heard this, that there will be a show highlighting the doctors achievements.

अशोकः - एवम् धर्मार्थचिकित्सासौलभ्यं अपि यदि
जनाः लक्ष्याः तदा सम्मेलनं सार्थकं
भविता ।

Like this, if the people will get the free treatment the conference will be successful.

आनन्दः - मन्ये बहुधनव्ययः अत्र भविता ।

I suppose, lot of money will be spent on this.

शारदा - आम् । यद्य जनारोग्यरक्षितारः तेन
धनव्ययः उपयुक्ततामेव दर्शयिता ।

Yes we have to look after the health of the people, therefore it is proper, the money spent on this.

अशोकः - जनाः वैद्याश्च अधिकसंख्या न स्थातारः
तदा सम्मेलनं सफलं न भविता ।

If the people and the doctors will not attend the conference in large numbers, then, it will be of no use.

आनन्दः - युक्तम् । यदि भवितास्मः वयं तत्र
विनासिद्धतां तर्हि भवितारो हास्यपात्रम् ।

Yes, If we will not go there with full preparation then we will be the laughing stock.

शारदा - सत्यम् । वयं प्रबन्धं सम्बक्तं लिखित्वा
गन्तास्मः ।

Yes, we will prepare our paper in a good manner and will go there.

DRILLS

I. Repetition drills.

(a) Model : T - बालकः शालं गन्ता।

S - बालकः शालं गन्ता।

Repeat:

1. T - आगामि वर्षे उत्सवः भविता। 2. T - नेतारः कायै कर्ता।

S - ----- | S - ----- |

3. T - सा भवितव्यं द्रष्टा। 4. T - बालकः पत्रं लिखिता।

S - ----- | S - ----- |

(b) Model : T - अहं धनिकः भवितास्मि।

S - अहं धनिकः भवितास्मि।

Repeat:

1. T - अहं शालं गन्तास्मि। 2. T - अहं पत्रं लिखितास्मि।

S - ----- | S - ----- |

3. T - अहं प्रन्थं पठितास्मि। 4. T - अहं धनं दातास्मि।

S - ----- | S - ----- |

II. Substitution drills.

Model: T - सः पाठं पठिता।

S - बालकः पाठं पठिता।

Substitute :

1. T - बालिका वाक्यं वक्ता। 2. T - गोविन्दः कायै कर्ता।

S - ----- वाक्यं वक्ता। S - ----- कायै कर्ता।

3. T - मुकुन्दः प्रश्नान् प्रष्टा ।

S - ----- प्रश्नान् प्रष्टा ।

4. T - मर्कटः फलं भक्षयिता ।

S - ----- फलं भक्षयिता ।

5. T - धनिकः धनं दाता ।

S - ----- धनं दाता ।

III. Transformation drills.

Model : T - बालकः पाठं पठिता ।

S - बालकः पाठं पठितारः ।

Transform :

1. T - जनः कर्यै कर्ता ।

S - ----- ।

2. T - छात्रः पाठं श्रोता ।

S - ----- ।

3. T - बालिका चित्रं द्रष्टा ।

S - ----- ।

4. T - नारायणः नगरं गन्ता ।

S - ----- ।

5. T - देवः भक्तं भर्ता ।

S - ----- ।

IV. Build up drills.

Model: पठिता ।

पाठं पठिता ।

शालायां पाठं पठिता ।

अस्यां शालायां पाठं पठिता ।

बालकः अस्यां शालायां पाठं पठिता ।

LESSON 11

Build up :

1. लिखिता।

2. प्रष्टा।

3. वक्ता।

4. चोराधिता।

5. दाता।

V. Response drills.

1. कदा वैद्यसम्मेलनं भविता?

2. कुत्रि कार्यक्रमः भविता?

3. कदा सम्मेलनस्य उद्देशः सफलः भवति?

4. किदृशः सांस्कृतिककार्यक्रमः भविष्यति?

5. कदा वैद्यसम्मेलनं सफले न भविता?

EXERCISES

I. Select the appropriate verbal forms so as to fill in the blanks given in the bracket.

[श्रोता, भविता, कर्तारः, बोहा, गन्ता, पठितारौ]

1. आगामि सप्ताहे कार्यक्रमः -----	2. बालिका नगरं -----
3. छात्रौ शालवां पुस्तकं -----	4. सेवकः भारं -----
5. जनाः उत्सवे कार्यं -----	6. रमा काव्यं -----

II. Write the negative forms of the following.

Ex: पठिता ... न पठिता।

1. गन्ता -----	2. वक्तासि -----	3. द्रष्टा -----
4. श्रोतास्मि -----	5. कर्तारः -----	6. लिखितारो -----
7. दाता -----	8. भक्षयिता -----	

III. Change the words according to the example.

Ex: भवति --- भविता

1. गच्छति -----	2. पठति -----	3. वदति -----
4. शृणोति -----	5. भक्षयति -----	6. नयति -----
7. लिखति -----	8. वर्णयति -----	

IV. Write the first future verbal forms of the verb-roots given below.

Ex: भु --- भविता

1. फू -----	2. खेल् -----	3. पत् -----
4. लिख् -----	5. भक्ष् -----	6. रथ् -----

VOCABULARY

वैद्यसम्मेलनम्	medical conference
प्रवन्धप्रस्तोतारः	paper presenters
व्ययः	expenditure
धनदातारः	sponsors
पढितारः	readers
श्रोतारः	audience
भाटकवानम्	hired vehicle
ऐन्डजालम्	magic
रूपकम्	A type of play
अमार्याचिकित्सा	free treatment
सांस्कृतिककार्यक्रमः	cultural programme

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces First future forms (लृष्ट) of verbs with positive and negative.

ADDITIONAL NOTES

(a) All forms of the root भृ भृ भृ belonging to the परस्मैपदि in the First Future (लृष्ट) in all persons and in singular, dual and plural are given below:

	एकवचनम् singular	द्विवचनम् dual	बहुवचनम् plural
प्रथमः पुरुषः III person	भविता	भवितारी	भवितारः
मध्यमः पुरुषः II person	भवितासि	भवितास्त्वः	भवितास्थः
उत्तमः पुरुषः I person	भवितास्मि	भवितास्त्वः	भवितास्मः

(b) All forms of the root शृण् belonging to the आत्मनेपदी in the First Future (लृण्ट) in all persons and in singular, dual and plural are given below.

	एकवचनम् singular	द्विवचनम् dual	बहुवचनम् plural
प्रथमः पुरुषः III person	शोभिता	शोभितारौ	शोभितारः
मध्यमः पुरुषः II person	शोभितासे	शोभितासाध्वे	शोभिताध्वे
उत्तमः पुरुषः I person	शोभिताहे	शोभितास्वहे	शोभितास्महे

Lesson 32

साक्षरतान्दोलनम्।

[Literacy movement]

राज्यः - इयं खलु महती समस्या । जनाः कथं
साक्षरा भविष्यति इति ।	This is really a big problem.
How people should become
literate?
रामणः - आप्, वस्तुतः इयं महती समस्या । जनाः परिहरिष्यन्ति इमाम् इति मौलिकः प्रश्नः ।	Yes, Really it is a big problem
Whether people can solve,
this is a valid question.
राज्यः - सत्यम् । एताहश्यः समस्याः अस्माकम्
अज्ञानेन उद्भविष्यन्ति ।	True, such problems arise out
of our ignorance.
भौमणः - तत्कथम्?	How is it?
राज्यः - न जानासि किम्? अनक्षराः कानि कानि
कष्टानि अनुभविष्यन्ति इति ।	don't you know? How much
sufferrings illiterate people
experience?
रामणः - यदेकं पत्रं आगमिष्यति, केऽपि किमपि
लिखिष्यन्ति	If one letter comes, someone
will write something
भौमणः - तदा कि भविष्यति?	Then what happens?
रामणः - विषयज्ञानाभावात् अस्मान् बङ्गयिष्यन्ति ।
तन महान् अनर्थं आपत्तिष्यति ।	As we are illiterate, we are
cheated. By this, we face great
problems.
भौमणः - यथा अहं अक्षरज्ञो भविष्यामि तथा
किमपि करणीयं त्वया ।	Please do something by which
I should become a literate.
रामणः - अस्माकं ग्रामे काचन व्यस्कपाठशाला
उद्घाटयिष्यते इति किं न श्रूतं त्वया?	In our village one adult
education school is going to
be inaugurated, don't you
know?

भीमण्णः - भविष्यति इति श्रुतम्। करिष्यति इति
निवापः अस्ति वा?

रामण्णः - मैंकं बद। अनया योजनया सर्वेऽपि
अक्षरशानं लग्न्यन्ते इति सर्वकारस्य
आशयः।

राजप्पः - यदि त्वमपि शालं गमिष्यसि तर्हि
अपि प्रयोजनं प्राप्यसि?

रामण्णः - कः सन्देहः? नूनं अहं ताहशी शालं
गमिष्यामि, पठिष्यामि च। न केवलं
अहं, मम मित्राण्णपि आनेष्यामि।

भीमण्णः - तर्हि अहमपि आगमिष्यामि मम पत्नीपपि
आगन्तुं कथयिष्यामि।

रादप्पः - यदि ते नागमिष्यन्ति इति बदिष्यन्ति चेत्
तर्हि कि करिष्यामः?

रामण्णः - यथा सर्वकारस्य यतः विफलः न
भविष्यति तथा आचरिष्यामः।

I heard that it happens. To make someone literate is there any rule?

Do not say like that, through this scheme Government believes that all become literates.

If you go to school you will be benefitted.

No doubt at all. I shall go to such schools and read and bring my friends also.

Then, I shall also come and tell my wife also to come.

If they say "we will not come" what we will do?

We will see that Government efforts will not be a waste

DRILLS

l Repetition drills.

(A) Model : T - शिल्पी प्रतिमां करिष्यति ।
S - शिल्पी प्रतिमां करिष्यति ।

Repeat:

1. T - सः ग्रामं गमिष्यति ।

S - ।

2. T - वाल्कः पत्रं लिखिष्यति ।

S - ।

3. T - बालिका पाठं पठिष्यति ।

S - ।

4. T - रमेशः क्रीडाहाणे क्रीडिष्यति ।

S - ।

(B) Model : T - त्वं ग्रामं गमिष्यसि ।
S - त्वं ग्रामं गमिष्यसि ।

Repeat:

1. T - त्वं पुस्तकं पठिष्यसि ।	2. T - त्वं उद्धाने धाविष्यसि ।
S - ----- ।	S - ----- ।
3. T - त्वं जलं पास्यसि ।	4. T - त्वं नदीं तरिष्यसि ।
S - ----- ।	S - ----- ।

II. Substitution drills.

(A) Model : T - रामः पुराणं कथयिष्यति ।
S - गोविन्दः पुराणं कथयिष्यति ।

Substitute :

1. T - बालिका नृत्यं करिष्यति ।	2. T - बालकः मधुरं भक्षयिष्यति ।
S - ----- नृत्यं करिष्यति ।	S - बालकः ----- भक्षयिष्यति ।
3. T - अश्वः वेगेन धाविष्यन्ति ।	4. T - ते पाठं पठिष्यन्ति ।
S - ----- वेगेन धाविष्यन्ति ।	S - ते ----- पठिष्यन्ति ।
5. T - ग्रामे उत्सवः प्रचलिष्यति ।	
S - ----- उत्सवः प्रचलिष्यति ।	

(B) Model : T - अहं पुस्तकं लिखिष्यामि ।
S - अहं पत्रं लिखिष्यामि ।

Substitute :

1. T - अहं ग्रामं गमिष्यामि ।	2. T - वयं नेतारः भविष्यामः ।
S - अहं ----- गमिष्यामि ।	S - वयं ----- भविष्यामः ।

3. T - अहं केशवं कीर्तयिष्यामि ।

S - अहं ----- कीर्तयिष्यामि ।

4. T - अहं देवालये नर्तिष्यामि ।

S - अहं ----- नर्तिष्यामि ।

III. Transformation drills.

Model :

T - बालकः पाठं पठिष्यति ।

S - बालकाः पाठं पठिष्यन्ति ।

Transform :

1. T - वानरः फलं भक्षयति ।

S - ----- |

2. T - छात्रः चित्रं लिखिष्यति ।

S - ----- |

3. T - बालिका नृत्यं करिष्यति ।

S - ----- |

4. T - अहं ग्रामं गमिष्यामि ।

S - ----- |

5. T - त्वं कथां कथयिष्यसि ।

S - ----- |

IV. Build up drills.

Model :

कथयिष्यति ।

कथां कथयिष्यति ।

मधुरां कथां कथयिष्यति ।

बालाय मधुरां कथां कथयिष्यति ।

माता बालाय मधुरां कथां कथयिष्यति ।

Build up :

1. लिखिष्यति ।

2. भक्षयति ।

3. भविष्यामि ।

4. गमिष्यामि । 5. करिष्यसि ।

----- -----

----- -----

----- -----

----- -----

----- -----

----- -----

V. Response drills.

1. का खलू महतो समस्या?
2. ज्ञानाभावात् कि भविष्यति?
3. ग्रामे का उद्घाटयते?
4. सर्वकारस्य आश्रयः कः?

EXERCISES

I. Select the appropriate verbal forms so as to fill the blanks given in the bracket.

[करिष्यति, कथयिष्यामि, भेलिष्यति, पठिष्यथ, भविष्यन्ति]

1. सः समाहानन्तरं माम् ----- ।	2. अहं छत्रेष्यः कथां ----- ।
3. यूवं उत्तमानि पुस्तकानि ----- ।	4. ते बाल्काः नेतारः ----- ।
5. सा बालिका खाण्डं ----- ।	

II. Write the Negative forms of the following.

Example: पठिष्यति --- न पठिष्यति

1. करिष्यामि	-----	2. भविष्यति	-----
3. लिखिष्यसि	-----	4. कथयिष्यन्ति	-----
5. आगमिष्यतः	-----	6. पठिष्यथ	-----
7. विनोदयिष्यति	-----	8. खादिष्यन्ति	-----
9. उत्पादयिष्यसि	-----	10. रोदिष्यति	-----

III. Change the verbal forms into second Future forms as shown in the example.

Ex : पठति - पठिष्यति।

1. भवति	-----	2. लिखामि	-----
3. कथयति	-----	4. खादति	-----
5. वदन्ति	-----	6. विनोदयसि	-----
7. पततः	-----	8. वर्णयथ	-----
9. गच्छावः	-----	10. करोति	-----

IV. Write verbal forms of the roots given below.

Ex: पू ----- भविष्यति

1. पद्	-----	2. खाद्	-----	3. गम्	-----
4. पत्	-----	5. लिख्	-----		

V. Fill in the blanks with sanskrit verbs with the help of the clues given in English.

Ex: अहं कार्य ----- (will).

अहं कार्य करिष्यामि।

LESSON 32

1. सः ग्राम् (go) 2. त्वं उत्तमानि पुस्तकानि (read)
3. बालिका नृत्यं(do) 4. वयं हास्येन बालान् (enjoy)
5. चोरः जनान् (deceive)

VOCABULARY

वञ्चयिष्यन्ति	(they) will deceive
लप्यन्ते	(they) will get
अक्षरजः	literate
समस्या	problem
मौलिकः प्रश्नः	important question
वयस्क पाठशाला	adult school
उद्घाटनम्	inauguration
नियमः	rule
सन्देहः	doubt
सर्वकारः	government

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces second future of verbs with positive and negative forms.

ADDITIONAL NOTES

(a) All forms of the root $\sqrt{\text{गम्}}$ belonging to the परस्मैपदि in the second future (लृ॒) in all persons and in singular, dual and plurals are given below.

	एकवचनम् Singular	द्विवचनम् dual	बहुवचनम् plural
प्रथमः पुरुषः III person	गमिष्यति	गमिष्यतः	गमिष्यन्ति
मध्यमः पुरुषः II person	गमिष्यसि	गमिष्यथः	गमिष्यथ
उत्तमः पुरुषः I person	गमिष्यामि	गमिष्यावः	गमिष्यामः

(b) All forms of the root $\sqrt{\text{लभ्}}$ belonging to the आत्मनेपदि in the second future (लृ॒) in all persons and in singular, dual and plurals are given below.

	एकवचनम् singular	द्विवचनम् dual	बहुवचनम् plural
प्रथमः पुरुषः III person	लभ्यते	लभ्येते	लभ्यन्ते
मध्यमः पुरुषः II person	लभ्यसे	लभ्येथे	लभ्यथे
उत्तमः पुरुषः I person	लभ्ये	लभ्यावहे	लभ्यामहे

* * * * *

Lesson 33

गुरुकुलम्

[Gurukula]

प्रमोदः - अम्ब, अभिवादये।	Mother salutations.
अरुन्धती - पुत्र दीघायुः भूयाः।	Son, may you live long.
प्रमोदः - तात, एष नमामि।	Father salutations.
विश्वनाथः - वत्स, यशः त्वाम् अलंकुर्यात्।	Son may you be famous.
प्रमोदः - पितः अहं गुरुकुलं गच्छामि।	Father. I will go to the Gurukula. what would my sister Bhargavi do?
मम भणिनो भार्गवी किं कुर्यात्?	
विश्वनाथः - सा बालिका खलु। शालाबालिकाः	She is just a girl. She will play with the girls of the school.
आहत्य क्रोडयासु।	
अरुन्धती - ताः सममेव गृहे एव पठ्यासु।	They will read together in the house itself.
प्रमोदः - पितरो अहं श्वः एव गुरुकुलं गच्छामि।	Parent, I will go to Gurukula tomorrow itself.
विश्वनाथः - कुमार, देवताः त्वां रक्ष्यासु।	Child, may the Gods protect you.
सरस्वती च आशिषं दद्यात्।	May Goddess Saraswathi bless you.
हर्षः - प्रमोद, आबां ह्वावपि गुरुकुलं गच्छावः।	Pramod. Let (both of) us go to the Gurukula.

(गुरुकुले)

(At the Gurukula)

हर्ष-प्रमोदौ - गुरो, अभिवादयावहे।	Teacher, Salutations to you (from us).
गुरुः - शिष्यो, लक्ष्मीसरस्वत्यौ युवाम्	Students, both Goddess Lakshmi and Saraswathi bless you.
आशीषिः युज्याताम्।	

उभौ	- भगवन्, यथा आवां विद्यावन्तौ भूयास्व तथा अनुगृहाण।	Sir, bless us, so that we become well educated.
गुरुः	- भगवान् युवाम् आयुष्मन्तौ कुर्यात्। अज्ञानं च युवयोः अपाकुर्यात्।	May God give you long life - by removing your ignorance.
उभौ	- अनुगृहीतौ स्वः।	We are blessed.
गुरुः	- छात्री, देवालयं गत्वा आगच्छत्।	Students, go to the temple and come. Harsha, come let us go.
प्रमोदः	- हर्षं, एहि गच्छावः।	

(देवालयं गच्छतः)

(they go to the temple)

हर्षः	- प्रमोद, कियान् सुन्दरः भगवतो विग्रहः? प्रमोद, how beautiful is the idol?
प्रमोदः	- हर्षं, आम्, अपि अनुगृह्यियात् भगवन् आवयोः विद्यार्जने। Harsha, yes, let God bestow us good education.
हर्षः	- अनुग्रहे एव खलु तेषाम् आशयः। हे भगवन्तः यूयं क्रियास्त अनुग्रहम्। They (Gods) intend to. oh Gods, bless us.
प्रमोदः	- हर्षं, एहि गुरुकुलं गच्छावः, नो चेत्, गुरुः आवाध्या कुर्यात्। Harsha, come, let us go to the gurukula, or else the teacher would be angry.
उभौ	- गुरो, हष्टः देवालयः। Teacher, we have seen the temple.
गुरुः	- उपविशतां, भवन्तौ किञ्चित् शिक्षये। न कदापि दुष्टम् अनुकुर्यात्। न अनृतम् उद्याताम्। सर्वभूतानि मा हिंस्याताम्। धर्मं न जह्याताम्। सद्गुणैः शुभ्याताम्। अद्रिवतां मातापितरो। Sit down, let me teach you something. Do not follow the bad. Do not utter falsehood. Do not harm living beings. Do not violate the Dharma. Refine yourselves with virtues. Honour your parents.

	बुद्धौ सर्वगान्त्रिणि ध्रियासुः ।	Retain all branches of knowledge
उभौ	- अनुगृह्यत् गुरुः भगवांश्च आवाम् ।	May the preceptor and the God bless us.

DRILLS**I. Repetition drills.**

(a) Model : T - छात्रः शालायां पठ्यासुः ।
S - छात्रः शालायां पठ्यासुः ।

Repeat:

1) T - ते बैद्या: भूयासुः । 2) T - देवता: अस्मान् रक्षासुः ।
S - ----- | S - ----- |

3) T - दुष्टा: चोरकार्यं त्वज्यासुः । 4) T - बालिका: क्रिडाङ्गणे क्रिड्यासुः ।
S - ----- | S - ----- |

5) T - बालिका: देवं नम्नासुः ।
S - ----- |

(b) Model T - त्वं मा कुप्या: ।
S - त्वं मा कुप्या: ।

Repeat:

1) T - त्वं फलं गृह्णा: । 2) T - त्वं पाकं कृत्या: ।
S - ----- | S - ----- |

3) T - त्वं यशः प्राप्नुया: । 4) T - त्वं पद्मम् गेया: ।
S - ----- | S - ----- |

5) T - त्वं कन्दुकं क्रीड्या: ।
S - ----- |

II. Substitution Drills.

Model : अहं प्राकं पञ्चासम् ।
अहं मधुरं पञ्चासुः ।

Substitute:

1) बालकः गृहे क्रीड्यात् ।	2) सः देवं भज्यात् ।	3) बालकाः जलं पेयासुः ।
बालकः ---- क्रीड्यात् ।	--- देवं भज्यात् ।	बालकाः ---- पेयासुः ।
4) बालिका जलं प्रियात् ।
----- जलं प्रियात् ।	5) सेवकाः मण्डपम् अलंक्रियासुः ।
----- मण्डपम् अलंक्रियासुः ।	

III. Transformation Drills.

Model : T - अहं देवं यशोय ।
S - ववं देवं यशोमहि ।

Transform :

1. सः नूतने गृहे वस्यात् ।
-
2. अहं जीवने हस्यासम् ।
-

3. त्वं कस्यचनं वित्तं मा हीयाः ।
-
4. पृष्ठं मा ग्रायात् ।
-

5. सः किमपि न खन्यात् ।
-

IV. Build up Drills.

Model: भूयात् ।
नेता भूयात् ।
योग्यः नेता भूयात् ।
राष्ट्रस्य योग्यः नेता भूयात् ।
बालकः राष्ट्रस्य योग्यः नेता भूयात् ।

Build up :

1. क्रीड़ासुः।

2. मृद्यात्।

3. लिख्यासम्।

4. रक्षास्म।

5. गृह्यात्।

V. Response Drills.

1. कः गृरुकुलं गच्छति ?

2. भार्गवो किं कुर्यात् ?

3. के बुबाम् आशोधः युज्यताम्।

4. कदापि किं नानुकुर्यात्।

5. कानि न हिस्पताम्।

EXERCISES

- I. Select the appropriate verbal forms so as to fill in the blanks given in the brackets.

[अनुग्रहियात्, कृयात्, अद्यात्, भूयास्म, क्रीड्याः, त्वज्यासुः]

1. बालकः उत्तमं कार्यं।

2. शिशुः मोदकं।

3. गुरुः अस्मान् विद्याजने।

4. ते दुष्कर्मे।

5. वयम् उत्तमनागारिका:।

6. त्वं क्रीडाङ्गणे।

- II. Write the negative forms of the following.

Ex: भूयात् --- ना भूयात् --- न भूयात्।

1. अलंकृत्यात् । 2. जीयाः । 3. ध्रियासुः । 4. नम्यास्व ।
 5. पच्यात् । 6. भज्यास्ताम् । 7. पेयासम् । 8. इज्यात् ।
 9. रक्ष्याः । 10. श्रूयात् ।

III. Change the verbal forms into benedictive (आशीर्लिङ्ग) forms as shown in the example.

Ex: भवति ---- भूयात् ।

1. लिखति ----	2. रक्षति ----	3. क्रोडति ----
4. अलंकरोति ----	5. नमति ----	

IV. Match the following.

A	B
1. छात्रः पाठं	अक्रीडीः
2. बालिका: काव्ये	जीयासुः
3. त्वं क्रीडाङ्गणे	पच्यासम्
4. ते बहुवर्षीणि	पर्क्ष्यात्
5. अहं पाकं	कुर्यासुः

VOCABULARY

दीर्घायु	long life	पशः	fame
आहत्य	together	गुरुकुलम्	gurukula (residential school)
अनुग्रह	bless	दद्यात्	may burn
शिक्षये	I will teach	न दिष्यात्	should not hate

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces the verbs of benedictive (आशीर्लिङ्ग) with positive and negative forms.

ADDITIONAL NOTES

(a) All forms of the root $\sqrt{\text{क्रीड़}}$ belonging to the परस्मैपद in the benediction (आशीर्लिङ्‌ग) in all persons, and in singular, dual and plurals are given below.

	एकवचनम् singular	द्विवचनम् dual	बहुवचनम् plural
प्रथमः पुरुषः III Person	क्रीडात्	क्रीड्यास्ताम्	क्रीड्यासः
मध्यमः पुरुषः II Person	क्रीडया	क्रीड्यास्तम्	क्रीड्यास्त
उत्तमः पुरुषः I Person	क्रीड्यासम्	क्रीड्यास्व	क्रीड्यास्म

(b) All forms of the root $\sqrt{\text{पक्ष}}$ belonging to the आत्मनेपदी in the benediction (आशीर्लिङ्‌ग) in all persons and singular, dual and plural are given below.

	एकवचनम् Singular	द्विवचनम् dual	बहुवचनम् plural
प्रथमः पुरुषः III Person	पक्षीष्ट	पक्षीयास्ताम्	पक्षीरन्
मध्यमः पुरुषः II Person	पक्षीष्टा	पक्षीयास्थाम्	पक्षीध्वम्
उत्तमः पुरुषः I Person	पक्षीय	पक्षीवहि	पक्षीमहि

* * * * *

Review Lesson 5

क्षेत्रदर्शनम्

[Pilgrimage]

पिता	- लोले, श्वः कटीलुक्षेत्रं गमिष्यामः।	Leela, Let us go to Kateeluksetra tomorrow.
लौला	- तात, किमयंम्?	Father, what for?
पिता	- दुर्गापरमेश्वरी देवीं प्रस्तुम्।	To view Goddess Durga Parameshwari
अरुणः	- पितः, को विशेषः?	Father, what is special?
माता	- अरुण, श्वः तत्र देव्याः रथोत्सवः भविता। तदथं तत्र गन्तास्मः।	Arun, There will be Car festival of the Goddess tomorrow. So let us go there.
लौला	- आम्हा, तत्र गत्वा कि करिष्यामः?	Mother, what shall we do after going there.
पिता	- लीले, गत्वा आहो नन्दिनी नद्यां स्नातास्मः, अनन्तरं देवीं प्रक्षिष्यामः।	Leela, we will bathe in the Nandini river first, and then go to view the Goddess.
अरुणः	- तत्र गन्तुं बाहनानि भवितारः किल?	Do we get vehicles to go there.
पिता	- आम्, इतः बहूनि बाहनानि भविष्यन्ति एव।	Yes, there are many vehicles (ply) from this place.
लौला	- मातः, देव्याः रथोत्सवः कदा प्रचलिष्यति?	Mother, At what time the car festival will be?
माता	- श्वः प्रातः एव।	Tomorrow morning itself.
अरुण	- जनक, ताहे तत्र आगन्तुम् अहमपि उत्सुकः भवितास्मि।	Father, then, I am also eager to go over.
पिता	- वत्स, सर्वे ब्रह्म मिलित्वा एव गमिष्यामः।	Son, we will go together.

(कटोलू क्षेत्रे)

(At Kateel)

- माता - आयं, शीघ्रं नद्यां स्नात्वा मन्दिरं
गमिष्यामः, यतः जनसम्मदः भूरिष्विता। Dear, we will bathe soon, and go to the temple, because there will be heavy rush.
- पिता - अस्तु, अनेन मार्गेण गन्तास्मः चेत् नदो
नातिदूरे भविष्यति। O.K. if we go in this route the river will be near by.

(स्नात्वा सर्वे मन्दिरम् आगच्छन्ति)

(They come to the temple after taking bath)

- अरुणः - पितः, देव्या: दर्शनेन महान् आनन्दः
ननिता किल्? Father, the view of the Goddess brings happiness isn't it?
- माता - आम् अरुण, सत्यम्। देवी आगतानां
सर्वेषां भक्तानां आनन्दम् अनुप्रहं च
करिष्यति। Yes Arun, rightly said. The Goddess gives happiness and bless all the devotees, who have come here.
- लीला - जननि, बुभुक्षा अस्ति। Mother, I am hungry.
- पिता - लीले, रथोत्सवानन्तरं महाप्रसादादिवितरणं
भविष्यति। तावत्यर्थन्तं तृष्णी भवितासि
किल्? Leela, there will be distribution of Mahaprasada after the Car festival. Simply, can't you wait till then?

(देव्या: रथः मन्दं मन्दं आगच्छन् अस्ति)

(The chariot of the Goddess is slowly approaching)

- लीला-अरुणो - पितरौ, रथं स्थितायाः देव्या: दर्शनं
कियत् रमणीयमस्ति। Parents, the view of the Goddess is so beautiful.
- पितरौ - सत्यं, न केवलं रमणीयं पापनाशकमपि
तत्। Yes, it is not only beautiful but destroys the sins also.

उभो	- तर्हि, आवां देवों नमस्करिष्यामः।	So, we salute the Goddess.
पिता	- दृग्गतिनाशिनी देवी परमंश्वरी आस्मान् सर्वान् आशीर्भिः अनुप्रह कुर्यात्।	May the Goddess, the destroyer of evils, grace all of us with her blessings.
लीला	- रथोत्सवः समाप्तः। अधूना भोजनशालं गमिष्यामो वा?	The car festival is over. Shall we go to the dining hall now?
माता	- बत्से, भवतु, तथैव करिष्यामः। देव्याः दर्शनं प्रसादश्च सर्वेषाम् आनन्दं तृप्ति च कुर्यात्।	Daughter, O.K. we will go. The view of the Goddess and blessings (food etc.) bring happiness and satisfaction to all of us.

(सर्वं गमिष्यन्ति)
(All Exit)

DRILLS

L Repetition drills.

Model (a): T - वयं कीर्तिमन्तः भविष्यामः।
 S - वयं कीर्तिमन्तः भविष्यामः।

Repeat:

1. T - वयं कार्यं करिष्यामः।

S - ----- |

2. T - वयं कार्यं लिखिष्यामः।

S - ----- |

3. T - वयं सत्यं वदिष्यामः।

S - ----- |

4. T - वयं पाठं पठिष्यामः।

S - ----- |

Model (b): T - बालकः कार्यं कुर्यात्।
 S - बालकः कार्यं कुर्यात्।

Repeat:

1. T - सः पाठं पठ्यात्।
S - ----- |

2. T - दुष्टः दुष्कर्मं जह्यात्।
S - ----- |

3. T - आता गृहं गम्यात्।
S - ----- |

4. T - माता पाकं पच्यात्।
S - ----- |

II. Substitution drills.

Model: सः ग्रामं गमिष्यति।
सः गृहं गमिष्यति।

Substitute:

1. ज्येष्ठा: अनुग्रहं कुर्यात्।
----- अनुग्रहं कुर्यात्।

2. बालकौ फलं भक्षयितौ।
----- फलं भक्षयितौ।

3. बालिका: शालयां पठ्यासुः।
बालिका: ----- पठ्यासुः।

4. वयं काशीक्षेत्रं गमिष्यामः।
वयं ----- गमिष्यामः।

5. बालकः क्रीडार्थं गन्तारः।
----- क्रीडार्थं गन्तारः।

III. Transformation drills.

Model : त्वं शालं गमिष्यसि।
त्वं शालं गमिष्यसि किम्?

Transform:

1. सः विद्वान् भूयात्।
----- ?
3. कोमलं गायिका भविष्यति।
----- ?

2. ता: समाजसेविका: भवितारः।
----- ?
4. मूर्खोः किमपि न साधयिष्यन्ति।
----- ?

5. वृक्षेभ्यः फले पतिष्ठतः ।
स----- ?

IV. Build up drills.

Model:

भविष्यति ।	
विद्वान् भविष्यति ।	
संगीतविद्वान् भविष्यति ।	
श्रेष्ठः संगीतविद्वान् भविष्यति ।	
बालकः श्रेष्ठः संगीतविद्वान् भविष्यति ।	

Build:

1. दण्डयात् ।	2. भविता ।	3. भविष्यति ।
-----	-----	-----
-----	-----	-----
-----	-----	-----

4. भूयाः 5. भवितास्मि ।

-----	-----
-----	-----
-----	-----

V. Response drills.

1. वयं कुत्र गमिष्यामः?	2. वयं किं द्रष्टुं गमिष्यामः?
3. शः तत्र किं भविता?	4. तत्र किं करिष्यामः?
5. रथोत्सवः कदा प्रचलिष्यति?	6. देव्याः दर्शनेन किं जनिता?
7. देवी किं करिष्यति?	

EXERCISES

- I. Select the appropriate verbal forms so as to fill in the blanks given in the bracket.

[अलंकुर्यात्, स्थास्यन्ति, कुर्यात्, आन्दोलयिता , आहरिष्यति]

1. स्मृष्टा मालिकां -----	2. प्रितामहः प्रतिमां -----
3. सुतः पूष्याणि -----	4. विद्यार्थिनः गुरुकुले -----
5. जननी शिशुं -----	

- II. Write the negative forms of the following.

Ex : भविष्यति --- न भविष्यति

1. भविता ।	2. जनिता ।	3. जेता ।	4. धास्यति
5. कीर्यासम ।	6. एधिशिष्ट ।	7. कमिष्यावहे ।	8. तिष्ठेत् ।

- III. Change the sentences with the help of the English clues given in the bracket.

Model : दुरभ्यासं जहाति ।

दुरभ्यासं जह्यात् । (I future)

1. चाल्यका : अभ्यासं न कुर्वन्ति ।

----- ----- ----- | (Bene dicitive)

2. इश्वरः नृत्याति ।

----- ----- | (II future)

3. ल्वं गुरुं मा निन्द ।

----- ----- | (I future)

4. वृक्षात् फलं पतति ।

----- ----- | (II future)

5. शुनकः वेगेन धावति ।

----- ----- | (I future)

6. वर्यं पुस्तकानि लिखामः।
 (Benedictive)

IV. Match the following.

A	B
1. बालकः विद्वान्	गन्तारौ
2. वर्यं उत्तमं नागरिकाः	कथयिष्यति
3. बालिके ग्राम	भूयात्
4. माता बालाय कथा	क्रोड्यासुः
5. आश्रा: क्रीडाङ्गणे	धर्विष्यामः

VOCABULARY

अ॒र्थः	tomorrow	किम्यथं	why
द्रष्टुं	to see	रथोत्सवः	car festival
आदो	first	गन्तुं	to go
इतः	from here	उत्सुकः	eager
मिलित्वा	together	शोष्णं	soon
ननसम्मदः	crowd	अनुग्रहः	bless
बुभुक्षा	hungry	पापं	sin
आशीर्भिः	with blessings		

GRAMMAR NOTES

This lesson reviews both the future forms viz., (लृट & लृट) (I & II future) and benediction (आशीर्भिः) in all persons.

* * * * *

Lesson 34

संस्कृतोत्सवः

[Sanskrit festival]

प्रणवः - ब्रह्मस्य प्रवीण! त्वया कुत्र गम्यते?
माम् अपि तत्र नय।

Friend Praveena!, where are you going? take me also there.

प्रवीणः - ब्रह्मस्य प्रणव! मया संस्कृतोत्सवं प्रति
गम्यते। किं त्वयापि आगन्तु इष्यते?

Friend pranava!, I am going to sanskritotsava. Are you interested in coming over there?

प्रणवः - संस्कृतोत्सवः कुत्र प्रचलित? तस्य
आयोजकाः के?

Where is Sanskritotsava? who are the organisers?

प्रवीणः - भारतीयब्रौद्धाभवनस्य सभाङ्गे
संस्कृतोत्सवः प्रचलित। संस्कृतप्रेमिभिः
सः प्रतिवर्षम् आयोज्यते।

Samskritotsava is celebrated at the hall of Bharatiya Vidya Bhavan. It is celebrated every year by sanskrit lovers.

प्रणवः - प्रतिवर्षं कदा आयोज्यते?

When it is celebrated every year?

प्रवीणः - श्रावणमासस्य पूर्णिमायां प्रतिवर्षं
संस्कृतोत्सवः आयोज्यते। तस्मिन् दिने
एषः कार्यक्रमः कर्तव्यः इति
केन्द्रसंबंधकारस्य भाद्रेः अस्ति।

Every year Sanskritotsava is celebrated on the full moon day of Sravana month. there is a Central Government Order to celebrate this programme on that day.

प्रणवः - तस्मिन् उत्सवे किं किं आचर्यते इति
विस्तरेण ज्ञातुम् इच्छामि। किं त्वं
महं विस्तरेण वदसि?

What are the programmes on that day? I want to know in detail. Can you tell me in detail?

प्रवीणः - उच्यते। श्रूयताम्। प्रथमं तावत्

Listen, In the begining Vedic

प्रार्थनारूपेण वंदशोषः क्रियते। ततः
लोकिकी प्रार्थना पठते।

Chanting is done as an invocation. Then follows classical benediction.

What is done after the benediction?

Afterwards Welcome is extended to invited audience. Then there will be a speech by the guest.

What is the topic of speech?

The speech is done on the topics like, importance of Sanskrit, the speciality of Sanskrit, the use of Sanskrit language, the greatness of Sanskrit literature, the role of Sanskrit today; etc. After the speech Sanskrit scholars are honoured. Prizes and certificates are given to the students.

Can I also get a prize?

Yes, you can also get. But for that you have to take part in the literary competition. It is not possible to do this today. In the comming year efforts may be done.

Did you take part in this year?

Yes! I took part in Antyaksari

प्रणवः - प्रार्थनानन्तर कि क्रियते?

प्रबोधः - अनन्तरं व्यवस्थापकेन आहुतेभ्यः समागतंभ्यः सामाजिकेभ्यः स्वागतं व्याख्ययते। ततः अतिथिमहोदयेन भाषणं क्रियते।

प्रणवः - भाषणस्य विषयः कः भवितुमहति?

प्रबोधः - संस्कृतस्य महिमा, संस्कृतस्य वैशिष्ट्यम्, संस्कृतभाषायाः उपर्योगिता, संस्कृत साहित्यस्य गरिमा, अद्वात्मे संस्कृतस्य पात्रम् इत्यादीन् विषयान् अधिकृत्य भाषणं क्रियते। भाषणानन्तरं च संस्कृतपण्डितेभ्यः गोरवं समर्पयते। विद्यार्थ्यः पारितोषिकानि प्रमाणपत्राणि च दीवन्ते।

प्रणवः - मयाए पारितोषिक प्राप्तु शक्यत किम्?

प्रबोधः - सत्यं त्वयाए प्राप्तु शक्यते। परं तदर्य साहित्यस्पर्धासु भागः स्वीकृतेभ्यः भवति। अस्मिन् दिने तत्कर्तुं न शक्यते। आगामिनि वर्षे प्रयत्नः क्रियताम्।

प्रणवः - अस्मिन् वर्षे त्वया भागः गृहीतः किम्?

प्रबोधः - आम्! मया अस्मिन् वर्षे अन्त्याक्षरी

- स्पष्टां भागः गृहोतः आसीत् । मम
मित्रेण उमेशेन नाटके अभिनवः कृतः ।
तन अपि अह समारम्भे पारितोषिकं
प्राप्यते ।
- प्रणवः - मित्र, अह समारम्भे अध्यक्षपदवी केन
स्वोक्रियते-शायते किम्?
- प्रबोणः - अस्माकं राष्ट्रस्य प्रधानमन्त्रिणा
अध्यक्षर्पीढः अलङ्क्रियते । तस्य
महादयस्य संस्कृतविषये महाते श्रद्धा
अस्मि किल!
- प्रणवः - तर्हि मित्र किमर्थं विलम्ब्यते आगम्यताम् ।
शोद्धु तत्र गच्छावः ।
- प्रबोणः - साधु मित्र त्वर्यताम् । मयापि पूर्वमेव
गनत्व्यम् ।
- competition in this year My friend Umesh did a role in Nataka (Drama) He also takes a prize in today's programme. Friend!, who presides over today's function? Do you know?
Prime minister of our country will preside over the function. He has great faith towards Sanskrit indeed.
Then Friend; why is the dc come, we will go there ear.
Good friend!, Make hurry. I should also go early

DRILLS

I. Repetition Drills.

Model : अध्यापकः --- प्रणवेन गम्यते ।

छात्रः --- प्रणवेन गम्यते ।

Repeat:

1. अ --- प्रबोणेन गम्यते ।

छा --- ----- ।

2. अ --- रमया गम्यते ।

छा --- ----- ।

3. अ --- कलेण गम्यते ।

छा --- ----- ।

4. अ --- अतिथिना भाषणं क्रियते ।

छा --- ----- ।

5. अ --- अध्यक्षेण भाषणं क्रियते ।

छा --- ----- ।

6. अ --- विद्यार्थ्यान् पारितोषिकाणि दोषन्ते ।

छा --- ----- ।

7. अ -- विद्यार्थिनोभ्यः पारितोषिकाणि दीयन्ते।
 छा -----।

II. Build up Drills

Model : उत्सवः ।

संस्कृतोत्सवः ।

अद्य संस्कृतोत्सवः ।

अद्य संस्कृतोत्सवः आचारिष्यते ।

Build up :

1. स्वातन्त्र्योत्सवः ।

2. गणराज्योत्सवः ।

अद्य -----।

अद्य -----।

----- आचरिष्यते ।

----- आचरिष्यते ।

3. कृष्णोत्सवः ।

4. गणेशोत्सवः ।

अद्य -----।

अद्य -----।

----- आचरिष्यते ।

----- आचरिष्यते ।

5. दीपावली महात्सवः ।

अद्य -----।

----- आचरिष्यते ।

III. Transformation Drills.

A) Model : राघवेण चित्रं लिखन्ते ।

राघवेण चित्राणि लिखन्ते ।

Transform :

1. प्रसाधनेन मुखं सुन्दरं भूयते ।

2. शूक्रेन मर्गारः भृशते ।

----- |

----- |

3. चाल्केन पुस्तकं पठताते ।

4. गजेन वृक्षः पात्वते ।

5. दुष्टेन कलं अनुभूयते ।

----- |

----- |

----- |

B) Model : संस्कृतोत्सवे भाषणं क्रियते।
भाषणं केन क्रियते?
अतिथिभिः भाषणानि क्रियन्ते।

Transform:

1. बहुमानं दीयते।	2. गौरवं समर्पयते।	3. स्वागतं व्याहृयते।
-----	-----	-----
4. अध्यक्षपदवी स्वीक्रियते।	5. विषयं ज्ञायते।	
-----	-----	

IV. Substitution Drills.

Model : अध्यापकः -- श्रावणपूर्णिमायां संस्कृतोत्सवः।
छात्रः -- कार्तिकमासे दीपावल्युत्सवः।

Substitute:

1. भाद्रपदमासे शुक्र चतुर्थ्या -----	2. श्रावणकृष्णाष्टम्यां -----
3. आश्वयुन शुक्र दशम्यां -----	4. आषाढ शुक्र पूर्णिमायां -----
5. भाद्रगदशुक्र तृतीयायां -----	

V. Response Drills.

Model : अ -- अद्य कः उत्सवः?
छा -- अद्य संस्कृतोत्सवः।

Respond :

1. आगस्ट् १५ दिनाङ्के कः उत्सवः?	2. जनवरि २६ दिनाङ्के कः उत्सवः?
-----	-----
3. आश्वयुन शुक्रदशम्यां कः उत्सवः?	4. श्रावण कृष्णाष्टम्यां कः उत्सवः?
-----	-----

5. आधारशुल्कपूर्णमायां कः उत्सवः?

----- |

EXERCISES

I. Correct the errors.

- 1) संस्कृतायाः महिमा । 2) पारितोषिकः दीयन्ते । 3) महान् श्रद्धा अस्ति ।
 4) पण्डितेन गौरवं समर्प्यते । 5) साहित्यस्पर्धेषु भागः स्वीकर्तव्या ।

II. Change the singular into plural.

- 1) उत्सवः ----- । 2) पारितोषिकम् ----- । 3) स्पर्धा ----- ।
 4) भाषणस्य विषयः ----- ।
 5) संस्कृतोत्सवः प्रचलति ----- ।

III. Use the following words in your sentences:

आयोज्यते, क्रियते, अतिथिमहोदयेन, महती श्रद्धा, पारितोषिकम्।

IV. Match the following.

A	B
1. श्रावणपूर्णिमा	दीयन्ते
2. स्पर्धा	संस्कृतोत्सवः
3. अध्यक्षेण	महिमा
4. पारितोषिकाणि	भाषणं क्रियते
5. संस्कृतस्य	प्रचलति

LESSON 4

V. Fill in the blanks using the appropriate form of sanskrit words given in the bracket.

[अतिथिमहोदयः, गणितेभ्यः, प्रतिप्रधानम्, भारतीय विद्याभवनस्य,
पारितोषिकाणि]

- 1) संस्कृतोत्सवः आयोज्यते।
- 2) गोरख समर्थन।
- 3) मात्राणि क्रियते।
- 4) दौयन्ते।
- 5) सभाहुणि संस्कृतोत्सवः प्रचल्नति।

VI. Fill in the blanks with the appropriate form of sanskrit words with the help of English words given in the bracket.

- 1) शावणगृणिमायां संस्कृतोत्सवः आयोज्यते। (every year)
- 2) संस्कृतोत्सवः प्रचल्नति ? (where)
- 3) क्रियते। (by the chief guest)
- 4) विद्यार्थिभ्यः दीक्षन्ति। (certificate)
- 5) केन्द्रसर्वकारत्य अस्ति। (order)

VOCABULARY

पारितोषिकम्	prize
आदेशः	order
स्पर्धा	competition
अध्यक्षः	chair person
अतिथिमहोदयः	chief guest

GRAMMAR NOTES

In this lesson, passive forms are introduced

Lesson 35

निसर्ग निरीक्षा

[Viewing nature]

ग्रामीण परिसरः । उषः कालः । द्वे मित्रे विहारार्थं प्रस्थिते ।

Village surroundings. It is early morning. Two friends are on a morning walk.

प्रकाशः - प्रसाद, आहादकरः समयः । प्रातः
कालेनेन विहारेण आनन्दः जन्यते ।

Prasad. (It's) very pleasant time. (More) pleasure is experienced by the morning walk.

प्रसादः - शृणु, देवाल्यतः ब्रह्मानादः शूद्रवते ।
अनेन रवेण सार्धपञ्चवादनमिति प्रत्यहं
घोष्यते ।

Listen, the sound of the bell is heard from the temple.

Everyday it is announced by this sound that it is 5.30 am.

प्रकाशः - पश्यतान् खगान् । इदानीमेव एते:
आहारः गवेष्यते । एतैः जन्तुभिः
स्वकलंब्य गम्भीरतया परिगम्यते ।

Look at these birds. Now itself food is being searched by them. Their duty is considered by these creatures with dignity.

प्रसादः - प्रायेण आवाभ्यां प्रत्यहम् अनेन पथा
गम्यते । अद्य विशेष इति भासते मे ।
निसर्गः शृचिङ्गातः इव हृश्यते ।

Generally, walking is done by this path. To-day it appears as special to me. Nature appears as though put after bath.

प्रकाशः - ह्यः वृद्धिरासौत् । अतः निसर्ग
विशेषशोभा । हरिहर्ण शोभया अस्माकं
मनः अद्य विशेषेण आवज्यते । एतदित्का
मे सदा भवति ।

Yesterday there was rain. Hence there is more (special) beauty in nature. Our mind is specially filled with the beauty of the green colour. The desire to see this always comes (happens) to me.

प्रसादः - पश्यपूर्वा दिशम्। अन्धकारं परिजिहीयुः
भास्करः पूर्वा दिशं क्रमेण आरुक्षुः
वर्तते। एतत्पश्यता मया महान् आनन्दः
अनुभूयते।

प्रकाशः - श्रुणु पक्षिणां कल्पवम्। तैः सश्रद्ध
तेषां शावकाः गुण्यन्ते।

प्रसादः - तत्र पश्य बनकुकुटान्। ग्रामीणाः जनाः
एतैरेव ग्रातः उत्थाप्यन्ते।

प्रकाशः - प्रायते मया कुलश्चित् पुष्पगन्धः।

प्रसादः - सत्यम्, आह्लादः हृदयावहः। यदि ह्यः
बृहिः नाभिविष्यत् तर्हि निसर्गरूपमेव
अन्यता अभिविष्यत्।

प्रकाशः - अत्र आगम्यताम्। मयौरः नृत्यते। वृष्ट्या
ते नितान्तं सन्धूष्मनाम्।

प्रसादः - कुञ्चित् वातेरिताः बृक्षाः अबनताः।

प्रकाशः - पुष्पाणि भूमौ पतितानि दृश्यन्ते।

प्रसादः - नदीषु जले रक्तवर्णरञ्जितमस्ति।

See the eastern direction. The sun with a desire to remove darkness gradually desires (has a desire) to ascend the eastern direction. Great joy is experienced by me as this is being watched.

Listen to the chirping of the birds. Their young ones are protected with care by them.

See there the wildcocks! The villagers are woken up in the morning by these only.

From some where the fragrance of the flower is experienced (smelt) by me.

True (it is) pleasant touches the heart. If it had not rained yesterday then nature itself would have been different.

Let (the act of) coming be done by you. The dance is (done) by the peacocks. Let them rejoice continuously by rain.

In some places, the trees struck by wind have bent down.

The flowers are seen being strewn on the ground.

The water in the rivers are mixed with red colour.

प्रकाशः - मण्डके वर्षाकाले गर्जते। श्रुणु तत्कठोर स्वरम्।

During rainy season roaring is done by the frogs. Listen to that harsh sound.

प्रसाद- - भवतु, प्रातः सुचरन्त एव बय निसर्गसौन्दर्यं अन्वभवाम्। गच्छामि। पुनरागम्यताम्। साध्यन्ताम् कार्याणि।

Well, walking in the morning only, we have enjoyed the beauty of nature. I shall go, Let coming be done by you again. Let your works (aims) be achieved.

EXERCISES

I. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the bracket.

[घोष्यते, दृश्यते, साध्यताम्, गुणन्ते, आरुरक्षः, अभविष्यत्]

1. स्वकार्यं साध्यक् |

2. मात्रा शिशबः |

3. कर्मकरः त्रुक्षं |

4. अत्र नानाविधानि पूष्याणि |

5. घण्टानादेन कालः |

6. यदि सुवृष्टिः अभविष्यत् तर्हि सुभेष्यम् |

II. Give the plural forms of the following.

1) भूयते

2) गम्यते

3) अभविष्यत्

4) आरुरक्षः

5) आगम्यताम्

III. Use the suitable pronouns.

- 1) आराध्यताम् | 2) भूयते | 3) गम्यन्ते |
 4) जाने तं विषयम्। 5) नृत्यते।

IV. Match the following.

A	B
1. भूयते	लिङ्
2. अकरिष्यत्	लट्
3. अगच्छत्	लङ्
4. आगम्यताम्	लृङ्
5. भूयात्	लोट्

V. Use the following in your own sentences.

अभविष्यत्, गम्यताम्, गठ्यताम्, धोष्यते, अतरिष्यत्

VOCABULARY

रवः	sound
आह्लादकरः	pleasant
पदा	By this path
आरुरुक्षुः	desire to climb
कुकुटाः	wild cocks
हरिङ्गणः	green colour
मण्डुकाः	frogs.

GRAMMAR NOTES

In this lesson, passive forms of जिज्ञासा, passive forms of लेट्, लेटे^८ and some सत्रन्ते are used. लेट् is used in the present tense, लेटे^८ in the sense of command and सन् प्रत्यय is used in the sense of desire.

Lesson 36

संस्कृतचलनचित्रम्

[Sanskrit movie]

- बीणा** - वत्सल! अद्य महा चलञ्जित्रं दर्शयसि किम्?
- वत्सल** - मा तावत्। महा एतदर्थं धनं कोऽपि न दापयति।
- बीणा** - धनार्थं चिन्ता मास्तु। अहमेव धनं दास्यामि। मम मात्रा उक्तं सर्वां न यसि चेत् पित्रा धनं दापयामि इति।
- वत्सल** - तर्हि शोभनम्। मुहूर्ते लिष्ट। अस्मै बालकाय पयः पायथित्वा आगच्छामि।
- बीणा** - साधु। तावत् अहमपि मम अनुजाय शालामार्गं दर्शयित्वा सिद्धा भवामि।
- वत्सल** - बीणे कि चलञ्जित्रं दर्शयसि? कथय। संस्कृते चलञ्जित्रं निर्मितमस्ति किल।
- बीणा** - साधु पृष्ठम्। संस्कृतेऽपि चलञ्जित्राणि निर्मापितानि। तेषु एकं दर्शयामि।
- वत्सल** - भवतु।
- बीणा** - सखि कोऽयं पुरुषः अशान् वेरेन धावयति।
- Vathsala, will you show me a film?
Not now. No one gives me money for this purpose.
Do not worry about the money. I shall give you money. It is said by my mother that If I bring my friend she shall get me money through my father.
Then it is good. Wait for a minute. I shall come after feeding milk to this boy.
O.K. then I shall also be ready after showing my brother the path of the school.
Veena will you show me a film? tell. A film in Sanskrit is produced. Is it not?
Well asked. Films are produced in Sanskrit also. I shall show you one of them.
Alright.
Friend, who is this man running the horses with speed.

बत्सला - अयं सूतः । दुष्यन्तं रथेन नाययति ।
सारङ्गं शात्रियितुम् ।

बीणा - हा धिक् राजा दुष्यन्तः मृगं
मारयितुमिच्छति ।

बत्सला - मा चिनाय । एते क्रष्णयः मध्ये एव रथं
स्थगायन्ति । राजा व्याणं त्यजयन्ति च ।
पश्य पश्य । अयं राजा धनुः त्यक्त्वा
नम्यति स्वमङ्गं विनोदभावेन क्रष्णीणां
पूरतः ।

बीणा - साधु महाराज, साधु ।

He is a charioteer. He brings Dushyantha in a chariot to kill the deer.

O bad king Dushyantha wants to kill the deer.

Do not worry. These sages stop the chariot in the middle itself. King will drop the arrows. See see, this king leaving bow with humblenes salutes before the sages.

Well king, well.

DRILLS

1. Repetition drills.

Model: अ --- पित्रा धनं दाषयामि ।
 ऋ --- पित्रा धनं दाषयामि ।

Repeat :

1) एकं दर्शयामि ।

----- |

2) अश्वान् बेगेन धाक्यामि ।

----- |

3) दुष्यन्तः मृगं मारयितुमिच्छति ।

----- |

4) पश्य; पाययित्वा आगच्छामि ।

----- |

5) संस्कृतेऽपि चित्राणि निर्माणितानि ।

----- |

II. Substitution drills.

Model: अ ... धनं दास्यामि।
छा ... पुस्तकं दास्यामि।

Substitute :

1) पित्रा धनं दापयामि।	2) अश्वान् धावयति।	3) शालमार्गं दर्शयति।
मात्रा	मेषान्	पत्तनमार्गं
4) संस्कृते चित्राणि निर्माणितानि।		5) बालकाय पवः पाययित्वा आगच्छामि।
कन्नडे		गोबल्त्साय

III. Build up drills.

Model:

मास्तु।
(चिन्ता)
चिन्ता मास्तु।
(धनार्थ)
धनार्थं चिन्ता मास्तु।

Build up :

1) आगच्छामि।
(पाययित्वा) | 2) धावयति।
(बेगेन) | 3) दापयामि।
(धनम्) |
| ----- | ----- | ----- |
| (पवः) | (अश्वान्) | (पित्रा) |
| ----- | ----- | ----- |
| (बालकाय) | (पुरुषः) | (तुभ्यम्) |
| ----- | ----- | ----- |

LESSON 36

4) नमस्ति । (स्वस्त्रम्)	5) नायर्ति । (सृतः)
----- (कृष्णां पुरतः)	----- (रथेन)
----- (राजा)	----- (दुष्टन्तः)

IV. Transformation drills.

Model: सः धनं दास्यति ।
या धनं दास्यति ।

Transform:

1) शालक्षण्य यथा पायविल्वा असाक्षति ।
----- | 2) अनुजावे शालक्षणी रर्जयामि ।
----- |
| 3) राजा मृगं मारयितुं उच्छति ।
----- | 4) कृष्णां पुरतः स्वस्त्रं नमस्ति ।
----- |
| 5) सृतः दुष्टन्तं रथेन न नायर्ति ।
----- | |

EXERCISES

I. Model: धनार्थं चिन्ता मास्तु ।
पूर्तवार्थं चिन्ता मास्तु ।

1) अशान् दंगन शब्दयति ।
----- | 2) पित्रा धनं हापयामि ।
----- |
|----------------------------------|----------------------------------|

3) चल्लचित्रं त्वां दर्शयामि ।

----- |

4) राजा धनुः नमयति ।

----- |

5) अनुजाय बखं दास्यामि

----- |

II. Correct the errors.

1) अहमेव धनं दास्यति ।

2) पितुः धनं दाप्यामः ।

3) बालकं पयः पाययित्वा अगच्छामि ।

4) कोऽयं पुरुषाः ।

5) ऋषयः रथं स्थगयति ।

III. Change the singular into plural.

Ex: मुहूर्तं तिष्ठ --- मुहूर्तं तिष्ठन्तु

1) अनुजः शालामार्गं दर्शयति ।

----- |

2) बालकाय पयः पाययामि ।

----- |

3) चल्लचित्रं दर्शयति ।

----- |

4) ऋषिः राजानं नमयति ।

----- |

5) अश्वं धावयति ।

----- |

IV. Use the following words in your sentences.

1) पृष्ठम्

2) दर्शयामि

3) दाप्यामि

4) पुरतः

5) मारयितुं

V. Match the following.

A	B
1. शालमार्ग	नाययति
2. दास्त्वामि	अधान्
3. सूतः	दर्शयामि
4. धावयति	नमयति
5. धनुः	धनम्

VI. Fill in the blanks using the appropriate form of Sanskrit words given in the bracket. [तिष्ठ, भवामि, धनार्थ, प्राममार्ग, शिशवे]

- 1) ----- पयः पाययित्वा आगच्छामि। 2) चिन्ता ----- मास्तु।
- 3) मुहूर्ते -----। 4) आगन्तुकाय -----
दर्शयसि।
- 5) शालं गन्तुं सिद्धः -----।

VII. Fill in the blanks with the appropriate form in Sanskrit with the help of
English words given in the bracket.

- 1) ----- दर्शय। (film) 2) ----- दर्शयति (school way)
- 3) दीनाय ----- दास्त्वति (cloth) 4) राजा दुष्टन्तः ----- गच्छति
(jungle)
- 5) शिशवे ----- पाययति (milk)

VOCABULARY

दापयामि	causing some one to give
धावयति	causing to run
सारङ्गः	deer
चलचित्रं	movie film
अनुजः	younger brother.

GRAMMAR NOTES

In this lesson, causative form of कृत्प्रान्ता's are used.

* * * * *

Lesson 37

प्रजातन्त्रशासनम्

[Democratic rule]

आलोकः - मित्र, पिता त्वां कुत्र गमयति?

Friend, where does your father make (or cause) you to go?

विवेकः - सर्वकारेण अस्माकं देशो इदानी

Now the rule of democracy is made to run by the Government. Hence my father sends me to give my vote.

प्रजातन्त्रशासनं चाल्यते। अतः पिता मां स्वमतदानाय प्रेषयति।

आलोकः - किं नाम प्रजातन्त्रशासनम्?

What is meant by the rule of democracy?

विवेकः - प्रजायाः शासनम्, प्रजया शासनम्,
प्रजायै वा शासनम् प्रजातन्त्रम् इति
कथ्यते।

The rule of the people, by the people, for the people is stated as democracy.

आलोकः - प्रजातन्त्रे सर्वकारस्य अधिकारिणः कथं
भावयन्ते।

How are the officials of the Government made in democracy?

विवेकः - प्रजया निर्बाचिताः प्रतिनिधयः एव
प्रजातन्त्रशासने अधिकारिणः
कारविष्यन्ते।

The representatives elected by the people alone are made officials in the rule of democracy.

आलोकः - सर्वकारेण प्रजाभिः अपि किं कार्यते? What other things by the Government are caused to be made by the people?

विवेकः - अखिलमपि च शासन निर्बहणयन्त्रम्
संसदा कार्यते।

The entire process of managing the rule (of democracy) is done by the parliament (elected body).

आलोकः - परन्तु पूर्वम् । "यथा राजा तथा प्रजा ।" इत्यासीत् । (प्रजा -- is used here in the sense of people) (प्रजास्यात् सन्ततौ जने, अमरकोशः ।) प्रजातन्त्रे प्रजानां साहाय्येन सर्वं कार्यं कारणीयम् इति परिवर्तनं पश्यामः ।

But previously it was "as king, so people" (as the king is, so are the people).

In a democracy we see a change that all work shall be caused to be done with the help of the people.

बिकेंद्रः - सत्यम्, परन्तु प्रजातन्त्रशासनं तदैव सफलं भवति, यदा सुशिक्षिताभिः प्रजाभिः कार्याणि कारयिष्यन्ते, नान्यथा ।

True, but the rule of democracy becomes fruitful only when works are caused to be done by learned people. Not otherwise.

आलोकः - इदं प्रजातन्त्रशासनं कदा कथं वा प्रादुर्भूव?

When did this rule of democracy originate?

बिकेंद्रः - पाठशालायां गुरुः मां एवं पाठयति स्म । पूर्वम् कुलीनतन्त्रम्, राज्यतन्त्रम्, प्रजातन्त्रम् इति विविधानि राजतन्त्राणि प्रादुर्भूवन् । इतिहासज्ञाः छात्रान् प्रति अस्याः पद्धतेः प्रादुर्भावः इटली देशे एव समभवत् इति कथयन्ति

At school (my) teacher was teaching me like this. In the past, many techniques of administration like kuleena tantra, Rajya tantra and praja tantra came into existence. Historians tell the students about the origin of this system as having happened in Italy.

आलोकः - परन्तु भारतीयशास्त्राणि राजा निर्बाचनविधानेन प्रतिष्ठापितो भवति इति दर्शयन्ति ।

But, the Indian sciences show that the king is installed by the method of Election.

विवेकः - सत्यम् इदानीमपि अध्यापकेः छात्रान् प्रजातन्त्रप्रसङ्गः अन्यत्रापि संस्कृतसाहित्ये दृश्यते इति पाठ्यते।

True, Even now the students are taught by the teachers that the context of democracy is seen in other places in Sanskrit literature.

आलोकः - उदाहरणमेकं ददातु।

Give one example. (An example may be given).

विवेकः - महान् राजनीतिज्ञः कौटिल्यः एकायतं नन्दवंशप्रशासनं उच्छिष्य जनप्रियं चन्द्रगुप्तं राज्यं प्रतिष्ठापयामास। स्वराज्यं हि नाम राष्ट्रस्य परमोत्कर्षं तत्त्वम्। कस्यापि राष्ट्रस्य कृते स्वप्रजानां सम्मत्या प्रवर्तितं राज्यं सर्वोत्कृष्टं भवति। एवं अस्यामनेके गुणाः सन्ति।

The great diplomat Kautilya, having removed the rule of the Nanda dynasty, based on one (the king), established in the kingdom Chandragupta, the favourite of the people. The idea namely 'my kingdom' is the best principle for any country. For any country, the kingdom started with the approval of its people becomes the best. There are many benefits in this (system).

आलोकः - अस्याः पद्धते दोषाः के?

What are the defects (disadvantages) of this system?

विवेकः - यदा निष्पक्षपातेन निर्वाचनं भवेत् तदा दोषाः न भवेयुः इति विद्वांसः छात्रान् जापयन्ति।

The scholars remind the students that, when impartial election takes place then there won't be any defects.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: अध्यापकः - पिता पुत्रं मन्दिरं गमयति ।

छात्रः - पिता पुत्रं मन्दिरं गमयति ।

Repeat:

1) सर्वकारः प्रजाभिः कार्यं कारयति । 2) सर्वकारस्य अधिकारिणः कथं भावयन्ते?

----- | ----- |

3) शासननिर्बहणयन्त्रम् संसदा कारयते । 4) प्रजानां साहाय्येन सर्वे कार्यं करणीयम् ।

----- | ----- |

5) सुशिक्षिताभिः प्रजाभिः कार्याणि कारयिष्यन्ते ।

----- |

6) पिता मां स्वमतदानाय प्रेषयति । 7) अध्यापकैः शालकान् इतिहासः पाठयिष्यते ।

----- | ----- |

8) विद्वांसः छात्रान् शासनं जापयन्ते । 9) विद्वन्नः छात्रान् शासनम् जापयिष्यते ।

----- | ----- |

10) अध्यापकेन प्रजाधर्मः शिष्यां बोधयेत् ।

----- |

II. Build up drills.

Model:

अस्ति ।
 (शासनम्)
 शासनम् अस्ति ।
 (प्रजातन्त्र)
 प्रजातन्त्र शासनम् अस्ति ।
 (भारते)
 भारते प्रजातन्त्र शासनम् अस्ति ।
 (अस्माकं)
 अस्माकं भारते प्रजातन्त्र शासनम् अस्ति ।

Build up :

1) प्रतिनिधिः ।
(सर्वकारस्य) | 2) पाठ्यन्ति ।
(छात्रान्) | 3) कारणिष्यन्ते ।
(प्रजाभिः) |
| ----- | ----- | ----- |
| (निर्वाचिताः) | (अध्यापकाः) | (सुशिक्षिताभिः) |
| ----- | ----- | ----- |
| 4) कथयते ।
(प्रजातन्त्रम्) | 5) कारणीयम् ।
(सर्वकार्यम्) | |
| ----- | ----- | |
| (प्रजाया: शासनम्) | (प्रजानां साहाय्येन) | |
| ----- | ----- | |
| | (प्रजातन्त्रे) | |
| | ----- | |

III. Substitution drills.

Model: अध्यापकः - संसदा कार्यते ।

छात्रः - प्रजाया कार्यते ।

Substitute:

1) पिता प्रेषयति ।
..... प्रेष्यति ।	2) प्रजातन्त्रम् कथ्यते ।
..... कथ्यते ।
3) अधिकारिणः कारयिष्यन्ते ।
..... कारयिष्यन्ते ।	
4) उदाहरणं दापयतु ।
..... दापयतु ।	5) विद्वांसः श्रावयन्ते ।
..... श्रावयन्ते ।

IV. Transformation drills.

- A) Model: पिता मतदानाय प्रेषयति ।
पितरः मतदानाय प्रेषयन्ति ।

Transform:

1) प्रजा सर्वकार्यं करोति ।
..... | 2) गुरुः पाठं पाठयति ।
..... |
|--------------------------------------|---------------------------------|

B) Change into Negative.

- Model: उदाहरणं ददातु ।
उदाहरणं न ददातु ।

1) अध्यापकः प्रजाधर्मं बोधयति ।
..... | 2) प्रजाप्रभूत्वम् सर्वोत्कृष्टम् भवति ।
..... |
|--|---|

C) Change the (*italics*) underlined masculine names into feminine.

- Model: विवेकः मतदानाय गतः ।
वसन्ता मतदानाय गता ।

1) आलोकः पाठशालं आगतः ।
..... | 2) <u>विवेकेन</u> प्रजातन्त्रस्य वर्णनं कृतम् ।
..... |
|----------------------------------|--|

V. Response drills.

Model: अध्यापकः - प्रजातन्त्रशासनम् कुत्र चाल्यते?

आव्रः - प्रजातन्त्रशासनम् अस्माकं देशे चाल्यते।

1) प्रजातन्त्रशासनम् नाम किम्?	4) प्रजातन्त्रशासनम् कुत्र प्रादुर्भूव?
2) प्रजातन्त्रशासने अधिकारिणः के?	5) कोटिल्यः कि कृतवान्?
3) प्रजातन्त्रशासनम् कदा सफलं भवति?	

EXERCISES

I. Change the singular into plural.

- 1) पिता 2) प्रजा 3) अधिकारी 4) कार्यम् 5) शासनम्

II. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the brackets.

[प्रजायाः, वथाराजा, शासननिर्बहणयन्त्रम्, राजनीतिः, चन्द्रगुप्तम्]

- 1) शासनम्। 2) तथाप्रजा। 3) संसदाकार्यते।
 4) कोटिल्यः। 5) प्रतिष्ठापयामास।

III. Use the suitable causal forms.

- 1) पिता त्वं कुत्र?
 2) प्रजायाः शासनं प्रजातन्त्रमिति।
 3) शासन निर्बहणयन्त्रम् संसदा।
 4) प्रजानां साहाय्येन सर्वं कार्यं।
 5) विद्वांस छात्रान्।

IV. Match the following.

A	B
1. सुशिक्षिताभिः	शासनम्
2. प्रजातन्त्रम्	करणीयम्
3. कार्यम्	प्रादुर्भावः
4. पद्धतेः	निवाचनम्
5. निष्ठाभावातेन	प्रजाभिः

V. Use the following words in your own sentences.

1) प्रजा 2) पिता 3) संसदा 4) सफलं 5) राजनीतिः

VOCABULARY

प्रजातन्त्रम्	Democracy	इतिहासज्ञः	Historian
सर्वकारः	Government	पद्धतिः	system
प्रजा:	people	प्रादुर्भावः	origin
सफलम्	fruitful	प्रशासनम्	Rule
निवाचनम्	voice of the people	उच्छिक्षा	uproot

कुलीनतन्त्रम् the technique set by good people

राज्यतन्त्रम् the technique of rule set by the royal members

प्रजातन्त्रम् the system of democracy where the people are the rulers.

GRAMMAR NOTES

There are two kinds of णिन्नन्ति 's, as स्वार्थणिच् and प्रेरणार्थणिच्. Forms like कथयति, कथयते, ताडयति, ताडयते, चोरयति, चोरयते etc are examples of 'स्वार्थणिच्'. Here though Atmanepada forms are used, they do not give the passive meaning. Forms like कारयति, कारयते, श्रावयति, श्रावयते,

दाप्यति, दाप्यते, पाप्यति, पाप्यते etc. are examples of 'प्रेरणार्थक णिच्'.
 some forms like कार्यति, हास्यति, रोद्यति, पाठ्यति etc. change into कार्यते,
 हास्यते, रुद्यते and पाठ्यते respectively in passive लट्.

* * * * *

Lesson 38

ग्रामजीवनम्

[Village life]

गोपालः - ब्रह्मस्य नमस्ते।

Friend, Good morning to you.

गोविन्दः - नमस्ते गोपाल।

Good morning Gopala.

गोपालः - शालशया: विराम समये कुत्र अगच्छः?

Where had you been during the school holidays?

गोविन्दः - तस्मिन् समये मातृलस्य ग्रामं बेलूरु
अगच्छम्।

At that time, I had been to my maternal uncle's house at Belur.

गोपालः - तत्र त्वया किं किम् अकारि? सक्षेपेण
निलम्बताम्।

What all (deeds) were done by you there? Let it be explained briefly.

गोविन्दः - बेलूरु ग्रामः होऽप्सलानां शिल्पकल्या
चातुर्यस्य उत्तमम् उदाहरणम् अस्ति
किल। अतः मया चेन्नकेशव देवालयः
तत्रत्य शिल्पबालिकाः परिसरस्य
प्रेक्षणीयानि स्थलानि अदर्शि। त्वया कुत्र
गतमासीत्?

The Belur village is indeed the best example for the architectural skill of the Hoysalas. Hence Channakeshava Temple and the carved girl's statues and the beautiful surroundings are seen by me. Where did you go now?

गोपालः - मया तावत् प्रन्थालयं गत्वा बहवः ग्रन्थाः
अपार्थि।

Having gone to Library, many books have been read by me.

गोविन्दः - गोपाल - ग्रामजीवनं नितरां सुखप्रदम्।
तत्र वायुः शुद्धः। जलं निर्मलम्, शाखाः
अभिनवाः, जनाः सरलाः निष्कृष्टाः
अल्पतृप्ताः।

Gopala, village life is very much joyful. There the air is pure, water is clean, branches are new, people are simple

गोपालः - नगरे मनोरञ्जनसाधननि बहूनि ।
वाहनानि अधिकानि । धनेन सर्वं
बस्तु लभ्यते अतः नगरजीवनमपि
सुन्दरम् खलु ।

गोविन्दः - एवं न उच्यताम् अच्छत्वे ग्रामेषु अपि
बहूनि विनोद साधनानि उपलभ्यते इति
मम मातुलेन अभाणि । तस्य गृहे
दूरदर्शनम् अदर्शि, अयं वृत्तान्तः
एकस्मिन् पत्रे अलेखा तत्पत्रं आसादितं
त्वया इति मन्ये ।

गोपालः - अं मातुलेन शतं रुप्यकाणि तु पूर्णं
अदायि । तत्र वचने: मातुर्लानि अहसि
यस्मात् त्वया अलज्जा इति ततः एव
ज्ञातम् अभृत ननु ।

गोविन्दः - मया अपि ग्रामः द्रष्टु इष्यते । मम अपि
सकृत् तत्र नय ।

गोपालः - अस्तु गोविन्द, आगामिनि विरामकाले
उभावपि तत्र यास्यावः तदा न इति न
वदः ।

गोविन्दः - बालम् । एहि इदानीं गृहे गच्छावः ।

straight forward and satisfied with few things.

There are many ways of entertainment in the city. Vehicles are more. Everything can be obtained by money. Even the city life is beautiful indeed.

Let it not be said so by you. It was told by my maternal uncle that now a days even in villages many types of recreations are available. T.V. was seen (by me) in the house. This information was written by me in a letter. I think, that letter has been received by you.

Yes, hundred rupees have been given to you by (my) uncle. Aunt gave on your words, because if it had been known to you earlier, shyness would have been felt by you.

The village is desired to be seen by me also. Take me also there once. O.K. Govinda, During the coming holidays both of us shall go there.

Yes. Come now we shall go home.

DRILLS**I. Repetition drills.**

Model: अ - त्वया किं अकारि?

छा - त्वया किं अकारि?

Repeat:

1) अ - मया बहवः ग्रन्थाः अपाठिः

छा - ----- |

2) अ - मम मातुलेन एवं अभाणि।

छा - ----- |

3) अ - तुष्य दशरूप्यकाणि अदायि।

छा - ----- |

4) अ - मया चित्रं अदर्शि।

छा - ----- |

5) अ - इदं पत्रं मया अलेखि।

छा - ----- |

II. Build up drills.

Model: अकारि।

कार्य अकारि।

मया कार्य अकारि।

मया समीचीनं कार्य अकारि।

ग्रामे मया समीचीनं कार्य अकारि।

Build up:

1) प्रादर्शि।

(चलन्तिवं)----- |

संस्कृत भाषायाः----- |

2) अलेखि।

(प्रबन्ध)----- |

(परिसरं अधिकृत्य)----- |

मया ----- |

3) अभाणि ।

(मया) -----।

(श्लोकः) -----।

कालिदासस्य -----।

कविकुलभूरोः-----।

III. Substitution drills.

Model : अ - मया चित्रं अदर्शि ।

छा - मया क्षेत्रं अदर्शि ।

1) मया पाठः अलेखि ।	2) मया कार्यं अकारि ।	3) मया श्लोकः अबादि ।
पत्रं -----।	भक्ष्यम् -----।	पश्य -----।
चित्रं -----।	पाठः -----।	गच्छ -----।

IV. Transformation drills.

Model : अ - मया श्लोकः अपाठि ।

छा - त्वया कः अपाठि?

Transform:

1) अ - मया पत्रं व्यलेखि ।

छा - ----- -----।

2) अ - त्वया तत्र अगामि ।

छा - ----- -----।

3) अ - मया गीतं अगायि ।

छा - ----- -----।

EXERCISES**I. Correct the errors.**

Model: सः कार्यं अकारि ।

तेन कार्यं अकारि ।

- 1) धनं सर्वं लभ्यते। | 2) सः कुत्र गतमासीत्। |

- 3) सः किं कृतम्। | 4) तेन किं कार्यं करोति। |

II. Fill in the blanks selecting the suitable words given in the bracket.
(अचोरि, अपाठि, अगामि, अदर्हि, अलेखि)

1) मया पत्रं | 2) चोरेण सुवर्णं |

3) बालेन चित्रम् | 4) बालिक्या पाठः |

5) कृषिकेण ग्रामः |

III. Match the following.

A	B
सः	अवदत्
तेन	अव्यादि
एषः	कृतम्
तस्मात्	कृतवान्
त्वयि	विद्यते

IV. Write the following words in your own sentences.

त्वया, नितरा, अभाणि, अकारि, अगच्छम्, लभ्यते

VOCABULARY

नितरा॑ं	very much	निष्कपटा॑ः	straight forward
वृत्तान्ता॑ः	news	अद्यत्वे	now-a-days
अहासि॑	laughed	दृष्टुम्	to see
उपलब्धते॑	available	यास्यामः	(we will) go

GRAMMAR NOTES

In this lesson, the *luñ* verbal forms are given *luñ* (लुङ्) is used in the past tense. In this lesson, stress is made on the passive forms of *luñ* (लुङ्).

* * * * *

Lesson 39

क्रीडाप्रतियोगिता

[Sports competition]

प्रबोधकुमारः - भो वयस्य दूरदर्शने कः कार्यक्रमः प्रक्षिप्तते अच्यु मध्यान्हे?

O friend, what programmes are going to be shown in the T.V. in this afternoon?

अञ्जनकुमारः - अच्यु प्रबोध अच्यु 'क्रीडाविश्वम्' इति कार्यक्रमः प्रक्षिप्तते। अहं तु प्रति सप्ताहे तं कार्यक्रमं पश्याम्येव। आगच्छ त्वमपि। अस्माकं गृहे उभावपि दक्ष्यावः।

O Preveena, now "sport world" programme is being shown. Throughout the week in the morning I see that programme. You also come. Both of us shall see in our house.

प्रबोधः - भवतु। यथाकालम् आगमिष्यामि।

O.K. I shall come right on time.

अञ्जनः - सखे पश्य पश्य। इयं पादकल्पुकस्थधा। क्रोडका कथं चारतया खेलन्ति।

Friend look, look, this is a competition of football. How nicely players are playing. Yes, yes. If the number one player does not hit the ball then he cannot achieve the goal.

प्रबोधः - आम् आम्। यदि प्रथमाङ्कात् खेलकः कल्पुकं न अतादृयिष्यत् ताहि त्वय् न अभिविष्यत्।

Look now, this is kabaddi competition.

प्रबोधः - महां उत्थं कृदनं बहु रोचते।

I like this type of jumping. If you only come as representative of the country, then it becomes good.

अञ्जनः - त्वमेव अस्माकं देशस्य प्रतिनिधित्वणे आगमिष्यत् चेत् शांभवं अभिविष्यत्।

No, no. If I see a well played game shall I feel happy.

प्रबोधः - मास्तु मास्तु। सम्यक् क्रोडयमानां सधां अदक्ष्यचेत् तेनेव तुष्ट स्याम्।

अङ्गन - यदि स. क्रीडालुः न आगंस्यत् तर्हि बहिः
गन्तव्यं इति सिद्ध्यति स्म।

If that player does not come,
then I shall be prepared to go
out.

प्रबोधः - अभुना पश्य । वाहनचालन स्थावौ ।
रोमाङ्ककारिणी इयं क्रीडा । भारतस्य
क्रीडकः यदि अवधिष्यन्त तर्हि सन्तोषः
महान् अभिविष्यदेव ।

Now see, vehicle driving
competition. This game is
quite thrilling. If Indian
players play well then it is to
be praised.

अङ्गन - अत्र अवधानं देहि । इदं जलतरणम् ।
शतशो जनः द्रोणीषु कथं क्रीडनीतिः ।

Now it is water game. How
hundreds of people are playing
with their boats.

प्रबोधः - अधुना प्रतिपाल्य । क्रिकेट क्रीडां
दर्शयिष्यन्ति ।

Now wait, they will show
cricket game.

अङ्गन - मम तु चतुरङ्ग क्रीडायां रुचिरधिका ।

For me more interest is in the
chess. If you show interest in
the cricket game, then it
becomes beautiful.

प्रबोधः - क्रिकेट् यदि अरोचिष्यत तदापि सुन्दरं
भवेदेव ।

O if we can tolerate the
classical music then it
becomes tolerable. If you can
relish sports then they also
cherish the music.

निरङ्गन - भास सख्यायौ शास्त्रीय संगीतं यदि काचित्
अशाश्यत् कण्ठसायनं तत् अभिविष्यत् ।

I have brought the tea. Please,
all of you drink.

प्रबोधः - त्वं क्रीडां यदि असाहिष्यत तर्हि
अस्माभिः ते संगीतमपि असेविष्यत ।

In the tennis competition if
prakash wins then prize is
worth

अम्बा - चायपानमानीत मया । कृपया सबे पिवत ।

No, no, he will surely win, if
you look, you will get
happiness.

अङ्गन - टेनिस् स्पर्धायां प्रकाशः अजेष्यत् यदि
युक्तं पारितोषकं ।

प्रबोधः - न न, अजयत् एव । पश्य त्वं यदि
अद्रष्यत् सन्तोषः जायेत ।

निरङ्गनः - उत्तिष्ठत । कार्यक्रमः समाप्तः ।

Get up, programme is completed.

DRILLS**I. Repetition drills.**

Model: अ - उभावपि द्रष्ट्यावः ।
 शि - उभावपि द्रष्ट्यावः ।

Repeat :

1) अ - यथाकालम् आगमिष्यामि ।

शि - ----- ।

2) अ - खेलकः कन्दुकं न अताडीष्यत् तर्हि लक्ष्यं न अभिष्यत् ।

शि - ----- ।

3) अ - स्पर्धाम् अद्रक्ष्यं चेत् तेनैव तुष्टः स्याम् ।

शि - ----- ।

4) अ - भारतस्य क्रीडकाः यदि अवर्धिष्यन्ता तर्हि सन्तोषः महान् अभिष्यदेव ।

शि - ----- ।

5) अ - त्वं यदि अद्रक्ष्यत् सन्तोषः जायेत ।

शि - ----- ।

II. Substitution drills.

Model: अ - क्रिकेट् स्पर्धामद्रक्ष्यं चेत् तुष्टः स्याम् ।
 शि - कन्दुक स्पर्धामद्रक्ष्यं चेत् तुष्टः स्याम् ।

Substitute :

1) चतुरङ्ग क्रीडाम् ----- ।

2) बाहन स्पर्धाम् ----- ।

3) सङ्गीत कार्यक्रमम् ----- ।

4) टेनिसस्पर्धाम् ----- ।

III. Build up drills:

A)	Model:	कार्यक्रमः ।
		(दूरदर्शने) ।
		दूरदर्शने कार्यक्रमः ।
		(मध्याह्ने) ।

Build up :

1) स्पृधाम्।	2) स्पृधाम्।	3) द्रोणीषु।
(पादकन्दुकस्पृधाम्)	(अद्रक्षयम्)	(क्रीडनि)
-----	-----	-----
(खेलन्ति)	(अद्रक्षयचेत्)	(जनाः)
-----	-----	-----
(खेलकाः)	(तंनैव)	(शतशः)
-----	-----	-----
	(तुष्टः स्याम्)	
	-----	
4) क्रीडाः।	5) प्रतिनिधिरुपेण।	
(क्रिकेट्)	(त्वमेव)	
-----	-----	
(दर्शयिष्यन्ति)	(देशस्य)	
-----	-----	
	(आगमिष्यत् चेत्)	

	(शोभनम् अभिष्यत्)	

B) Model:

खेलन्ति ।

क्रीडां खेलन्ति ।

कां क्रीडां खेलन्ति ।

कन्दुकं क्रीडां खेलन्ति ।

क्रीडका॒ कन्दुकं क्रीडां खेलन्ति ।

Build up :

1) क्रीडन्ति ।

(जलस्तरणं क्रीडाम्)

----- |

(द्रोणीषु)

----- |

(जनाः)

----- |

2) जनाः गायति ।

(सहीतम्)

----- |

(कर्णरसायनम्)

----- |

(सुन्दरं भवेदेव)

----- |

3) न अताडिष्यत् ।

(कन्दुकं)

----- |

(खेलकाः)

----- |

(न अभविष्यत)

----- |

4) प्रतीक्षयते ।

(कार्यक्रमः)

----- |

(क्रीडाविधप्)

----- |

(अद्य)

----- |

5) यदि अवर्धिष्यन्ते ।

(क्रीडकाः)

----- |

(भारतस्य)

----- |

(महान् अभविष्यदेव)

----- |

IV. Transformation drills.

Model: धनं अभविष्यत् चेत् ।

गृहे अरचयिष्यत् ।

Transform:

1) सुषु अपरिष्यत् चेत् विद्वान् ----- ।

2) कायै सम्यक् अकरिष्यत् चेत् फलं ----- ।

LESSON 29

- 3) यदि चूर्ण न अभक्षयित् तर्हि ।
- 4) तेन यदि न अचोरयिष्यत् कारागृहं ।
- 5) यदि अलिखिष्यत् तर्हि ।

V. Response drills.

Model: अद्य का क्रीडा?

अद्य जलतरणक्रीडा।

1) श्वः का क्रीडा?	2) सोमवासरे का स्थधा?
-----	-----
3) मङ्गलवासरे कि सङ्गीतम्?	
-----	
4) बुधवासरे दूरदर्शने कः कार्यक्रमः?	5) गुरुवासरे क्रीडाया के खेलन्ति?
-----	-----

EXERCISES

I. Correct the errors.

Example : कार्यक्रमं प्रक्षिप्यते ।
कार्यक्रमः प्रक्षिप्यते ।

1) उभावपि द्रक्ष्यामः ।	2) क्रीडकः खेलन्ति ।	3) क्रिकेट् क्रीडा दर्शयिष्यन्ति ।
-----	-----	-----
4) वाहनचालनक्रीडां रोमाञ्चकारिणां ।	5) चतुरङ्ग क्रीडया राज्यराधिका ।	
-----	-----	

II. Change the number of the following sentences.

Example : जनः क्रीडति ।
जनाः क्रीडन्ति ।

Change :

1) क्रिकेट् क्रीडा दर्शयिष्यन्ति । 2) त्वं यदि अद्रक्ष्यत् सन्तोषं जायेत् ।

3) अस्माकं गृहे उभयोरपि द्रक्ष्यावः । 4) शतशो जनः द्रोणीषु क्रीडन्ति ।

5) स्पृधा अद्रक्ष्यन्ते तुष्टं स्वाम् ।

III. Use the following words in your sentences.

Example : असहिष्यत ।
क्रीडा यदि असहिष्यत तर्हि संगीतं असेविष्यत ।

- 1) अरोचिष्यत । 2) अवर्धिष्यन्त । 3) अद्रक्ष्यत् । 4) अताङ्गिष्यत् ।
5) अभविष्यन्त ।

IV. Match the following.

A	B
1. वाहन स्पृधा	चतुरङ्गक्रीडायां
2. द्रोणीषु	रोमाङ्गकारिणी
3. रुचिःअधिका	क्रीडन्ति
4. संगीतं	सन्तोषः
5. जायेत्	अगास्यत्

V. Fill in the blanks using the appropriate form of Sanskrit words given in the bracket. [कार्यक्रमः, खेलन्ति, रोमाञ्चकारिणी, तृष्णः स्याम्, अभिव्यत्]

- 1) भारतस्य क्रीडकाः यदि अवधिष्यन्त तर्हि सन्तोषः महान् -----।
- 2) वाहनचालनस्यधा -----।
- 3) दूरदर्शने ----- प्रक्षिप्यते।
- 4) क्रीडकाः चारुतया -----।
- 5) स्यधामदक्ष्यं चेत् तेनैव -----।

VI. Fill in the blanks with the appropriate form in Sanskrit with the help of English words given in the bracket.

- 1) इयं ----- स्यधां। (football)
- 2) वाहनस्यधा -----। (exciting)
- 3) जनाः ----- क्रीडन्ति। (in boats)
- 4) अस्माकं गृहे ----- द्रष्ट्यावः। (we two)
- 5) दूरदर्शने ----- पश्यामि। (sports programme)

VOCABULARY

प्रतिसप्ताहं	every week
रोमाञ्चकारिणी	exciting
स्यधां	competition
प्रतिपालय	wait
जलतरणम्	boat

GRAMMAR NOTES

In this lesson, the forms of 'लुहू लकारा's are used.

Lesson 40

बस् यात्रा

[Bus journey]

नरसिंह:- अयि भो! रामकृष्ण! अद्य गृहं आगच्छ। O, Ramakrishna, come home to-day. You had indeed told me last year itself that you desire to see my village.

मम प्राप्तं दिवक्षुः असि त्वम् इति
गतवर्षे एव कथितवान् किल।

रामकृष्ण:- पत्रम्; अत्र समयावकाशो नास्ति।
तथापि जिगमिषा अस्ति गच्छावः।

नरसिंह:- बस् यानेन गच्छावः। मार्गं प्रति
विविदिषा अस्ति चेत् तत्र गत्वा
पृच्छाव।

रामकृष्ण:- भवतु किन्तु सः सहायकाधिकारी
किञ्चिन् लिलिखिषति। अन्यत्र गच्छावः।

नरसिंह:- बस् यानम् आगतम्। निर्बाहकः
ननेत्रान्ति। सः आवां पिपृच्छति। अहं
तत्र गत्वा कथयामि।

रामकृष्ण:- धनं दत्तवान् किल? बुभूषा मां बाधते।
कदलेष्टनं स्वीकुर्वः।

नरसिंह:- भवतु, मम तावत् पिपासा। अहं
शोगलोदकं स्वीकरोमि।

to-day. You had indeed told me last year itself that you desire to see my village.

Ofcourse. (But) to-day there is no time. Even then I have a desire to go. Let us go.

Let us go by bus. If you have a desire to know about the route, we shall ask after going there.

Let it be so, But that Assistant officer wishes to write something. Let us go else where.

The bus has come. The conductor is there. He wishes to question us. Having gone there, I will tell him.

You have paid money isn't it? The desire to eat bothers me. Let us take banana.

O.K. But I have a desire to drink. I will take cool drink.

रामकृष्णः - अहं भवतः गृहे क्षमाराव् विषयकं ग्रन्थं पिपटिषुः । भवतः सकाशे तत् अस्ति वा न वा इत्येवं विविदिषा ।

नरसिंहः - मम गृहे सर्वोपि पिपटिषबः । मम पुत्रस्तावत् ज्ञानविज्ञानविषये अतीव विविदिषुः । सः शालायां सर्वासु स्पर्धासु जिगीषुद्धि ।

रामकृष्णः - मम पुत्री अपि उत्तमग्रन्थान् पिपटिषति । उत्तमनिबन्धान् लिलिषिषति च ।

नरसिंहः - स्पर्धासु तस्या जिगीषा अस्ति किल?

रामकृष्णः - तस्या आसक्ति हृष्टा अहं तस्या कृते यत्किमपि चिकीषुः । तस्या माता विरामसमये पुराणेतिहासादीन् विवरिषति ।

नरसिंहः - अद्य शालासु न किञ्चित् क्रियते । छात्रेषु विविदिषा वर्तन्ते । ज्ञानादिगन्तु विभित्सवश्च ते । किन्तु तेषां प्रोत्साहो नास्ति ।

रामकृष्णः - भवतु अस्मिन् विषये मया यद्यत् कर्तु शक्यते तत्सर्वमपि चिकीर्षामि । अस्माकं पवित्रां प्राचीनां च निधि रक्षामि ।

I want to read the book on Kshama Rao in your house.

In my house all are desirous of reading all (of them). But my son desires to know more about knowledge & science. He also desires to win all competitions at school.

Even my daughter desires to read good books. Also wishes to write good essays.

She also desires to be victorious in all competitions. Seeing her interest I desire to do anything for her sake. Her mother wishes to explain purana, itihasa etc. during leisure time.

Today nothing will be done in schools. There is a desire to know amongst students. But there is no encouragement for them.

Well. In this matter, whatever is possible to be done by me, I wish to do all that. I will protect our sacred (and) ancient treasure.

DRILLS**I.** Repetition drills.

- Model: अ - महा॒ं जिग्मि॒षा॑ अस्ति॑।
शि - महा॒ं जिग्मि॒षा॑ अस्ति॑।

Repeat:

- 1) अ - महा॒ं विवदि॒षा॑ अस्ति॑।
- 2) अ - महा॒ं पिप्ति॒षा॑ अस्ति॑।
- 3) अ - महा॒ं लिलिखि॒षा॑ अस्ति॑।
- 4) अ - महा॒ं विभित्सा॑ अस्ति॑।
- 5) अ - महा॒ं जिगी॒षा॑ अस्ति॑।
- 6) अ - महा॒ं शिग्नि॒षा॑ अस्ति॑।

II. Transformation drills.

- (A) Model: अ - तस्य जिगीषा॑ अस्ति॑।
शि - तस्य बुभुक्षा॑ अस्ति॑।

Transform:

- 1) अ - बुभुक्षा॑ मां बाधते।
- 2) अ - अहं शीतलोदेकं स्वीकरोमि।
- 3) अ - सः ग्रन्थं पिप्तिषुरस्ति॑।
- 4) अ - अहं निधि॑ रक्षामि।
- 5) अ - अद्य शालासु किञ्चित् न क्रियते।
- 6) अ - अद्य त्वं -----।

- (B) Model: अ - स्यर्धासु जिगीषा॑ अस्ति॑।
शि - पठिषु पिप्तिषा॑ अस्ति॑।

Transform :

- 1) अ - कार्येषु चिकीषां अस्ति ।
शि - विषयेषु विविदिषा अस्ति ।
- 2) अ - तस्याः लिलिखिषा अस्ति ।
शि - तस्य जिगमिषा अस्ति ।
- 3) अ - सः आव्रां पिपृच्छति ।
शि - सा मां पिपृच्छति ।
- 4) अ - ते शीतलोदकं स्वीकुर्वन्ति ।
शि - सः उष्णोदकं स्वीकरोति ।
- 5) अ - दुभुक्षा मां बाधते ।
शि - पिपासा मां बाधते ।

EXERCISES

I. Correct the errors.

1. अद्य समयावकाशो न सन्ति ।
2. ते आव्रां पिपृच्छति ।
3. अहं निधि रक्षसि ।
4. तस्य मामा पुरोणेतिहासादीन् विविदिषामि ।
5. अहं चिकीषुरस्ति ।

II. Change the singular into plural.

1. सा लिलिखिषति ।
2. मार्गे प्रति विविदिषा अस्ति ।
4. तत्र गत्वा कथयामि ।
3. निर्वाहकः तत्र अस्ति ।
5. दुभुक्षा मां बाधते ।

III. Use the following words in your sentences.

- 1) जिगमिषा
- 2) लिलिखिषति
- 3) दुभुक्षा
- 4) पिपृच्छः
- 5) विविदिषा ।

IV. Match the following.

A	B
१. सत्तायकाधिकारी	स्वीकृत्वः ।
२. कदलीफलं	गच्छावः ।
३. अहं प्रन्थं	लिलिखिषति ।
४. स्यधांसु	पिपठिषुः ।
५. बस्यानेन	जिगीषा ।

V. Fill in the blanks using the appropriate form of sanskrit words given in the bracket. [निर्वाहकः, शोतलोदकं, प्रन्थं, आगच्छ, निधिम्]

- 1) अहं पिचामि ।
- 2) यानं चालयेत् चिकीर्षति ।
- 3) सः पिपठिषुरस्ति ।
- 4) सः अस्माकं पवित्रां रक्षति ।
- 5) अद्य गृहम् ।

VI. Fill in the blanks with the appropriate form in Sanskrit with the help of English words given in the bracket.

1. मम दिरक्षुः असि त्वम् । (village)
2. अबां स्वीकृत्वः । (the banana fruit)
3. तस्या; माता पुराणेतिहासादीन् विवदिषति । (in leisure time)
4. तस्या; जिगीषा अस्ति । (in competitions)
5. तेषां नास्ति । (encouragement)
6. पिण्डासा अस्ति । (water)

VOCABULARY

विविधा	wish to say
लिलिखिषा	wish to write
बुभुक्षा	wish to eat
जिगमिषा	wish to go
प्रिप्तिषा	wish to read

GRAMMAR NOTES

In this lesson, the active form of संतता's are used.

Lesson 41

सर्कस् प्रदर्शनम्

[Circus Exhibition]

{ ग्रीष्मावकाशे बैंगलूरु नगरेस्थित महेशस्य गृहे
तस्य भागिनेयः वल्लीशः आगतः तदा तस्य सूनः
वाणीशः, सूता वाणी, पब्ली उमा अपि सर्कस्
प्रदर्शनं द्रष्टुं अभिलेप्ति }

{ Mahesh lives in Bangalore. His nephew Vallish arrives to his house for summer vacation. His son Vagish, Daughter Vani and his wife Uma desire to visit circus in the afternoon.}

उमा - अह्य भानुब्राह्मणः। भवते अवकाशः
अस्ति किल। भवतः भागिनेयः वल्लीशः
आगतः। वयं सर्वे सर्कस् प्रदर्शनं
पश्यन्तः अपराह्नं क्षपयामः।

वाणी - पितः, मातुः वचनं यथोचितम्। माता
स्वादुखाद्यानि पश्यति। वयं खादन्तः
प्रदर्शनं पश्यामः।

वाणीशः - वाणी सर्वदा चर्वती प्रदर्शनं द्रष्टुं इच्छति।
पितः, भवान् प्रदर्शनगमनसिद्धता
कुर्बाणः बदतु। वल्लीशश्चाहं संलग्नती
यानव्यवस्थां कुर्वः।

महेशः - आसंद्यां आसीनोऽहं युष्माकं चर्चासि
स्मरन् एवास्मि। उमे, त्वं अज्ञूल्ये
कुर्वन्ती सिद्धा भव। वाणी, आपणात्
मह्यं शीर्षं वेदनापनोदनार्थं क्रोसिन् -

Today is sunday. You have holiday. Your nephew Vallish has come. We shall enjoy this afternoon by seeing circus.

Oh! Father, mother's words are right. Mother prepares snacks. We shall enjoy the show by munching snacks.

Vani always desires to munch and see the show. O' Father, speak while becoming ready for the show. Vallish and myself arrange for the transport talking each other.

I am listening to your talks sitting on the chair. Uma, while preparing snacks itself you become ready. Vani, you

गुलिकं आनय। प्रत्यागच्छन्ते त्वं मार्गे,
मम मित्र एते विषय लद। बागीश,
बङ्गोशेन सह गत्वा यथा त्वया उक्तं
तथा आवरन् आगच्छ।

bring crocin from the shop for
headache relief and returning
inform my friend about the
programme. Vagish, you do as
you said.

बङ्गोशः - मातृल-यान आगतम्। याने उपविशन्
चालकः फूगीफल चूणे चवंन् अस्ति।
बूयं सर्वे धावन्तः आगच्छन्तु। अन्यथा
याने गच्छेत्।

O' uncle vehicle has come.
Driver sitting in the vehicle is
chewing arecanut. All of you
hurry up; otherwise vehicle
will go off.
All get into the vehicle.

महेशः - सर्वे आरोहन्तु यानम्।
(चालकः यानं सर्कस्-प्रदर्शनस्य समोष आनयति,
सर्वे अवतरन्ति अन्तः प्रविशन्ति च)

[Driver brings the vehicle
near the circus. All will get
out of the vehicle and enter
the circus.]

बङ्गोशः - अहो! बहवः आसनेषु आसीना वर्तन्ते।
ब्रयं तत्र रिक्तासनेषु उपविशन्त भवेत्।

O' many are occupying the
seats We shall occupy the
vacant seats. Ring master is
observing all around from the
dais. Look at the beginning of
the show.

बागीशः - सूतधार वृत्तरंगे उत्तिष्ठन् दीक्ष्यमाण
अस्ति। इदानीमेव आरभमाण
कीशल्प्रदर्शनं पश्यन्तु।

Vagish, look, girls are riding
one wheeled bicycle and
playing the ball and astonish
the people.

बङ्गोशः - बागीश, पश्य एकचक्रयानोपरि
उपविशन्त्यः युवत्यः कन्दुकेन क्रीडन्त्यः
बिस्मयं जनयन्ति।

Vallish, two girls are swinging
on the swings and exchange
their swings.

बागीशः - बङ्गोश, तत्र ते तरुण्यो डोलादण्डयोः
डोलायमाने, रभयेन उद्द्यमाने स्थानान्तरं
कुरुतः।

Look at the face and dress of
the joker. He makes funs by

बाणी - चिदूषकस्य वेष-भूषणं पूर्वं च
आलोकयन्तु। एषः दण्डं चालयन्, चनान्

विचित्ररीत्या आलोकयन्, मृगाणां ध्वनि
पश्चिमां च कल्कूजनं अनुकृत्वन् प्रेक्षकान्
रञ्जयति ।

swinging his stick looking at
the people throwing his sight
in different ways and imitating
the sounds of various animals
and birds.

महेशः - सिंह - शार्दूल - गज - उष्टु - भलुक -
मक्टादीनां ब्रीडा विशेषं पश्यत ।

Look at the wonderful play of
lions, tigers, elephants,
camels, bears and monkeys.

उमा - सर्वे आल्पन् पशुभिः क्रियमाणं क्रोडनं,
नर्तनं आसन्द्युपरि उपवेशनं, चषकद्वारा
पानं च पश्यन्तः मोदमानाः सन्ति ।

All are talking and enjoying by
looking at the sports, dances,
sitting on the chair and
drinking coffee through cups
by these animals.

बाणी - सर्वे खाद्यानि खादन्तः भवामः किल ।
बयं श्रान्ताः यान्तः भवेम ।

I hope all have finished their
snacks. We are tired, let us
leave.

DRILLS

I. Repetition Drills.

	verb root	pt.participle (masc)	pt.participle (fem)
A. Model:	अ - धाव्	धावन्	धावन्ती
	छा - धाव्	धावन्	धावन्ती
Repeat:	1) अ - विश्	विशन्	विशन्ती
	छा - -----	-----	-----
	2) अ - क्रीड्	क्रीडन्	क्रीडन्ती
	छा - -----	-----	-----

3) अ - चल्	चलन्	चलन्ती
छा - -----	-----	-----
4) अ - वद्	वदन्	वदन्ती
छा - -----	-----	-----
5) अ - खाद्	खादन्	खादन्ती
छा - -----	-----	-----
6) अ - चर्व्	चर्वन्	चर्वन्ती
छा - -----	-----	-----
7) अ - लिख्	लिखन्	लिखन्ती
छा - -----	-----	-----
8) अ - पठ्	पठन्	पठन्ती
छा - -----	-----	-----
9) अ - कूदू	कूदन्	कूदन्ती
छा - -----	-----	-----
10) अ - कृ	कुर्वन्	कुर्वती
छा - -----	-----	-----
11) अ - भ्	भवन्	भवन्ती
छा - -----	-----	-----
12) अ - दश् (पश्)	पश्यन्	पश्यन्ती
छा - -----	-----	-----

13. अ - गम् (गच्छ) गच्छन् गच्छन्ती
 छा - ----- ----- -----

14. अ - यम् (यच्छ) यच्छन् यच्छन्ती
 छा - ----- ----- -----

B. Model: अ - वृत् वर्तमानः वर्तमाना

छा - वृत् वर्तमानः वर्तमाना

Repeat: 1. अ - लभ् लभमानः लभमाना

छा - ----- ----- -----

2. अ - सेव् सेवमानः सेवमाना

छा - ----- ----- -----

3. अ - शी शयानः शयाना

छा - ----- ----- -----

4. अ - आस् आसीनः आसीना

छा - ----- ----- -----

5. अ - मुद् मोदमानः मोदमाना

छा - ----- ----- -----

6. अ - डी डीयमानः डीयमाना

छा - ----- ----- -----

7. अ - रम् रममाणः रममाणा

छा - ----- ----- -----

LESSON 41

8. अ - शेस् शेसमानः शेसमाना
छा - ----- ----- -----

9. अ - रुच् रोचमानः रोचमाना
छा - ----- ----- -----

C. Model: अ - सः सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन् कालं नयति ।

छा - सः सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन् कालं नयति ।

Repeat:

1) अ - सः दूरदर्शनं पश्यन् मोदते ।

छा - ----- |

2) अ - रामः रात्रौ चन्द्रं आलोकयन् प्रियं स्मराति ।

छा - ----- |

3) अ - अहं प्रातः सूर्यं पश्यन् जपं करोमि ।

छा - ----- |

4) अ - त्वं देवं नमन् ईस्ति लभसे ।

छा - ----- |

5) अ - ते प्रातः क्रीडन्तः बलिष्ठाः भवन्ति ।

छा - ----- |

D. Model: अ - सा सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन्ती कालं नयति ।

छा - सा सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन्ती कालं नयति ।

Repeat:

1) अ - सा दूरदर्शनं पश्यन्ती मोदते ।

छा - ----- |

2) अ - एषा रात्रौ चन्द्रे आलोकयन्ति कालं नयति ।

छा - ----- |

3) अ - माल्य देव्ये पालिकां अपर्यन्ती तां भजति ।

छा - ----- |

4) अ - ताः ग्रामं गच्छन्यः बृष्टधा पीडिताः भवन्ति ।

छा - ----- |

5) अ - कन्यकाः कृष्णं पश्यन्त्यः नृत्यन्ति ।

छा - ----- |

E. Model: अ - चन्द्रः रात्रौ विराजमानः अस्ति ।

छा - चन्द्रः रात्रौ विराजमानः अस्ति ।

Repeat:

1) अ - सूर्यः दिवा प्रकाशमानः अस्ति ।

छा - ----- |

2) अ - बालकाः विद्यालये शोभमानाः सन्ति ।

छा - ----- |

3) अ - मन्त्रिणः आसनेषु विराजमानाः वर्तन्ते ।

छा - ----- |

4) अ - सैनिकाः संग्रामे युद्धमानाः वर्तन्ते ।

छा - ----- |

5) अ - अहं कर्तुं सहमानः सुखं लभे ।

छा - ----- |

LESSON 41

F. Model: अ - सा गृहे विराजमाना वर्धते।
छा - सा गृहे विराजमाना वर्धते।

Repeat:

1) अ - बालिका पठने राधमाना विद्यां लभते।

छा - ----- |

2) अ - स्त्रियः सवेषु क्षेत्रेषु वर्तमानाः तिष्ठन्ति।

छा - ----- |

3) अ - कन्या: एकाकिन्यः वेपमाना सन्ति।

छा - ----- |

4) अ - वृद्धा: पौत्रान् सहमानाः अनुमोदन्ते।

छा - ----- |

G. Model: अ - मित्रं पत्रम् लिखन् क्षीरं पिबति।
छा - मित्रं पत्रम् लिखन् शीरं पिबति।

Repeat:

1) अ - जलं नद्यां गच्छन् शोभा जनयति।

छा - ----- |

2) अ - अपत्यं पाठं लिखन् वदति।

छा - ----- |

II. Substitution Drills.

A. Model: अ - सः सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन् मोदते।
छा - एषः सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन् मोदते।
अस्तो सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन् मोदते।

Substitute :

- 1) अ - सः गानं श्रुण्वन् पाठं लिप्तति । छा - ।

2) अ - सः पाकं पचन् श्लोकं गायति । छा - ।

3) अ - सः गुरुं सेव्यमानः विद्या लभते । 4) अ - सः देवं भजमानः सुखं विन्दते ।

छा - । छा - ।

5) अ - सः चन्द्रं ईशमाणः कवित्यं कुरुते ।
छा - ।

B. Models

अ - सा संक्षेप प्रदर्शनं पश्यन्ती मोदते ।

चा - एषा सर्केस प्रदर्शनं पश्यन्ते मोदते ।

इमा संकेत प्रदर्शनं पश्वन्ती मोदते ।

Substitute:

- 1) अ - सा गानं श्रूण्वन्ती पाठं लिखति । छा - |

2) अ - सा पाकं पचन्ती पद्यं गायति । छा - |

3) अ - सा गुरुं सेवमाना विद्यां लभते । 4) अ - सा देवं भजमाना साखं विन्दते ।

छा - | छा - |

5) अ - सा चन्द्रं इक्षमाणा कवित्वं कुरुते ।

छा - |

III. Transformation drills.**I. Transform singular sentence into plural.**

A. Model: अ - सः आसने आसीनः वर्तते।
छा - ते आसनेषु आसीनाः वर्तन्ते।

Transform:

1) अ - छात्रः शयानः लिखति। 2) अ - बालकः अधीयमानः यशः लभते।
छा - | छा - |

3) अ - नरः यतमानः धनं प्राप्नोति।
छा - |

B. Model: अ - छात्रः पाठं लिखन् बद्धति।
छा - छात्राः पाठान् लिखन्तः बद्धन्ति।

Transform:

1) अ - सः देवं पश्यन् सर्वं स्मरति।
छा - |

2) अ - नरः साहाय्यं कुर्वन् यशः लभते। 3) अ - शिशुः क्रन्दन् शर्करं खादति।
छा - | छा - |

II. Transform past participle into negative past participle plurals.

Model: अ - छात्रः शयानः पाठं लिखति।
छा - छात्रः अशयानः पाठं लिखति।

Transform:

1) अ - बालकः रुदन् विद्यालयं गच्छति।
छा - |

2) अ - सा पुत्रं शपन् अत्रं परिक्षेपयति।
छा - |

3) अ - सा गीतं गायन्ति अद्व पचति ।

छा - ----- ।

4) अ - साधवः देवं भजन्तः परिभ्रमन्ति ।

छा - ----- ।

5) अ - बालकः आरामेषु कूर्दमानाः हृष्णन्ति ।

छा - ----- ।

III. Transform the masculine forms of the subject and past participle forms into feminine forms.

A. Model: अ - सः आसने आसीनः वर्तते ।

छा - सा आसने आसीना वर्तते ।

Transform:

1) अ - छत्रः शयानः पाठं लिखति । 2) अ - बालकः अधीयमानः यशः लभते ।

छा - ----- । छा - ----- ।

3) अ - नरः यतमानः धनं प्राप्नोति ।

छा - ----- ।

B. Model: अ - छत्रः पाठं लिखन् वदति ।

छा - छात्रा पाठं लिखनी वदति ।

Transform:

1) अ - सः देवम् पश्यन् स्मरति । 2) अ - नरः साहाय्यं कुर्वन् यशः लभते ।

छा - ----- । छा - ----- ।

3) अ - बालकः क्रन्दन् शक्तरा खादति ।

छा - ----- ।

IV. Response drills.

- 1) बलीशः कः?
- 2) वागीशस्य पितुः नाम किम्?
- 3) वाण्याः माता का?
- 4) उमा कुत्र गन्तुं इच्छति?
- 5) वाणी किं खादितुं इच्छति?
- 6) चालकः किं चर्वति?
- 7) ते केषां व्यायामं पश्यन्ति?
- 8) के चषकब्दारा पानं स्वोकुर्वन्ति?

EXERCISES

- I. Give the present participle forms in masculine for the following verbal roots.

1) भू	6) धाव्	11) ढी
2) दश्(पश्)	7) आस्	12) चल्
3) चर्व्	8) विश्	13) वद्
4) कृ	9) रेप्	14) मुद्
5) गम्(गच्छ्)	10) क्रीड्	15) खाद्

- II. Give feminine forms for the following participle forms.

1) धावन्	6) खादन्	11) वर्तमान
2) विशन्	7) चर्वन्	12) लभमान
3) क्रीडन्	8) लिङ्घन्	13) विन्दमान
4) चलन्	9) पठन्	14) सेव्यमान
5) वदन्	10) कृदन्	15) शयान

III. Match the following.

A	B
1. अहं	कम्पमाना तिष्ठति ।
2. त्वं	इयमानौ स्तः ।
3. सः	गायन् भ्रमथ ।
4. सा	पश्यन् गच्छामि ।
5. ते	खादन् गच्छ ।
6. वयं	धावन् खादति ।
7. यूयं	अटन्तः पश्यामः ।

IV. Fill up the blanks using appropriate participle plural forms of the roots given in brackets.

Ex: वयं सर्वे सर्कस् प्रदर्शनं कालं क्षण्यामः । (दश् (पश्य))

वयं सर्वे सर्कस् प्रदर्शनं पश्यन्तः कालं क्षण्यामः ।

- 1) भवान् प्रदर्शनं गमन सिद्धतां वदतु । (कृ)
- 2) यूयं सर्वे आगच्छन्तु । (धाव्)
- 3) अहं युष्माकं वचासि एवास्मि । (सृ)
- 4) जनाः आसनेत् वर्तन्ते । (आस्)
- 5) युवत्यः कन्दुकेन विस्मयं जनयन्ति । (क्रीड़्)

V. Change the following affirmative sentences into negative.

Ex: वाणी सर्वदा खाद्यं चवर्तते प्रदर्शनं द्रष्टुं इच्छति ।

वाणी सर्वदा खाद्यं अचवर्तते प्रदर्शनं द्रष्टुं इच्छति ।

Change :

- 1) यूयं सर्वे धावन्तः आगच्छन्तु ।
- 2) वल्लीशः संलग्नं मार्गं गच्छति ।

LESSON 41

- 3) बालिका डोल्याया डोल्यमाना अस्ति।
- 4) विदूषकः दण्डं चाल्यन् जनान् पोदते।
- 5) सर्वे खाद्यानि खादन्ते वर्तन्ते।

VI. Correct the underlined (*italics*) words in the following sentences.

- 1) बालिका: वस्तुप्रदर्शने दृष्टि गच्छन्तः भवन्ति।
- 2) बालिका: पाठं लिखन्त्यः लिष्टन्ति।
- 3) चालकः फूगोफलं चर्वन्ती तिष्ठति।
- 4) शिशावः रुदन् क्षीरं पिल्वति।
- 5) विदूषकः पश्चिणा ध्वनि अनुकूल्यन्ती अस्ति।

VII. Translate the following sentences into Sanskrit using the structure of this lesson.

- 1) Teacher questions while teaching.
- 2) Children fall while running.
- 3) Vani munches while seeing circus.
- 4) Vallish talks while walking.
- 5) Vagish drinks coffee while reading paper.

VIII. Answer the following questions.

1) का प्रथमतः संक्षेप्रदर्शनं गन्तुं सूचयति?	2) बाणी कि चार्वतुं इच्छति?
3) को फूगोफलं चर्वन् यानं चाल्यति?	4) का: युवत्य विस्मयं जनयन्ति?
5) कथं तरुण्यां स्थानान्तरं कुर्वतः?	6) विदूषकः कि चाल्यति स्म?
7) विदूषकः कथं विनोदे करोति?	8) के चषकद्वारा पानं कुर्वन्ति?

VOCABULARY

भागिनेय	Nephew	सूतः	son
सूता	daughter	अवकाश	vacation

पश्यन्	seeing	खादन्	eating
चर्चन्	chewing	कुर्वन्	doing
तिष्ठन्	standing	गच्छन्	going
आचरन्	performing	धावन्	running
आसीन } उपविशन् }	sitting	इयमान	flying
आलेक्यन्	observing	चालयन्	moving
		अनुकूर्वन्	following.

GRAMMAR NOTES

Present participles are used in this lesson. अत् is added to parsamaipadi verbal roots and आन् / मान् is added to atmanepadi verbal roots to make present participle.

Ex: पठ् + अत् → पठत् ... पठन् ... पठन्ते

शी + आन् → शयान

एध + मान → एधमान

Lesson 42

वीरसावर्कर

[Brave Savarkar]

दिनेशः - रमेश नमस्ते। नूतम् तत् कस्य
भावचित्रम्?

रमेशः - तत् स्वातन्त्र्यवीर सावरकरस्य।
त्वं न जानासि वा

दिनेशः - न जानामि भोः। क्या बदतु।

रमेशः - अस्तु किञ्चित् बदम्। विनायक
दामोदर सावरकरः स्वातन्त्र्यवीर
इति प्रसिद्धि गतः प्यः भास्तस्य
अप्रतिमः देशभक्तः सः महाराष्ट्रे
जन्म प्राप्तवान्। स वाल्ये एव
देशभक्ति कथा: श्रवान् प्रेरणां च
लक्ष्यवान्।

दिनेशः - गृहे एतदर्थं अधिक प्रांत्साहः
आसीदा?

रमेशः - आसीत्। तस्य मात् विनायके प्रीत्या
पोषितवतो। साऽपूर्वतनवीराणां
कथा: श्रद्धया तस्य कथितवती।
स्वराज्यं स्वाभिमानाद्यादि विषये तं
सम्यक् बोधितवर्ती

दिनेशः - कथाभिः प्रचोदितेन विनायकेन कि कि
कृतम्?

Ramesha namaste. Whose new photograph is that?

That? the freedom fighter Savarkar, don't you know?

I don't know, please tell me.

I will tell (you) in brief. Vinayaka Damodara Savarkar has become famous as freedom fighter. He is an unparalleled patriot. He had his birth in Maharashtra, he listened patriotic stories and got inspiration in his childhood.

Was there any encouragement for this in his house?

There was. His mother looks after Vinayaka with affect. She also told stories of earlier heroes with great interest.

What was done by Vinayaka who has inspired by the stories?

रमेशः - कि वा न कृतम् इति पुच्छ। श्रृणु मित्र।
 ब्यारिस्टर् शिक्षणार्थे ल्पण्डन् नारे
 एधमानेन अनेन तत्रस्थाः भारतानान्
 सहृदिताः। सहृदितानां छात्राणां एकः
 सहृः रवितः। वर्धमानस्य अस्य सहृस्य
 "अभिनवभारत" इति नाम कृतम्।
 छात्राः सर्वे मिलित्वा भाविभारतं कथं
 भवेदिति विचारविनिमयस्त्वयेण
 चर्चितवन्तः। मनसि उत्तम चित्रणं
 ते रूपितम्।

You ask what he did not do?
 Listen my friend, when he was
 progressing in his studies for
 the barrister degree, Indian
 students studying there were
 united. United students
 formed one Association. They
 named this progressive
 association as "Abhinava
 Bharata". All students
 exchanged their views about
 how future India would be.
 They formed a good picture
 about this in their mind.

Were friends ready to fulfil
 the Vinayaka's ambition?

Many of his friends were
 ready. Listen to me. One of
 his friends from punjab origin
 was Madanlal Dhingra.

Yes, Yes, I have heard
 Once that friend asked
 Vinayaka a question.

What was that?

O Vinayaka! what is the good
 of serving the country? The
 essence of life is enjoyment
 of pleasures. Then Vinayaka
 replied. My friend why do you
 say so? Our elders have

दिनेशः - विनायकस्य मनोरथं सफलं कर्तुं
 मित्राणि सिद्धानि आसन् वा?

रमेशः - बहूनि मित्राणि सिद्धानि आसन्।
 श्रृणु। एतस्य मदनलाल धिग्रेति
 पञ्चाबमूर्खीयं एकं मित्रं आसीत्।

दिनेशः - आम। आम। श्रुतवान्।

रमेशः - तत् मित्रम् एकदा विनायकमृद्दिश्य
 प्रश्नं पृष्ठवत्।

दिनेशः - किमिति?

रमेशः - अरे विनायक। देश सेवा कः पुराणार्थः।
 भोगचिलासजीवनमेव जीवनस्य सारः
 इति। तदा विनायकेन उत्तरं दत्तम्।
 अर्थ मित्र। किमेवं वदसि।
 अस्मत्यूर्बंजाः राष्ट्रस्य बन्धविमोचनार्थं
 बहुकार्यं अनुहितवन्तः। अतः व्रवमपि

किमपि कुर्मः । तद भावीकाले
जनिष्यमाण सन्ताः अस्मान् न
निनिष्यति । इति ।

दिनेशः - वर्धमानः विनायक साधु उक्तवान् ।
ततः किम्?

रमेशः - विनायकबचनश्रौण मदनलालस्य
हृदयदीपः प्रज्वालितः । श्वः करिष्यमाणं
काये अद्वैत करोति तेन प्रतिज्ञातम् ।
भविष्यमाणे भारा ममापि पात्रं भवतु
इति सः चिन्तितवन् । तेनापि देशसेवां
कर्तुं आरक्ष्यम् ।

दिनेशः - श्लाघ्यम् ।

रमेशः - एवं विनायकः विद्यार्थिदशायामेव सदा
देशहितचिन्तकः नवेषामापि मार्गदर्शकः
आसीत् । विनायक सावरकरं अधिकृत्य
कर्णाट भाषया "प्रात्माहुतिः" इति सुन्दर
कादम्बरी ग्रन्थः चितः ।

executed great tasks for the freedom of our country. Therefore, we will also do something. Then the future generation does not blame us. Prospering Vinayaka said very well, then?

Hearing the words of Vinayaka the light in the heart of Madanlal was lit. He said 'I will do today only what is to be done tomorrow.' He thought "let me have a role in the future India." Hence, he also started to offer service to his country.

Well done.

Thus Vinayaka even in his studentship, always thought good to his country and was a guide to everyone. An interesting novel in Kannada "ATMĀHUTI" has been written on Vinayaka Savarkar.

DRILLS

I. Repetition drills.

a) Model :

अ - सः मित्रम् पृष्ठवान् ।
छा - सः मित्रम् पृष्ठवान् ।

Repeat :

1. अ - सः महाराष्ट्रे जन्मं प्राप्तवान्।
छा - ----- |
2. अ - सः देशभक्तिकथा श्रुतवान्।
छा - ----- |
3. अ - अहं अमेरिकादेशं गतवान्।
छा - ----- |
4. अ - सः स्वातन्त्र्यं उद्दिश्य चिन्तितवान्।
छा - ----- |
5. अ - त्वं काफीं पीतवान्।
छा - ----- |

b) Model : अ - सा मित्रं पृष्ठवतो।
 छा - सा मित्रम् पृष्ठवती।

Repeat :

1. अ - माता धनं प्राप्तवती।
छा - ----- |
2. अ - सा विनायकं पोषितवती।
छा - ----- |
3. अ - माता तस्मै विनायकाये कथा कथितवती।
छा - ----- |
4. अ - सा पाण्डान् ते बोधितवती।
छा - ----- |

c) Model :

अ - मित्रं विनायकमुहिश्य पृष्ठवत्।

छा - मित्रं विनायकमुहिश्य पृष्ठवत्।

Repeat :

1. अ - कल्लं पुत्रं कथित्वत्।

2. अ - गलं निष्प्रदेशं प्रबहितवत्।

छा - |

छा - |

3. अ - बनं बातेन कंपित्वत्।

4. अ - नक्षत्रं रात्रो आकाशे प्रकाशितवत्।

छा - |

छा - |

d) Model :

अ - बन्दमानेन विनायकेन उत्तरं दत्तम्।

छा - बन्दमानेन विनायकेन उत्तरं दत्तम्।

Repeat :

1. अ - तेन देशसेवा अभ्या।

2. अ - विनायकेन कर्तव्यं प्रतिजातम्।

छा - |

छा - |

3. अ - रामण सेतुः निर्तिः।

4. अ - तै उत्तमचित्रणम् रूपितम्।

छा - |

छा - |

II. Build up drills.

a) Model :

पृष्ठवान्।

मित्रं पृष्ठवान्।

आत्मीय मित्रं पृष्ठवान्।

तस्य आत्मीय मित्रं पृष्ठवान्।

प्रामस्य तस्य आत्मीय मित्रं पृष्ठवान्।

Build up :

1.	प्राप्तवान् ।	2.	गतवान् ।
	ऐश्वर्यं ----- ।		बनं ----- ।
	महत् ----- ----- ।		भगवती ----- ----- ।
	उद्योगात् ----- ----- ।		क्लेशात् ----- ----- ।
	रामः ----- ----- ----- ।		नलः ----- ----- ----- ।
3.	श्रुतवान् ।		
	वेदं ----- ।		
	सञ्ज्ञन ----- ।		

- b) Model :
पोषितवतो ।
माता पोषितवती ।
पुत्रं माता पोषितवती ।

Build up :

1.	पृष्ठवती ।	2.	बोधितवती ।
	लक्षा ----- ।		अध्यापिका ----- ।
	हेमा ----- ----- ।		छात्रं ----- ----- ।

- c) Model :
पृष्ठवत् ।
मित्रं पृष्ठवत् ।
रामं मित्रं पृष्ठवत् ।

Build up :

1.	कथितवत् ।	2.	दास्यत् ।
	(कल्पना) ----- ।		(मनः) ----- ।
	(माता) ----- ----- ।		(हृदयं) ----- ----- ।

d) Model : दत्तम्।
 वरं दत्तम्।
 देवेन वरं दत्तम्।

Build up :

1. आरब्धम्।	2. द्रष्टः।
(कर्म) -----।	(संप.) -----।
(राम) ----- -----।	(नर) ----- -----।
3. सूपिता।	
(चित्रकल्प) -----।	
(भरत) ----- -----।	

III. Substitution drills.

a) Model : अ - सः मित्रं पृष्ठवान्।
 छा - अहं मित्रं पृष्ठवान्।
त्वं मित्रं पृष्ठवान्।

Substitute :

1. अ - सः जन्म ग्रासवन्।	2. अ - सः देशभक्ति कथा: श्रुतवान्।
छा - -----	छा - -----
-----	-----

3. अ - एषः काफी पीतान्।	4. अ - राजा आर्थिक स्थिति चिन्तितवान्।
छा - -----	छा - -----
-----	-----

b) Model : अ - सा मित्रं पृष्ठवती।
 छा - अहं मित्रं पृष्ठवती।
त्वं मित्रं पृष्ठवती।

Substitute :

1. अ - माता पुत्रं पांचितवतो ।	2. अ - सा कथा: कथितवतो ।
छा - -----	छा - -----
-----	-----

3. अ - हेमा गानं गीतवती ।

छा - -----

IV. Transformation drills.

Transform into passive.

- a) Model : अ - सः मित्रं पृष्ठवान् ।
अ - तेन मित्रं पृष्ठम् ।

Transform :

1. अ - सः कल्पयन् कथितवान् ।	2. अ - सः वनं दृष्टवान् ।
छा - -----	छा - -----
3. अ - रामः गृहं निर्मितवान् ।	4. अ - सः गृहं उद्घाटितवान् ।
छा - -----	छा - -----

- b) Model : अ - सः कथा: श्रुतवान् ।
छा - तेन कथा: श्रुताः ।

Transform :

1. अ - सः देवता: नमस्कृतवान् ।	2. अ - रामः क्रीडा: क्रीडितवान् ।
छा - -----	छा - -----
3. अ - सः आज्ञा: दत्तवान् ।	4. अ - सः कथा: श्रुतवान् ।
छा - -----	छा - -----

c) Model : अ - सः मूर्खः शिक्षितवान्।
छा - तेन मूर्खः शिक्षितः।

Transform :

1. अ - नृपः रामकृष्णं प्रसन्नतोवान्।	2. अ - सः इच्छरं पूजितवान्।
छा -	छा -
3. अ - सः मन्दीरद्वारा ग्राहितवान्।	4. अ - अग्निः अश्च नीतवान्।
छा -	छा -

d) Model : अ - सः मूर्खान् शिक्षितवान्।
छा - तेन मूर्खाः शिक्षितः।

Transform :

1. अ - नृपः बृधान् पूजितवान्।	2. अ - सः अश्वान् त्रीतवान्।
छा -	छा -
3. अ - व्याधः व्याघ्रान् व्यापादितवान्।	4. अ - छात्रः गुरुन् वन्दितवान्।
छा -	छा -

e) Model : अ - हेमा अश्च आरोहतवती।
छा - हमवा अश्च आराहती।

Transform :

1. अ - रमा कर्ते प्रसारितवती।	2. अ - माता पृत्रं ताङ्गितवती।
छा -	छा -
3. अ - आचार्यी छात्रं प्राप्तिवती।	
छा -	

V. Response drills.

1. सावरकरः कः?

----- |

2. तस्य संपूर्णनाम् किम्?

----- |

3. सः कुव्र जन्म ग्रासवान्?

----- |

4. तस्य माता तं किं बोधितवती?

----- |

5. सावरकरस्य निवृत्य नाम किम्?

----- |

6. मदनलब्लेन कि प्रतिज्ञातम्?

----- |

7. सावरकरः कोटशः आसीत्?

----- |

8. आत्माहृतः यन्थः कथा भाषया लिखितः?

----- |

EXERCISES

- I. Give past passive participle forms in masculine for the following verbal roots.

	Verbal root	Past Passive Participle
Eg:	भृ	भृतः
	कृ	-----
	मन्	-----
	ग्र + आग्	-----
	श्रृ	-----
	कथ्	-----
	पुष्	-----
	त्रुथ्	-----

जन्	-----
आ + रञ्	-----
रञ्	-----

II. Change the following past participles into feminine and neuter gender singular forms.

Past passive participle Masculine	Past passive participle feminine	Past passive participle neuter
e.g. भूतः	भूता	भूतम्
कृतः	-----	-----
श्रुतः	-----	-----
पाठितः	-----	-----
जनितः	-----	-----
आरब्धः	-----	-----

III. Change the following passive past participles as shown in the example.

Eg :	भूत	भूतवत्
	कृत	-----
	प्राप्त	-----
	विद्यत	-----
	जनित	-----
	वापित	-----

IV. Change the following forms as given in the example.

	Neuter	Masculine	Feminine
E.g. :	भूतवत्	भूतवान्	भूतवती
	कृतवत्	-----	-----
	जनितवत्	-----	-----

बोधितवत्	-----	-----
श्रुतवत्	-----	-----
कथितवत्	-----	-----

V. Fill up the blanks using appropriate past passive participle forms of the roots given in brackets.

Eg : सावरकरेण देशसेवा आरब्धा (आ + रभ)

1. माता पुत्रः ----- (पृष्ठ)	2. गृहणा छात्रः ----- (बृध्)
3. वाल्मीकिना रामायणं ----- (रच)	4. सीतया कथा ----- (कथ)
5. मया अवनिः ----- (श्रुत)	

VI. Fill up the blanks with appropriate past active forms given in the brackets.

Eg : माता विनायकं पोषितवतो | (पोषत)

1. सा कथा: ----- (कथित)	2. हेमा ग्रामं ----- (गत)
3. नलः प्रासादं ----- (प्रविष्ट)	4. कमला गृहं ----- (गत)
5. मित्रं पाठं ----- (उक्त)	

VII. Change the following past active sentences into past passive sentences.

Eg : सः कथा श्रुतवान्।
तेन कथा श्रुतः।

LESSON 42

1. माता विनायकं पोषितवती । 2. सः महाराष्ट्रे जन्मं लक्ष्यवान् ।

----- | ----- |

3. ते उत्तमचित्रणं रूपितवत्तः । 4. सः मृखे शिक्षितवान् ।

----- | ----- |

5. गुरुः आज्ञा दत्तवान् ।

----- |

VIII. Correct the underlined (*italics*) words in the following sentences.

1. तेन देशसेवा आरब्धः ।

2. सः कर्तव्यं परिज्ञातम् ।

3. तेन मित्रां पृष्ठः ।

4. सः कलशं कथितम् ।

5. तेन आज्ञाः दत्ता ।

6. रामः क्रीडाः क्रीडिताः ।

7. छात्रः गुरुवः वन्दितवान् ।

8. हेमया अशा आरोहितः ।

9. मया दुर्धं पीतवान् ।

10. मित्रं उपदेशं दत्तवान् ।

IX. Translate the following sentences into sanskrit using the structure of this lesson.

1. Panchatantra was written by Vishnusharma.

_____.

2. Valmiki wrote Ramayana.

_____.

3. Rajiv Gandhi was killed by a traitor.

_____.

4. He was questioned by his wife.

5. Latha drank coffee.

X. Answer the following questions.

1. सावरकरः कौहशः आसीत्?
2. तस्य माता तं किं बोधितवती?
3. मदनलालः केन प्रज्वालितः?
4. मदनलालः कि प्रतिशातवान्?
5. आत्माहृतिः प्रन्थः क्या भाष्या लिखितः?

VOCABULARY

अप्रतिम	Incomparable
श्रुत	(p.p) heard [श्रुतवान् past active participle]
प्रोत्साह	(n) encouragement
पोषित	(p.p) nourished [पोषितवान् p.a.p]
बोधित	(p.p) taught [बोधितवान् p.a.p]
कथित	(p.p) told [कथितवान् p.a.p]
प्रचोदित	(p.p) inspired
एधित	(p.p) developed [एधमान् p.a.p]
रचित	(p.p) constructed [रचितवान् p.a.p]
पृष्टः	(p.p) asked [पृष्टवत् neu. p.a.p]
जनिष्यमाण	future participle
सन्ततिः	coming generation
प्रज्वालितः	(p.p) kindled

GRAMMAR NOTES

Past passive and past active participles are used in this lesson.
 Past participles are made by adding क्त् and past active participles are made by adding कृतव्यत् to the verbal roots.

Eg : भू + क्त -- भूत भूतम् - भूतः - भूता
 भू + कृतव्यत् -- भूतवत् भूतवत् - भूतवान् - भूतवती

Lesson 43

कन्याकुमारीक्षेत्रम्

[Kanyakumari pilgrimage]

पाण्डेयः - अयि मित्र नमस्ते । दक्षिण भारते रम्यम्
दर्शनीयं क्षेत्रमस्ति वा?

राधवः - नमस्ते । यथा वा उत्तर भारते बहूनि
क्षेत्राणि सन्ति, तथैव दक्षिण भारते इपि
बहूनि रम्याणि तोर्थक्षेत्राणि सन्ति ।

पाण्डेयः - बहूनि सन्तीति मयाऽपि श्रुतम् । तानि
ज्ञातव्यानि किल ?

राधवः - उत्तमः कल्पः । भारतस्य भूशिर इति
विष्ण्याते कन्याकुमारी क्षेत्रे हिन्दु
महासागारस्य दृश्यम् अतिरमणीयम् ।
तत्र प्रातः सूर्योदयः सायं सूर्योस्तं च
द्रष्टव्ये । प्रातः समुद्रे ज्ञातव्यम् ; ततः
देवीदर्शनं करणीयम् । तत्र देवी दर्शनोया
स्तोतव्या च ।

पाण्डेयः - अस्य क्षेत्रस्य विशेषः मया ज्ञात्वा
मन्तव्यः ।

राधवः - आप् । तत्र समुद्रतीरे नानावर्णमया:
सिकता: सन्ति । ताः आहरणीयाः । अन्यः
विशेषोऽपि अस्ति । पूर्णमायां सायं

O Friend, Namaste. Is there any beautiful place of visit in south India?

Namaste. Just as there are many holy places in north India, there are many beautiful holy places in south India too.

I have also heard that there are many. They are to be Known, is it not?

It is a good to know, Kanya Kumari is well Known as cape of India, the sight of the Indian ocean is superb. One should witness sunrise and sunset there. One can take bath in the sea in the morning and then visit the Goddess, then Goddess is to be prayed.

I should learn and remember the features of this holy place.

Yes, on the beach, the sand is of different colours. You should bring some samples.

पूर्वदिशि चन्द्रोदयः पश्चिमदिशि सूर्यास्तं
च युगपत् दशनीये।

पाण्डेयः - कन्याकुमारी क्षेत्रे किञ्चित्कालं तावत्
स्वामी विवेकानन्दः आसीदिति मया
श्रुतम्।

राधवः - सत्यं-कन्याकुमारी क्षेत्रम् स्वामी
विवेकानन्दस्य सूर्ति केन्द्रमपि।
कन्याकुमारी समुद्रं मध्ये एका महाशिला
अस्ति। विवेकानन्दः तत्र गन्तुं इष्टवान्।
समुद्रः तरणीयः। शिलामारुह्य
उपब्रेष्टव्यम्। देवाः ध्यातव्याः। इति
चिन्तितवान्।

पाण्डेयः - विवेकानन्देन कथं समुद्रः तीर्णः?

राधवः - धनरहितः विवेकानन्दः 'बाहुभ्यां समुद्रः
तर्तव्यः' इति चिन्तितवान्। तथैव कृतम्
तेन। त्रिदिनपर्यन्तं समुद्रमध्यश्रीपाद
शिलायाम् उपविश्य ध्यात्वा तीरं
प्रत्यागतम्।

पाण्डेयः - ततः किम्?

राधवः - ततः दशगुणितबलेन तेन समप्रे भारते
चरणोयमिति चिन्तितम्। एताहश

There is another special feature on the full moon day; the moon rise on the east and the sunset on the west can be witnessed simultaneously.

I have heard that Swami Vivekananda was in Kanyakumari for few days.

Yes, Kanyakumari is also place of inspiration to Vivekananda. In the sea near Kanyakumari there is a huge rock. Vivekananda wanted to go there. Crossing the sea he wanted to sit on the rock meditating on the goddess.

How the sea was crossed by Vivekananda?

The moneyless / poor Vivekananda thought that the sea must be crossed by swimming. He did the same. For three days he sat on the "Sripada sila" in the middle of the sea meditating and then returned to the beach.

Then,

There he determined to tour entire Bharat with his strength

सेवाकार्यं दुःखं न गण्यम् स्वसुखं न
 मनोदं कार्यक्षेत्रं त्वयम् । स्मयो च
 आदि शङ्कराचार्यस्य पादयात्रा ; यत् यत्
 कर्तव्यम् ततत् यथाशीघ्रम् कार्यमिति
 निश्चितम् । यदा भारत देशस्य
 जनसामान्याः क्षुधापीडिताः निद्रासपि कर्तुं
 अशक्ताः तदा मया न शयनीयम् सदा
 जागरणीयम् इति निश्चयं कृतवान् । एवं
 कन्याकुमारी क्षेत्रस्य स्फुर्तिप्रदः इतिहासः
 एवास्ति ।

increased ten fold, without taking into account the difficulty in such services, ignoring one's convenience and going fast with the task. He also determined to carry out what all to be done quickly, remembering the journey on foot made by Adi Sankara. I should not sleep, but be always alert when the people in the entire country are affected by hunger and are unable even to sleep. This is the inspiring anecdote of Kanyakumari.

Would you please tell me about Rameshwara?

Now, I have no time. I will certainly tell you tomorrow evening.

Namaste. I will meet you again.

Well.

पाण्डेयः - रामेश्वराविषये पि ब्रह्मति वा?

राधवः - अहम् समयः अतोतः, च्चः सायं निश्चयेन
 ब्रह्मामि ।

पाण्डेयः - नमस्ते । पुनः मिलमि ।

राधवः - शुभम् ।

DRILLS

I. Repetition drills.

- A. Model: अ - हिन्दूमहासागरे जलं रमणीयम् ।
 छा - हिन्दूमहासागरे जलं रमणीयम् ।

Repeat:

1) अ - वृक्षे फलं ब्रोटनीयम्।

छा - -----।

2) अ - विद्यालयात् गृहं गमनीयम्।

छा - -----।

3) अ - दीनेभ्यः दानं दातव्यम्।

छा - -----।

4) अ - सरसि कमलं दर्शनीयम्।

छा - -----।

5) अ - सम्यक् अभ्यासं करणीयम्।

छा - -----।

B. Model : अ - वृक्षे फले ब्रोटनीये।

छा - वृक्षे फले ब्रोटनीये।

Repeat:

1) अ - विद्यालयात् गृहे मन्दिरे वा गमनीये। 2) अ - सरसि कमले दर्शनीये।

छा - -----। छा - -----।

C. Model: अ - वृक्षेषु फलानि ब्रोटनीयानि।

छा - वृक्षेषु फलानि ब्रोटनीयानि।

Repeat:

1) अ - विद्यालयात् उद्यानं, आपणं गृहं च गन्तव्यानि।

छा - -----।

2) अ - सरसि कमलानि दर्शनीयानि।

छा - -----।

D. Model: अ - केदारे हिमालयः दर्शनीयः।

छा - केदारे हिमालयः दर्शनीयः।

Repeat:

1) अ - उड्हूपि नगरे कृष्णः दर्शनीयः। 2) अ - समुद्रतीरे शीतः पवनः सेवनीयः।

छा - -----। छा - -----।

E. Model: अ - नगरीषु अवन्ती दर्शनीया ।
 छा - नगरीषु अवन्ती दर्शनीया ।

Repeat:

- 1) अ - अद्य क्रीडा क्रोडनीया । 2) अ - कन्याकुमार्या देवी पौजनीया ।
 छा - । छा - ।

F. Model: अ - हिन्दुमहासागरे रमणीयं जलं अस्ति ।
 छा - हिन्दुमहासागरे रमणीयं जलं अस्ति ।

Repeat:

- 1) अ - उद्धाने ब्रोटनोयं फलं अस्ति ।
 छा - ।
- 2) अ - विद्यालये पठनीयं ग्रन्थालयं अस्ति ।
 छा - ।
- 3) अ - कृष्णराजसागरे दशनोयं उद्धानं अस्ति ।
 छा - ।
- 4) अ - सरसि मनोहरणोयं कमलबनं अस्ति ।
 छा - ।

G. Model: अ - इदं स्थानं रमणीयम् ।
 इदं स्थानं गन्तव्यम् ।
 इदं स्थानं रम्यम् ।

छा -

H. Model: १ - मया कर्तव्यः पाकः पायसम्।
मया करणीयः पाकः पायसम्।
मया कल्यः पाकः पायसम्।

Repeat:

1) अ - त्वया द्रष्टव्यं वृत्तं हिमालयः।
त्वया दर्शनीयपर्वतं हिमालयः।
त्वया हरश्च वर्षतं हिमालयः। | 2) अ - मया प्रार्थितव्या देवता ईश्वरः।
मया प्रार्थनीया देवता ईश्वरः।
मया प्राप्या देवता ईश्वरः। |
|--|---|

आ - आ -

II. Build up drills.

A. Model:	कर्तव्यः/ करणीयः/ कार्यः।
	पाकः कर्तव्यः/ करणीयः/ कार्यः।
	सेव्यः पाकः कर्तव्यः/ करणीयः/ कार्यः।
	मधुर सेव्यः पाकः कर्तव्यः/ करणीयः/ कार्यः।
	मया मधुर सेव्यः पाकः कर्तव्यः/ करणीयः/ कार्यः।

Build up:	-
द्रष्टव्यः / दर्शनीयः / हस्यः ।	
देवालयः	- - - - -
मुन्द्रः	- - - - -
महत्	- - - - -
त्वया	- - - - -

2)

तर्तव्यः / तरणीयः / तर्यः ।

समुद्रं ----- ।

अरेविष्णुं ----- ।

महत् ----- ।

नौकया ----- ।

III. Transformation drills.**A. Transform the following sentences into plural.**

Model: अ - अद्य क्रीडा क्रीडनीया ।

छा - अद्य क्रीडाः क्रीडितव्याः ।

Transform :

1) अ - काञ्छीनगर्या देवाल्यः दर्शनीयः ।

2) अ - बण्डीपुरबने मृगः द्रष्टव्यः ।

छा - ----- ।

छा - ----- ।

3) अ - महिशूरनगरे उद्धान आकर्षणीयम् ।

4) अ - कन्याकुमार्यां देवी सेव्या ।

छा - ----- ।

छा - ----- ।

B. Transform the following sentences as shown in the model.

Model: अ - इदं स्थानं रमणीयम् ।

छा - इदं स्थानं गन्तव्यम् ।

Transform :

1) अ - केदारे हिमाल्यः दर्शनीयः ।

छा - ----- ।

2) अ - समुद्रतीरे शीतः मन्दः पवनः सेवनीयः ।

छा - ----- ।

3) अ - नगरेषु रोम् नरः दर्शनीयः।

छा - |

4) अ - भारते गंगा पूजनीया।

छा - |

C. Transform the following sentences as shown in the model giving proper attention on the (underlined) *italics* words.

Ex: अ - भारते गंगा पूजितव्या।

छा - भारते गंगा पूज्या।

Transform :

1) अ - कर्णाटके कांरी सेवितव्या।

छा - |

2) अ - बन्धुषु कृष्णराजसामार द्रष्टव्यः।

छा - |

3) अ - धर्मस्थले भोगं रन्तव्यम्।

छा - |

4) अ - वृक्षेषु फलानि ओटितव्यानि।

छा - |

IV. Response drills.

1) अ - कृत्रास्ति कनकमारी ?

----- |

2) अ - कन्याकुमारीं पिमायां तिथौ को विशेषः द्रष्टव्यः ?

----- |

3) अ - तत्र क्वाः आहशीयाः ?

----- |

4) अ - विवेकानन्देन ऽः तीर्णः ?

----- |

5) अ - कुत्र विवेकानन्दः ध्यानं कृतवान् ?

----- |

EXERCISES

I. Change the following as shown in the example.

Ex:	गम्	गन्तव्यः	गमनीय	गम्य
1)	पूज्	-----	-----	-----
2)	दृश्	-----	-----	-----
3)	क्रीड्	-----	-----	-----
4)	वृद्	-----	-----	-----
5)	स्म्	-----	-----	-----
6)	रम्	-----	-----	-----
7)	कृ	-----	-----	-----
8)	तृ	-----	-----	-----
9)	पद्	-----	-----	-----
10)	लिख्	-----	-----	-----

II. Fill up the blanks with appropriate potential participle forms of the words given in the brackets.

- 1) हिन्दूमाहासागरस्य हृश्यम् | (रमणीय)
- 2) अधः अश्वः | (धाव्य)
- 3) गुरुवायूरुनगरे कृष्णः | (द्रष्टव्य)
- 4) कन्याकुमारीं सुर्यास्तं चन्द्रोदयं च युगपत् | (दर्शनीय)
- 5) ग्रन्थालये पुस्तकानि | (पठ्य)
- 6) सरसि कमलवनं | (मनोहरणीय)

7) वस्तुप्रदर्शने जनाः | (दर्शनीय)

8) नरेण योगः | (करणीय)

9) काश्वां विश्वनाथः | (पूज्य)

10) भवता स्वसुखं न | (मननीय)

III. Correct the underlined (*italics*) words in the following sentences.

1) केदारे प्रकृतिसौदर्यं द्रष्टव्।

2) नगरेषु अवन्ती आकर्षणीयः।

3) उद्धाने फलं शोटनीयानि।

4) नदीतिरे शीतः पवनः सेव्यः।

5) नारे जीवनं व्यापनीयः।

6) पारते नद्यः पूजनीया।

7) उडुपेन नदी तरणीयः।

8) विवेकानन्देन तपः आचारितव्यः।

IV. Correct the following sentences.

1) अहं पाकः कर्तव्यः।

2) रामेण समुद्रं तरणीयः।

3) त्वया विन्द्याचलः आरोणीया।

4) मया विदेशं गतव्यः।

5) हेमया कापो संव्यः।

6) होरनाडुग्रामे भोजनः कव्यम्।

V. Match the following.

A	B
1. पतनः	पेयम्
2. अश्चः	खादनीयम्
3. क्षीरम्	चर्वितव्यम्
4. अन्नं	सेव्यः
5. ताम्बूलं	धात्र्यः

VI. Translate the following sentences into Sanskrit.

- 1) Student should go to the school.
- 2) Sick should drink the medicine.
- 3) Rich should donate to the poor.
- 4) Kashmir is worth to be seen.
- 5) All people should drink pure water.

VII. Answer the following.

- 1) कुत्रास्ति कन्याकुमारी?
- 2) समुद्रतीरे क्वा: आहरणीया:?
- 3) विवेकानन्दः कुत्र ध्यानं कृतवान्?
- 4) तेन कः तीर्णः?
- 5) कन्याकुमार्या किं किं द्रष्टव्यम्?

VOCABULARY

दर्शनीयं	worth seeing	ज्ञातव्यानि	are to be known
प्रश्नव्य		स्लोतव्या	praise worthy
मन्तव्य	to be recollected	सिकता	sand
आहरणीया:	to be brought	युग्मपत्	simultaneously
स्फुर्तिकेन्द्र	centre of inspiration	उपवेष्टव्य	have to set
तरणीय } तर्तव्य }	worth swimming	स्मर्या	to be remembered.
		त्वर्या	to be hastened

GRAMMAR NOTES

Potential participle forms are used in this lesson. तव्य, आनीयर् and य are added to verbal roots to make participles.

Lesson 44

आदर्शसाधनम्

[Model achievement]

चंद्रिका - भातः, किं करोषि?

Brother what are you doing?

दीपकः - विदेशं गमिष्यन् सिद्धतां कुबंन् अस्मि।

I am making preparations as I will be going to a foreign country.

चंद्रिका - किं भविष्यन् पुनरागान्तुकामः?

What you would like to achieve there?

दीपकः - विज्ञानिनः बहवः संशोधनं करिष्यमाणाः
मया श्रूताः। तत्रैव किमपि साधयिष्यन्
विज्ञानी भवितुमिच्छामि।

It has been heard by me that, many scientists will be doing research-work. I would like to become a scientist by achieving something there itself.

सुब्रह्मण्यः - भविष्यति काले विज्ञानिनः किं किं
साधयिष्यन्तः भवन्ति इति जनैः द्रष्टव्याः।

It has to be watched by the people that what all the scientists are going to achieve in the future?

चंद्रिका - पितः, विज्ञानिनः उत्तमानि कार्याणि
दर्शयिष्यन्तः जनानां शङ्खपात्रं
भविष्यन्ति।

Father, by showing good work scientists become respectable of peoples' praise.
(appreciation).

सुब्रह्मण्यः - तथा भविष्यन्तं विज्ञानिनं द्रष्टुकामासि
वा?

Are you desirous of beholding such scientist?

चंद्रिका - पितः, विज्ञाने महत् किमपि साधयिष्यन्तं
अग्रजं त्वमेव सम्भाव्य अपरिष्यता।

Father, you yourself praise the elder brother, who will be achieving something in science.

दीपकः - भवतः संशयं च्छेत्स्यमानेन मया तथा
यतिष्ठते ।

सुब्रह्मण्यः - पुत्र! प्रस्थास्यमाग्नेन त्वया भविष्यद्विषये
को बा निधारः कृतः ।

दीपकः - पितः नाहं केवलं अधिकं वंतनं प्राप्स्यन्
मोदे । किमपि लंगेकहितं यशस्करं च कार्यं
चित्यिष्यन् गमिष्यामि ।

सुब्रह्मण्यः - भवतु । यथा गरिष्यन् मोदसे तथैव
परावर्तिष्यमाणः अपि यशः लभस्व । न
गणयिष्यन् प्राज्ञारन् किमपि मा समाचर ।
इदानी तु संशोधनेन जगत् भूषयिष्यन्त्यः
नार्यः अपि श्रुताः । विद्यार्थी सर्वेभ्यः
खोतोभ्यः ज्ञानं सम्प्रादयिष्यन् एधते ।

I shall try in such a way as to remove your doubt.

Oh, son! What have you decided regarding your future?

Father, I would not be happy just by receiving higher remuneration. I am going with the intention of doing something for the welfare of the people which brings fame.

Alright, while you are going just as you rejoice, attain fame while returning. Do not do anything ignoring scholars. Now we are comming across women also ornamenting the world by their resources. A student prospers by aquiring knowledge from all these sources.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: T - विद्यां साधयिष्यन् विद्यार्थीं सुखी वर्तते ।

S - विद्यां साधयिष्यन् विद्यार्थीं सुखी वर्तते ।

Repeat:

1) T - भविष्यन्ती गृहणी आनन्दं अनुभवति । 2) T - वनं दहिष्यन् अग्निः वर्धते ।

S - S -

3) T - धनं लक्ष्यन्तो मुदिताः सन्ति ।

S - -----

4) T - स्वप्नं द्रष्टिष्वन्दिः दुःखमनुभूयते । ।

S - -----

5) T - शत्रूं हर्षिष्यमाणः एधन्ते ।

S - -----

II. Substitution drills.

Model: भविष्यन् मन्त्री गच्छ अनुभवति ।

भविष्यन् संनिकः गच्छ अनुभवति ।

Substitute:

1) शौर्यं दर्शयिष्यन्ती महिला राजते ।

शौर्यं दर्शयिष्यन्ते ----- राजते ।

2) जनिष्यमाणः शिशुः विद्यावान् भवति ।

जनिष्यमाणः शिशुः ----- भवति ।

3) क्रमिष्यन्तां सूर्यं पश्यामः ।

क्रमिष्यन्तं --- पश्यामः ।

4) क्रमिष्यन्तः बृक्षाः फलानि पातयन्ति ।

क्रमिष्यन्तः बृक्षाः ----- पातयन्ति ।

5) वन्दिष्यद्दिः जनैः राजा तुष्यति ।

वन्दिष्यद्दिः ----- राजा तुष्यति ।

III. Transformation drills.

Model: जनिष्यमाणः पुत्रः गुणवान् भवति ।

जनिष्यमाणाः पुत्राः गुणवत्तः भविष्यन्ति ।

Transform:

1) मरिष्यन् योगी स्वर्गं ध्यायति ।

2) शालां गर्मिष्यन्ती बालिका पुस्तकं अनयत् ।

3) मदिष्यन् गजः वृक्षं पातयति । 4) कथां भणिष्यन्तः जनाः सन्तर्पिताः ।

5) भोक्ष्यमाणं अन्नं आरोग्यं जनयति ।

IV. Build up drills.

Model: गच्छति ।
 क्रीडाङ्गणं गच्छति ।
 क्रीडाष्यन् क्रीडाङ्गणं गच्छति ।
 बालकः क्रीडाष्यन् क्रीडाङ्गणं गच्छति ।

Build up:

1)	भवति ।	2)	आप्रोति ।
----	--------	----	-----------

-----	-----
-----	-----
-----	-----

3)	अनुभवति ।	4)	गच्छति ।
----	-----------	----	----------

-----	-----
-----	-----
-----	-----

V. Response drills.

- 1) विदेशं गमिष्यन् कि कुर्वन् असि?
- 2) विज्ञानिनः कथं जनानां श्लाघणात्र भविष्यन्ति?
- 3) गमिष्यन्तः असहायकाः कि कुर्युः?

4) स्वदेशस्य कीर्ति कथं जनयेत्?

5) किं चितविष्णु गमिष्यति?

EXERCISES

I. Select the appropriate form of verbal participle so as to fill in the blanks given in the brackets.

[जनिष्यमाणः, च्छेत्यन्, जीविष्यन्, गुणिष्यन्तः, गास्यन्तौ, खनिष्यन्]

1) ----- सुखम् आनोति। 2) कृपं ----- जलं लभते।

3) ----- पुत्रः धीरः। 4) वृक्षं ----- धारति।

5) पृष्ठाणि ----- तिष्ठन्ति। 6) मन्दिरं ----- गच्छतः।

II. Write the negative forms of the following.

Ex: गमिष्यन् ---- न गमिष्यन्

1) सहिष्यन् ----- 6) म्लास्यत् -----

2) हनिष्यन्तः ----- 7) लङ्घिष्यमाणः -----

3) रोदिष्यन्तौ ----- 8) लेखिष्यन् -----

4) भाजिष्यत् ----- 9) ज्ञास्यमानः -----

5) मन्त्रिष्यन् ----- 10) परिष्यन् -----

III. Match the following

A

1. पौराणिकः कथाः
2. पादाभ्यां ब्रेगेन
3. शिशुं आनन्दोलिकायां करेण
4. बालको सुखेन
5. जीवने सुखां
6. कोकिलः
7. बालिका फलानि
8. भ्रमराः मधुरं

B

- आनन्दोलयिष्यन्
एधिष्यमाणः
कूजिष्यन्तः
खादिष्यन्ती
गुञ्जिष्यन्तः
चलिष्यन्तौ
जीविष्यन्ती
कीर्तिष्यन्

IV. Correct the errors.

- 1) गमिष्यन्तः सिष्यतां कुर्वन्तः अस्ति।
- 2) संशोधनं करिष्यमाणाः श्रूतः।
- 3) लप्स्यमानः तिष्ठेन भवितव्यम्।
- 4) च्छेत्स्यमानः मया यतिष्यते।
- 5) भूषयिष्यन्तः नार्यः।

VOCABULARY

भ्राता	brother	सिद्धता	preparation
संशोधनं	research	विज्ञानी	scientist
अग्रजः	elder brother	दुःसाध्य	difficult
असहायकः	helpless	कीर्तिः	fame
निर्धारः	decision		

GRAMMAR NOTES

Future participles are used in this lesson. Future participles are made from present participles as shown in the example.

Ex: कुर्वन् ... करिष्यन्।

गच्छन् ... गमिष्यन्।

Review Lesson 6

नवरात्रोत्सवः

[Navaratri festival]

उत्सवेषु नवरात्रोत्सवः बहु रमणीयः।
 नवदिनपर्यन्तं विभिन्नदेवताः अत्र
 आराध्यमानाः भवन्ति। मूलानक्षत्रं युक्ते दिने
 शारदा अर्चिता भवति। अर्चितां शारदां हङ्गा
 जनाः आमोदिताः भवन्ति। श्रृंगागिरि क्षेत्रे
 प्रतिष्ठितायाः शारदायाः दर्शनार्थं आगच्छता
 भक्तगणेन पूष्याणि वस्त्राणि इत्येवमादीनि
 उपायनानि आनीतानि भवन्ति। एतत् संदर्भे
 प्रचाल्यमानः शारदोत्सवः रमणीयः।
 विद्वत्सभाऽपि रमणीया। रमणीयायाः एतस्याः
 सभायाः आध्यक्ष्यं शारदापीठाधिष्ठिताः
 निर्वहन्ति। उत्सवेऽस्मिन् शारदा विभिन्नप्रकारैः
 अर्चिता भवति। शारदा अचर्यन्तः भक्ताः
 प्रसन्नाः भवन्ति। कृष्णः एकः अन्थः कविः।
 सः शारदोत्सवाय आगतः। आगतेन तेन
 शारदापञ्चकं वाचितम्। सर्वेऽपि इदं पञ्चकम्
 श्रूतवन्तः। स्वानन्दं प्रकटयता वृद्धेन एकेन
 तस्मै शतं रूपकाणि दत्तानि। इदृशः स्तुत्यः
 कार्यक्रमः सर्वत्राणि आचरितत्वः इति वृद्धः
 उक्तवान्, एका शिक्षिता गृहिणी अपि एवमेव
 उक्तवती। रम्यस्यास्य कार्यक्रमस्य व्यवस्था
 संस्कृतं परिषत् कृतवती। प्रचलिष्यमाणे
 जग्मु शिर्हरायं जन्मशतमानोत्सवोऽपि

Of the festivals, the Navaratri festival is very beautiful. For nine days, different deities are worshipped. On the day with Mula Nakshatra (star), Sharada is worshipped. Seeing sharada worshipped, people become happy. Flowers, saris and other offerings are brought by devotees. The procession of sharada taken out on this occasion is charming. The assembly of scholars is also superb. Head of the math assumes the chairmanship of this superb assembly. In this festival, Sharada is worshipped in varieties of ways. By worshipping sharada the devotees become glad. Krishna is a blind poet. He came to the festival of Sharada. Having come, he

आचरणीयः इति सङ्कलिप्तम्। सङ्कलिप्तं
 अमुं उत्सवं सफलं कर्तुं एका समितिः रूपिता।
 एवमेव महानवमीदिने विष्णोः अचर्चनं कृतम्।
अर्थितं विष्णुं द्रष्टुं भक्ताः अहमहमिक्या
आगतवन्तः।

recited a hymn called 'sharada pancakam'. One hundred rupees were given to him by an old man who expressed his joy. The old man said; such laudable work should be arranged everywhere. One educated housewife also said the same. This attractive programme was organised by sanskrit parishat. It was resolved to conduct the ensuing Jaggu Singararya birth centenary celebration. A committee to conduct the celebration was formed. In this Navami day, Vishnu is worshipped. To see the worshipped Vishnu, the devotees come with enthusiasm.

EXERCISES

I. Give past participle forms for the following verbal roots.

1) भिद्	2) वृज्	3) अच्	4) आ + नी
5) आ + गम्	6) वद्	7) कृ	8) दा

II. Give feminine forms for the following masculine forms.

1) आगतः	2) वाचितः	3) आचरितव्यः	4) प्रचलिष्यमानः
5) आचरणीयः	6) आगतवन्तः	7) अचर्यन्तः	8) उक्तवान्

III. Match the following.

A	B
ठत्सवः	आमोदिताः
शारदा	प्रसन्नाः
जनाः	प्रचलिष्यमाणः
भक्ताः	अर्चिता
कार्यक्रमः	आगतवन्तः

IV. Score out the wrong forms.

1. रामः गतः / गतवान् / गता / गतम्।
2. शारदोत्सवः / आचरितः / आचरितव्या / आचरितम् / आचरिता।
3. जनाः आमोदिताः / आमोदितव्याः / आमोदनीयाः / आमोदितानि।
4. भक्ताः आगतवन्तः / आगतवत् / आगता / आगतव्या।

V. Correct the *italics* words in the following sentences.

- 1) भक्तगणेन उपायनानि अलीता।
- 2) विद्वत्सभा रमणीयः आसीत्।
- 3) भक्तः प्रसन्नाः भवति।
- 4) एका समीतः रुपितः।
- 5) विष्णोः अर्चनं कृतः।

VI. Fill up the blanks using appropriate forms of the verbal roots with direction given in the brackets.

- 1) नवरात्रोत्सवः बहु ----- अस्ति । (रम् in potential participle form)
- 2) नवरात्री देवता: ----- वर्तन्ते । (आ + रथ् in present participle form)
- 3) शारदा हृष्टा जना: ----- भवन्ति । (आ + मुद् in past participle form)
- 4) भक्ता: देवी द्रष्टुं ----- । (आ + गम् in past active participle form)
- 5) ----- जगू जन्मोत्सवः आचरणीयः । (प्र + चल् in future participle form)

VII. Translate the following sentences into Sanskrit using the structures learnt in earlier lessons.

- 1) Goddess Sharada is worshipped.
- 2) He fell down from the running bus.
- 3) No party gets majority in the forthcoming election.
- 4) One should see Kashmir in his life time.
- 5) Kanyakumari is worth to be seen.

VIII. Answer the following questions.

- 1) को उत्तमः बहु रमणीयः?
- 2) भक्तगणेन कानि आनोतात भवन्ति?
- 3) केन शारदापञ्चकं ब्राचितम्?
- 4) कि आचरणीयः?
- 5) कस्मिन् दिने विष्णोः अचनं कृतम्?

Lesson 45

अर्णवतटः

[Sea shore]

अहं गोकार्णे संस्कृताध्यापकः आसम्।
 एकदा कार्तिकः मासस्य पूर्णिमा आसीत्।
 तस्मिन् दिने अन्तिम अवधौ पाठ्यन्
 कालिदासरचितं ऋतुसंहारकाल्यं वर्णयामि स्म।
 तत्र चन्द्रचन्द्रिका वर्णनपरान् श्लेषकान्
 विवृण्वन् अर्णवतटं गन्तुं सकल्पितवान्।
 कथा समाप्ते अनन्तरं मम बयस्य अकेऽ
 अध्यापकप्रकोष्ठं प्रविशन् अर्णवतटं गन्तुं
 स्वाभिलाषं प्रकटितवान्। अल्पोपाहारं समाप्तं
 द्वावपि प्रस्थितौ। मार्गे गच्छन्तो आवां तदा एव
 तटे सञ्चरतः जनान् दृष्टा आश्चर्यचकितौ
 सज्ञातौ। तत्र नाना वर्णाभरणैः शोभमानाः
 महिलाः, सोत्साहं इतस्ततः धावतः यूनः,
 बालुकाभिः क्रीडतः शिशून् एकत्र
 मण्डलाकारेणोपविश्वं संभाषमाणान्
 वृद्धान्; मत्यान् गृहातः धीरवान् विलोक्य
 ततः दूरे एकान्तं स्थानम् अन्विष्टन् आवा
 पुरतः प्रस्थितौ।

I was a Sanskrit teacher in Gokarna. It was a fullmoon day of "Kartika" month. On that day I was teaching the Kalidasa's Ritusamhāra in last period. While describing some verses pertaining to the moon and moonlight, I decided to go to the sea shore. After the class, my friend Arkesh entered the staff room and expressed his desire to go to the sea shore. Having taken tiffin both of us started. While going on the road we were surprised to see the people moving in the sea shore at that time itself we started to move further in search of lonely place after seeing the ladies charming with beautiful ornaments; youth running here and there with enthusiasm; children playing in sands; old people seated in a circular form and gossiping and fishermen catching the fishes.

सिकतासु अट्ठयां आवाप्यां अपूर्वः
 आनन्दः अनुभूयमानः आसीत्। बालभावं
 आरोपयता मया सिकता क्रोडा आरब्धा।
 मत्सखा कूलं हस्तैः खनन् जलं प्रदर्शयन्
 "मार्गारब्धः सर्वं यतः फलन्ति" इति
 कवर्वंचः स्मारितवान्। नभसि डयमानानां
 स्वनीडं प्रति चलतां पक्षिणां मालाकारा
 पद्भिर्ताः पश्यतः पुरुषस्य मनः
 आवज्यति स्म।

We were feeling great joy while roaming on the sand. Feeling like a child I started playing on the sands. My friend showed water by digging the sand on the shore and reminded the famous saying of a poet " Every effort gets fulfilled if it is done in the proper way". The scene of the birds flying in the sky in the shape of a garland was attracting the attention of the people.

तस्मिन् क्षणे उदयतः क्रमेण वर्धमानस्य
 चन्द्रमसः दृश्यं मानसं मोहयति स्म। सप्तद्येव gradually rising and growing moon
 चन्द्रस्य आद्वादकारिणी चन्द्रिका समृद्धतटं was very impressive to the mind.
 सिङ्घन्ती आतप्तापितान् जन्मून् शीतलयन्ती The pleasing moonlight spread over
 पवसः शौक्लयम् अपि अत्यवत्ततः। निरध्रे
 नभसि पूर्णस्य चन्द्रमसः सुषमा वाचाम्
 अगोचरी सज्जाता। एताहश्चां सहज
 रमणीयायां निशायां रामणीयकं पश्यन्तः
 चन्द्रिकायां रममाणाः स्वानीतानि भक्ष्याणि
 खादन्तः शीतमधुरं पेयानि पिवन्तः जना
 व्यतीत वेलाम् अलक्षयन्तः सुखमयौ
 निशीधिनी निन्युः॥

At that time the scene of the rising and growing moon gradually rising and growing moon was very impressive to the mind. The pleasing moonlight spread over the shore consoling the beings effected by the sun rays, enhanced the whiteness of the milk. In the clear sky the splendour of the fullmoon was beyond oral description. People spent an enjoyable night ignoring the time passed by seeing natural beauty of the night, enjoying the moonlight, eating the eatables brought by them and drinking the cold sweet drinks.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: अ - शुक्रपक्षस्य पूर्णिमा आसीत्।
 छा - शुक्रपक्षस्य पूर्णिमा आसीत्।

Repeat:

1) अ - पाठं पाठ्यन् आसम्।

छा - ----- |

2) अ - क्लोकान् निरुपयन् संकलितवान्।

छा - ----- |

3) अ - प्रकोष्ठं प्रविशन्ती अभिप्रायं धोषितवती

छा - ----- |

4) अ - मम मित्रं पुस्तकं पठन् अस्ति।

छा - ----- |

5) अ - हरिणो धावन्तौ स्तः।

छा - ----- |

6) अ - बालः धावन्तः सन्ति।

छा - ----- |

7) अ - महिलाः मन्दिरं प्रविशन्त्यः सन्ति।

छा - ----- |

8) अ - वृक्षात् पतन्ति फलानि छिन्नाः भवन्ति।

छा - ----- |

9) अ - समुद्रं प्रविशन्त्यौ दे नदी समुद्रे विलयतः ।

अ - ----- ।

II. Build up drills.

Model: पक्षणः ।

(नभसि)

----- ।

(इयमाना)

----- ।

(स्वनीडम्)

----- ।

(यान्ति)

----- ।

Build up :

1) सुरेशः	2) शकुन्तला ।	3) रामेण ।	4) रामः ।
(हस्तौ)	(सिङ्गन्ती)	(आनन्दः)	(सोताम्)
----- ।	----- ।	----- ।	----- ।
(बालुकाम्)	(वृक्षकान्)	(वने)	(अन्विषन्)
----- ।	----- ।	----- ।	----- ।
(खनन)	(आत्मानम्)	(अनुभूवमानः)	(वने)
----- ।	----- ।	----- ।	----- ।
(आसीत्)	(विस्मरति)	(आसीत्)	(अभ्यप्त)
----- ।	----- ।	----- ।	----- ।

III. Substitution drills.

Model: अ - सोमः हसन् अस्ति ।

अ - सोमः रुदन् अस्ति ।

Substitute:

- 1) अ - पाठ अध्यसन् भव।
 छा - विलिखन् भव।

- 2) अ - तां पश्यतः का वा तुमिः।
 छा - अवलोकयतः।
- 3) अ - खनित्रिण खनन् जलं प्राप्नोति।
 छा - वालूकं।

- 4) अ - धनं गम्यादयन् श्रेयः लभस्व।
 छा - अर्जन्।
- 5) अ - उदये सूर्यः शोभमानः तमः निवारयति।
 छा - प्रकाशयन्।

IV. Transformation drills.

Model : अ - सोमः ग्राम गच्छन् तृणं सृशति।
 छा - सोमः किं कुर्वन् तृणं सृशति?

Transform:

- 1) अ - क्रीडतः कालस्य उपहारचिन्ता नास्ति।
 छा - ?

- 2) अ - मौनान् एहतः धीवरस्य अन्यचिन्ता नास्ति।
 छा - ?

- 3) अ - चित्रं पश्यन्तो बालको तत्रैव लोनो।
 छा - ?

4) अ - चन्द्रिकां द्रष्टुं तटं गन्तुमिच्छति ।

छा - -----?

V. Response drills.

Model: अ - मण्डलाकारेण उपविशन्तः के?

छा - मण्डलाकारेण उपविशन्तः वृद्धाः ।

Respond:

1) अ - कदा अर्णवतरः सुन्दरः?

छा - ----- ।

2) अ - कालिदासेन कि खण्डकात्यं रचितम्?

छा - ----- ।

3) अ - युवानः तोरे कि कुर्बन्ति?

छा - ----- ।

4) अ - वर्धमानः चन्द्रः कि करोति?

छा - ----- ।

5) अ - सूर्यः कृत उदयते?

छा - ----- ।

6) अ - के समाप्य तोरं गच्छति?

छा - ----- ।

EXERCISES

I. Change the singular into plural.

1. पाठ्यन् -----

2. संचरत् -----

LESSON 46

3. सिद्धान्तः	-----	4. वर्धमानः	-----
5. शोभमानः	-----	6. खनन्	-----

II. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the bracket.

(गच्छन्तौ, गृहतः, गन्तुम्, खादन्तः)

- 1) समूद्र तटं ----- इच्छति ।
- 2) मार्गं ----- आवां आश्वर्यचकितौ सआतौ ।
- 3) मत्स्यान् ----- धीवरान् दृष्टवन्तौ ।
- 4) भृश्याणि ----- जनाः रात्रिं तत्रैव निन्युः ।

III. Correct the errors.

1. अ - कार्तिक मासस्य पूर्णिमा आसन् ।
छा - ----- ।
2. अ - मम सुहृत् प्रविशन्तः एव इच्छां प्रकाशितवान् ।
छा - ----- ।
3. अ - वर्धमानस्य चन्द्रमस्य हृश्यं मनोहरं अस्ति ।
छा - ----- ।
4. अ - नभसि दयन्तः पक्षिणः अस्मान् तोषयन्ति ।
छा - ----- ।
5. अ - अपूर्वं आनन्दः अनुभूयमानः सन्ति ।
छा - ----- ।

IV. Fill in the blanks using the appropriate forms of Sanskrit words given in the bracket.

- 1) महेशः ग्रामं ----- मार्गं मिलितः। (गम्)
- 2) माला जलं ----- आसीत्। (सिष्ट)
- 3) बालः ----- पितरं तोषयति। (बध्य)
- 4) पक्षिणः आकाशे ----- आसन्। (डय)
- 5) सूर्योदयं ----- तस्य कालः अतीतः। (पश्य)

V. Use the following words in your sentences.

सञ्चरन्, निरुपयन्, प्रदर्शयतः, दृष्टा, प्रविश्य

VI. Match the following.

A	B
1. प्रविश्य	त्वान्त
2. दृष्टा	तुमन्त
3. गन्तुम्	शत्
4. गच्छन्	शानच्
5. रममाणः	ल्यबन्त

VOCABULARY

अर्णवः	ocean	चन्द्रिका	moon
धीवराः	fishermen	खनन्	digging
नीडम्	nest	बालुकाः	sand
अतितरम्	very much	डवमाना	flying
कूलम्	shore	सप्दि	immediately
निशीथिनी	night		

GRAMMAR NOTES.

In this lesson, some 'कृदन्ता' are used in all genders and numbers. शत्, शानच् stems are used in the sense of present continuous tense. Along with this, some तुमन्त, त्वान्त and ल्पबन्त forms are also used. These are termed as 'कृदन्ताल्प्यय' in grammar.

* * * * *

Lesson 46

पुत्रं प्रति पितुः पत्रम्

[Father's letter to his son]

सविधे

श्रीशकुमारः

सरस्वतीपुरम्,

मेसूरु - ९

आयि वत्स,

मारुती बीथिका, उडुगि

दिनांकः २७-११-२००३

शुभाशिषः। गृहे सर्वं कुशलम्। तब पत्रस्य कृते मयि प्रतीक्षमाणे सति त्वत्पत्रं प्राप्तम्। चिरात्मतीक्षितं अद्य लक्ष्यम्। विद्याप्रगतिविषये मवा सूचिते सति त्वं खिङ्गः भवसि स्म। त्वया प्राप्तम् अल्पमङ्कुं दृष्टा मयि खिङ्गे सति त्वमपि निरुत्सुखः भवसि स्म। त्वं तु अधिकतया प्रयत्ने विधीयमाने सत्यपि अग्रे गन्तु न शक्यमिति निराशः सञ्जातः। किन्तु अस्याः परीक्षायाः परिणामः प्रामाणिकतया प्रयत्ने कृते न किञ्चिदपि असाध्यम् इति रम्यं दर्शयति।

मयि निवृत्ते सति ज्ञेन पुत्रेण त्वया संसार भारः निर्बृद्धव्यः इति त्वं जानासि। बसन्तोदये शुष्कपत्रेषु पतितुम् आरब्धेषु सत्सु तत्पाश्वरं एव नूतन पळवानि पश्यतां जनानां मनसि वृक्षविषये आशां जायते। भगवति सर्वशरण्ये सति तज्जरणसेविनाम् अस्माकं का चा धीतिः कर्थं चा निराशा। भजस्व भगवन्तम्। अधीष्ठ सश्रद्धम्। एवमेव त्वयि अग्रे गच्छाति सति त्वत्सोदराः अपि त्वत्प्रेरिताः भवन्ति।

इति साशीर्वादम्

तब पिता

कृष्णः

Father's letter to his son

To

Srish Kumar
Saraswathipuram, Mysore -9

Maruthi street, Udupi
Date : 27-11-2003

My dear son,

Good blessings. All are well in our house. I received your letter today which I was expecting quite a long time. Whenever I made an enquiry about your studies you used to become unhappy. By reading at your low marks obtained by you, I was feeling sorry which made you unhappy. You felt disappointed feeling that it is not possible to get more marks even after putting hardwork. But the result of this examination has shown clearly that if honest efforts are made, nothing is impossible.

You know that being elder son, the family responsibilities should be borne by you only after my retirement. In the spring season while looking at the falling of dry leaves from the tree and the new tender leaves by the side, on lookers will become optimistic about the tree. When almighty "God" is there to protect us what is the fear and where is the disappointment for his devotees. Pray God. Study sincerely. Like this if you progress in studies, your brothers also get inspired by you.

with blessings

Your father

Krishna

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: अ - अध्ययने कृते सति अङ्गाः प्राप्यन्ते।
 छा - अध्ययने कृते सति अङ्गाः प्राप्यन्ते।

Repeat:

1. अ - गृहे सर्वे कुशलम्।

छा - -----।

2. अ - शुभवार्तायां आगतायां सत्यां सर्वे सन्तुष्टाः।

छा - -----।

3. अ - मयि आगते सति ते उल्लिखिताः सञ्जाताः।

छा - -----।

4. अ - प्रवाचके आगते सति छात्राः उल्थिताः।

छा - -----।

5. अ - भगवति सर्वरक्षके सति का वा चिन्ता?

छा - -----।

6. अ - सश्रमं यत्रे विधीयमाने किमसाध्यम्।

छा - -----।

7. अ - वसन्तोदये सति नूतनानि पल्लवानि विकसन्ति।

छा - -----।

II. Expansion drills.

Model : मयि निवृते
(सति)

(त्वया)

(एव)

(संसारभारः)

(बोहद्यः)

Expand:

1. दुःख वार्तायाम्
(श्रुतायाम्)

(जनाः)

(खिन्नाः)

(भवन्ति)

(प्रेरिताः)

(भवन्ति)

2. त्वयि
(अप्ते)

(गच्छति)

(सति)

(अन्येऽपि)

(प्रेरिताः)

(भवन्ति)

3. मयि
(प्रतीक्षमाणे)

(सति)

(त्वत्पत्तम्)

(समागतम्)

4. भगवत्	5. विद्यालिषये
(सर्वशरण्ये)	(मया)
-----	-----
(सति)	(सूचिते)
-----	-----
(भक्तानाम्)	(सति)
-----	-----
(का)	(त्वम्)
-----	-----
(भीतिः?)	(खिङ्गः)
-----	-----
	(भवास)
-----	-----

EXERCISE

I. Fill in the blanks using the appropriate forms of Sanskrit words given in the bracket.

- 1) चिरात् प्रतीक्षितम् अष्ट ----- | (लभ्)
- 2) प्रयत्नेन अये ----- शब्दम् (गम्, तुमन्)
- 3) मया सूचिते ----- सः कार्यम् आरम्भवान् (सन्)
- 4) भगवत्तरणसेविनां ----- का वा भीतिः? (अस्मद्)
- 5) त्वया संसारभारः ----- | (निर् + वह तत्त्व)

II. Match the following.

A	B
१ त्वयि	गतम्
२. मया	समाप्ते
३. अहं	प्रजन्म
४. भगवन्तम्	भोक्ता
५. गीता	अधीक्ष

VOCABULARY

आश्रिष्यः	blessings
प्रतीक्षमाणे	while waiting
खुशः	unhappy
संसारभारः	responsibility of the family
शरण्यः	protector
पक्षवानि	tender leaves
वसन्तः	spring season
विधीयमाने	while being done

GRAMMAR NOTES

In this lesson सति सम्बन्ध structure is introduced in the form of letter. It is used in both singular and plural forms. सति सम्बन्ध is generally used when we intend to say simultaneous action.

* * * * *

Lesson 47

विजयोत्सवः

[Victory celebration]

बैतालिकी	- शशुहन्ता महाराजः विजयता विजयतां।	May King, the slayer of the enemies, be victorious, be victorious!
सचिवः	- धर्मिकः शान्तिस्थापकः न्यायपरिपालकः महाराजः महाराजी च सिंहासने विराजतां।	May the King -- the Righteous one, establisher of peace, guardian of justice and the Chief Queen adorn the throne.
द्वारपालङ्कः	- भो भो याजकाः देवपूजकाः, बेदपाठकाः, भवन्तः सर्वे प्रजारक्षकस्य महाराजस्य दर्शनं लभन्ताम्।	Oh! sacrificers, preceptors, worshippers of God, reciters of the Vedas, may you all behold the King.
सर्वे	- प्रजापालकाय स्वस्ति।	Benediction to the protector of the subjects.
महाराजः	- महान् अनुग्रहः खलु। निवाहकं, याजकान्, बेदपाठकान्, शास्त्रवेधकान् देवपूजकान् च उत्तमासनेषु उपबंशयत।	Indeed a great honour! Nirvahaka! make the sacrificers, reciters of the vedas, preachers of the lores and the worshippers of God (priests) seated in respectable seats.
याजकः	- प्रथमं बेदपाठकाः अस्मिन् विजयोत्सव सन्दर्भे बेदघोषं कुर्वन्तु।	Let Vedas be recited first on the occasion of this victory celebration.
महाराजी	- प्रभो! इदानीं सङ्कीर्तनृत्य नाटकादीनि प्रचलन्तु।	Let there be music, dance and drama now.

नाटकाचार्यः- अयि नाट्यकलानिपुणे नर्तक!
 कलारसिकस्य प्रभोः पुरतः
 आङ्गिक - वाचिक - आहार्य महितं
 नृत्यं प्रचलतु। द्रष्टृन् रञ्जय।
 (नर्तकी नृत्यति)

महाराजी - अधूना गायकाः सुमधुरैः गीतैः तथा
 बादकाः श्रीणादि बाद्यकैः अस्यान्
 तोषयन्तु। आगन्तारः श्रोतारः
 आनन्दम् अनुभवन्तु। (गायकाः
 बादकाः च तथा कुर्वन्ति)

महाराजः - अहो मनोह्लासकाः कल्याक्रमाः।
 नियोजक, इदानी विजयोत्सवं
 अधिकृत्य रूपकमेकं प्रदर्शयत।

नियोजकः - इदानी सामाजिकानां पुरतः
 नवरसभरितं हृद्यं "विजयोत्सव"
 नामकं रूपकं रहनिदेशकः
 प्रदर्शयति।

महाराजी - अहो रमणीयं रूपकं! नायकः
 नायिका च सुदृढं अभिनयं अकुरुताम्।
 सर्वं गायकाः, गायिकाः, बादकाः च
 सर्वं स्वं कलानेपुण्यं सम्यक्
 प्रदर्शयामासुः।

Oh excellent dancer! let there
 be advance performance
 comprising of āngika - vācika
 - āhārya aspects,in front of
 the art-lover King.

Vocalists and the
 Instrumentalists with their
 instruments such as veena etc.
 delight us with melodious
 songs. (Vocalists and the
 instrumentalists do
 accordingly).

Ah! what a mind-elevating
 programmes. Oh organiser,
 now may you present a drama
 based on this victory
 celebrations.

Now the stage-director will
 present a drama entitled with
 "vijayotsava", priming the
 navarasas, and which
 captivating, infront of the
 audience.

Oh! what a beautiful drama!
 Both the Hero and Heroine
 acted very well. Also, all the
 Vocalists and the
 instrumentalists did exhibit
 their excellence in their
 respective art.

महाराजः - नियोजक, इदानी सर्वान्
कलाकोविदन् रलहारादिपारितोषिकैः
सम्मानय। (नियोजकः तथा सर्वान्
सम्मानयति)

कलाकोविदकाः - प्रभो! विजयी भव। अपूर्व
सम्मानेन वयं अनुगृहीताः।

सचिवः - भो सभ्याः! विजयोत्सवस्य रोचकः
कार्यक्रमः सम्पन्नः अभवत्।
तत्रिमित्तां विशेष पाककर्तारः
राजपाचकाः षड्सोपेत विशेषं
भोजनं सिद्धं कृत्वा सर्वान्
निरीक्षन्ते। उत्सुकाः परिवेषकाः
अपि यथेच्छं परिवेषयन्ति। भोक्तारः
भोज्योत्सवे भागं वहन्तु।

राजगुरुः - धर्मप्रवर्तकाय, राज्यविस्तारकाय,
कलापोषकाय, न्यायरक्षकाय,
शत्रुसंहारकाय, प्रजारक्षकाय, अस्माकं
महाराजाय महाराज्ये च भगवान्
सर्वदा विजयपरम्परा आत्मोतु।

॥ सर्वेषां शुभं भूयात् ॥

Organiser - now honour all the eminent artists with presents like gem necklace, etc, (Organiser honours all accordingly).

O Lord! May you be victorious. We are blessed by the great honour conferred.

Oh! audience, the appealing programme of the victory celebrations have completed. On this occasion, the royal-cooks having prepared a special meal, comprising of all the six flavours are awaiting all of you. Even the enthusiastic servers are eager to serve them. All of you take part in this banquet.

Let the Almighty confer always endless victory, upon our King along with Queen-who is propagator of righteousness, Extender of the Kingdom, patron of the fine-arts, guardian of justice, slayer of the enemies and delighter of the subjects.

"May there be good to every one."

DRILLS**I. Repetition drills.**

Model : अ - शत्रुहंतकः महाराजः विजयताम्।

छा - शत्रुहंतकः महाराजः विजयताम्।

Repeat :

1. अ - शान्तिस्थापकः सिंहासने विराजयताम्।

छा - -----।

2. अ - याजकाः, बेदपाठकाः, अध्यापकाः दर्शनं लभन्ताम्।

छा - -----।

3. अ - शास्त्रबोधकान् देवपूजकान् उपवेशयत।

छा - -----।

4. अ - गायकाः वादकाः च तोषयन्तु।

छा - -----।

5. अ - नायकः नायिका च अभिनयम् अकुरुताम्।

छा - -----।

II. Substitution drills.**i) Single substitution :**

Model : अ - शत्रुहंतकः विजयताम्।

(शत्रुसंहारकः)

छा - शत्रुसंहारकः विजयताम्।

Substitute :

1. अ - शान्तिस्थापकः महाराजः विराजताम्।
 (न्यायपरिपालकः)

छा - -----।

2. अ - देवपूजकाः महाराजस्य दर्शनं लभन्ताम्।
 (वेदपाठकाः)

छा - -----।

3. अ - याजकान् उपवेशयत।
 (शास्त्रबोधकान्)

छा - -----।

4. अ - कलारसिकस्य पुरतः नृत्यं प्रचलतु।
 (कलापोषकस्य)

छा - -----।

5. अ - धर्मप्रवर्तकाय विजयपरम्पराम् आत्मोत्तु।
 (प्रजा-रञ्जकाय)

छा - -----।

ii) Double Substitution :

Model : अ - धार्मिकः शान्तिस्थापकः विराजताम्।
 (पालकः) (राज्य विस्तारकः)

छा - -----।

Substitute :

1. अ - याजकान् वेदपाठकान् उपनेशयत् ।

(शास्त्रबोधकान्) (देवपूजकान्)

छा - ----- ।

2. अ - गायकाः वादकाः अस्मान् तोषयन्तु ।

(नायकाः) (नायिकाः)

छा - ----- ।

3. अ - नियोजकः निर्बाहकः च कार्यक्रमं प्रदर्शयत् ।

(निर्देशकः) (निर्माणकः)

छा - ----- ।

4. अ - रोचकः मनोलासकः कार्यक्रमः अभवत् ।

(आहादकः) मनोरञ्जकः)

छा - ----- ।

5. अ - राजपाचकाः परिवेषिकाः निरीक्षन्ते ।

(नियोजकाः) (निर्बाहकाः)

छा - ----- ।

6. अ - कल्पपोषिकायै कल्पारसिकायै महाराज्ये शुभं भूयात् ।

(गायिकायै) (नर्तक्यै)

छा - ----- ।

7. अ - आगन्तारः श्रोतारः आनन्दम् अनुभवन्तु ।

(धोकारः) (धोजनम्)

छा - ----- ।

III. Build up drills.

Model :

विराजताम्।

सिंहासने विराजताम्।

महाराजः सिंहासने विराजताम्।

महाराजः महाराजी च सिंहासने विराजताम्।

शान्तिस्थापकः महाराजः महाराजी च सिंहासने विराजताम्।

Build up :

1. लभन्ताम्।

-----|

-----|

-----|

2. उपब्रेशयत।

-----|

-----|

-----|

3. तोषयन्तु।

-----|

-----|

-----|

4. प्रदर्शयामासुः।

-----|

-----|

-----|

5. निरीक्षन्ते।

-----|

-----|

-----|

6. आतनोतु।

-----|

-----|

-----|

IV. Transformation drills.

- i) Transform Affirmative into Interrogative.

Model : अ - प्रजारञ्जकस्य दर्शनं लभन्ताम्।

छा - प्रजारञ्जकस्य दर्शनं लभन्ताम् किम्?

Transform :

1. अ - याजकान् उत्तमासनेषु उपब्रेशयत।

छा - -----?

2. अ - वेदपाठकः वेदधोषं कुर्वन्तु ।

छा - ?

3. अ - संज्ञीतनृत्यनाटकादीनि प्रचलन्तु ।

छा - ?

4. अ - कलारसिकस्य पुरतः नृत्यं प्रचलन्तु ।

छा - ?

5. अ - गायकः बादकाः च अस्मान् तोषयन्तु ।

छा - ?

ii) Transform from positive to negative.

Model : अ - नियोजकः कार्यक्रमं प्रदर्शयतु ।

छा - नियोजकः कार्यक्रमं न प्रदर्शयतु ।

Transform :

1. अ - रङ्गनिर्देशकः हृदयं रूपकं प्रदर्शयति ।

छा - ।

2. अ - नायकः नायिका च अभिनयम् अकुरुताम् ।

छा - ।

3. अ - परिवेषकाः यथेच्छं परिवेषयन्ति ।

छा - ।

4. अ - राजपाचकाः विशेषं भोजनम् अकुर्वन् ।

छा - ।

5. अ - निर्वाहकः सर्वान् निरक्षते।

छा - -----।

iii) Transform from feminine to masculine.

Model : अ - नरंकी नृत्यं नृत्यति।

छा - नरंकः नृत्यं नृत्यति।

Transform :

1. अ - नायिका अभिनयं करोति। 2. अ - गायिका गीतं गायति।

छा - -----। छा - -----।

3. अ - महाराजी पारितोषिकं ददाति। 4. अ - कलारसिका आनन्दं अनुभवति।

छा - -----। छा - -----।

5. अ - अध्यापिका उत्तमासने उपविशति।

छा - -----।

V. Response drills.

Model : अ - कः विजयताम्?

छा - महाराजः विजयताम्।

Respond :

1. अ - महाराजः कुत्र विराजताम्?

छा - -----।

2. अ - याजका: कस्य दर्शनं लभन्ताम्?

छा - -----।

3. अ - कान् उत्तमासनेषु उपवेशयत?

छा - -----।

4. अ - के वेदधोषं कुर्वन्तु?

छा - -----।

5. अ - कः रूपकं प्रदर्शयति?

छा - -----।

6. अ - के परिवेषवन्ति?

छा - -----।

7. अ - कौटुम्बः राजपाचकाः?

छा - -----।

EXERCISES

I. Fill in the blanks with appropriate Sanskrit words given in the brackets.

1. महाराजः -----। (be victorious)

2. महाराजः ----- विराजताम्। (on the throne)

3. ----- दशनं लभन्ताम्। (King's)

4. ----- वेदधोषं कुर्वन्तु। (Reciters of the vedas)

5. ----- महाराजस्य पुरतः नृत्यं प्रचलत्। (the art-lover)

6. ----- वीणादि बाद्यकैः तोषयन्तु। (Instrumentalists)

7. नायकः ----- च सुहृ अभिनयं अकूरुताम्। (Heroine)

8. ----- च ----- सर्वान् निरीक्षन्ते। (Royal-cooks, servers)

VI. Choose the right word from those given in the brackets.

1. शनुहंतकः महाराजः -----। (विराजताम्, विजयस्व)

2. धार्मिकः ----- विराजताम्। (सिंहासने, सिंहासनम्)

3. ----- उत्तमासनेषु उपवेशयत। (याजकाः, याजकान्)

4. वेदपाठकः ----- कुर्वन्तु। (गायनं, वेदधोषम्)
5. बादका: ----- तोषयन्तु। (गीतैः, बाद्यकैः)
6. कलशकोविदन् ----- सम्मानय। (पारितोषिकः, पारितोषिकं)

VII. Match the following.

A	B
1. वेदपाठकः	महाराजः।
2. बादका:	नर्तनम्।
3. गायका:	रूपकम्।
4. नर्तकी	वेदधोषः।
5. पाचका:	गीतम्।
6. नायिका	बीजा।
7. धार्मिकः	भोजनम्।
8. रहनदेशकः	नायकः।

VIII. Correct the errors in the following sentences.

1. गायका: अस्मान् तोषयतु।
2. रहनदेशकः प्रदर्शयामि।
3. नायिका परिवेषयति।
4. परिवेषकः गायति।
5. याजका: वेदपाठकः उपवेशयत।
6. कलशकोविद पारितोषिके: सम्मानय।

IX. Answer the following questions in Sanskrit.

1. कौटशः महाराजः सिहासने विराजताम्?
2. के महाराजस्य दर्शनं लभन्ताम्?
3. प्रथमं के वेदधोषं कुर्वन्तु?

4. के आनन्दं अनुभवन्तु?
5. कः रूपकं प्रदशयति?
6. को अभिनयं सुषु अकुरुताम्?
7. के पाकं सिद्धं कृत्वा निरीक्षन्ते?
8. के परिवेषयन्ति?

VOCABULARY

शत्रुहंतकः	slayer of the enemies
धार्मिकः	righteous
शान्तिस्थापकः	establisher of peace
न्यायपरिपालकः	guardian of Law (justice)
महाराजी	chief queen
याजकाः	performers of sacrifice
अध्यापकाः	preceptors
देवपूजकाः	worshippers of God (priests)
वेदपाठकाः	reciters of the Vedas
प्रजारञ्जकः	delighter of the subjects
दर्शनं	beholding (sight)
प्रजापालकः	guardian of subjects
स्वस्ति	benediction
अनुग्रहः	favour (honour), blessings
निबाहकः	convener
उत्तमासनं	respectable seat
वेदधोषः	recitation of the Vedas
सङ्गीतनृत्यनाटकादीनि	music-dance-drama etc.
नाट्यकलानिषुणा	expert in dance (fem)
कल्यारसिकः	art-lover
प्रभुः	lord

पुरतः	in front of
आङ्गिक-वाचिक-आहार्यसहितं	dance is said to comprise of the five-fold presentation (पञ्चाङ्ग-अभिनय) viz. referring to the movements of limbs.
वाचिक	referring to the song (Literature)
आहार्य	costumes
अधुना	now
सुमधुरम्	melodious
गीतम्	song
बादकः	instrumentalist
गायकः	vocalist
मनोह्रासकः	mind-elevating
अधिकृत्य	based on
सामाजिकः	audience
नवरसभरितम्	brimming with the nine-sentiments - Navarasas are - शृङ्खर (erotic) वीर (heroic) करुण (pathetic) हास्य (humour) रोद्र (terrific) भयानक (fearful) बिघ्नतम् (disgusting) अद्वितीय (astonishing) शान्त (peaceful).
हृदयं	captivating
रङ्गनिर्देशकः	stage-director
रमणीयः	beautiful
नायकः	hero
नायिका	heroine
सुहृ	well
अभिनयः	acting
स्व स्व	one's own

कलानेतृण्यं	skill in art
सम्मक्	well
कलाकौशिद	eminent artist
रत्नहारः	gem set-necklace
पारितोषिकः	award (presents)
अपूर्वसम्मानम्	great honour
रोचकः	appealing
कार्यक्रमः	programme
समाप्तः	grand closure
राजपाचकाः	royal cooks
षट्कृतम्	consisting of the six flavours [षट्कृतम् are - मधुरः (sweet) आम्लः (sour) कटः (hot) कषायः (astringent) तिक्तः (bitter) लवणः (saline)]
विशेषः	special
भोजनम्	meals
सिद्धम्	ready
कृत्या	having done
उत्सुकः	enthusiastic
परिवेषकः	server
यथेच्छम्	to one's desire
भोज्योत्सवः	banquet
प्रगत्यागः	God(Almighty)
सर्वदा	always
विजयपरम्परा	series of victory
शुभम्	good, auspicious
वि + नि	to be victorious
उग + विश	to sit

प्र + चल्	to go on
सम् + मान्	to honour
अनु + गृह	to favour
परि + वेष्	to serve
निर् + इक्षु	to await
वह्	to bear
तोष्	to please
आ + तन्	to confer
प्र + दर्शिर	to show
शत्रुघ्नता	slayer of the enemies
आगत्ता	one who has come (invitee)
श्रोता	listener
कर्ता	doer
भोक्ता	enjoyer of food (cosumer)

GRAMMAR NOTES

This lesson introduces तृच् and अक् forms.

Ex : कर्तुं doer

सेवकः servant

Lesson 48

कार्यालयः

[Office]

श्रीबत्सः- सर्वे श्रीनिधि, यदि अहं दशरथकर्णि ते प्रयच्छामि तर्हि त्वया कि क्रियते?

Friend Srinidhi. If I give you ten rupees what will be done by you?

श्रीनिधि:- सखे श्रीबत्स, त्वं दशरथकर्णि प्रयच्छासि चेत् तर्हि पुस्तकमेकं क्रोत्वा पठामि। नो चेत् तूष्णी लिष्टामि।

Friend Srivatsa. If you give me ten rupees, I shall read by buying a book. If not I shall keep quiet.

श्रीबत्सः- यह गाँझे खुलू भवता। तथांगि कुतः त्वं पुनरांगं पठितुमेव इच्छासि? समयः अस्ति चेत् किमपि अन्यत् कार्ये कुरु।

A lot has been read by you. Even then why do you wish to read again. If there is time do some other work.

श्रीनिधि:- उद्योगः यादं लभ्यते तर्हि किमर्य तत् न क्रियते? प्रत्यहम् उद्योगार्थं प्रयत्नः विधीयते एव। अस्यापि एकम् आवेदनपत्रं प्रेषितम्। न जाने कदा वा उद्योगो मे लभ्यते इति। दृष्टा कान्त्यापनं कर्तुं सम सनः नेच्छन्ति। अतः विज्ञ नूनानि पुस्तकानि पठवन्ति।

If job is available then why it cannot be done (by me). Everyday effort is being put for the sake of a job. Today also an application has been sent. I don't know when the job will be available, my mind does not wish to waste time in vain. Hence new books are being read.

श्रीबत्सः- यदि मम गितुः कार्यालये उद्योगः लभ्यते कि त्वं स्वीकृतुम् अभिलम्बसि?

If you get a job in my father's office, will you accept it?

श्रीनिधि:- नथा भवति चेत् महान् उपकारः भवेत्। यदि ते पिता एतावन्तमनुग्रह करोति तर्हि

If that happens, great help has been done. If your father

आजीवनं कृतज्ञः स्याम् ।

INTENSIVE COURSE IN SANSKRIT

could favour this much, then I will be grateful to him all my life.

श्रीबत्सः- एवं चेत् अद्यैव सायं त्वम् अस्मदगृहम्
आगच्छ । पितरमपि निवेदयामि ।

If so. You come to our home today evening itself. I will inform my father too.

श्रीनिधिः- तदानीं त्वमपि गृहे स्थास्यसि चेत् शोभनं
भवेत् ।

Then if you also stay at home it will be nice.

श्रीबत्सः- यदि त्वं सत्प्रभेव समागमिष्यसि, तर्हि
सिद्धोऽस्मि प्रतीक्षां कर्तुम् ।

If you are really going to come I am ready to wait,

श्रीनिधिः- मद्विषयेऽपि सन्देहः चेत्.....

Whether you have any doubt even in my case.....

श्रीबत्सः- न न, आगच्छ अहं गृहे वर्तिष्ये ।

No, no come, I will stay at home. If I get this job I will be very happy. If it is not, there is none as unhappy as myself.

श्रीनिधिः- उद्योगमयं यदि लभे सुखी भविष्यामि ।

Srivatsa come, see your friend has come.

नोचेत् मत्तः परः कोऽपि दुःखी न स्यात् ।

I have come, come friend, be seated. I had told you in the morning, this is my friend who desires the job.

श्रीबत्सः- आगतोऽहम् । एहि मित्र, उपविश । पितः!
प्रातः उक्तमासीत् किल । अयं मे सखा
उद्योगमपेक्षते इति ।

Oh! Srinidhi, I have already been informed by your friend, computer If you are expert in typing, management and account maintainance then come to our office from tomorrow itself. comming everyday in time, if you do

श्रीपतिः - श्रीनिधे, तव मित्रेण कथितमस्ति । यदि
त्वं अङ्गुलिमुद्रणे, गणकयन्त्रनिबंधणे,
लेखाव्यवहारेषु च निपुणोऽसि तर्हि चः
आरभ्य अस्माकं कार्यालयमागच्छ । प्रत्यहं
यथासमयम् आगत्य श्रद्धया कार्यं करोषि
चेत् तत्रैव ते उद्योगः स्थिरः भवति ।
बेतनस्य वृद्धिरपि श्रीपत्रं भविष्यति ।

श्रीनिधि:- श्रीमन्, अवसरो मे सकृत् दीयते चेत् अनन्तरे भवानेव मे कार्यं तैपुण्यं द्रष्टुमहंति।	your job with interest your job shall be confirmed there itself. Your salary will also increase soon.
श्रीबत्सः- मित्र, तर्हि श्वः शीघ्रमेहि। विलम्बः न क्रियते चेत् शोभनम्।	Sir, if you give me a chance you will see my efficiency only at work.
श्रीनिधि:- नमस्कारः श्रीमन्। उपकृतोऽस्मि। मित्र, धन्यवादः तेऽपि। प्रातरेव भवदगृहम् आगमिष्यामि।	Friend, then come early tomorrow. It will be nice if there is no delay.
श्रीबत्सः- स्वस्ति। पुनर्दर्शनाय।	Good bye, sir. I have been helped. Friend, thanks to you also, I will come to your home in the morning itself.

Good bye, sir. I have been helped. Friend, thanks to you also, I will come to your home in the morning itself.
Good. We will see again.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model: अ - यदि अवकाशः अस्ति तर्हि आगच्छामि।
 आ - यदि अवकाशः अस्ति तर्हि आगच्छामि।

Repeat:

1) अ - यदि दृष्टिः भवति तर्हि शैत्यं प्रसरति।

आ - ----- !

2) अ - यदि लेखनो अस्ति तर्हि शीघ्रं लिख।

आ - ----- !

3) अ - यदि उच्चागः लभ्यते तर्हि सुखं तिष्ठामि।

आ - ----- !

4) अ - यदि दशरूप्यकाणि ददाति तर्हि इदं पुस्तकं ददामि ।

छा - ----- |

5) अ - यदि भवान् मम मित्रं तर्हि साहाय्यं यच्छनु ।

छा - ----- |

6) अ - त्वं पुस्तकं पठसि चेत् अधिकमङ्कु लभसे ।

छा - ----- |

7) अ - यदि जलमस्ति तर्हि शीघ्रपृ आनय ।

छा - ----- |

8) अ - त्वं दशरूप्यकाणि प्रयच्छसि चेत् पुस्तकमेकं क्रीत्वा पठामि नो चेत् तत्त्वा
तिष्ठामि ।

छा - -----
----- |

9) अ - त्वम् उपकरणीषि चेत् अहं प्रत्युपकरिष्यामि ।

छा - ----- |

10) अ - अत्र आगच्छति चेत् इदं वस्तु आनय ।

छा - ----- |

II. Build up drills.

Model:

यदि भवान् ।

(अनुमन्यते)

यदि भवान् अनुमन्यते ।

(तर्हि)

यदि भवान् अनुमन्यते तर्हि ।

(अहमेव)

यदि भवान् अनुमन्यते तर्हि अहमेव ।

(भवदगृहमागच्छामि)

यदि भवान् अनुमन्यते तर्हि अहमेव भवदगृहमागच्छामि ।

Build up :

1)

त्वम् ।

(आगच्छसि)

----- |

(चेत्)

----- |

(तर्हि)

----- |

(शोध्रम्)

----- |

(आगच्छ)

----- |

2)

यदि ।

(निष्पुणोऽसि)

----- |

(तर्हि)

----- |

(अस्माकं)

----- |

(कार्यालयम्)

----- |

(आगच्छ)

----- |

3)	विलम्बः।	4)	श्रद्धया।
	(न)		(कार्यम्)
	-----		-----
	(प्रियते चेत्)		(करोषि चेत्)
	-----		-----
	(शोभनं)		(उद्योगः)
	-----		-----
	(भवति)		(स्थिरः)
	-----		-----
			(भवति)

III. Substitution drills.

Model: अ - यदि आगच्छसि तर्हि शोभनम्।
 छा - यदि गच्छसि तर्हि शोभनम्।

Substitute:

1) अ - त्वम् आगच्छसि चेत् वरम्।

छा - ----- |

2) अ - यदि भवान् धनं यच्छति तर्हि अस्तु लभ्यते।

छा - ----- |

3) अ - त्वम् उपकरोषि चेत् अहं प्रत्युपकरिष्यामि।

छा - ----- |

4) अ - जलमस्ति चेत् शीश्रम् आनय।

छा - ----- |

IV. Transformation drills.

Model: अ - यदि सम्यक् कार्य करोति तर्हि फलं लभ्यते।
 छा - यदि कार्य सम्यक् करोति तर्हि कि लभ्यते?

Transform:

1) अ - यदि दशरथकाणि ददाति तर्हि इदं पूस्तकं ददामि।

छा - ----- |

2) अ - यदि सर्वकारस्य उद्घोगः लभ्यते तर्हि सुखं तिष्ठामि।

छा - ----- |

3) अ - यदि मषी लेखनी अस्ति तर्हि सः शीघ्रं लिखति।

छा - ----- |

4) अ - यदि चर्षति तर्हि कृषीबलः सुखं प्राप्नोति।

छा - ----- |

V. Response drill:

Model: अ - कदा कृषीबलः तुष्यन्ति?

छा - कृषेरनुगृणं सस्यफलं यदि लभ्यते तर्हि कृषीबलः तुष्यन्ति।

Respond:

1) अ - कीदृशं यानमस्ति चेत् सः गच्छति?

छा - ----- |

2) अ - सत्यं बदति चेत् कि लभ्यते?

छा - ----- |

3) अ - यदि छात्रः आगच्छन्ति तर्हि कि प्रारम्भते?

छा - |

EXERCISES

I. Change the singular into plural

1) यदि गच्छसि तर्हि उनम् ।

----- |

2) पवित्रुमिच्छसि चेत् आनुकूल्यं लभसे ।

----- |

3) उद्योगः यदि लभ्यते तर्हि सश्रद्धं कार्यं करोति ।

----- |

4) दशरूप्यकाणि पृच्छत् चेत् पुस्तके प्राप्नुतः ।

----- |

II. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the bracket.

[यदि, तर्हि, चेत्, भवति, पठति]

1) मन्दिरं गच्छसि तर्हि पूजा कूरु ।

2) यदि श्रद्धया कार्यं करोषि फलं लभसे ।

3) तत्र गच्छसि मदीयं कार्यमापि कूरु ।

4) तेन यदि उपकारः तर्हि तम् अन् आहय ।

5) यदि भवान् सम्यक् पाठं तर्हि अधिकान् अङ्कान् लभते ।

III. Correct the errors.

- 1) दोषान् दूरीकरोति तर्हि महान् उपकारः भवति।
- 2) यदि सस्यानि रक्ष्यन्ते समृद्धिः निश्चिता।
- 3) शीघ्रं गच्छसि सपदि स्थानं प्राप्नोयि।
- 4) विशति रुप्यकाणि यदि त्वं दास्यति तर्हि लेखनी ददामि।

IV. Match the following.

A	B
1. यदा	तर्हि
2. यत्र	तदानीं
3. यत्	तत्र
4. इदानीं	तदा
5. यथापि	तत्
6. यदि	तथापि

V. Use the following words in your own sentences.

तर्हि, यत्र, यदि, चेत्, गच्छसि, उपरि, कौटुम्बम्.

VOCABULARY

तृष्णीम्	silently
क्रीत्वा	having purchased
प्रत्यहम्	everyday
आजीवनम्	life-long (as long one lives)
प्रतीक्षा	waiting
अङ्गुलिमुदणम्	typing

गणकयन्त्रम्	computer
वेतनम्	salary
संशयः	doubt

GRAMMAR NOTES

यदि - तहि are considered to be interlinked indicatives. They are generally used in the sense of conditioning. चेत् also used in the sense of conditioning in positive but नो चेत् is used in the negative sense.

Lesson 49

विश्वसंस्कृतसम्मेलनम्

[World Sanskrit conference]

रमेशः - गतभासे अस्माकं संस्कृतं प्राध्यापकः
संस्कृतं विश्वसम्मेलने भागं बोहुम्
आष्ट्रेलिया देशं गतः इति ज्ञाते किल?

Did you know that our Sanskrit professor had gone last month to Australia to take part in the world Sanskrit conference?

उमेशः - सत्यं भोः, अहमिदं पूर्वमेव जानामि स्म।
एतेषु दिनेषु त्वं न रहः, नो चेत् अहमेव
त्वाम् अवकथयिष्याम्।

Really I was aware of this earlier, now a days I couldn't meet you. Otherwise I would have told you.

राकेशः - अहमेव रमेशाम् इमां बातीं श्रावितवान्।
अहं न अवकथयिष्य चेत् इदानीमपि सः
न अजास्यत्।

I am the person who informed this news to Ramesh, I wouldn't have told it earlier he would have not known even now.

उमेशः - अहं प्रध्यापकस्य अनुभवं श्रावित्वामि।
यदि सः कुत्रिमि अमेलिष्यत् तर्हि अहं
अवश्यं अप्राक्ष्यम्।

I would like to listen his experiences there. If I meet him, certainly I could have asked him.

शेलेशः - यदि अहं अत्रैव अभाविष्यं तर्हि एतदिष्यं
अजास्यम्। अहं तेषु दिनेषु मातृल गृहे
गतवान् आसम्।

If you would have been here, I could have known this matter. On those days I had been to my father-in-law's house.

उमेशः - अरे! अस्माकं संस्कृतं प्राध्यापकः
पथि आगच्छत्रेव अस्मि। गच्छामः
तस्यान्तिकम्।

Oh! Our teacher already arrived here. Let us go near to him.

सर्व - अयि भोः नमस्कारः।

शङ्कुर शर्मा - शुभाशयाः। भवन्तः सर्व कुशलिनः
किम्?

रमेशः - भवन्तः विदेशं गतः किल? कदा ततः
प्रतिनिवृत्ताः?

शङ्कुर शर्मा - केवलं दिनपङ्क्तकं व्यतीतम्।

महेशः - भवतां प्रवासानुभवं श्रोतुं वयं कातराः।

शङ्कुर शर्मा - अस्तु। इदानीमेव मम गृहं गच्छामः।
यदि भवन्तः मम गृहम् आगमिष्यन्ति
तर्हि तदेशीय चित्राण्यपि हहुं शक्यन्ते।

(सर्व प्राध्यापक गृहं गच्छन्ति)

राकेशः - यदि वयं यदा कदापि भवतां गृहं
आगमिष्याम तर्हि पूर्वमेव इमं विषयं
ज्ञात्वा अन्यानपि असूचिष्याम। तेन
अन्येऽपि उपकृताः भवन्ति स्म।

शङ्कुर शर्मा - आम्। तदर्थम् एकः कार्यक्रमः
एव कलाशालायां भवेत्। सद्यः काले
मम अनुभवं भवतः श्रावयामि।

सर्व - महान् सन्तोषः।

Salutation to you sir.

Good wishes. Are you all well?

You had been to foreign country. Hadn't you? When did you return from there?

Only five days back.

We are eager to listen your tour experience.

O.K. Now itself we proceed to our home. If you come to my home, then you can see those countries' photos also.

(All are going to the professor's house)

If we knew that we would come to your home then we would have informed others also, having known this matter, then others also will be helped.

Yes. For that a programme itself be held in the college, within a short period, I will make you listen my experience.

Great pleasure.

रोहेश - अयिभोः आष्टूलिया देशे कृत्र संस्कृत
सम्मेलनम् आसोत्?

शङ्कर शर्मा - आष्टूलिया देशे मेल्बोर्न नगरे मेल्बोर्न
विश्वविद्यालये सम्मेलनम् आसोत्।

उमेश - ये कोइपि संस्कृत विद्वान् अस्मिन्
सम्मेलने भागं बोकुं शक्नोति किम्?

शङ्कर शर्मा - यदि सः संस्कृत प्राध्यापकः संशोधन
प्रबन्धं व्यलिखिष्यत् तर्हि तत् तत्र
प्रेषयितुम् अर्हति।

रमेश - यदि भवतः प्रबन्धं न सञ्चयकरिष्यन
तर्हि न आगमिष्यन् किम्?

शङ्कर शर्मा - प्रेषितं प्रबन्धं यदि तत्र स्थाप्ता:
पदाधिकारिणः अङ्गूष्ठकरिष्यन् तर्हि
गत्तुम् अवकाशः प्राप्यत्।

महेश - तदेशे संस्कृत विदः सन्ति किम्?

शङ्कर शर्मा - सत्यम्। तत्र तत्र विरलतया विश्व
विद्यालये संस्कृत अध्यापकाः सन्ति।
यदि तदेशे संस्कृतविदः एव नाभिष्यन
तर्हि संस्कृत सम्मेलनम् आयोजयितु
कोइपि न व्यचिन्तयिष्यत् किम्?

राकेश - तस्य देशस्य दर्शनीयानि स्थानानि दृष्टानि
किम्?

Sir, where was the Sanskrit conference in Australia?

The conference was held in Melborn city in Melborn University of Australia.

Whether any Sanskrit scholar can attend this conference?

If that professor has written any thesis then he is authorised to send it.

If you have not prepared the research article then would not have come?

If the sent article had been accepted by the officials of the conference then would have got the opportunity to go.

In that country are there any Sanskrit Scholars?

Yes. Rarely in some of the universities a few Sanskrit teachers are there. If there were no Sanskrit Scholars in that country none would have thought of organising a Sanskrit Conference.

Whether sight seeing places of that country were seen?

शङ्कर शमा - अवश्यं दृष्टानि । नोचेत् तावदूरगमनेन
किं प्रयोजनम्? सत्यम् । यदि अधिकः
समयावकाशः अलप्यत तर्हि अधिकं
द्रष्टुम् अशक्यत् । भवतु अवशिष्टान्
विषयान् अग्रे वक्ष्यामि ।

Certainly seen. Otherwise what is the use of going that much distance? true. If there was more time then we could have seen some more places. The remaining matter I will tell next time.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : अ - यदि सः तं अद्रष्ट्यत् तर्हि इमं प्रश्नं अप्रश्यत् ।
 छा - यदि सः तं अद्रष्ट्यत् तर्हि इमं प्रश्नं अप्रश्यत् ।

Repeat :

1) अ - यदि अत्रैव अभविष्यं यूयमिव एतद्विषयं अज्ञास्यम् ।

छा - ----- |

2) अ - यदि भवान् तं पूर्वमेव अप्रक्ष्यत् तर्हि सः एतद्विषये अकथयिष्यत् ।

छा - ----- |

3) अ - यदि सः प्रबन्धं अलिखिष्यत् तर्हि समीचीनम् अभविष्यत् ।

छा - ----- |

4) अ - यदि वृष्टिः अभविष्यत् तर्हि सुभैक्ष्यं अभविष्यत् ।

छा - ----- |

5) अ - यदि सः कार्यं सुटु अकरिष्यत् तर्हि सफलः अभविष्यत् ।

छा - ----- |

II. Build up drills.

Model :

यदि।

(अधिकः समयावकाशः)

यदि अधिकः समयावकाशः।

(अलप्स्यत्)

यदि अधिकः समयावकाशः अलप्स्यत्।

(तर्हि)

यदि अधिकः समयावकाशः अलप्स्यत् तर्हि।

(अधिकं द्रष्टुं अशक्यत्)

यदि अधिकः समयावकाशः अलप्स्यत् तर्हि अधिकं द्रष्टुं अशक्यत्।

Build up:

1) विलम्बम्।

(न)

-----|

(अकरिष्यत् चेत्)

-----|

(शोभनं)

-----|

(अभविष्यत्)

-----|

2) अद्वया कार्यं।

(यदि)

-----|

(सः अकरिष्यत्)

-----|

(तर्हि)

-----|

(उच्योगः)

-----|

(स्थिरः अभविष्यत्)

-----|

III. Transformation drills.

A) Model : अ - यदि सः धनं अदास्यत् तर्हि वस्तु सकाले अलप्स्यत्।

छा - कदा वस्तु सकाले अलप्स्यत्?

Transform :

1) अ - यदि सः प्रबन्धम् अलिखिष्यत् तर्हि प्रशस्तः लघ्यते स्म।

छा -?

2) अ - यदि वृष्टिः अभविष्यत् तर्हि समृद्धं शालीवनम् अभविष्यत्।

छा -?

B) Model : अ - सा समोचीनं यदि अननिष्यत् तर्हि पारितोषकम् अवेधिष्यत्।

छा - सा कथं पारितोषकम् अवेधिष्यत्?

1) अ - अध्यापकः यदि सम्यक् अशिक्षिष्यत् तर्हि छात्रः समोचीनम् अपतिष्यत्।

छा -?

2) अ - सस्य यदि समीचीनम् आपोषिष्यत् तर्हि सम्यक् फलं प्राप्यत्।

छा -?

EXERCISES

- I. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the bracket.

(अकर्यायिष्यत्, अज्ञास्यम्, अभविष्यम्, अज्ञायकरिष्यन्, अतप्यत्)

1) यदि इमं विषयम् तर्हि महान् उपकारः अभविष्यत्।

2) भवान् यदि इमां बातां तर्हि मे आनुकूल्यम् भवेत्।

3) यदि अहं तत्र तर्हि उपकारं कुर्याम्।

4) यदि ते मदभिप्रायम् तर्हि संमर्दः न अभविष्यत्।

5) भवान् एतत् चेत् तर्हि सन्तोषेण जीवितुं शक्नुयात्।

II. Change the number of the following verbs.

अभिष्यम् ----- अजास्यम् -----

आगमिष्यम् ----- असूचयिष्यत् -----

अकरिष्यत् -----

III. Use the following words in your own sentences.

अराक्षयत्, तर्हि, चेत्, यदि, आगमिष्याम्

IV. Correct the errors.

- 1) यदि सः आगमिष्यत् कार्यं सिद्धं अभिष्यत्।
- 2) यदि त्वं देवं अचिष्यत् तर्हि मनः शुद्धमभिष्यत्।
- 3) यदि सः सम्यक् अध्यैष्यत् तर्हि परिक्षायाम् उत्तोणः अभिष्यत्।
- 4) यदि अहं कथामकथिष्यम् तर्हि बालः तुष्टः अभिष्यम्।
- 5) यदि व्रयं अकोपिष्यम् तर्हि कार्यं न अभिष्यत्।

V. Match the following.

A	B
1. अपठिष्यत्	लिङ्
2. अभिष्य:	लङ्
3. अवदम्	लिट्
4. उबाच	लुइ
5. भूवात्	लुइ

GRAMMAR NOTES

यदि - तर्हि are the interrelated indeclinables. They are used in the sense of conditioning. In this lesson, they are used with लङ् verbal forms. लङ् is one of the लक्षण: It is used in the sense of causation हेतु - हेतुमध्याव.

For example -

यदि सूवृष्टिः अभविष्यत् तर्हि सुपैश्यम् अभविष्यत्।

Here the rain is root - cause and plenty of grain is the outcome.

चेत् - is used in the sense of conditioning
नो चेत् - in the same sense but in the negative form.

Lesson 50

चित्रदर्शनम्

[Viewing the film]

सुहासः - मित्र सुभाष् अद्य कि कर्तु इष्टते त्वया?

सुभाषः - अरे सुहास अद्य 'बोडियो' चित्रमन्दिरे
राम रावणयोः युद्धं द्रष्टुं इच्छा अस्ति।
दिवक्षाऽस्ति चेत् त्वमपि आगच्छ।

सुहासः - साधु मित्र, ममापि दिवक्षा अस्त्वेब।
मुहूर्ते तिष्ठ। मात्रे निवेद्य आगच्छामि।

सुभाषः - शीघ्रं आगच्छ। विलम्बो मास्तु। मम
भातुः अपि तत्र आजिगमिषा अस्ति।
तमपि तत्र आनयामि।

सुहासः - अम्ब, अधूना मे पिपटिषा नास्ति।
प्रातरातः स्वीकृतः इति बुभुक्षा मां न
बाधते। शालाया: विरामः इति मम
लिलिखिषाया: अवकाशो नास्ति।
चित्रमन्दिरं गत्वा रामरावणयोः युद्धं द्रष्टुं
मम मित्रं अपेक्षते। ममापि तत्र
जिगमिषा।

अम्बा - भवतु। सत्त्वरं प्रत्यागच्छ।

Friend Subhash, today what is it, that is desired by you to do?

O Suhas, today I wish to see the battle between Rama and Ravana in the video theatre. If you have a desire to see you also come.

Well friend, I too have a desire to see. Wait for a moment. Having informed mother, I will come.

Come soon. Let there be no delay. There is a desire for my brother also to come. I will bring him also there.

Mother, I do not have a desire to study now. As I had my breakfast, the desire to eat does not bother me. As there is a holiday for school, there is time for my desire to write. My friend wishes (desires) to see the battle between Rama and Ravana. I too have a desire to go there.

Well, return soon.

सुहासः - किमर्थं सुभाषः विलम्बते ।

सुभाषः - मित्र ! मम भ्रातुः स्वास्थ्यं समीचीनं
नास्ति । तस्य सुषुप्ता वर्तते । अतः माता
तं न प्रेषयति । आवां गच्छावः ।

सुहासः - चित्रस्य प्रवेशपर्वं स्वीकर्तव्यम् । मम
जिह्वाक्षा अस्ति । लिप्सा ते मास्तु ।

सुभाषः - अस्तु, अस्मिन् विषये मे विवदिषा
नास्ति । परं का ते विवक्षा?

सुहासः - मित्र रावणस्य जिगीषा कियती इति
चिन्तयन् अस्मि । भूवनत्रयस्य प्रभुः
भवितुं इच्छति सः ।

सुभाषः - तस्य प्रभु दुभूषा नास्ति । सीतायाः कृते
युद्धं चिकीर्षति केवलम् ।

सुहासः - राक्षस स्त्रीणां दुरवस्थां हृष्ट्वा रुरुदिषा
मे जायते ।

सुभाषः - पश्य पश्य रामस्य कियती जिगीषा
इति कथं सः बाणान् अस्यतीति च ।

सुहासः - विफला खलु रावणस्य लिप्सा ।

सुभाषः - एनम् अधिकृत्य त्वं किञ्चित् लिलिष्व ।

Why does Subhash delay?

Friend, my brother's health is not good. He has a desire to sleep. Hence mother does not send him. Let two of us go.

The (entrance) ticket for the film has to be taken. I want (have a desire) to take. Let there be no desire for you to take.

Well, I do not wish to argue in this matter. But what do you wish to say?

Friend, I am thinking as to how intense is Ravana's desire to win. He wishes to be the lord of (for) the three worlds.

There is no desire for him to become the king. He desires to indulge (do) in battle only for the sake of Sita.

Seeing the miseries of demon ladies a desire to cry rises in me.

See, see how intense is Rama's desire to win, and how he discharges the arrows.

Ravana's desire to obtain (sita) is in vain.

You write something on this. I

पिपिठिषा अस्ति मे। लेखने तु अति
निषुणः खलु असि।

सुहासः - साधु। गृहं गच्छावः। जिगमिष। इदानीं
लिलिखिषा अनन्तरम्। पिपिठिषा तु ततः
खलु। तथैव भवतु।

have a desire to read. You are
an expert in writing.

Well, we shall go home. The
desire now is to write, then
the desire to read. Let it be so.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : अ - रामरावणयोः युद्धं यदि त्वं दिवक्षा असि तर्हि आगच्छ।
छा - रामरावणयोः युद्धं यदि त्वं दिवक्षा असि तर्हि आगच्छ।

Repeat :

1) अ - बालः पुस्तकं पिपिठिषुः अस्ति।

छा - -----।

2) अ - बौरः रणाङ्गणे जिगीषुः भवति।

छा - -----।

3) अ - ममापि दिवक्षा अस्ति एव।

छा - -----।

4) अ - मम भ्रातुः अपि तत्र आजिगमिषा अस्ति।

छा - -----।

5) अ - बयं इदानीं जिगमिषाम।

छा - -----।

6) अ - भोजनानन्तरं मे सुषुप्ता जायते।

छा - -----।

7) अ - अधुना मे पिपठिष्ठा नास्ति ।

छा - ----- ।

8) अ - ग्रीष्म समये अधिका पिपासा जायते ।

छा - ----- ।

9) अ - बालः विज्ञानविषयं जिज्ञासति ।

छा - ----- ।

10) अ - बालिकायाः स्पर्धासु जिगीषा बताते ।

छा - ----- ।

II. Build up drills.

Model :

चिकीषुः ।

(कार्यम्)

कार्यं चिकीषुः ।

(स्वाभिमानं)

स्वाभिमानं कार्यं चिकीषुः ।

(सफलः भवति)

स्वाभिमानं कार्यं चिकीषुः सफलः भवति ।

Build up :

1) दिवक्षा ।

(ममापि)

----- ।

(चलनं चित्रस्य)

----- ।

(अस्ति)

----- ।

2) जिज्ञासा ।

(शाश्रस्य)

----- ।

(अधिका)

----- ।

(मे)

----- ।

(अस्ति)

----- ।

3) सुषुप्ता ।

(सामान्यतः)

----- ।

(भोजनस्य)

----- ।

(अनन्तरम्)

----- ।

(जायते)

----- ।

LESSON 51

III. Substitution drills.

Model : अ - रोदितुं इच्छा।
छा - रुदिष्य।

Substitute :

1) अ - पठितुम् इच्छा।	2) अ - जातुम् इच्छा।
छा - -----	छा - -----
3) अ - द्रष्टुम् इच्छा।	4) अ - गन्तुम् इच्छा।
छा - -----	छा - -----

IV. Transformation drills.

Model : अ - अहं ग्रामं जिग्मिषुः अस्मि।
छा - त्वं कुत्र जिग्मिषुः असि?

Transform :

1) अ - अहं रघुवंशं पिपिठिषुः अस्मि।	छा - -----?
2) अ - सः पाठशालायाः कार्यं चिकीर्षुः अस्ति।	छा - -----?
3) अ - रमेशस्य मनसि रामायणस्य जिज्ञासा अस्ति।	छा - -----?
4) अ - तस्य पारितोषकस्य लिप्सा वर्तते।	छा - -----?

V. Response drills.

Model : अ - तस्य कुत्र सिष्णासा वर्तते?
छा - तस्य समुद्रे सिष्णासा वर्तते।

Respond :

1) अ - तस्य कस्य सिसृक्षा वर्तते?

छा -।

2) अ - तस्य कस्य शुश्रूषा वर्तते?

छा -।

3) अ - तस्य कस्य मीमांसा वर्तते?

छा -।

EXERCISES

I. Write the सन्तन्त forms for the following blanks

1) द्रष्टुम् इच्छा -

2) भोक्तुम् इच्छा -

3) गन्तुम् इच्छा -

4) आगन्तुम् इच्छा -

5) लिखितुम् इच्छा -

II. Write as directed.

Model : पिपासा - पातुम् इच्छा.

1) विविदिषा -

2) सुषुप्त्या -

3) चिकीर्षा -

4) जिधृक्षा -

5) पिपठिषा -

III. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the brackets.

(पिपठिष्ठति, जिग्मिषामः, सुषुप्ता, जिगीषुः, विवक्षुः)

- 1) बालः पुस्तकं -----।
- 2) सः किञ्चित् ----- इव भाति।
- 3) वीरः रणाङ्गे ----- भवति।
- 4) भोजनानन्तरं मे ----- जायते।
- 5) वयं देहली -----।

IV. Match the following.

A	B
1. सः	आगच्छ
2. ते	पिपठिष्ठुः
3. तैः	प्रेषय
4. तान्	गम्यते
5. तस्मात्	चिकीष्यत्वः

V. Use the following words in your own sentences.

पिपठिष्ठत्वः, दिदक्षा, चिकीष्यति, विवक्षुः।

VOCABULARY

निवेद्य	having reported	विलम्बः	delay
स्वास्थ्यम्	health	दिदक्षा	desire to see
सुषुप्ता	desire to sleep	जिगीषा	desire to win
रुदिषा	desire to weep	अधिकृत्य	concerned

GRAMMAR NOTES

सन् प्रत्यय is used in the sense of desire. They are used in the verbal form like रामः काव्यं चिकीर्षति. It is used in the noun form also, like रामस्य जिज्ञासा, here जिज्ञासा is used in the noun form. सत्रन्ता forms are sometimes used in the adjective form also. For example पिपिठिष्वः बालः शालं गच्छति।

Lesson 51

उपाहारगृहम्

[Canteen]

विवेक: - आयि भो विकास, कुन्ह जिगमिषसि?

O, Vikas where do you wish to go?

विकासः- सखे विवेक, अहं पुस्तकालयं
जिगमिषामि।

Friend Vivek, I wish to go to the library.

विवेकः - आम्, परीक्षा सन्त्रिहिता; अतः पिण्ठिषासि वा?

Yes, the examination is approaching, hence do you wish to study?

विकासः- पिण्ठिषामि, किन्तु बुभुक्षा मां वाधते।
अतः उपाहारमन्दिरं गत्वा जिघत्सामि।

I wish to study. But the desire to eat bothers me. Hence, I want to eat something in the hotel.

विवेकः - एवं चेत् अहमपि आजिगमिषामि। तत्र
लघुपानीयं अस्ति चेत्, पिपासामि।

If so, I too wish to come. If there is some light drink, I wish to drink.

विकासः- तत्र उपाहारमन्दिरे कि कि अस्तीति
विविदिषामि। अतः तं परिवेषकं
पिपृच्छामि।

I wish to say about the things available in the hotel; Hence I wish to ask the server.

विवेकः - एवमेव करोतु ; किन्तु सः तत्र यद्यदास्ति
तत् सर्वमपि दित्सति।

you may do so. But he likes to give all (items) that are there.

विकासः- सः दित्सति ; किन्तु मम यत् रुचिष्टते
तदेव इप्सामि।

He wants to give. But I wish to take only that which is palatable to me.

विवेकः - भवतु, अहं तावत् प्रथमं उण्ठोदकं
पिपासामि।

Yes, But I wish to drink hot water first.

ततः पृथुकं, लड्डुकरूपं जिघत्सामि।

Then I wish to eat pounded rice and laddus.

विकासः- ममापि तदेव अस्तु; किन्तु सः परिवेषकः
आबां हृष्ट्वा सिस्मयिषते।

Let me also have the same.
But seeing us the server
wishes to
laugh.

विवेकः -आबां हृष्ट्वा न, तत्र अपरः कोऽपि
आगतः किल? तस्य च विचित्रवेषं हृष्ट्वा
सः सिस्मयिषते।

Not seeing us. (But see)
Another has come there.
Seeing his funny dress he
wishes to laugh.

विकासः- भवतु, कथितवान् किल आनेतुम् ; सः
इदानीं पाकगृहे अधिजिगासते। सः कि
कि आनयतीति विविदिषामि।

Well, have you told him to
bring. He wishes to go to the
kitchen now. I wish to explain
what (all) he is going to bring.
What else does he bring? He
wishes to bring only that
which has been told by us.

विवेकः - अपरं कि आनयति ? आबाध्यां यदुकां
तदेव निनिषिषति।

He has already brought some
one there wishes to write
down.

विकासः- सः आनीतवानेव। अपरः कोऽपि तत्र
किमपि लिखिषति।

Must be our Bill.
Yes it is. I wish to pay the
money. I have enough money
with me.

विवेकः - आबाध्योः मूल्यपत्रं (bill) भवेत्।

If so, you may give. I wish to
go to the library soon.

विकासः- आम् तदेव; धनं अहं दिदीषे। मम समीपे
पर्याप्तं वर्तते।

विवेकः - एवं चेत् ददातु भवान्; शीघ्रं अहं
पुस्तकालयं जिग्मिषामि।

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : अ - अहं पुस्तकालयं जिग्मिषामि।

छा - अहं पुस्तकालयं जिग्मिषामि।

Repeat :

1) अ - अहं आजिगमिषामि ।

छा - ----- ।

2) अ - अतः तं परिवेषकं पिपृच्छामि ।

छा - ----- ।

3) अ - उपाहार मन्दिरे किं किं अस्तीति विविदिषामि ।

छा - ----- ।

4) अ - शीघ्रम् अहं पुस्तकालयं जिगमिषामि ।

छा - ----- ।

5) अ - आवाभ्यां यदुक्तं तदेव निनयिष्यति ।

छा - ----- ।

6) अ - क्रोऽपि तत्र किञ्चापि लिलिखिष्यति ।

छा - ----- ।

7) अ - उपाहारमन्दिरं गत्वा जिघत्सामि ।

छा - ----- ।

8) अ - परिवेषकः आवां हृष्ट्वा सिस्मयति ।

छा - ----- ।

9) अ - सः इदानीं देवालयम् अधिजिगांसते ।

छा - ----- ।

10) अ - अहं धनं दिवीषे।

चा - -----।

II. Build up drills.

Model :

जिगमिषामि।

(पुस्तकालयम्)

पुस्तकालयं जिगमिषामि।

(अहं)

अहं पुस्तकालयं जिगमिषामि।

(अद्य)

अद्य अहं पुस्तकालयं जिगमिषामि।

Build up :

1) पिपासिषामि - अहं -----

पाठं -----

अद्य -----

त्वया सह -----

2) पिपासामि - लघुपानीयं -----

उपाहारमन्दिरे -----

अतिशीघ्रम् -----

3) लिलिखिषति - गद्यं -----

अद्य -----

सः -----

4) दित्सति - कन्दूकं -----

सः -----

महायं -----

5) ईर्ष्यामि - अहं -----

उद्योगं -----

कार्यालये -----

सद्य एव -----

IV. Substitution drills.

Model : अ - चिकीर्षति ।
छा - कर्तुम् इच्छति ।

Substitute :

1) अ - जिगमिषति ।
छा - ।	2) अ - पिपासति ।
छा - ।
3) अ - पिपृच्छति ।
छा - ।	4) अ - बिविदिषति ।
छा - ।
6) अ - लिखितुमिष्यति ।
छा - ।	5) अ - जातुम् इच्छति ।
छा - ।
7) अ - खादितुमिष्यसि ।
छा - ।	8) अ - दातुमिष्यति ।
छा - ।

V. Transformation drills.

Model : अ - अहं ग्रामं जिगमिषामि ।
छा - त्वं कुत्रं जिगमिषसि?

Transform :

- 1) अ - भोजनालये अहं लहूकं निष्ठत्सामि ।
छा - ?
- 2) अ - अहं पत्रं लिलिखिषामि ।
छा - ?
- 3) अ - अहं शीतम् उदकं पिपासामि ।
छा - ?

4) अ - अहं ग्रामं जिगमिषामि ।
छा - ?

VI. Response drills.

Model : अ - महां भवान् कि दित्सति?
छा - अहं तु चं फलं दित्सामि ।

Respond :

- 1) अ - त्वं कि पिपृच्छसि? 2) अ - त्वं कि जिगत्ससि?
छा - | छा - |

EXERCISES

I. Fill in the blanks selecting the suitable words given below in the bracket.

[जिगीषति, प्रापित्सति, जिघृक्षति, जिगमिषति]

- 1) पातुं इच्छति | 2) जेतुम् इच्छति |
3) गतुम् इच्छति | 4) गृहोतुम् इच्छति |

II. Give the plural forms of the following.

- 1) चिकीर्षसि | 4) पिण्डिषामि |
2) लिलिखिषति | 5) जिघत्सावः |
3) सिस्मायिषते |

III. Use the suitable pronouns.

- 1) पिपृष्टिषसि किम्?
2) कमलपूष्यं इप्सन्ति । 3) ग्रामं जिगमिषते ।
4) पत्रं लिलिखिषत ।

IV. Match the following.

A	B
1. निनायिषति	जेतुम् इच्छति ।
2. जिगमिषामि	विदितुम् इच्छति ।
3. विविदिषामि	नेतुम् इच्छति ।
4. जिगीषति	गन्तुम् इच्छामि ।

V. Use the words in your own sentences.

प्रियृच्छ, जिगमिषति, सिस्मयन्ति, दिवोषे, पिशासामि.

VOCABULARY

जिधत्सा	wish to eat
बुभुक्षा	hunger
पृथुकम्	beaten rice
विविदि	will to know
पर्याप्तम्	sufficient
निनिषेद्यति	willing to carry

GRAMMAR NOTES

सन् is a प्रत्यय which is used in the sense of desire. For example ज्ञानुम् इच्छा = जिज्ञासा desire to know. जिज्ञासा is a compact form of सन् प्रत्यय. This form changes according to number, gender and cases. For example जिज्ञासुः, जिज्ञासवः, जिज्ञासुणाम् etc.

Lesson 52

गुरुशिष्यसंवादः

[Dialogue between Teacher and student]

- गुरुः - शिष्य ! नरजन्म तावत् अतीब दुर्लभम् ;
अस्मिन् जन्मनि त्वं किं बुद्ध्यः असि ?
- शिष्यः - अहं तावत् मुमुक्षुः अस्मि । तदर्थमेव
मम योगाभ्यासः ।
- गुरुः - एवं चेत् त्वं योगग्रन्थान् पिपटिषुः वा
न वा ? मोक्षविषये विविदिषु वा न
वा ? साधना विषयेऽपि पिपृच्छुः असि
किल ?
- शिष्यः - एवं भोः । अहम् तत्सर्वमपि अवश्यं
विविदिषुः अस्मि ।
- गुरुः - मया सह आगच्छ । अहं विविक्तं प्रदेशं
प्रति त्वां निनिष्टुरेव । त्वां प्रति
मन्त्रोपदेशं दित्सुरुच ।
- शिष्यः - भवतु ; अहं इन्द्रियाणि जिगीषुः अस्मि ।
विश्वस्यास्य रहस्यं विभित्सुः ।
अणिमादिकाः सिद्धीः जिज्ञासुः ।
संसाराण्यं तितीर्शुश्चास्मि ।
- गुरुः - एवमेव भवतु ; मम अस्मिन् विषये
यद्यन् ज्ञातं तत्सर्वमपि भवते विविष्युः
अस्मि ।
- Dear student, it is rare to get human life. What do you wish to be in this life.
I wish to attain salvation. My practice of yoga is only for that.
If so, do you wish to read books on yoga or not? What do you wish to ask in the matter of practice?
Yes, certainly I wish to know all about it.
come with me. I wish to take you to a secluded place. I wish to impart "Mantropadesha" to you.
Well, I am one wishing to conquer the senses. I desire to unveil the secret of the world. I wish to know the siddhis like *āṇimā* etc. And I also have a desire to cross the ocean of *samsāra*.
Let it be so. whatever is known to me in this matter, I wish to impart all that to you.

शिष्यः - अनुगृहीतोऽस्मि। भवता पृष्ठतः
ज्ञामिषुः।

गुरुः - पुनरेकबारं संसारसागरे पित्त्वः मा
भव। मामनुसर ममोपदेशं शृणु।

शिष्यः - अहं भवतां उपदेशं जिघृष्णुः एव।

गुरुः - केदोपनिषदः पिपटिषुः भव। दानादिकं
दिवीषुः भव। दिवाकाले सुखम्: मा
भव अस्मिन् निस्सारे प्रपञ्चे सुखभोग
सामग्रीः दिहक्षुः मा भव। अयमेव
साधनायाः प्रथमः सांपानः।

शिष्यः - सर्वमपि मया स्वीकृतम्। भवदधिः
यदुक्तं तत्सर्वमपि चिकिर्षुः अस्मि।

गुरुः - शुभमस्तु। साधयामस्तावत्। यदा मां
दिहक्षुः तदा आश्रमं प्रति आगच्छ।
शुभास्ते पन्थानः सन्तु।

I am blessed. I desire to follow you.

Do not wish to fall into the ocean of sansāra once again. Follow me. Listen to my advise.

I desire to receive your advise only.

Be one who desires to study vedas & upanishads. Be one who desires to offer charity etc. Do not become one who desires to sleep during day time. In this charmless world, do not be who desires to see materials of enjoyment & pleasure. This is the first step of practice.

Everything is received by me. I wish to do all desirous of doing all that has been said by you.

Let there be auspiciousness. We will achieve. Whenever you wish to see me then you come to my hermitage. Let your path be auspicious.

DRILLS

I. Repetition drills.

Model : अ - नरजन्म अतीव दुर्लभम्।

छा - नरजन्म अतीव दुर्लभम्।

Repeat :

1. अ - अहं मुमुक्षुः ।

छा - ----- ।

2. अ - बुभूषुः अस्मि ।

छा - ----- ।

3. अ - ग्रन्थान् पिपलिषुः अस्मि ।

छा - ----- ।

4. अ - अवश्यं विवादिषुः अस्मि ।

छा - ----- ।

5. अ - विश्वस्य रहस्यं बिभित्सुः ।

छा - ----- ।

6. अ - वेदोपनिषदः पिपलिषुः भव ।

छा - ----- ।

7. अ - दिवालोके सुषुप्तुः मा भव ।

छा - ----- ।

8. अ - रावैमपि चिकीषुः अस्मि ।

छा - ----- ।

9. अ - संसाराण्वं तितीषुः अस्मि ।

छा - ----- ।

10. अ - साधना विषये पिपृच्छुः अस्मि ।

छा - ----- ।

11. अ - सर्वं विविदिषुः अस्मि ।

छा - ----- ।

II. Build up drills.

Model :

बिभित्सुः ।

(रहस्यं)

रहस्यं बिभित्सुः ।

(विश्वस्य)

विश्वस्यास्य रहस्यं बिभित्सुः ।

Build up :

1. योगाभ्यासः । (मम)	2. अस्मि । (विविदिषुः)	3. दित्सुः । (मन्त्रोपदेश)
-----	-----	-----
(तदर्थमेव)	(मोक्षक्रिष्णे)	(त्वां प्रति)
-----	-----	-----
4. सोपानः । (प्रथमः)	5. भव । (पिपाठिषुः)	
-----	-----	
(साधनायाः)	(वेदोपनिषदः)	
-----	-----	
(अथमेव)		

III. Substitution drills.

Model : अ - अहं पुस्तकजलयं जिगमिषामि ।

छा - अहं चलश्चित्रम् जिगमिषामि ।

Substitute :

1. अ - लघुपानीर्यं पिपासामि । 2. अ - परिवेषकं पिपृच्छामि ।
छा - । छा - ।
3. अ - पृथुक्, लङ्घुकञ्च जिथत्ससि ।
छा - ।
4. अ - विचित्रब्रेषं हृष्टा सः सिस्मयिषते ।
छा - ।
5. अ - छात्रः किमपि लिलिखिषति ।
छा - ।

IV. Transformation drills.

Model : योगाभ्यासः किमर्थं क्रियते ?
योगाभ्यासः मोक्षार्थं क्रियते।

Transform:

1. इन्द्रियाणां जिगीषुः कः ?

----- |

2. शिष्यः किं चिकीर्षुरस्ति ?

----- |

3. शिष्यः कस्योपदेशं श्रृणोति ?

----- |

4. शिष्यः सुषुप्तः कदा न भवेत् ?

----- |

5. शिष्यः कं अनुसरेत् ?

----- |

6. गुरुः शिष्यं कृत्र आहवयति ?

----- |

7. शिष्यः कं शृणुयात् ?

----- |

8. आश्रमे कं वसन्ति ?

----- |

9. शिष्यः केऽयु विषयेषु जिज्ञासुः अस्ति ?

----- |

10. जनाः किमिच्छन्ति ?

----- |

V. Response drills

Model : अ - किं तदतीष दुलभम्?
चा - नरजन्म अतीष दुलभम्।

Respond :

1. किमर्थं योगाभ्यासः ?

2. साधनायाः प्रथमः सोपानः कः ?

3. सिद्धयः कः ?

4. मन्त्रोपदेष्टदित्पुः कः ?

5. इन्द्रियजिगीषुः कः ?

EXERCISES

I. Correct the errors.

1. मुमुक्षुः तपः कुर्वन्ति ।
2. साधकाः तपो वनं गच्छति ।
3. गुरुः शिष्यं उपदिष्टसि ।
4. साधनायाः प्रथमं सोपानः ।
5. शुभास्ते पन्थानः अस्तु ।

II. Change the number.

पिण्डासः -----

जिगीषुः -----

मूमुक्षवः -----

जिज्ञासवः -----

इन्द्रियाणि -----

III. Use the following words in your sentences.

तितीषुः, निनियषुः, दित्सुः, जिगमिषुः, पिपठिषुः ।

IV. Match the following.

A	B
1. मन्त्रोपदेशकः	सिद्धयः
2. मुमुक्षुः	गुरुः
3. अणिमार्दिकाः	शिष्यः
4. निस्सारः	सुषुप्तुः मा भव ।
5. दिवाकारः	संसारः

V. Fill in the blanks using the appropriate form of Sanskrit words given in the bracket.

(नरजन्म, योगाभ्यासम्, गुरुः, शिष्यः, सवंमणि)

1. मन्त्रोपदेशं यच्छ्रूते।
2. शिष्यः करोति।
3. दुर्लभम्।
4. स्वीकृतम्।
5. दिवाकाले निद्रां न कुर्यात्।

VI. Fill in the blanks with the appropriate form of Sanskrit words with the help of English words given in the brackets.

1. अहं जिगीषुः अस्मि। (sense organs)
2. मम श्रुणु। (advise)
3. अश्रमं प्राप्ति। (to come)
4. गुरुः शिष्यं नयाति। (lonely place)
5. विश्वस्य विभित्सुः। (secret)

VOCABULARY

सुभूषः	desire to enjoy
विविद्युः	desire to argue
विवरण्युः	desire to describe
निर्विष्टुः	desire to lead
विभासुः	desire to unveil
सुषासुः	desire to sleep

GRAMMAR NOTES

The संज्ञा's used here are declined like nouns, though they are verbal derivatives.

APPENDIX

The names of the Sanskrit scholars and Resource persons who were involved in the preparation of this intensive course in Sanskrit are listed below.

Resource Persons:-

- (1) Prof. (late) R.S. Shivaganesha Murthy, Professor and Head of the Sanskrit Department, University of Mysore, Mysore.
- (2) Dr. (late) H.L.N. Bharati, Retired Editor, CII, Mysore.
- (3) Dr. M.R. Ranganatha, Retired Reader cum Research Officer, CII, Mysore.
- (4) Dr. K.P.Acharya, Retired Professor cum Deputy Director, CII, Mysore

Names of the Sanskrit Scholars involved in the preparation of Intensive course in Sanskrit under the over all guidance of the Resource persons are as follows in the Alphabetical order.

1. Bhat,G.N Dr.
Principal, SDP College,
Katteelu
2. Bhat, Heramba R.
Teacher in Sanskrit
Sri Shankar Vilas Sanskrit Pathashala
Shankar Mutt Road, 2nd Cross,
Mysore -570004.
3. Bhat, Radhakrishna,N .Dr.
Head of the Department of Sanskrit,
Karnataka State Open University
Manasagangotri, Mysore-570 006
4. Bhat, Ramachandra,G. Vidwan.
Assisstant Head Master
Janaseva Vidyaniketan
Channen Halli -562 130.
Bangalore Distt.

13. Parvatharaju, B.S. Vidwan Dr.
Professor, Department of Sanskrit
Marimallappa Pre-university College
Mysore-570 024
14. Phatak, Shankargangpathi. H. (Late)
Senior Research Assistant
Oriental Research Institute
Mysore-570005.
15. Prabhakara, T. N. Dr.
Department of Sanskrit
Government Science College
Tumkur-572102.
16. Ramakrishna Rao, B.S. Dr.
Reader and HOD of Sanskrit National College
Bangalore.
17. Sathyanarayana, T.V. Vidwan
Research Assistant -I
Oriental Research Institute
University of Mysore,
Mysore -570 005
18. Mrs. Shashikala, M.V
19. Sonar Street,
Chamaraja Mohalla,
Mysore -570 024
19. Mrs. Shashirekha,M
Teacher in Government School ,
Kumbheshwara Colony,
Chamarajanagar
Mysore
20. Shrish, K.S
Kendriya Vidyalaya DRDO Complex
C.V.Raman Nagar
Bangalore.

- 21 Shrisha Kumar,M.K.
Lecturer, Department of Sanskrit St.Philomena College
Darbe-Puttur-574 202
Dakshina Kannada.
22. Mrs. Srimati.V
Lecturer in Sanskrit
Government Women's College
Mandya
23. Dr. Vanitha Ramaswamy
Professor & HOD of Sanskrit MES College
Bangalore -560003.
24. Vatsala,G.B.Dr.
Lecturer in Sanskrit
P.G. Department of Sanskrit
Manasagangotri,
University of Mysore,
Mysore-570006.
25. Venkateshacharya Katti
Teacher
Vidyavardhaka Sangha High School,
Rajaji Nagar,
Bangalore -570010.

